

Руска
ИСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА

під редакцією
Олександра Барв'їньского.

Томъ VI.

ИСТОРИЯ
ВЕЛИКОГО КНЯЗѢВСТВА
ЛИТОВСКОГО

вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ ажъ до упадку удѣльной
системы въ Литовско́й Руси

В. Антоновича и Д. Иловайского.

Цѣна 1 р. 60 кр.

ВЪ ТЕРНОПОЛИ

Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского.

1887.

Головний складъ въ книгарнѣ Сайфарта и Чайковского
и Ставропигійского Института у Львовѣ.

II 1.230.272

Высокоповажаному Отцю

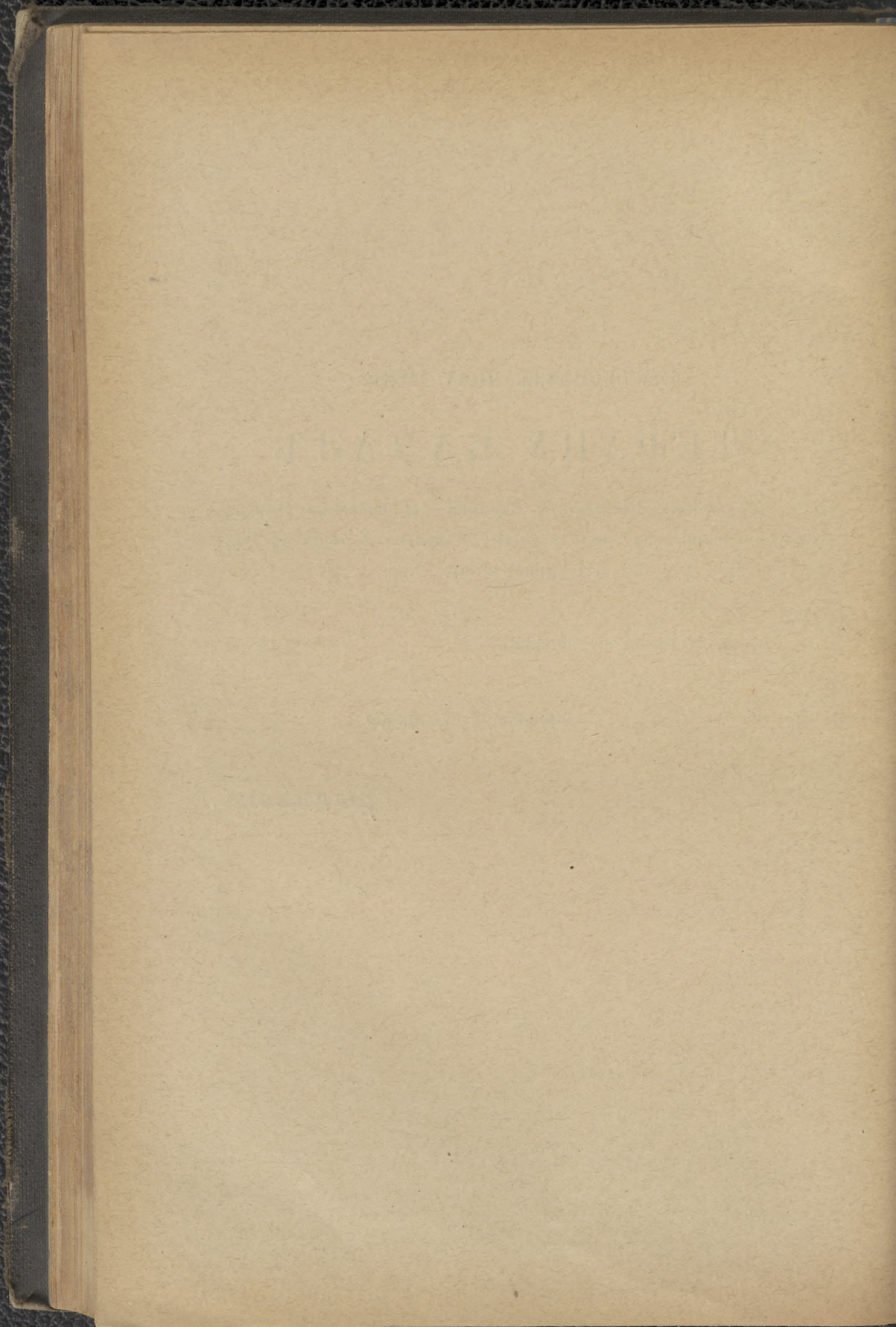
СТЕФАНУ КАЧАЛЪ

гр. к. приходнику Шельпакъ, членови - основателиви многихъ
русскихъ товариствъ, послови Сойму краєвого, б. послови Рады
державной и пр.

въ доказъ высокого поважания

присвячує сю працю

ВЫДАВЕЦЪ.

Водь издавництва
РУСКОЙ ИСТОРИЧНОЙ БІБЛІОТЕКИ
въ справѣ издаія монографіи М. Костомарова
„БОГДАНЪ ХМЕЛЬНИЦКІЙ“.

Съ VI. томомъ дѣтали Вп. Читатель одну третину цѣлой серіи „Рус. Ист. Бібліотеки“, въ котрой наша бувальщина въ Киевскѣмъ и Литовскѣмъ періодѣ княжѣмъ (зѣ особливою увагою Галицкой Руси) зѣображена перѣмъ найзнаменитшихъ сучасныхъ историкѣмъ. Мы взяли до сего многоважного але и трудного издавництва въ тѣй надѣи, що наша руска интеллигенція оцѣнить его велику вагу и допоможе громадною передплатою покрити значній кошты накладу, тѣмъ бѣльше, що цѣна передплатна для цѣлого загалу руского преступна. Зѣ жалемъ однакъ треба сказати, що число передплатникѣмъ такъ мале, що ледво въ половинѣ покрывають накладъ. Чи жѣ такъ рѣвнодушною мала бѣ для насъ бути наша минушѣсть? Чи можемо жѣ загрѣтися щирѣмъ патріотизмомъ, полюбити нашъ край и нарѣдъ, не цѣзнавши его исторіи? Чи жѣ не въ тѣй несвѣдомѣсти историчной треба глядѣти причины, що при нашихъ народныхъ невдачахъ опускаемо руки, попадаемо въ апатію, а многі стають ренегатами и отчаидухами? Тѣлько ясна свѣдомѣсть національна, оперта на основнѣмъ знакомствѣ нашей исторіи, може розъяснити намъ дорогу до цѣли нашихъ народныхъ змаганъ, може додати намъ силъ, вытревати на тѣй дорожѣ, хочъ бы вона колючимъ тернемъ стелилася. Глибока вѣра у велику доносимѣсть „Руской Историчной Бібліотеки“ для нашей справы народной не позволяла намъ мимо дѣзаного матеріального заводу и приватныхъ невгодинъ покинути розпочате дѣло. Однакъ середъ такихъ обставинъ дальше издаване стається просто неможливымъ, саме въ тѣй хвилѣ, коли маемо приступити до издаванія найзнаменитшой монографіи „Богданъ Хмельницкій“, надъ котрою славно-звѣстный историкъ М. Костомарѣвъ трудился бѣльше якъ четвертину столѣтя, въ ко-

трій зъ незвычайнымъ артизмомъ представивъ оденъ зъ най-свѣтлѣйшихъ періодѣвъ нашої историчной минувшости. Тому то вѣдкликуємося ще разъ до патріотизму нашої интеллигенціи, що бы громадною передплатою допомогла выдати въ нашѣмъ языцѣ се дѣло. Воно повинно находится въ кождѣй рускѣй хатѣ, бо легкимъ, артистично-краснымъ представленемъ надається яко лектура навѣтъ для менше образованыхъ верствъ нашої суспѣльности. Накладъ цѣлого дѣла, обчисленого на 4 томы по 12—14 аркушѣвъ, буде стояти около 1.300 зр. (числивши лише друкъ, папѣръ и брошуроване), становивъ бы томы IX., X., XI. и XII. Руской Ист. Бібліотеки и выйшовъ бы въ протягу сего року. Скоро бы збралося потрібне до покритя накладу число передплатникѣвъ, приступило бы издавництво до печатаня. Цѣле дѣло „Богданъ Хмельницкій“ въ 4-охъ томахъ въ дорозѣ пренумераты буде стояти 5 зр. (съ пересылкою francs) або по 1 зр. 25 кр. за томъ. Однакъ кождый передплатникъ обязується взяти цѣле дѣло, бо инакъ наражуе издавництво на великѣ страты черезъ декомплетоване выданя. Въ оправѣ стояти буде цѣле дѣло съ пересылкою рекомандованою 6 зр. 20 кр. або по 3 зр. 10 кр. по два томы разомъ оправнѣ. Для улещеня можна надсылати передилату що-мѣсячными ратами найменше по 1 зр. а. в. Ново приступающимъ передплатникамъ може издавництво доставити всѣ доси выданѣ томы (6) Рус. Ист. Бібліотеки по цѣнѣ пренумераційноѣй 1 зр. 25 кр. за томъ брошурованый съ пересылкою francs, або по 3 зр. 10 кр. по 2 томы разомъ оправнѣ въ полотно англійске зъ золоченымъ вытискомъ зъ звѣстной переплетнѣ п. М. Спожарского у Львовѣ. Скоро бы въ протягу мѣсяця червця не зголосилося потрібне число передплатникѣвъ, издавництво було бы примушене залишити дальше издаване Рус. Истор. Бібліотеки а надѣслану передилату звернути адресатамъ.

На сѣмъ мѣсяци складаю прилюдну щирю подяку всѣмъ Вп. Родимцямъ и Прихильникамъ издавництва, що чимъ-небудь причинилися до выходу дотеперѣшныхъ шести томѣвъ Рус. Ист. Бібліотеки.

Въ Тернополи 10. (24.) мая 1887.

Олександръ Барвѣньскій,
професоръ семінаріи учительской.

З м ѣ с т ѣ .

	Стор.
Исторія Великого Князѣвства Литовского до смерти В. кн. Ольгерда, В. Антоновича	1—118
I. Литва та Русь до початку XV. ст.	1— 29
II. Витень та Гедыминъ 1293—1341	30— 64
III. Ольгердъ та Кейстуть 1341—1377	64—118
Исторія В. Князѣвства Литовского вѣдъ смерти В. кн. Ольгерда до упадку удѣльной системы въ Литовскѣй Руси Д. Иловайского	119—
I. Ягайло и початокъ польско-литовской уніи	119—152
II. Витовтъ князь Литовско-русскій	152—170
III. Свидригайло та Казимиръ IV.	170—189

ИСТОРИЯ

ВЕЛИКОГО КНЯЗЬВСТВА ЛИТОВСКОГО

до смерти В. кн. Ольгерда

В. Антоновича.

На західній українській східній європейській площині в половині XIII ст. почала складатися нова держава. З невідомої до сього часу лісової країни, що залягала по обох боках Нѣмана та його рѣчокъ, дає про себе чути молоде, воєнне плем'я, що утримало риси самостійної дохристиянської арійської культури довше, ніж інше яке небудь між індоєвропейськими народами. Це плем'я швидко посіщається спорудити великий політичний організм та виявити в ньому великий запал енергії та діяльності. В сему дуже допомагають йому певні історичні обставини, що дали йому до рук широку територію, а в купі з нею і рідинне йому плем'я розселене по ній і більше від нього освічене і цивілізоване. Менше в'язу пішло на складання великої держави, великого князівства Литовського, а воно здається зробилося грізним для сусідів, маючи чимало сили та багато засобів. Однак як швидко склалося Литовське князівство, так швидко зслабло й розпалося; а здається мало велику міць, велику та велью людну землю під собою, велику енергію племені, що панувало та стародавню культуру того, що підлягло йому, а до того ще добру вдачу та снагу більшості своїх заступників. На погляд міцний організм сей вражає внутрішня немощь, бо ледво він склався, а вже шукає чужої допомоги, підлягає впливові сусідньої держави, слабшої на силі і чужої зовсім що до культури. Під тиском її Литовське князівство стихає,

майже без усякої боротьби, завмирає, приймаючи и побытові и суспільні форми зовсім чужі ему, що були вироблені при таких обставинах та умовах, які не мали нічогобсьенько спільного з рухомъ его власної історіи.

До сего внутрішнього неладу причинилися ті самі умови, які викликали зростъ зверхній могучости великого Литовського князівства и йшли поручъ зъ нимъ. Се були — швидкій зростъ та племінна рожностайність двохъ етнографічнихъ типівъ, що склали одно політичне тѣло. Куплячись тільки на поглядъ, сї два народні елементи не мали часу для того, що бь обопільно зрозумѣти докладно побытові форми, що кожде мѣжь ними виробило собѣ; що бь обопільно додати одно одному ті найлїпші стороны розвитку кожного мѣжь ними, які мавъ оденъ, а не мавъ другій и такимъ побытомъ скупитись вь єдине органічне тѣло. Майже тільки самі політичні обставини та вѣдосини викликали се скупленє и для того воно було поверхне. Якъ доводилось переймати одно вѣдъ одного які небудь побытові елементи, то се робилось абы-якъ и зъ дебільша невдачливо зовсімъ; вѣдрубність племінна, що опиралась на ихъ рожностайну побытову рожність, якою була, такою й зосталась. До сего додати треба ще й потребу до безнастанної боротьби съ хрестоносцями, що вѣдтягала що хвилѣ увагу лїпшихъ та найвдатнїйшихъ князівъ вѣдъ працѣ на користь внутрішній організації держави своєї и яка часто змушувала ихъ робити невѣдповѣдне тымъ, що треба було для власної внутрішній політики. За бѣйками безъ кѣнця, походами, та рожними політичними справами зъ мѣцнымъ та досвѣдченимъ суперечникомъ — внутрішній державній дѣла справляються, якъ трапиться, та якъ потребує того давній звичай. Що до історіи, внутрішній організації великого Литовського князівства за першихъ часѣвъ его істнованя — до половини XV. ст., се бь то за часѣвъ повної самостѣйности, швидкого зросту та наймѣцнїйшого прояву сили й могучости его, то ось що бачимо мы тодѣ: бѣльшь вдатнї князѣ силкуються за допомогою державної влади скупити вь єдно рожностайнї елементи, що були злученї поверхними умовами, — та не кѣнчають дѣла; меншь вдатнї, бѣльше субьєктивнї та слабшї — пѣсля выбухѣвъ интензивної домашної боротьби кѣнчають єв тымъ, що зъ обохъ бокѣвъ, які боролись мѣжь собою, почувасться страта сили

и вони обертаються за чужосторонню запомогою; ся жь запомога накидає имъ зовсѣмъ невѣдповѣднѣй для нихъ формы.

За сихъ то часѣвъ исторія великого князѣвства дуже цѣкава черезъ вѣдносини двохъ елементѣвъ, етнографічнихъ та побытовихъ, що складали вго, а такожъ черезъ змаганє ихъ до обоубльного зъєднаннє. Для того то сей дослѣдъ подасть тѣ умовы, при якихъ складалось тодѣшне суспѣльне житє великого Литовского князѣвства, якъ се можна зробити, маючи дуже мало жерель про той давнѣй часѣ.

I.

ЛИТВА та РУСЬ

до початку XV. ст.

Тѣлько коло половини XIII. ст. вперше зъявляються Литовцѣ на Украиньско-рускѣй Землѣ, а вѣ купѣ зъ симъ вызначається и перше змаганє спорудити Литовску державу. Доведене жь до дѣла се змаганє було тѣлько на початку XIV. ст., тодѣ, якъ литовского роду князѣ, пѣдбили пѣдъ свою власть майже всю захѣдну половину Украиньско-русской Землѣ. Що бѣ зрозумѣти пѣспѣльнѣй пѣдѣвъ, треба злучити до купы и увесь хѣдъ сего руху, и тѣ вѣдомости, що дѣйшли до насъ про станъ обидвохъ племенъ передъ тымъ часомъ, якъ вони вступили вѣ складъ одной державы.

Литовске племя стає вѣдомимъ вѣ исторіи вже тодѣ, якъ воно поселилось на Балтійскому побережю мѣжъ уїстями Вислы та Захѣдной Двины. Вѣдъ сего побережа Литовскѣй оселѣ входили клиномъ мѣжъ Славянськими землями, заселяючи низшу половину течіи Захѣдной Двины зъ обохъ ѣи бокѣвъ, та рѣчокъ, що вливаються вѣ неи, а такожъ вѣ продовжъ усего Нѣмана и вго рѣчокъ. Самѣй крайнѣй Литовскѣй оселѣ сягали ажъ до низу Вислы на захѣдъ, а на полудни до середной течіи Захѣдного Буга. Якъ не числити не дуже великого мѣсця бѣбля уїстя Захѣдной Двины, де Литовцѣ стыкались сѣ Фінськимъ племенемъ Ливѣвъ, то на всему останнѣму просторѣ своихъ земель, вони межували скрѣзь зъ Славянами. На сходѣ Литовцѣ межували сѣ Кривичами та Дреговичами, на пѣвденному захѣдѣ зъ Мазовшанами та Поморянами. Не дивно, що така

географічна мѣсцевѣсть, — беручи на увагу не велику люднѣсть Литовцѣвъ та ще й те, що не було нѣякихъ майже географічнихъ межъ, — повинна була скупити долю Литовцѣвъ зъ историчною долею Славянъ. Чи ранѣйше, чи пѣзнѣйше, а Литовцѣ повиннѣ були вступити у Славянскій свѣтъ, чи пасивно, чи активно, се вже залежало вѣдъ историчныхъ подѣй. И справдѣ довго Литовцѣ въ своихъ вѣдносинахъ до Славянъ пѣдлягали ихъ впливови и вже тѣлько потѣмъ невѣдмѣнна політична неминучѣсть дала имъ перевагу надъ Славянами.

Що землѣ, якѣ заселяли Литовцѣ, були заселенѣ ними зъ давныхъ давенъ — про се свѣдчить те, що племя се пѣсля того, якъ осѣло на нихъ, встигло розвинути кѣлька етнографічныхъ типѣвъ и подѣлилось на кѣлька народѣвъ, и вони були вѣдомѣ сусѣдамъ пѣдъ рѣжними назвами.

Въ X. та XI. ст., якъ свѣдчать деякѣ звѣтки, Литовске племя вже складалось съ кѣлькохъ народѣвъ. На пѣвнѣчному краю Литовскои Землѣ, съ правого боку Захѣдной Двины, мѣжъ нижнѣю течѣю сеи рѣки та землями Чудскихъ народѣвъ, Естѣвъ та Ливѣвъ, живѣ Литовскій народѣ, що рускѣ лѣтописи зовуть Летыголою (теперѣшнѣ Лотышѣ). Вподоужъ лѣвого берегу Двины — вѣдъ середини ажъ до моря живѣ другій Литовскій народѣ — Жемгала. Про сеи народѣ згадуе „Повѣсть временныхъ лѣтъ“; а опѣсля его прозвано Семигалою. Пѣвострѣвъ, що выступае на пѣвнѣчъ мѣжъ Балтѣйскимъ моремъ та Рижскою затокою, заселявъ третій Литовскій народѣ, вѣдомый въ рускихъ лѣтописяхъ пѣдъ назвою Корсѣ, а въ захѣдныхъ Куроны. Въ самому осередку осель Литовского племени понадъ Нѣманомъ та его рѣчками мѣстились ще два народы: Жмудъ понадъ низшою течѣю сеи рѣки понадъ Дубисою та Невяжемъ и коло уѣтя Нѣмана; а Литва на середнѣй течѣ Нѣмана та понадъ Вилѣю рѣчкою, що вливається въ Нѣманъ. Сѣ останнѣ, бѣльше люднѣ и осередковѣ племена повиннѣ були стати на чолѣ въ часѣ боротьбы за племѣнну самоствѣйнѣсть и вони першѣ почали складати Литовску державу. Вздоужъ морского побережа на захѣдъ вѣдъ Жмуди мѣжъ уѣтями Нѣмана та Вислы простяглись осель десяти кѣлькѣ Прусского народу. Мѣжъ усѣма народами Литовскими Прусы першѣ стали вѣдомѣ Славянамъ та Нѣмцямъ, своимъ захѣднымъ сусѣдамъ, бо землѣ Прусѣвъ простягались на захѣдъ

довгою смугою. Зъ сеп речи такожь Прусы задалегодъ змушеній були почати боротьбу зъ сусѣдами и обороняти свою самостойнбсть; для того перше и повнйше нѣ жь инші народы Литовского племени розвинули вѣдрубнй ознаки первѣстной народной культуры: народнй мѣты Литовской вѣры, жрецкй станъ и епичнй народнй оповѣданя (про Вайдевута та Прутена). Жрецкй станъ довгй часъ складавъ єдиннй звязокъ, що скуплявъ вѣ одно вѣ поколѣня та народы Литовского племени, а епичнй оповѣданя оголошували стародавну боротьбу Прусѣвъ зъ Мазовшанами, пѣдбите першихъ останними, и те, якъ Прусы вызволилися зъ неволѣ и якъ за давнихъ давенъ розселялося цѣле Литовске племя. На конецъ останнй нарѣдъ Литовского племени Ятвяги, починаючись вѣдъ пѣвденной межѣ власной Литвы и мѣстячись на довгому та вузкому клину мѣжъ Мазовшанами та Дреговичами, простягалися вздовжъ Захѣдного Буга до пѣвнѣчныхъ межъ Волинського князѣвства.

Однакъ же вѣ отей вѣти Литовского племени тѣльки вѣ етнографичному розумѣню слова складали вѣдрубнй народы. Політичної власти, що бѣ єднала ихъ у одно, не було не тѣльки у вѣдрубныхъ народѣвъ, але й у вѣдрубныхъ поколѣнй, зъ якихъ складалися єй народы. Навѣтъ характерною ознакою побыту Литовцѣвъ було те, що вони не мали першихъ початкѣвъ державства, якй на прикладъ були у Славянъ єъ того часу, якъ споруженй були мѣста. Сй мѣста були осередками земской єдности у кожного славянського племени, де мѣркували про сусѣпблнй справы и зъ вѣдкѣль розходилися постановы для племенъ, що належали до сихъ мѣстѣ. Що жь до Литовскихъ Земель, то рускй лѣтописи, оповѣдаючи про походы Рускихъ князѣвъ на Литву вже зъ X. ст., нѣ одного разу не згадують про мѣста, а се значить, що ихъ и не було. Ще докладнйше свѣдчатъ про се саме польскй лѣтописецѣ, описуючи походы Польскихъ князѣвъ до Прусѣвъ и Ятвягѣвъ. Мартинъ Галь єъ якъ оповѣдає про похѣдъ Болеслава III. на Прусѣвъ (рѣкъ 1110) „Болеславъ вступивъ у ихъ землю у зимѣ по леду черезъ озера та болота, бо тѣльки такъ и можна було доступитись у ихъ кранну; перейшовши такимъ чиномъ черезъ озера та болота та досягнувши вже заселеной землѣ, вѣнъ не мавъ спроможности забрати нѣ замкѣвъ, нѣ мѣстѣ, бо ихъ тамъ зовѣмъ не було; краина єя оборонялася тѣльки

черезъ свою мѣсцевѣсть, бо складалась зъ островѣвъ середъ озеръ та болотъ: уся земля була роздѣлена мѣжь хлѣборобами и такъ переходила вѣдъ батькѣвъ до дѣтей. Пройшовши такимъ робомъ вздовжь и въ поперекъ усю краину сего варварского народу, Болеславъ забравъ багато добычи, захопивъ у неволю безчисленну силу чоловѣкѣвъ та жѣнокъ, хлопцѣвъ та дѣвчатъ, невѣльникѣвъ та невѣльницъ; багато спаливъ сѣль та будынкѣвъ (*aedificia villasque multas*) и безъ бою зъ добычею вернувъ у Польшу“. Винкентій Кадлубокъ, другій польскій лѣтописецъ, такъ же само оповѣдаючи про походы Польскихъ князѣвъ на Прусѣвъ, вѣдзначае литовскій околицѣ. Згадуючи про нападъ на Прусію (1167 р.) Болеслава Кучерявого, Кадлубокъ каже: „Зббравши чималу ватагу, Болеславъ поклавъ собѣ пѣти походомъ у землю Гетѣвъ (Прусѣвъ), недоступну черезъ свою мѣсцевѣсть, але зовсѣмъ не узброену штукаю“. А Длугошь до сего ще додае: „Вже ватажки та войско польске увѣйшли въ саму середину, гублячи люто й старыхъ и малыхъ и палячи багато хуторѣвъ та сѣль (*villas et vicos*)“. Сей Кадлубокъ же описуючи похѣдъ Польского князя Казимира Правдивого на Ятвягѣвъ (1192) ось що оповѣдае про околицѣ, що заселяло се племя: „Поллексіяне (Ятвяги), що належать до Гетѣвъ або Прусѣвъ, нарѣдъ лютѣйшій вѣдъ дикихъ звѣрѣвъ, сторона ихъ, черезъ болота та нетры та лѣсові пуцѣ, зовсѣмъ неприступна“. Поляки вступивши въ сю краину „палили: храмы, хуторы, села, будѣвлѣ та клунѣ сѣ хлѣбомъ. Мѣстъ вони не мають, бо наче дикій звѣрѣ, не вѣдають мѣстовыхъ мурѣвъ“.

Захѣднї жерела вказують на те жъ саме въ побытѣ Литовцѣвъ. Складчикъ жита св. Войтѣха, оповѣдаючи про его вандрѣвку до Прусѣвъ, згадуе тѣлько про сельскій оселѣ (*villa, ragus, vicos*). Петро Дюсбургъ, що зъ великою подробности описавъ, якъ хрестоносецѣ завоювали Прусію, нѣ одного разу не згадуе про мѣста въ сѣй краинѣ, а тѣльки згадуе часомъ про узброенї окопы та заеьки (*castra et firma*). Про такї часовї узброенї окопы у Ятвягѣвъ нагадуе й Ипатіевскя лѣтопись пѣдъ рокомъ 1194, прозываючи ихъ назвищемъ „тверди“.

Обертаючись до исторїи закладинъ тыхъ мѣстъ, що поветали опѣсля, мы зауважимо, що часъ ихъ повстаня, и докладнї звѣстки, и народнї переказы про ихъ закладины, —

сягають тільки до половини XIII. ст. Першій мѣста въ Прусіи збудовані хрестоносцями, після забраня ними сеи краини. Єсть згадка про мѣсто Тервета въ Землѣ Жемгалы, але воно узброєне було тубольцями тільки при кінци боротьбы ихъ зъ Литвонцями, се бѣ то при кінци XIII. ст. Въ Землѣ Ятвягѣвъ тѣ мѣста, якѣ зъявились тамъ, були заложені Волянскими князями тодѣ, якъ вони підбивали єѣ підъ себе. Рускїй князь споружали мѣста и на межѣ власной Литовской Землѣ, н. пр. Гродно, що лѣтопись вже згадує підъ 1128 р. та Новгородокъ Литовскїй, що бувъ нѣ бы то заложений Великимъ княземъ Ярославомъ. Що жъ до мѣсть власныхъ Литовскихъ, то бѣльше-менше имовѣрнїй переказы та звѣстки про засновини ихъ можна вѣдшукати не ранѣйше вѣдъ половини XIII. ст.; само собою, розумѣється, якъ не звертати уваги на хронологію для литовской исторїи, що выгадавъ, якъ схотѣвъ, Стрыйковскїй. Лѣтопись н. пр. згадує підъ р. 1252 про мѣсто Ворути на Литвѣ и Твиреметъ на Жмуди; згадку про Кернѣвъ здыбаємо коло 1250 року, про Ейраголу р. 1262, про Гольшаны 1280 р., про Ковно 1280 р., про Тельши, Вильну, Троки, Лиду тільки 1320 р. и т. д.

Литва не мала не тільки мѣсть, яко осередкѣвъ, що єднали земство, — тамъ не було и жадной монархічной власти такой, що бѣ мала силу и спроможнѣсть верховодити значною — якою-небудь частиною Литовского племени. Про се свѣдчать усѣ жерела такъ само, якъ и про те, що Литва не мала мѣсть. Рускїй, польскїй и нѣмецкїй лѣтописи, оповѣдаючи про стычки Литовскихъ племенъ зъ сусѣдами до половини XIII. ст., разъ-у-разъ згадують тільки назвы того або иншого народу, або Литовского племени, нѣ однѣсенного разу не прозываютъ на имя якого-небудь Литовского ватажка або князя, навѣтъ не споминаючи про те, чи вони мали якого-небудь проводиря або державця. Уже тільки тодѣ, якъ звѣстки про Литовеке племя робляться бѣльше докладными та дробязговыми, се значить коло половини XIII. ст., — можна зустрінути споминъ про литовскихъ ватажкѣвъ; одначе самї єѣ звѣстки дають зрозумѣти, що державной власти, що бѣ огортала значну частину Литовской Землѣ, не було. Се значить, що до другой половини XIII. ст. — власть державцѣвъ, що були вѣдомї лѣтописцямъ, обіймала тільки невеликїй околицѣ, вѣдрубнїй волости; єѣ дер-

жавцѣ швидше були волостными старшинами, мабуть ватажками окремихъ родинъ або князѣвъ, нѣ жь монархічними достатними державцями. Вѣдмѣннї ознаки сихъ звѣстокъ про литовскихъ проводирѣвъ ось якї: разомъ згадується про кѣлькохъ такихъ ватажкѣвъ на самому невеличкому просторѣ Литовской Землѣ. А якъ тѣльки те жерело, яке подає звѣстку про якого небудь проводиря, має спроможнѣсть означити между власти сего ватажка, заразъ же есть указка на невеличку волость, або може на родину, яка мала и окреме назвище. Сїи волости мѣжь собою не тѣльки не еднались якою-небудь державною властею, але часто не розумѣли загальнихъ політичныхъ интересѣвъ що до чужосторонцѣвъ, бо кожда волость, кождый ватажокъ — орудували кождый для себе, часомъ въ обоупѣльнѣй спѣлцѣ, а инодѣ особно одно до одного.

Яенѣйше, якъ де инде, се можна вбачити въ оповѣданяхъ Ипатіевской лѣтописи про боротьбу Галицко-волинскихъ князѣвъ зъ Ятвягами. Оповѣдаючи н. пр. пѣдъ р. 1248 про те, якъ Василько Романовичъ побивъ Ятвягѣвъ пѣдъ Дрогичиномъ, лѣтописецъ каже: „Убито бысть князїи Ятвяжскихъ сорокъ“. Дальше пѣдъ р. 1256 оповѣдаючи про великій походъ на Ятвягѣвъ Данила Романовича въ спѣлцѣ зъ Рускими та Польскими князями, лѣтописецъ розказує дуже цѣкаві рѣчи. Данилове вѣйско проводивъ Ятвягъ Анкадъ зъ умовою, що за се не займуть его села. Рускїи полки зробили нападъ на три волости, що кожна прозывалась инакше: Злинцѣ, Крисменцѣ та Покинцѣ и опустошили ихъ оселѣ; села Ятвягѣвъ — Олдыкище, Привище, Корковичѣ и инші були забранї кожде особно и для обороны сихъ сѣлѣ нѣхто зъ сусѣдѣ не давъ нѣякои запомоги. Въ Привищахъ бувъ свѣй власный князь и загинувъ обороняючи рѣдне село; на другїи день Русины запалили будынокъ другого князя Стекинта, а пѣсля сего вже прїйшовъ до Руснѣвъ въ таборъ третїи князь Ятвягѣвъ Юндилѣ.

Схожїи зъ симъ бувъ громадскїи устрѣи и у Прусѣвъ. Ще на початку XII. ст. Випертъ, оповѣдаючи про смерть св. Брунона, свѣдчить про те, що у Прусѣвъ було багато дробныхъ волостныхъ старшинѣ.

Н. пр. Випертъ каже, що св. Брунонъ умовивъ одного Прусского царя — Нетимера — перехреститись въ купѣ зъ народомъ, а сего народу було усего-навсего 300 людей; заразъ

посля сего володарь сусѣдною околицѣмъ напавъ на Нетимера и покаравъ смертю мисіонерѣвъ. Петро Дюсбургъ, оповѣдаючи про забрану хрестоносцями Пруссіи, згадує не разъ имя тубольныхъ князѣвъ-ватажкѣвъ, але зъ оповѣданя можна зауважити, що се були володарѣ невеличкихъ околицѣмъ; звичайно стоить згадка про кѣлькохъ такихъ ватажкѣвъ одночасно въ рѣжнихъ околицяхъ и кождый мѣжь ними орудує самостѣино, незалежно вѣдъ другого. Хрестоносцѣ, бажаючи змѣцнити займище свое, а такожъ зробити подлеглымъ собѣ увесь Прусскій нарѣдъ, надали паньскѣ права и дещо зъ землѣ тымъ тубольнымъ панамъ, що самохѣтъ вихрестились та покорились. А що сѣ польги були наданѣ самостѣинымъ володарямъ дрѣбныхъ незалежныхъ околицѣмъ або кланѣвъ, а не значнымъ та вельможнымъ особамъ прусскимъ — про се свѣдчить привилей, що магистеръ хрестоносцѣвъ давъ 1332 р. мѣстови Бартенштайну. Покладаючи межѣ судовою властью магистра, сей привилей надає ему право судити и въ самому мѣстѣ и Прусакѣвъ; сѣ останній визначаються такъ: „Pruteni sub regibus Prutenicalibus residentes et alii Pruteni advenae“. Нѣмецкѣмъ жерела, згадуючи про невеличкихъ литовскихъ володарѣвъ, самѣ не знаютъ, якъ прозивати ихъ вѣдно титуламъ нѣмецкою февдальною ерархїи, и для того додають имъ рѣжнѣ назвы: rex, regulus, dux, nobilis, magistratus, castellanus, capitaneus и т. и.

Певно, що въ побытѣ властивою Литвы та Жмуди бувъ такій же самый подѣлъ народу на велике число дрѣбныхъ волостей, хочъ про се маємо не багато певныхъ вѣдомостей!... Майже тѣлько въ самѣй Ипатіевскѣй лѣтописи маємо певне свѣдоцтво, що въ Литвѣ було багато дрѣбныхъ князѣвъ. Тамъ подѣ р. 1215 стоить звѣтка, якъ Литовскѣмъ князѣмъ засылали до Галицкихъ послѣвъ для складаня зъ ними умовы; сѣ послы были присланѣ вѣдъ двайцяти Литовскихъ та Жмудскихъ князѣвъ и лѣтопись згадує имена кождого. Се жъ саме можна вбачити и зъ Литовскою лѣтописю, що була выдана по списку Быховця, хочъ вона має въ собѣ багато анахронизмѣвъ.

Ся литовско-русска лѣтопись, що змѣщає въ собѣ звѣстки та переказы зъ найдавнѣйшою литовскою исторїи, складена дуже пѣзно, у другѣй половинѣ XVI. вѣку. Той, хто склавъ еѣ, зѣбравъ багато легендъ, що були зложенѣ яко переказы рѣжнихъ литовскихъ околицѣмъ та родинъ; замѣть того, що бѣ

списати ихъ такъ, якъ вони були зложені, не додаючи нічого свого, сей складчикъ зробивъ зъ нихъ те, що схотѣвъ. Думаючи, що й за давнихъ часѣвъ, зъ якихъ вѣнъ мавъ переказы, земля литовскои державы була така жъ велика, якъ и за часѣвъ его складчика, що вага и наслѣднѣсть княжои власти були однакові, складчикъ такъ званои лѣтописи Быховця розмітивъ звѣтки, що дійшли до него въ поспѣльному звязку, а имена князѣвъ постановивъ у вѣдомѣй черзѣ, нѣ бы то сї князѣ вѣь були великими Литовскими князями такими, якими вони були й за останнихъ часѣвъ. Яка зъ сего повсталала нѣсеннѣтниця, якї перекоры, не трудно зрозумѣти. Бажаючи розмістити свѣой матеріаль такъ, якъ вѣнъ собѣ поклавъ въ головѣ, складчикъ лѣтописи змушений бувъ для сего зробити родичами тыхъ князѣвъ, що може й зовѣмъ не були родичами, повиненъ бувъ власными выгадками розъяснювати безнастанну змѣну мѣсяця пробуваня нѣ бы бувшихъ Литовскихъ великихъ князѣвъ. Складчикъ часомъ робить и те, що оповѣдає ту жъ саму житєпись пѣдъ рѣжними назвами (Лаврашь та Войшелкѣ), або тѣйже самѣой особѣ додає двѣ житєписи (Скирмунтѣ, Ердивилѣ, Викинтѣ и т. д.).

Вѣдкдаючи все те, що попсоване въ лѣтописи Быховця черезъ невдачливе компіляторство, треба однакъ же сказати, що той матеріаль, зъ якого користувавъ складчикъ лѣтописи, складає єдиний вѣдбитокъ переказѣвъ про исторію Литвы того часу, поки вона не стала Литовскою державою.

Однакъ же якъ розѣбрати сей матеріаль по спроможѣ та зъ великою осторогою, то про него можна еказати ось що:

1. Переказы, що дійшли до складчика лѣтописи Быховця, вѣнъ узявъ або зъ мѣцевыхъ топографічныхъ переказѣвъ, якї ще ходили мѣжъ народомъ въ половинѣ XVI. в. (переказы про закладины мѣсть: Юрборка, Ковна, Вилькомира, Кернова и т. д., переказы про мѣцевости, де колись були значнѣйші битвы: Кайданѣвъ, Могильна; переказы про мѣсяця, що були присвяченї стародавньому поганьскому культѣови: гора Швентирога и т. и.); або зъ родинныхъ переказѣвъ значнѣйшихъ литовскихъ родинъ. 2. Родиннї переказы свѣдчать, що въ кождѣй значнѣой достатно литовскѣй родинѣ въ XVI. ст. бувъ споминъ про те, що си предки були колись то самостѣйними володарями вѣдомѣой частки Литовскои Землѣ: н. пр. предки Гаштольдѣвъ

колисьто княжували въ Опмянѣ, Довойны походили вѣдъ князѣвъ въ Ейешишкахъ, Монвиды — въ Гравжишкахъ, Гедройти — въ Гедройшишкахъ; опрѣчь сего лѣтописъ вказуе й на самостѣйныхъ князѣвъ: въ Утянѣ, Ейраголѣ, Керновѣ, Юрборку, Кунасовѣ, Вилькомирѣ, у Земляхъ Завельскѣй, Давалтѣвскѣй, Заналешаньскѣй и т. д. Зъ самого оповѣданя складчика лѣтописи можна вбачити, що всѣ сѣ князѣ були сучасниками, якъ нѣ квацитьса вѣнѣ постановити ихъ въ поспѣльному рядѣ та въ генеалогичному звязку одного зъ другимъ. Бо зъ 39 имень князѣвъ, якѣ згадуе лѣтописъ до часу князя Витеня, бѣльше нѣ жъ 20 впадають на часъ вѣдъ приходу Нѣмцѣвъ до Лифляндїи (1186 р.) до того часу, якъ почавъ княжувати Мендовъ (1235 р.). Про бѣльшѣсть сихъ князѣвъ лѣтописъ оповѣдае, що вони княжували довго („пануючи князю Троняте не мало лѣтъ, потомъ умеръ“. „Рынгольтъ жилъ много лѣтъ и умре“ и т. д.). Такъ же само на часъ вѣдъ нападу Батя (1240 р.) до вкняжованя Витеня (1293 р.) впадае 33 князѣвъ. Значить, и лѣтописъ Быховця свѣдчить про ту жъ саму ознаку въ побытѣ на Жмуди та на Литвѣ, про яку маемо що до Прусїи та Земль Ятвягѣвъ певнѣйшїи та докладнѣйшїи свѣдоцтва зъ другихъ жерель. Такимъ побытомъ мы покладаемо, що до половины XIII. ст. Литовске племя не складало державы, а воно складалось зъ великого числа невеликихъ волостей, безъ жадного полїтичного звязку. Урядъ по сихъ волостяхъ держали незалежнїи ватажки. Єднались же до купы народы Литовского племени переважно єдностю етнографїчною та культурною: єдностю роду, мовы, побыту складали мѣжь народами Литовского племени звязокъ етнографїчний, а тожсамѣсть переказѣвъ та релїгїйного культу — звязокъ моральний, культурный. Сей останнїи звязокъ выявлявъ себе черезъ суспѣльнїи, осередковїи для цѣлого племени храмы та черезъ суспѣльнїи станъ жрецѣвъ, що стояли пѣдъ урядомъ осередковои жрецкои громады Кривитѣвъ та єи начальника Криве — Кривейта.

Якъ бы Литовскому племени довелось въ своему житю поступати повагомъ, съ провола, безъ мѣцного примусу навкруги, то мабутъ воно склало бъ зъ себе теократичну державу або спѣлку бѣльше-менше чималыхъ племень та околицъ пѣдъ властею найстаршого жреца. Але историчнїи обставины змусили Литовцѣвъ поснѣшитись зъ укладомъ полїтичнои

організації цілого племені и замѣсть сумирной власти жрецьвѣ, що держалась тѣлько моральнымъ впливомъ, постановити власть князьвѣ, узброєныхъ мечемъ — бо вѣнъ дуже бувъ потрібный для утриманя племѣнной самостѣйности. Поки ще Русь та Поляки були сусѣдами у Литовцьвѣ, доти обоюбный вѣдносини обохъ племенъ не мали въ собѣ характеру ворогованя, що все нищить на своѣй дорозѣ. Якъ траплялись напады Рускихъ та Польскихъ князьвѣ на Литовскій Землѣ, то вони кѣнчилися часовымъ опустошуванемъ волостей, що були на межѣ, та вимаганемъ данины. Зъ свого боку Литовць робили напады на Новгородскій, Полоцкій та Мазовецкій околицѣ за здобучею. Такі обоюбный стычки не мали на метѣ нѣ пѣдбитя Литовского племені пѣдъ себе зъ боку Славянъ, нѣ забору Славянскихъ Земель зъ боку Литовцьвѣ. Тѣлько на той часѣ, якъ при кѣнци XII. ст. та на початку XIII. ст. пѣмѣжъ зъ Литвою зъявився новый грѣзный сусѣдъ, обставини змѣняются. Сими сусѣдами були Нѣмць. Якъ тѣльки вони поселились зъ двохъ рѣжнихъ бокѣвъ Литовской Землѣ, заразъ же выявили до чого що йде: имъ треба було захопити Литовскій Землѣ и вони користували, яко мога, зъ непоєднаня Литовскихъ племенъ. Нѣмецкій лицарскій орденъ мали на користь собѣ спочуте та матеріальну запомогу усею латиньского свѣта, бо удавали, що вони назирають на Литву, бажаючи тѣлько обернути поганцьвѣ на христіянство. Литва зъявлялась широкимъ полемъ для здобутя славы, въ Литвѣ знаходились усѣ засобы вдовольнити лицарскій потягъ захѣдно-європейскихъ палядинѣвъ; не ходячи далеко до Палестины — въ Литвѣ и можна було навертати поганцьвѣ у Христову вѣру и було й близько и безпечно. Замѣсть важкихъ переходѣвъ черезъ палючій Сирійскій пустынѣ, замѣсть справдешней та небезпечнои боротьбы зъ безчисленною Монгольскою та Турецкою ордою зъявилась для лицарства спроможнѣсть здобувати славы недалеко, пѣмѣжъ майже зъ власною землею; бо треба було йти тѣльки черезъ тѣнистій лѣсы Нѣманьскій; а замѣсть небезпечныхъ стычокѣ доводилось ту палити нѣчимъ не захищеній литовскій села, та рубати мечемъ майже не узброєныхъ литовскихъ селянъ; а однакъ же захѣдна сусѣбнѣсть дивилась на сѣй вчинки, яко на славній вчинки, що були присвяченій на славу церкви божию. Ото жѣ для здобутя такои голоснои, хочъ и не дешевои

славы, на початку кожної весни на запомогу нѣмецкимъ хрестоносцямъ приходила велика сила лицарѣвъ. Що року хрестоносць въ купѣ съ прихожими лицарями заходили дальше та дальше у середину Литовскихъ Земель, що року пустошили все инші волости, силою перехрещуючи нарѣдъ та караючи тихъ, що не корились або не хотѣли ставати христіянами — неволею. На покѣрнихъ Нѣмцѣ накладали великї податки, вѣдбировали у нихъ землѣ на користь нѣмецкихъ приходцѣвъ та давили власнымъ зельзнымъ урядомъ. Зъ великою натугою своєю всеї сили Литовцѣ квапляться обороняти свою незалежнѣсть, але не мавши мѣжъ собою обопѣльной спѣлки, не мають и спроможности стати мѣцно навпаки Нѣмцѣвъ; черезъ се волость за волостью, поколѣнє за поколѣнємъ падають въ нерѣвнѣй боротьбѣ. Якъ минуло вже кѣлька десяткѣвъ рокѣвъ важкой боротьбы, тодѣ тѣльки схаменулись Литовцѣ, що не мавши мѣжъ собою державной спѣлки не матимуть сили борятись съ такимъ мѣцнымъ ворогомъ; схаменулись Литовцѣ такожъ, що вони не мають сили скласти таку спѣлку самї промѣжъ собою и для того вони намагають прилучитись до сусѣднихъ державъ. Перше вѣдъ иншихъ намагають зрѣбити се Лотышѣ та Прусаки, яко найближшї сусѣды Нѣмцѣвъ: першї пѣддаються пѣдъ власть Полоцкого князя и за его запомогою вѣдбиваються вѣдъ Нѣмцѣвъ; останнї пѣдлягають князямъ Славянського Поморя Святополкови та Мстивоеви (Мстивину 1242—1266) и за ихъ проводомъ бують зъ орденомъ. Але сї першї намагання державного устрою не доводять до бажаной меты, бо нѣ Полоцкї, нѣ Поморекї князѣ не мають нѣ силы, нѣ часу, нѣ авторитету для зломаня вѣковѣчного литовского звичаю; вони не мають спроможности швидко, не покидаючи боротьбы, спорудити упорядковану мѣцну державу зъ розѣднанихъ кланѣвъ. Сї намагання мали спроможнѣсть тѣльки на якїй тамъ часъ зупинити рухъ Нѣмецкого ордену, бо на останку при кѣнци XIII. ст. Нѣмцѣ все таки пѣдбили пѣдъ себе зъ одного боку Прусїю, а зъ другого землѣ Лотышѣвъ та Жемгалы.

Такимъ побытомъ Нѣмцѣ зъ двохъ бокѣвъ наближались до Земель власной Литвы та Жмуди. Зъ сего часу настала черга и симъ народамъ починати боротьбу съ чужосторонцями. Але симъ лекше було; бо поки ихъ сусѣдѣники повзддержували

першій напады Нѣмцѣвъ, вони, користуючи зъ своєї географічної мѣсцевости, встигли спорудити доволѣ мѣцну державу и спромоглись зустрѣнути ворогѣвъ зъ не-абы якою силою.

Сю силу Литовцѣ здобули собѣ черезъ нові вѣдносини до Руси въ продовжѣ XIII. ст.

Вже при кѣнци XII. ст. можна вбачати, що течія рускои исторіи звертає у другій бѣкъ. Простора Руска держава, що була складена Кієвскими князями въ X. та XI. ст., звертає на стежку децентралізації. Вѣдрубній околицѣ розлегли Рускои Землѣ, користаючи зъ непоєднаня племень, що населяли єѣ та зъ родиннихъ рахункѣвъ велелюдной княжої семіи, бажають добути собѣ самостѣйність. Черезъ се падає єѣ провода власть Кієвскихъ князѣвъ, а впливъ ихъ на околицѣ слабне. Повстають нові осередки державного житя замѣсть одного для вѣсѣхъ, що бувъ у Кієвѣ. Въ купѣ зъ симъ єѣ політична змѣна засилується нерѣвновагою, яка повстала мѣжъ елементами, що складали руску єѣсубльність. На той часѣ, якъ у Кієвѣ три громадскіи сили рускои єѣсубльности: князь, вѣче та дружина важилися пересилѣти одна другу и черезъ се рѣвноважили мѣжъ собою, въ кождому новому осередку яка небудь одна мѣжъ сими силами починає переважувати двѣ другіи и засилує собою новий державний устрѣй. Княжа власть у Ростовскѣй Землѣ пѣднявши голову у половинѣ XII. в. пересилує и мѣстовіи громады сеї Землѣ и дружину и пѣдѣбиває ихъ пѣдѣ себе. Вѣче въ Новгородѣ та єѣо пригородахъ складає переважну силу державного устрою: князь стає залежнимъ вѣдѣ волѣ вѣча, воно якъ хоче и вибирає и змѣняє єѣо — а боярскіи станѣ розпльвається у вѣчу и майже зникає. Въ Землѣ Галицкѣй, а пѣдѣ впливомъ єѣи и въ Волинскѣй бере перевагу дружина: ще за часѣвъ Ростиславовичѣвъ громада зникає, а за Романовичѣвъ дружинники починають пересилувати власть князя, не дивлячись на змаганє Романа та Данила; на останку князь стає залежнимъ вѣдѣ боярскон рады, що складає нѣ бы сенатѣ; за приводомъ сеї рады князь чинить уєѣ політичній справы.

Поки такимъ чиномъ въ Новгородскѣй, Ростовскѣй та Галицкѣй Земляхъ засновувались на иншій лады нові осередки державного житя, инше зовѣсмъ дѣялось въ розлогѣй смузѣ Рускихъ Земель, що мѣстилися мѣжъ сими осередками. Тутечки

ні одна сила суспільна не переважила одна другу, а тымъ часомъ боротьба мѣжь ними зъ додаткомъ особистыхъ змагань мѣжь вѣтами та князями княжого роду, — все дробила та дробила землѣ, а державна власть чимъ дальше, тымъ бѣльше слабла. Така була доля Смоленського, Чернигѣвского, Сѣверского, Полоцкого князѣвствъ, а такожъ околиць, що належали до Кієвского стола. На початку XIII. ст. такимъ побытомъ цѣкаві речі дѣються у Володимирѣ на Клязмѣ, Новгородѣ та Галичѣ и черезъ се и вся увага лѣтописцѣвъ звертається у сей бѣкъ; що жъ до смуги помѣжь сими осередками, то про ню доходятъ тѣльки урывковѣ, неповні вѣдомости. Однакъ же и сѣ вѣдносини дають намъ вѣдати, що сѣ околицѣ вѣдступили на задне мѣсце, зслабли и пробували вѣ станѣ безнастанной внутрѣшнѣй боротьбы за не знати якѣ дробнѣ справи.

Мѣжь Рускими Землями ранѣйше надъ иншѣ обособилась Полоцка околиця пѣдъ князями зъ родини Изъяслава Володимировича. Пѣсля того, якъ Метиславу Володимировичу не довелося (1129 р.) прилучити єв до Кієвского князѣвства, Полоцка Земля становиться незалежнимъ князѣвствомъ. Однакъ же тутъ заразъ же запалала люта боротьба за перевагу: полоцке вѣче силкується надбати собѣ право выбирати и прогнати князя по своѣй волѣ и для того починає змагатись єв княземъ и користує людностею княжою Полоцкои Землѣ. Зъ сѣмъ у купѣ повстає такожъ змаганє мѣжь двома мѣстовыми громадами за старшинованє та за перевагу. Миньскѣ хоче старшинувати надъ Полоцкомъ и уважає себе головою пѣвденной половины Кривицкои Землѣ. Пригороды такожъ и собѣ квапляться суперечити вилывови старшого вѣча и часомъ умысно пѣдсобляють князямъ, що змагаються зъ вѣчемъ головного мѣста. Дручанє н. пр. засобляють князямъ, що выгнало полоцке вѣче и князѣ, що були выгнанѣ єв Полоцка або Миньска втѣкають до Слуцка и т. и. Незгоды та суперечки мѣсть засилуються разъ-у-разъ честилубствомъ та змаганями численныхъ потомкѣвъ князя Всеслава Брячиславовича; повстає багато дробныхъ удѣловъ черезъ се саме. Єсть звѣстки лѣтописнѣй, що вѣ Полоцкѣй Землѣ окрѣмъ князѣвъ вѣ Полоцку та Миньску були ще особнѣй удѣлнѣй князѣ: вѣ Витебеку, Изъяславлю, Логойску, Друцку, Слуцку, Стрѣжевѣ, Новгородку, Городнѣ, Клецку, вѣ Оршѣ, Свислочь, Лукомъ. Але сѣ лѣтописнѣй звѣстки

не дають справдешнѣго розумѣня про всѣ дробнѣ удѣлы Полоцкой Землѣ. Єсть н. пр. у Генриха Латыша звѣстка про два дробнѣ удѣлы рускѣ на рѣчцѣ Двинѣ та въ пѣвденнѣй Ливоніи, що до року 1211 були пѣдъ властею Полоцка; Нѣмцѣ вѣдъ року 1204 до 1224, якъ оповѣдає Латышь, кѣлька разѣвъ мали стычки зъ Рускими князями Василькомъ съ Кокенгавзена (Wesceke de Kokonois) та Всеволодомъ зъ Герсикки (Wissewalde de Gersika), а про сихъ князѣвъ та про ихъ Землѣ лѣтописи рускѣ зовсѣмъ не подають звѣстокъ. При такому дробному подѣлѣ Полоцкого князѣвства та при такихъ безнастанныхъ усобицяхъ князѣвъ та удѣлѣвъ мѣжь собою, князѣвъ зъ вѣчачами, пригородѣвъ зъ мѣстами даремно тратиться сила Кривицкой Землѣ, запутуються вѣдносини, загублюється розумѣне загальныхъ, широкихъ метъ суспѣльного житя. Князѣ та вѣчачи для здобутя силы на усобицѣ просять запомоги у бѣльше мѣцныхъ суспѣдъ, часомъ у Рускихъ князѣвъ, Кіевскихъ, Чернигѣвскихъ та Смоленскихъ, а часомъ и мѣжь чужостороньчачами — у Нѣмцѣвъ та Литовцѣвъ.

Черезъ се саме Литовцѣ починають зъявлятися чимъ дальше, тымъ частѣйше на Полоцкѣй Руси, чи то яко спѣльники, чи яко вороги Рускихъ князѣвъ. Въ лѣтописяхъ вже коло половины XII. ст. зъявляються звѣстки про князя Городеньского Володаря Глѣбовича, що въ спѣлцѣ зъ межовыми литовскими волостями напускає острахъ на своихъ родичѣвъ. Сей Володаръ Глѣбовичъ на той часъ, якъ року 1159 усе Полоцкѣй князѣ записягли оденъ одному на часовый миръ, не схотѣвъ миритися „не цѣлова креста, тѣмъ, оже ходяше подъ Литвою въ лѣсѣхъ“. Вѣнъ у купѣ зъ Литвою 1162 р. побивъ вѣйско Полоцкого князя Рогволода Борисовича и змусивъ его вѣдречися вѣдъ Полоцкого князюваня. Вѣнъ навѣтъ захопивъ Полоцкъ 1167 р. и прогнавъ зъ вѣдти князя Всеволода Васильковича. Тай не самъ тѣльки сей князѣ обертався за запомогою до Литовцѣвъ, що бѣ засилити свѣй вилывъ на Русь. Єсть звѣстка 1180 р., що у вѣйску его суперечника Всеслава Васильковича „бяхуть и Либъ и Литва“. А невѣдомый лѣтописямъ рускимъ князѣ Всеволодъ зъ Герсикки окрѣмъ того, що бувъ у спѣлцѣ зъ Литовчачами та дозволявъ имъ переплывати черезъ Двину для нападѣвъ на Ливонію а навѣтъ одружився

зъ дочкою Литовского ватажка Дангеруте и сгоявъ у вѣдомѣй вѣдъ него залежности.

Оттакъ-то Литовцѣ спровола встривають у внутрѣшній справы Полоцкой Землѣ та въ купѣ зъ симъ зазнаемлюються зъ еи мѣцевою, пѣзнають еи немѣчь та внутрѣшній неладъ. При кѣнци XII. ст. вони вже не вдовольняються тымъ, що пріймають участь въ полоцкихъ усобицяхъ, а вже починають робити напады на Русь за здобычею, а дальше для забору земель. Авторъ „Слова о Полку Игоревѣ“ вже при кѣнци XII. ст. подае звѣтку про невѣдомого лѣтописи Городеньского князя Изьяслава Васильковича, що загинувъ у боротьбѣ зъ Литвою. Осъ якъ авторъ „Слова“ оновѣдае про сучасный станъ Полоцкой Землѣ: „Двина болотомъ течеть онымъ грознымъ Полочаномъ подъ кликомъ поганыхъ“, князѣ не дають запомоги братови, що гине вѣдъ „литовскихъ мечей“, внуки Всеславови „выскочили изъ дѣдней славы“ та „крамолами начали наводити поганыхъ на Землю русьскую“. Лѣтописнѣ звѣтки, що дѣйшли до насъ, такожь вказують на сю вѣдзнаку. Съ початку XIII. ст. частѣйше та частѣйше роблять Литовцѣ напады на Землю Руску, та вже не вдовольняються самою Полоцкою Землею, а часомъ сягають и до Земель, що залягають за еи межами; Литовцѣ пустошатъ Турѣвскѣ, Волыньскѣ, Новгородскѣ та Смоленскѣ Землѣ, а съ половины XIII. ст. зъявляються вже й на Земляхъ Кіевского князѣвства. Лѣтописецъ 1205 р. замѣчае, що „бѣда бѣ въ Землѣ Володимерстѣй отъ вовванія Литовскаго и Ятвяжскаго“; въ сему роцѣ Литовцѣ та Ятвяги спустошили пѣвнѣчну частину Волыни и досягли Холмской околицѣ. Въ 1225 р. чимале Литовске вѣйско за приводомъ кѣлькохъ проводирѣвъ „ратъ велика зѣло, яка же не была отъ начала мѣру“, опустошили околицѣ Новгородску, Смоленску та Полоцку. Мавши вѣдпору зъ боку Новгорода та Волыни, Литовцѣ безъ жадного вѣину мали спроможнѣсть однакъ же розпостиратись по иншихъ околицяхъ Руской Землѣ, що не встигли утворити собѣ мѣцной внутрѣшней власти. Тымчасомъ, якъ Романъ Мстиславовичъ та его наступники вѣдбивають Литовцѣвъ та обороняють свои межѣ заборомъ Ятвяжской Землѣ та закладниками тамъ мѣеть около ихъ русскихъ осель, тымчасомъ якъ у той самѣ часѣ Новгородцѣ за помогою Суздальскихъ князѣвъ не дають Литовцямъ ходу у Новгородску Землю —

про князівъ Полоцкихъ, Смоленських або Кіевських не має жаднихъ звѣстокъ, що бъ зъ ихъ боку бувъ якій небудь впинъ Литовцямъ. Виродовжъ двохъ роківъ Кіевскій князь Рурикъ Ростиславовичъ все збиравсь ити на Литву, та такъ и не зобравсь. Выступивши зъ Овруча 1190 р., вѣнъ зупинився въ Пиньску гуляти весѣле у своєї тещѣ та такъ й не пошовъ дальше, кажучи, що вже почалися вѣдлеги. Про Полоцкихъ князівъ не має навѣть и такихъ звѣстокъ. Навпаки чимъ частѣйшій спомини можна здыбати про напады Литовцѣвъ, тымъ менше є звѣстокъ навѣть про итноване Полоцкихъ князівъ. Єсть тѣльки одна звѣтка про останнѣго Полоцкого князя въ оповѣданю про весѣле Александра Невского: „1238 р. женіеня князь Александеръ Ярославичъ, поя у Полоцкого князя, у Брячислава, дщерь и вѣнчася въ Торончѣ“; пѣсля сего анѣ одного разу не має въ лѣтописи спомину про князівъ Полоцкои вѣти. Рускїй лѣтописи такожь не вказують на ту цѣкаву историчну хвилю, коли зъявилися першїй литовскїй володѣня въ Кривичкѣй Землѣ.

Се скоилося напевно коло половини XIII. ст., але подробицу про те мы маємо тѣлько въ легендарнѣй формѣ литовськихъ переказѣвъ, що списанїи були вже за пѣзѣйшихъ часѣвъ на Литвѣ. Той, хто звѣвъ до купы сїи переказы въ половинѣ XVI. ст. оповѣдає, що незабаромъ передъ нападомъ Батыевымъ, вже багато литовськихъ проводирѣвъ ветигло захопити деякїй околицѣ Полоцкихъ, Турѣвськихъ та Смоленських князѣвъ и самїи поробились незалежними князями.

Користуючи съ такъ званою лѣтописю Быховця, вѣдкидаючи усе неимовѣрне, а беручи кѣлько можна самый тѣлько историчный матерїаль, вбачимо, що у Литовцѣвъ въ XVI. ст. зѣстались ось якї переказы про засновины першихъ Литовськихъ князѣвъ на Рускѣй Землѣ.

Ердивилъ, сынъ Монтвилѣвъ, що бувъ сучасникомъ Батыєви та мавъ власнїй володѣня на Жмуди, вчинивъ похѣдъ на сумѣжнїй Рускїй Землѣ и захопивъ пѣдъ себе такъ звану Чорну Русь зъ мѣстами Городномъ, Берестемъ, Мельникомъ та Дрогичиномъ. Вѣнъ такожь пѣдбивъ пѣдъ себе сумѣжныхъ зъ сею Русею литовськихъ ватажкѣвъ.

Въ той же часъ Мингаило, другїй ватажокъ пошовъ походомъ на Полоцкѣ. Князя тамъ на той часъ не було и „мужи

Полочане вѣчемъ ся справляли, какъ великій Новгородъ и Псковъ“. Певно, що ще не встигъ вѣчевый розпорядокъ умѣднитись въ Полоцку, що Мингайлови довелось легко подолѣти Полочанъ та спорудити друге Литовске князѣвство. На останку третій Литовскій ватажокъ Скирмунть, подолѣвъ Мети-слава, Турѣвского князя, забравъ Турѣвъ, Пиньскъ та Мозырь и заложивъ Литовске князѣвство понадъ Припечю. Якъ няти вѣру переказови, то сей Скирмунть перше вѣдь усѣхъ въ Рускѣй Землѣ побивъ Монголѣвъ. На чолѣ литовского та руского вѣйска Скирмунть нѣ бы то коло Кайданова побивъ ханьского темника и не давъ Монголамъ брати податки въ своему князѣвствѣ.

Само по собѣ на сѣ переказы треба дивитись тѣлько, якъ на свѣдоцтво того, що вже коло половины XIII. ст. склався загальний рухъ багато деякихъ литовскихъ ватажкѣвъ на Русь для забору земель, а не на якъ зовсѣмъ имовѣрнѣй звѣтки въ подроbiцяхъ. А що на таке загальне свѣдоцтво можна покласти, на те есть вже справдешнѣй свѣдоцтва, хочъ и урывковѣй рускихъ лѣтописей. Въ Ипатѣвскѣй лѣтописи є згадка, що 1246 р. Пиньскъ тѣлько черезъ те не попавъ до рукъ Литовского ватажка Айшвна Русковича, що его оборонивъ Данило та Василько Романовичъ; въ наступному роцѣ другѣй Литвинѣ — Лугвенѣй, зновъ зъявився въ Пиньскѣй околицѣ; тутъ можна зъ оповѣданя лѣтописного тямити, що Лугвенѣю допомагавъ Пиньскѣй князь Михайло, и не зъ великою радостю зустрѣнувъ Галицке вѣйско. У двохъ вишихъ лѣтописяхъ зустрѣчаемо звѣтки, що року 1239 у Смоленску князювавъ невѣдомый на имя Литвинъ, а звѣдтѣль его выгнавъ Ярославъ Всеволодовичъ. Року 1245 изъ Волини до Кієва ѣхавъ Пляно-Карпѣни и вѣнъ свѣдчить, що небезпечно було ѣхати черезъ Литовцѣвъ „що часто нападають на Руску Землю, особливо по тыхъ мѣсяцяхъ, де намъ треба було ѣхати“.

Тѣлько съ часу закладинѣ въ такъ званѣй Чорнѣй Руси князюваня въ Новгородѣ Литовскому, де княземъ бувъ Литовскѣй князь, Рынгольтѣвъ сынъ Мендовъ, можна суцце сказати, що на Рускѣй Землѣ повстало Литовске князѣвство. На се вже есть певнѣй звѣтки въ историчныхъ жерелахъ. Литовскѣй переказы засновины сего князѣвства придають ще батькови Мендовга — Рынгольтови, сынови Альгимунта, володареви у власнѣй

Литвѣ Кернѣвской волости; по ихъ казцѣ Новгородъ доставеъ Рынгольтови послѣ того, якъ подолѣвъ Друцкого князя Дмитра зо спѣльниками его. Не маючи на се достотныхъ свѣдоцтвъ въ историчныхъ жерелахъ, суще можна сказати тѣлько, що року 1235 у Мендовга була чимала сила вѣйска: Данило Романовичъ, Галицкій князь на сей часъ бажавъ уступити зъ нимъ въ спѣлку проти Конрада Мазовецкого. Дальше есть лѣтописнѣ звѣстки про те, що Мендовгъ не вдовольняючись Новгородомъ, поклавъ собѣ пѣдбити пѣдъ себе багацько удѣлѣвъ Кривицкой Землѣ и такимъ побытомъ спорудити простору Литовско-руску державу. Зъ оповѣданя Ипатѣвской лѣтописи про походъ Данила проти Мендовга р. 1252—1253 можна вбачати, що до Новгородского князѣвства належали вже тодѣ мѣста: Волковыскъ, Слонимъ, Здитѣвъ та Гродно, Пиньскій жъ князѣ такожь залежали вѣдъ Мендовга. За приводомъ же Мендовговимъ ще ранѣйше его небожѣ умѣцнились въ Полоцку, Витебску, та въ Смоленскѣй Землѣ.

Мендовгъ за помощью Литовского вѣйска своего Кернѣвского удѣлу все дальше та дальше забиравъ Рускѣй Землѣ, а въ купѣ зъ симъ въ сихъ земляхъ надбовувавъ новѣ силы, що давали ему спроможность завоювати ще бѣльше Рускихъ Земель зъ одного боку, а зъ другого — постановивъ залежность вѣдъ себе дрѣбныхъ, сусѣднихъ литовскихъ ватажѣкѣвъ. Оттакъ скупляючи силу, Кернѣвскѣй та Новгородскѣй князь мавъ користь и зъ Литвы и зъ Рускихъ околиць, бо литовскою силою вѣнѣ державъ пѣдъ собою Рускѣй Землѣ и ще бѣльше ихъ пригортавъ до себе, а за помощью вѣйска зъ Рускихъ околиць пѣдбивавъ пѣдъ себе дрѣбнѣй Литовскѣй володѣня.

Такимъ чиномъ два народнѣй элементы, зъ якихъ склалася Литовска нова держава, вѣдъ разу стали навпаки оденъ одному у внутрѣшнѣму побытѣ его. Само по собѣ такѣ вѣдносины не давали нѣякои надѣи на швидке поеднане сихъ элементѣвъ або ихъ солідарность бодай на початку Литовско-рускои державы.

И справдѣ, вже за князюваня Мендовга все землѣ, що вѣнѣ прилучивъ до себе, стають навпаки державного поеднаня, реакція поветае на всему просторѣ пѣдбитыхъ земель, а еи пѣддержуе однакове невдоволене и Литвы и Руси. Рускѣй околицѣ прѣмують до того, що бѣ обособитись, а на се ихъ ще бѣльше наvertsають честилюбнѣй та особистѣй бажаня Литовскихъ

князівъ, що за приводомъ Мендовга держать урядъ по Рускихъ околицяхъ; дробні ватажки на Литвѣ, Жмуди, у Землѣ Ятвягѣвъ зъ другого боку завидливо дивляться на засилуване Кернѣвско-Новгородского князя; имъ жалко стратити свою власть та самостѣйність черезъ мѣць Мендовга и для того вони ще больше роздмухують непеоднане по Рускихъ Земляхъ. Окрѣмъ того сусѣдні державці такожь підтримують внутрѣшню реакцію: вони не мають нѣякого зыску попустити, що бъ на земляхъ, якѣ вони самі бажають захопити хочъ частково, склалась нова держава.

До такихъ державцівъ треба зачислити магистровъ Ливоньскихъ, Галицко-Володимирскихъ, Польскихъ та Мазовецкихъ князівъ; вони зъ усеи сили поспѣшаються перешкодити складаню Литовско-рускои державы. Въ боротьбѣ съ такими и внутрѣшними перепонами и тыми, що були навкруги, потративъ свою невсыщущу енергію и загинувъ Мендовгъ; але вѣнъ першій протоптавъ стежку до закладинъ Литовскои державы. Простуючи по сѣй стежцѣ Гедыминъ та его наступники забезпечили самостѣйність Литовского племени и заснували державный осередокъ непеоднанныхъ до того часу захѣдныхъ Рускихъ околиць.

На самъ передъ реакцію супроти державного устрою, що закладавъ Мендовгъ, роздмухали родичѣ его, Литовскій князь; вони користували зъ бажаня Рускихъ околиць децентралізуватись. Мендовгові небожѣ, що князювали за его верховодствомъ у Полоцку, Витебску та Смоленську та его околицяхъ, намагали зовсѣмъ ослобонитись; але вони не встигли сего зробити и були покарані: Мендовгъ повыганявъ ихъ зъ рускихъ удѣлѣвъ, а тѣ литовскі волости, що належали до нихъ, забравъ собѣ. Сіи князѣ шукали собѣ обороны по рѣжныхъ краинахъ. Товтивиль Полоцкій, Данила та Василька Романовичѣвъ шуринъ, обертався за запомогою до сихъ князівъ, що вже давно коштомъ Литвы та Кривицкои Землѣ гадали збѣлшити свои державы; Товтивиль, змовившись зъ Романовичами, удався до Риги, выхрестився тамъ и умовивъ Литовцівъ йти на Мендовга, а сучасно зъ симъ и Данило Романовичъ склавъ спѣлку съ Пиньскими князями супроти Литвы. Окрѣмъ сихъ ворогѣвъ, що були навкруги, ще й въ серединѣ Литовскихъ Земель здѣймалась на Мендовга велика небезпечність: Ятвяги та Жмудѣ

новстали за приводомъ Ердивида та Виконта за свою старовину. Сї останнїи були суперечниками Мендовговыми и зъ нимъ увбїшли въ сїблку Литовцѣ, хочъ не задалегѣдь передъ симъ вони й були въ неприязни:

„Тебѣ дѣля“, казавъ магистеръ Ливонскїй послови Даниловому, „миръ створимъ со Виконтомъ — зане братїю нашу многу погуби“. Для обороны своєї державы Мендовгъ на сей часъ не мавъ силы вѣдповѣдною своимъ врагамъ. Але вѣнъ не стративъ розуму и зумѣвъ выпутатись и оборонити розпочате дѣло, выступивши на дорогу сумирныхъ умовъ. Такъ вѣнъ, хочъ и не дуже швидко, помирился зъ Даниломъ, вѣддавши ему назадъ усѣ Рускї Землѣ, що колись належали до останнєго. Въ 1255 р. Войшелкъ, сынъ Мендовгѣвъ, склавъ умову зъ Даниломъ и ему була повернена вся Чорна Русь: Новгородокъ Литовскїй, Слонимъ, Волковыскъ „и вси города“. Данило жъ що до сихъ земель принявъ верховодство Мендовга. На додатокъ сего Шварно Даниловичъ одружився зъ дочкою Мендовга. Такимъ чиномъ, не дивлячись на те, що Мендовгъ вѣддавъ Данилови землѣ сї, умовы стали на користь бѣльше Мендовгови, нѣ жъ Данилови, бо семья, що почала князувати на Литвѣ, вступила въ родинный звязокъ съ княземъ наймѣцнѣйшою Рускою державы. Черезъ се Мендовговї наступники придбали собѣ въ Галичѣ не абы яку силу для боротьбы зъ литовскимъ елементомъ у серединѣ своєї державы; вони, значить, за помогою руского элементу мали спроможнѣсть побѣльшити свѣй впливъ на Литовскї племена. У купѣ зъ симъ не було страшно, що Чорна Русь пристане до Галича, бо володѣня Даниловї не межували зъ сею околицею. На полудни Галицка Русь межувала съ Пиньскимъ князѣвствомъ, а Пиньскї князѣ вже зъ давного часу завидливо дивились на засилуванѣ Галицко-Володимирского стола, що пѣдбивъ пѣдъ себе ихъ удѣлы на пѣвнѣчнѣй Волынѣ; сї князѣ, що стояли мѣжь двома мѣцными сусѣдами, обертались за запомогою по черзѣ то до Литвы супроти Галича, то до Галича супроти Литвы, вступали пѣдъ верховодство то тої, то другої державы, але робили се „сѣ мыслію“, силкуючись яко мога оборонити и свои землѣ и свою незалежнѣсть. Боялись сї князѣ бѣльше Галицкого князя и для того жичили собѣ бѣльше ставати на бѣкъ Мендовгѣвъ супроти Галича. Зъ заходу мѣжь Чорною Русею та

Галицкимъ князѣвствомъ лежала Ятвяжека Земля; значить, Данилови, тѣльки пѣдбивши пѣдъ себе останню, була надѣя зовѣмъ прилучити Чорну Русь до себе. Данило такъ и чинивъ и склавъ не оденъ похѣдъ на Ятвягѣвъ; але зустрѣнувши вѣдпору вѣдъ Ятвягѣвъ, нокинувъ и думку прилучити Чорну Русь. Тымъ часомъ князѣвство Литовске набиралось силы и теперъ наступники Даниловѣ змушенѣ були шукати поеднаня Галицкихъ та Руско-литовскихъ Земель черезъ умовы та родиннѣ звязки. Тымъ часомъ боротьба Данила Романовича зъ Ятвягами, въ яку вѣнъ вцутався, черезъ вѣддачу ёго сынови руско-литовскихъ мѣсть, була на Мендовгову руку, бо черезъ се вѣнъ позбувався найзавзятѣйшого суперечника, що разъ - у - разъ стоявъ на дорозѣ ёго державной дѣйности; Ятвяги у купѣ зо Жмудею були на чолѣ литовскои реакціи супроти сеи дѣйности.

На другѣй межѣ своєї державы Мендовгъ уживавъ тыхъ же самыхъ засобѣвъ, що и въ Галичинѣ: и тутечки вѣнъ побивъ внутрѣшнихъ суперечникѣвъ умовами изъ зверхними ворогами. Ще ранѣйше вѣдъ миру зъ Галицкимъ княземъ, Мендовгови вдалось скласти умову зъ Ливоньскимъ орденомъ. Вѣнъ переваживъ на свѣй бѣкъ магѣстра подарунками, обѣянками та згодою на все, чого вѣнъ схоче. Пѣсля того, якъ Литовскѣ племена покинули Мендовга тодѣ, якъ ёму прѣйшлося круто, вѣнъ одвѣтувавъ имъ тымъ, що погрозивъ зовѣмъ зничити саму достотну ознаку ихъ народного побыту — се бѣ то народну релѣгѣю. Вѣнъ оголошуѣ, що думае выхреститись, а Ливоньскѣй магѣстеръ прѣймае Мендовга пѣдъ свою оборону, бажаючи для свого ордену придбати славу апостольскои дѣйности въ очахъ усего захѣдного христѣянства. Року 1250 Мендовгъ выхрестився въ Новгородку Волыньскому, а въ купѣ зъ симъ вѣнъ и коронувався королѣвскою короною, що прѣславъ папа Инокентѣй IV. Теперъ вже по ряду можна зустрѣнути чимало свѣдоцтвъ, що упевняють про тѣсну спѣлку Мендовга зъ Ливоньцями: вѣдъ 1250 до 1261 року. Мендовгъ выдае ордену 8 грамотъ, якими вѣнъ вѣддаѣ ордену рѣжнѣ околицѣ Литовскои Землѣ; здасться, що се були такѣ землѣ, що зовѣмъ не залежали вѣдъ Мендовга и тѣльки ворогували зъ нимъ та перешкоджували ёго дѣйности; бодай се можна сказати майже за певне, що такъ треба дивитись на грамоту, що выдавъ Мендовгъ 7. серпня 1259 р., а сею грамотою вѣнъ

дарувавъ ордену всею Жмудь; про инші менші подарунки нічого певного не можна сказати. Не вдовольняючись сими подарунками магистеръ Ливонскій підмовивъ Мендовга р. 1260 дати ему грамоту, що король Литовскій, на той часъ, якъ не матиме наступникѣвъ, вѣдписує ему все своє князѣвство. Що до Мендовга то все те, що вѣнъ робивъ, — и подарунки, и выхрещуване, — все се вѣнъ вытворивъ, бажаючи зломати суперечникѣвъ — Литовцѣвъ. И Литва и Жмудь повинні були переконатись, що поки вони сперечатимуться та не еднатимуться, доти треба разъ-у-разъ чекати, що орденъ споживе ихъ и вони не втѣчуть вѣдъ важкого панованя ордена. Ледве однакъ же Мендовгъ черезъ одинацять лѣтъ досягъ до того, чого бажавъ: не до смаку припали Литовцямъ и урядъ Ливонского ордену въ околицяхъ, що вѣддавъ ему Мендовгъ, а силомѣцне перехрещуване и дароване земель тубольныхъ католицкому духовенству, рицарямъ та приходцямъ и збиране десятои части та податкѣвъ и вѣдобране майна у дробныхъ литовскихъ володарѣвъ, и на останку грѣзба пѣдбитися пѣдъ власть ордена всѣхъ Литовскихъ Земель. Литва та Жмудь побачила теперъ, що лекше буде бути пѣдъ властею свого природженого князя, що лѣнше вѣдцуратись вѣдъ якихъ небудь своихъ автономічныхъ правъ, нѣ жь пѣдлягати пѣдъ власть чужосторонцѣвъ. Тодѣ вони удались до Мендовга за запомогою, маючи надѣю за его приводомъ почати боротьбу зъ Нѣмцями. А тымъ часомъ Мендовгъ пильно доглядався до настрою своихъ суплемѣнникѣвъ и тѣльки й чекавъ хвилѣ, коли вже не стане снаги терпѣти. На останку 1260 р. на Жмуди, Литвѣ та Корси — запалало повстане супроти ордена за приводомъ Мендовга. По надъ рѣчкою Дурбе, въ Курляндіи, Ливонцѣвъ побили и черезъ се вони стратили все, що за довгій часъ придбали, всѣ землѣ, що имъ надавъ Мендовгъ. Якъ тѣльки зъявились перші ознаки розруху, король Литовскій заразъ же вѣдрѣкся вѣдъ Ливонцѣвъ, вѣдъ вѣры Христовои, яку, якъ свѣдчать сучасники, вѣнъ принявъ тѣлько поверхню, та на чолѣ Литовской державы, що зъ боротьбы выступила бѣльше змѣцненою та крѣпкою, метнувся вызволити другій вѣти Литовского племени съ пѣдлеглости ордену. Сучасно зъ симъ повстали розрухи въ Прусіи, у Корси та Жемгалѣ, до чого пѣдбивъ ихъ такожъ Мендовгъ и запомагавъ имъ. Черезъ се на

довго бувъ затриманий рухъ хрестоносцѣвъ на осередковѣ Литовско-руске князѣвство.

Але не довго Мендовгови довелосѣ чинити такі справи, бо швидко зъявилися тѣ жь самі перепоны, що й перше, въ самій середині державы. Якъ тѣльки зауважили, що нѣчого боятись підбитя підъ себе хрестоносцями, той же часъ антагонізмъ ватажкѣвъ зъ околиць почавъ борикатись съ княжою властею. Ипатіевска лѣтопись докладно вказуе на те, що підручній князѣ почали вставати супроти Мендовгового самовластя. И Рускій и Литовскій князѣ у великому числѣ зрадили Мендовгу, за приводомъ Довмонта, Нальщаньского князя, Тройната та володаря Жмудского, Товтивила, що встигъ зновъ захопити собѣ Полоцкѣ, та Ердена, Давилового сына, брата Мендовгового у другихъ. Въ 1263 р., тодѣ якъ Мендовгъ чинивъ похѣдъ на Романа, Брянского князя, зрадники вбили его зъ двома молодшими сынами въ таборѣ.

Мендовгъ загинувъ, але держава, що вѣнъ утворивъ, вже була така мѣцна, що не розпалась, не дивлячись на усобицѣ, якій повстали пѣсля его смерти. Кождый зъ его урядникѣвъ, якимъ було нѣ бы то такъ важко жити підъ его самовластемъ, и якій и вбили его за жадобу самодержавства, кождый мѣжь ними теперъ посиѣшається станути на чолѣ розлогои Литовско-рускои державы. Для того мѣжь душогубцями Мендовговыми заразы же настае уперта боротьба. Въ сѣй боротьбѣ вже не чути про оборону самостѣйности вѣдрубныхъ околиць та земель, — теперъ вже на першому мѣсци стоить боротьба за великокняжій стѣдль, кому на нѣмъ сидѣти. А середъ сеи особистои боротьбы можна вже вбачати боротьбу двохъ народныхъ элементѣвъ за перевагу въ державѣ. По черзѣ въ сему народному антагонізмѣ шукають собѣ запомоги усѣ, що добиваються великокняжого стола.

Пѣсля Мендовговой смерти мѣжь зрадниками вчинився розпадъ на двѣ партіи, вѣдповѣдно двомъ народнымъ елѣментамъ. На чолѣ одной стоявъ Стройнать, заступникъ Жмуди, що до половины XV. ст. сама тѣлько сушо обороняла Литовскій елѣментъ; на чолѣ другой партіи бувъ Товтивиль, князѣ Полоцкій. Сей останній вже задалегѣдъ зробився христіаниномъ, давно зрушився и давно стоявъ у звязку зъ Новгородомъ та Псковомъ. Сі партіи починають задля подѣлу Мендовговой спад-

щини ворогувати. Якійсь полоцкій бояринь продавъ Товтивила Стройняту и сей згубивъ его; сынъ Товтивилѣвъ бувъ змушений утѣкати съ Полоцка до Новгороду. Такимъ чиномъ Стройната ставъ великимъ княземъ Литовскимъ и „Литва посадиша въ Полоцку своего князя“.

Хочъ и бувъ задавлений Полоцкъ, але литовска партія ще не зовсѣмъ взяла перевагу надъ рускою. На чолѣ останнѣй зъявляється новий заступникъ еи, сильнѣйшій и смкѣйшій — се сынъ Мендовга — Войшелкъ. Сей князь характеру бурливого, невпинного, цѣлкомъ вѣддавъ себе на користь рускои народности; вѣнъ цѣлкомъ пѣдлягъ культурному впливови сеи народности, яко переконаний неопѣтъ, яко палкѣй дикѣй чоловѣкъ, що вперше тямить початки цивѣлизаціи. Ще на початку батькового князюваня Войшелкъ державъ урядъ пѣдъ его рукою въ Новгородку Литовскому та Чорнѣй Руси; дуже лютувавъ вѣнъ надъ тыми, хто тѣльки въ чому небудь суперечивъ політичнимъ плянамъ Мендовга.

Въ 1255 р. у той часъ, якъ Мендовгъ бувъ побитый, Войшелкъ змушений бувъ вѣддати свѣй удѣлъ Романови Даниловичеви, бо треба було яко мога запобѣгати мира у Данила Романовича; самъ Войшелкъ переѣхавъ до Холму, певно яко закладникъ. Тутечки вѣнъ пѣзнавъ лѣпшій розвитокъ руского тодѣшнѣго житя, а такожь спѣзнався зъ лѣпшими его людьми. Въ Холмѣ бувъ игуменъ Полониньскѣй Григорій, „иже быеть чоловѣкъ святъ, якого же не быеть предъ нимъ и ни по немъ не будеть“ и сей Григорій своєю наукою наворачувъ Войшелка у вѣру Христову; значить, сей останній ставъ христѣяниномъ не зъ якого небудь політичного примусу, але зъ глибокого переконаня и принявъ Христову науку зъ усею палкостю своѣи уроды. Войшелкъ не вдовольнився тымъ, що выхрестився, и навѣтъ постригся у черцѣ; и сприявъ про те, що бъ присвятити себе цѣлкомъ самотному житю на Атонѣ. Вернувшись у батькѣвщину, Войшелкъ збудувавъ монастирь надъ Нѣманомъ и не звертаючи уваги на батькѣвскѣй докоры, здавалось, выключно вѣддавъ себе Богови.

Пѣсля батькѣвскои смерти Войшелкъ утѣкъ до Пиньска и зъ вѣдти позиравъ на все, що дѣялось на Литвѣ до смерти Товтивила. Але якъ побачивъ, що бере верхъ поганьска партія за приводомъ Стройната, то Войшелкъ пѣдвѣвся заразъ же на

оборону руской народности, бо вѣнъ бувъ злученый зъ нею Христовою вѣрою. Въ 1265 р. Войшелкъ скинувъ чернечу „ризу“. За помоогою Пиньскихъ князѣвъ вѣнъ здобувъ Новгородокъ; потѣмъ злучившись зъ Шварномъ Даниловичемъ почавъ люто розправляти зъ заступниками Литовской партіи. Стройната вбили душегубцѣ, що пѣдославъ Войшелкъ, въ рускѣ околицѣ вступили рускѣ дружины, а ворогѣвъ великокняжои власти та руско-християньского державного элементу Войшелкъ люто ставъ карати. Чимало хто повиненъ бувъ тѣкати, а мѣжъ тыми Довмонтъ князь Нальцаньскій. Се бувъ оденъ зъ душегубцѣвъ Мендовговыхъ, а пѣсля вѣнъ вславився у Пековѣ. Бажаючи теперь змѣцнити пановане руско-християньского элементу въ Литовско-рускому князѣвствѣ, Войшелкъ поклавъ собѣ злучити се князѣвство зъ Галицко-рускимъ: вѣнъ прозвавъ себе сыномъ Василька Романовича Волыньского, а собѣ принявъ за сына Шварна Даниловича. Сему останнѣму Войшелкъ вѣддавъ князюване, а самъ зновъ вступивъ въ монастырь „плачася грѣховъ своихъ“.

Отакъ повстала перевага руского элементу на Литвѣ. Але на сему не скѣдичилося, бо Литовска народнѣсть не покладала собѣ вѣдрѣкати зъ вѣдъ своихъ запобѣганъ на пановане и якъ тѣльки склалася для сего спроможнѣсть, вона заразъ же пѣдняла голову. А така спроможнѣсть зъявилася справдѣ мѣжъ р. 1267 та 1268.

На сей часъ майже одночасно не стало и Войшелка и Шварна Даниловича; першого вбивъ Левъ Даниловичъ, а другій самъ умеръ. Незгоды, що поветали въ Галицкѣй семьѣ, перешкоджували кому небудь зъ ви членѣвъ обороняти власне право на Литовске князѣвство. Користаючи зъ сего на великокняжому столѣ зъявилися заступники литовского элементу. Якъ умеръ Шварно Даниловичъ, то въ Литовскому князѣвствѣ литовскій элементъ переважувавъ бѣльше надъ двайцять рокѣвъ. Для того лѣтописи подають намъ про сей часъ дуже мало вѣдомостей, однакъ же съ тыхъ, що маемо, можна гадати, що за сей часъ Литовске князѣвство стратило багато и силы навкруги себе и внутрѣшнѣго звязку, якѣ колись було придбало собѣ за Мендовга та его наступникѣвъ. Заступники литовского народу важилися выключно опертись на власнѣ свои

народні елементи: на поганьство та незалежність вѣдрубнихъ земель. Вони зовсѣмъ не жадали єднатися съ христiянською Русею, а черезъ се стратили пѣдпору того елементу, що самъ тѣлько мавъ силу и спроможнѣсть оборонити самостѣйнѣсть Литовского племени.

Внутрѣшній побытъ великого Литовского князѣвства вы-явлює ось що на сей часѣ: околицѣ намагають обособитися, а багато деякихъ мѣжъ ними и справдѣ здобувають собѣ незалежнѣсть вѣдѣ власти великого князя. Литовскій князь Ердень н. пр., що корився власти великого князя, робитьсѣ княземъ у Полоцку та Витебску. Вѣнъ р. 1264 вѣдѣ себе и мѣсть Полоцка та Витебска склавъ сумирну умову зѣ Ливоньскимъ орденемъ та Ригою, а про велике князѣвство Литовске не згадано вѣ сѣй умовѣ анѣ словомъ. Зѣ оповѣданя лѣтописного про стычку Ердень сѣ Псковомъ выявляється, що тодѣ вѣ Полоцкѣй та Витебскѣй Землѣ було чимало дрѣбныхъ удѣльныхъ князѣвъ зѣ литовскихъ ватажкѣвъ. Усѣ вони були пѣдѣ верховодствомъ Полоцкого князя Ердень, а не Новгородско-Литовского великого князя. По деякихъ власныхъ Литовскихъ Земляхъ можна подыбати ознаки такого жѣ самого вѣдособленя та незалежности; єсть н. пр. звѣтка (1289 р.) про незалежного князя на власнѣй Литвѣ — Буркивида, що склавъ умову сѣ княземъ Волыньскимъ Метиславомъ Даниловичемъ и вѣддавъ останнѣму свое власне мѣсто Волковыскѣ у закладѣ. Ливоньскій орденѣ та єго магiстерѣ зачисляли Жмудекого князя Бутегайде, зѣ якимъ вони воювали, за самостѣйного царя (rex) Жмуди. Сей князь прѣймавъ удѣлѣ вѣ складаню умовы Буркивида зѣ Метиславомъ Даниловичемъ.

Зѣ усєго сєго можна вбачати, що багато зменшилося земель на сей часѣ, що належали до великого князя Новгородско-Литовского. Ипатѣвска лѣтопись свѣдчить, що тодѣ (1270—1282 р.) великимъ княземъ тутєчки бувѣ Тройденѣ; вѣнѣ бувѣ завзятымъ поганиномъ и щирымъ прихильникомъ до литовскихъ элементѣвъ народныхъ. Увєсь часѣ свого князюваня вѣнѣ потративѣ на боротьбу и боротьбу невдачливу сѣ чужосторонцями, обороняючи сѣ народнѣй елементи. Зѣ одного боку Тройденюви треба було вѣдбиватися вѣдѣ Галицко-Волыньскихъ князѣвъ, що хотѣли зновѣ вернути собѣ велике

Литовске князѣвство и тутечки ему щастилось; вѣнь и не под-
дався имъ и оборонявъ межѣ своей землѣ вѣдѣ Волини, засе-
ливши рускѣ сумѣжнѣ мѣста приходцами съ Прусско-литовского
племени. Зѣ другого боку чужосторонцѣ напирали на сумѣжнѣ
зѣ Литвою народы Литовского племени и Тройденъ змушений
бувъ и ихъ обороняти; однакъ же тутечки вѣнь нѣкого не обо-
ронивъ, не дивлячись на все свое силкуване, на вдачливѣ по-
ходы, та вдачливѣ бѣйки, въ якихъ побивавъ своихъ супере-
чникѣвъ. Той самый литовскѣй элементъ, на оборону якого
Тройденъ покладавъ усю свою силу, зовсѣмъ его обезсилювавъ,
бо, якъ кажутъ переказы, справивъ вѣдособлене околицѣ, а се
останне не давало князеви злучити въ одно силы для боротьбы.
И справдѣ въ продовжѣ часѣвъ, пѣсля смерти Шварна Дани-
ловича, Литовскѣй народы поспѣлъ оденъ за другимъ розтрачу-
ють силы въ боротьбѣ съ чужосторонцами: чужосторонцѣ зѣ
усѣхъ бокѣвъ наближуються до Жмудскихъ та Литовскихъ
межѣ. Що не робили, якъ не били Литовцѣ Ливонцѣвъ, а вони
на останку пѣдбили пѣдъ себе Жемгалу. Всѣ повстаня Пру-
сѣвъ, якѣ вони нѣ коили, були пригнетенѣ Прусскими хресто-
носцами, а Прусы або мусили коритись, або втѣкали на Литву.
На останку князѣ Польскѣй, що не робили Литовцѣ, нападаючи
на Польшу та Мазовію, вѣдхопили собѣ ту частину Ятвяжской
Землѣ, що ще не була пѣдбита Волянскими князями, и „Ятвя-
гомъ здѣ бысть остатная погибель“.

Такимъ побытомъ небезпечнѣсть, що на якѣйсь тамъ часѣ
Мендовгъ вѣдвернувъ вѣдѣ великого Литовского князѣвства,
зновъ ожила. Нѣкуды було дѣтись заступникамъ великого
князѣвства съ тымъ, що для обороны батькѣвщины треба було
суще вѣдречися вѣдѣ запобѣгання тѣльки переваги самыхъ на-
родныхъ литовскихъ элементѣвъ, а що для сего треба обер-
нутись за запомогою до Руси. Вона повинна була дати для
обороны силу, бо вже и складала частину великого Литов-
ского князѣвства и была сумѣжна зѣ нимъ. Сю незбутно исто-
ричну потребу сповнивъ новый рѣдъ Литовскихъ володарѣвъ
въ особѣ Витеня та Гедымина, що почали князювати при
кѣнци XIII. ст.

II.

ВИТЕНЬ та ГЕДЫМИНЬ

1293—1341.

При кѣнци XIII. ст. въ Литовско-рускѣй державѣ почала князювати нова династія; вона-то вже суще змѣцнила та спорудила сю державу и далеко розпростерла еи межѣ. Въ тыхъ жерелахъ, якѣ дѣйшли до насъ, не можа вѣдшукати докладныхъ вѣдомостей нѣ про родовѣдъ сеи династіи, нѣ про часъ початку князюваня еи. Се останне, мабутъ, почалось въ часѣ мѣжь 1282 р., до якого князювавъ, якъ каже Ипатіевска лѣтопись, великій князь Тройденъ, та 1291; — въ сѣмъ роцѣ Дюсбургъ згадуе про першого князя зъ сеи родины. Дюсбургъ, оповѣдаючи про нападъ сего року Литовцѣвъ на Польшу, каже: „Князь (гех) Литовскій Лютуверъ сего року вырядивъ у Польшу, въ Землю Берестейску, своего сына Витеня зъ великимъ вѣйскомъ“. Якъ не брати на увагу звѣстокъ Стрыйковского та ще иншихъ двохъ нѣмецкихъ анналістѣвъ, що користувалися зо звѣстокъ Дюсбургowychъ, то бѣльше й не мае нѣде нѣякихъ вѣдомостей про початокъ нового литовского княжого роду. Переказы, що списанѣ въ такъ званѣй лѣтописи Быховця, свѣдчать, що рѣдъ сей походивъ вѣдъ державцѣвъ Эйраголы на Жмуди. Оденъ съ князѣвъ сего роду довго служивъ великому князеви Тройденови, то яко коморникъ, то яко маршалокъ, а якъ вмеръ Тройденъ, то й ставъ великимъ княземъ. Окрѣмъ спомину у Дюсбурга про першого князя сего роду, Лютувера, въ жерелахъ не знаходимо нѣчогабенько; пѣсля Лютувера великимъ княземъ ставъ сынъ его Витень 1293 р. И справдѣ Витень (1293—1316) та другій Лютуверѣвъ сынъ Гедыминъ (1316—1341) були перші мѣжь князями, що дали силу великому князѣвству Литовскому. Вони встигли скушити доволъ силы для боротьбы Литвы зъ сусѣдами, вони зупинили рухъ хрестоносцѣвъ на Литву; вони такожъ, прилучивши до себе чимало Рускихъ Земель, збѣльшили свои володѣнія и такимъ побытомъ спорудили мѣцну державу, що яко нова політична сила вступила мѣжь державы европейскѣй.

Лѣтописецъ, оповѣдаючи про князюваня Витеня, нѣ про що не оповѣдають бѣльше, якъ тѣльки про его вѣйны съ хрестоносцями та про напады на Польшу; вже тѣльки тодѣ, якъ

зъявляются оповѣданя про Гедымина, до сихъ звѣстокъ про вѣины додаются оповѣданя ще ѣ про дѣйнѣсть сего князя въ иншихъ справахъ.

Однакъ же вже самѣ оповѣданя про военнѣ справы свѣд-чать, що у внутрѣшнѣму устрою великого князѣвства Литовского повстало щось зовсѣмъ нове и инше, що тамъ вже зародилися формы побыту бѣльше культурнѣй. Замѣсть невиорядкованыхъ селяньскихъ ватагъ, зъявляется вымуштроване вѣйско, що бѣться якъ слѣдъ съ Поляками та Ливоньцями и часомъ побивае ихъ за приводомъ Литовскихъ князѣвъ; се численне та добре муштроване вѣйско справляе вже довгѣ та далеки походы, не вдовольняється, якъ то було перше, самымъ грабованемъ по ворожихъ земляхъ, але облягае мѣста, робить пѣдступы пѣдъ твердинѣ, уживае машинѣ для розбиваня мурѣвъ и споружае таборы якъ слѣдъ. Уже не самѣ тѣлько пущѣ, нетры, болота та озера, якъ було колись-то, обороняють межѣ Литовской Землѣ; — зъявляется теперъ вже цѣла смуга мѣсть та узброеныхъ замкѣвъ; залогы по сихъ мѣстахъ, для обороны ихъ, складаются зъ людей, що по черзѣ повиннѣ ходити въ залогу, бо мѣжь мешканцями вже складеный вѣдомый розпорядокъ, кому ѣ коли вѣдбувати яку службу; залогы по мѣстахъ та замкахъ вѣдають, що и коли треба робити для обороны. Теперъ вже хрестоносцямъ доводиться коли-не-коли, та ѣ то за помощьюъ зрады та якого небудь пѣдступу захоплювати литовскѣ мѣста.

Се надбане силы та полѣпшене устрою литовской военной силы залежало вѣдъ змѣнѣ того розпорядку мѣжь елементами, що складали велике Литовске князѣвство, який повставъ тутъ съ часу зазыву князями новой династѣи рускихъ силъ, що бѣ приняли удѣлѣ въ оборонѣ всѣхъ справъ Литовско-русской державы. Хочъ мѣжь великимъ числомъ звѣстокъ про военнѣ походы тыхъ часѣвъ ѣ не мае жадной про те, якихъ засобѣвъ уживавъ Витѣнь для закликаня зъ Руси силы, що дуже змѣцнила Литовску державу; однакъ же певно е, що така змѣна въ устрою военной справы на Литвѣ залежала вѣдъ приплыву руской силы, яка зъявилася теперъ для обороны спѣльной державы. На се маемо мы свѣдоцтва по всѣхъ жерелахъ: де тѣльки е звѣтка про новый устрѣй вѣйска на Литвѣ, тамъ поручъ стоять и звѣтки про присутнѣсть въ сему вѣйску и ру-

скихъ воякѣвъ и русскихъ ватажкѣвъ. Польскій та нѣмецкій лѣтописецъ, оповѣдаючи про походы Витеня зъ самого початку его князюваня, разъ-у-разъ прозываютъ его войско „литовскимъ та рускимъ“, а не просто „литовскимъ“, якъ се було спершу. Возьмемо кѣлька прикладѣвъ. Длугошь пѣдъ рокомъ 1293 нагадуе про похѣдъ Витеня до Прусїи „cum multitudine Lituanorum Rutenorumque“; те жъ саме стоить въ оповѣданю его про другїй похѣдъ Литовского князя року 1308. Такї жъ самї звѣстки маемо зъ лѣтописи Віганда Марбурекского. Дюсбургъ же свѣдчить, що Русь не тѣльки складала часть литовского войска, але що ихъ зброя и военничїй звичай не вѣдрѣжнялися нѣчимъ вѣдъ збрѣвъ та звичаївъ захѣдныхъ лицарѣвъ. Оповѣдаючи про то, якъ нѣмецкїй лицарѣ два разы (1296. та 1305 р.) билися самъ на самъ зъ литовскими, Дюсбургъ каже, що сї останнїй були „Ruteni“.

Однакъ же Русины прїймали удѣлъ въ державному житю великого Литовского князѣвства не тѣльки яко вояки въ походахъ князѣвъ; есть свѣдоцтво, що переважно Русинамъ препоручалися зносини зъ сусѣдными державами вѣдъ лица Литовскихъ князѣвъ. Гедыминѣвъ посоль 1326 р. на имя Лесе (певно Лесько, се бѣ то Олександрѣ) жалѣвся Рижскому епископови на хрестоносцѣвъ за те, що вони, не дивлячись на складенїй мирѣ, затримали, обѣбрали та посадили въ тому и его самого, Леська, и его товаришѣвъ русскихъ, въ купѣ зъ нимъ складаючи посольство вѣдъ лица великого князя.

На засильоване ваги рускои народности у великому Литовскому князѣвствѣ вказуе ще одна прикмета: поручъ съ княземъ Витенемъ та Гедыминомъ на видноцѣ стоить у сучасныхъ подѣяхъ рускїй чоловѣкъ, Давидъ, староста Гродненскїй. Сей Давидъ, вѣдрѣжняючись вѣдъ иншихъ надзвычайною енергїєю, заповзятливоетею та досвѣдомъ у военной справѣ, якъ оповѣдають Литовскїй жерела, бувъ на Литвѣ дуже шанованымъ чоловѣкомъ и за часѣвъ Гедымина мавъ перше мѣсце въ державѣ по великѣмъ князю; вѣнъ бувъ вѣдъ Гедымина у великѣй шанѣ и державъ навѣтъ Гедыминову дочку. И справдѣ такимъ повинно було бути становище Гродненского старосты въ Литовскѣй державѣ, якъ няти вѣру сучаснымъ свѣдоцтвамъ, що дѣйшли до нашихъ часѣвъ; бо тымъ часомъ, якъ про иншихъ литовскихъ проводирѣвъ, або нема нѣякихъ звѣстокъ,

або тільки така-сяка згадка часомъ, про Давида Гродненського разъ-у-разъ є спомини по всѣхъ жерелахъ. Сей Давидъ держить урядъ въ Гроднѣ, а се було и наймѣцнѣйше мѣсто въ Литвѣ и воно переважно обороняло Литовскій Землѣ зъ боку Мазовіи и вѣдъ Тевтонського ордену, и его не разъ важилися хрестоносцѣ забрати собѣ. Сей Давидъ зъявляється ватажкомъ въ тыхъ походахъ, въ котрыхъ не пріймає удѣлу самъ князь и тутъ Давидъ має перевагу надъ княжими братами та синами; Давида вживає великій князь для зносинъ зъ сусѣдними Рускими Землями; одно слово, де тільки треба, тамъ зъявляється й Давидъ. Єсть навѣтъ свѣдоцтво про те, що сей Давидъ має власный удѣлъ, одержавши его яко ленно вѣдъ великого Литовського князя. Въ жерелахъ вперше имя сего руского вельможи зустрічається р. 1314, якъ иде оповѣдане про нападъ хрестоносцѣвъ на Новгородокъ Литовскій: лицарѣ нѣмецкій несподѣвано зъявилися коло сего мѣста, захопили его та й спалили, потѣмъ почали робити пѣдступы пѣдъ замокъ; тутъ-то Давидъ выступає ратувати: вѣнъ захоплює таборъ хрестоносцѣвъ, вбиває тамъ вартовихъ, забирає конѣ и всѣ ѣдоміи рѣчи. Черезъ се хрестоносцѣ змушені були вѣдѣйти вѣдъ замку, але вертаючись до дому, не знайшли нѣде по тыхъ мѣсяцяхъ, де звичайно переховували ѣжу, нѣчогѣсенко; Давидъ все знищивъ. Такимъ чиномъ загинуло усе вѣйско хрестоносцѣвъ вѣдъ голоду по литовськихъ лѣсахъ. Пѣсля сего зновъ є звѣтка про смѣливый нападъ зъ Гродна р. 1318 Литовско-руского вѣйска на Прусѣвъ за приводомъ того жъ самого Давида. Ще дальше рускій лѣтописи переказують докладне оповѣдане р. 1322—1323, про запомогу, яку Давидъ вчинивъ Пскову. На сей часъ поветала незгода Пскова зъ Ливоньскимъ орденомъ. Лицарѣ, не дивлячись на миръ, що склали сь Псковомъ, вѣдъ Естоніи напирали на Псковичѣвъ: вони повбивали псковськихъ крамарѣвъ на Чудському озерѣ та попроганяли звѣроловѣвъ, що промышляли по надъ Нарвою; Псковичѣ почали просити запомоги вѣдъ Давида Гродненського. Тодѣ Давидъ на чолѣ свого та Псковеского вѣйска кинувся на Естонію, сплюндровавъ усю ту околицю ажъ до Ревеля, захопивъ велику здобичъ и забравъ бѣльше надъ 5000 бранцѣвъ. На другій рѣкъ, якъ хрестоносцѣ облягли Псковъ зъ сильнимъ вѣйскомъ, зновъ Давидъ побиває Нѣмцѣвъ, палить усѣ нѣмецкій пристроѣ та машины и жене

ихъ ажъ за рѣку Велику и такимъ чиномъ змушуе хрестоносцѣвъ просити мира у Пековичѣвъ. На останку р. 1324 та 1326 Давидъ зъявляється яко ватажокъ численного литовско-русского вѣйска; зъ нимъ вѣнъ иде на Мазовію та Бранденбургску мархію; въ часѣ сего останнѣго походу Давидъ бувъ вбитый мазовецкимъ лицаремъ Андрѣемъ.

Вага, яку придбала собѣ руска народнѣсть у великому Литовскому князѣвствѣ за Витеня та Гедымина, визначалась въ самому титулѣ, що надали собѣ сѣ князь. Въ зносинахъ съ чужоземними державами Гедыминъ титулувавъ себе королемъ Литвы та Руси (*rex Litwinorum Ruthenorumque*, або, *rex Lethwinorum et multorum Ruthenorum*). Се засиленѣ впливу руского народного елемента знати и по пѣзнішнихъ литовскихъ лѣтописяхъ; вже съ часѣвъ князюваня Витеня лѣтописи прозываютъ державу, въ котрѣй Витень державъ урядъ не такъ, якъ перше князѣвствомъ Литовскимъ та Жмудекимъ, а „великимъ князѣвствомъ Литовскимъ, Жмудскимъ та Рускимъ“.

Само по собѣ, ся вага, яку надбала собѣ руска народнѣсть за князюваня новои династіи, обѣйшлася не безъ боротьбы зъ литовскимъ народнымъ елементамъ; сей останній зовеѣмъ не бажавъ зрѣкатись переваги, що вѣнъ придбавъ собѣ за часѣвъ Тройдена. Хочъ въ жерелахъ, якѣ зѣстались, складчикъ ихъ мало або й зовеѣмъ не интересується вѣдомостями про внутрѣшній розвитокъ та устрѣй великого князѣвства Литовского, однакъ же изъ малого натякуваня про де-що зъ сего, можна зауважити чимале змагане корѣннихъ Литовскихъ Земель зъ новою княжою династією. На чолѣ сего змаганя стоявъ Тройденѣвъ сынъ Пелюза, у котрого Лютуверъ вѣдобравъ престѣлъ. Сей Пелюза ще р. 1286 утѣкъ до хрестоносцѣвъ и за помоогою ихъ важився въ протягу чималого числа рокѣвъ зновъ вернути собѣ великокняжій стѣлъ. Для того вѣнъ надавъ собѣ титулъ великого Литовского князя и чинивъ безнастанно напады на крайній околицѣ свои батькѣвщины; одного разу въ часѣ такого нападу Пелюза захопивъ та поубивавъ близько 70 князѣвъ (*regulos*), що зѣбрались були справляти весѣле. Не оденъ разъ сей Пелюза доводивъ до зрады деякихъ литовскихъ проводирѣвъ та комендантѣвъ замковыхъ, що безъ усякои суперечки вѣдчиняли брамы замкѣвъ хрестоносцямъ; се доводить, що вѣнъ мавъ на Литвѣ й догѣдну собѣ партію. Тѣльки р. 1314

Пелюза попавъ у руки Гедымина, а Гедыминъ покаравъ его смертю вкупѣ зъ его прихильниками. Окрѣмъ сего ще е згадки и про те, що змагане литовской народности зъ новою княжою династією находило собѣ подпору по веѣй Жмудской Землѣ. Въ 1294 р., на той часѣ, якъ хрестоносцѣ напали за приводомъ Людвигъ фонъ Лібенцеля, Рагнитского комтура, на Жмудь, ватажки Жмудской Землѣ умовили народъ, пристати до хрестоносцѣвъ и вчинити отверте повстане супроти Витеня; хочъ и бувъ пригнѣченный сей рухъ, але якъ свѣдчать нѣмецкій лѣтописецъ, вже ажъ до кѣнця своего князюваня Витеневи не довелося нѣ прозбою, нѣ грѣзбою прихилити Жмудь до згоды та до суспѣльной боротьбы съ хрестоносцами.

Така неприхильность литовской народности до власныхъ великихъ князѣвъ повинна була змушувати останнихъ бѣльше здаватися на руску народность и запобѣгати у останней подпору для змѣцненя своей власти; черезъ се перевага Руси збѣльшалася та й збѣльшалася, а за часѣвъ Гедымина и ще бѣльше се дѣялось, особливо вѣдъ часу прилученя до великого князѣвства Литовского ще новыхъ захѣдно-русскихъ Земель. Познѣйшій збѣрщики историчныхъ литовскихъ переказѣвъ, вбачаючи въ нихъ загальний споминъ про значнѣ земельнѣ надбання Гедыминовѣ по Рускихъ Земляхъ, та не маючи нѣякихъ указокъ про певнѣ часы прилученя деякихъ земель до Литовского князѣвства, схилилися до того, що бѣ усяке поєднане рускихъ околицъ зъ Литвою надавати часамъ Гедымина; черезъ се саме екладчики лѣтописей литовскихъ наробили багато всякой путанины та помылокъ въ оповѣданяхъ про долю деякихъ рускихъ околицъ на початку XIV. ст. Для того мы поспытаємо, по спромозѣ, провѣрити отей оповѣданя и покласти между справедливого володѣння Гедыминового на Руси.

Найдавнѣйшимъ володѣнемъ, що Литва придбала собѣ на Руси ще на початку XIII. ст., на вкруги якого складалася Литовско-руска держава, була Чорна Русь зъ мѣстами Новгородкомъ, Здитовомъ, Гродномъ, Слонимомъ та Волковыскомъ; ся околиця ажъ до половины XIV. ст. задержала за собою переважно прозвище Кривицкой Землѣ. Сѣ землѣ, прилучившися до Литовского князѣвства ще въ першѣй половинѣ XIII. ст., такъ и збѣстались добуткомъ Литовскихъ князѣвъ, не двлячись на нѣякѣ пригоды Литовской державы за Мен-

довга та его наступникѡвъ; за часѡвъ Витеня та Гедымина въ сѣй Землѣ урядъ державъ Давидъ Гродненскій, а вже якъ довелоя дѣлити удѣлы мѣжь Гедыминовыми сынами, то вона припала на часть двохъ: Монвида та Коріята.

Другою рускою околицею, що прилучивъ до Литовского князѣвства Мендовгъ, — була Полоцка Земля; тамъ княжовавъ родичъ Мендовгѡвъ Товтивиль, а якъ вбивъ его Стройнатъ, то княземъ ставъ тамъ Ердень, князь Литовскій, що державъ у сѣй околицѣ урядъ, яко самостѣйный державецъ; чи сей Ердень, чи хто иншій пѣсля него выхрестився и принявъ надъ Полоцкомъ верховодство Рижского епископа, але потѡмъ Ливонскій лицарѣ, ворогуючи зъ архієпископомъ, за гроши продали верховодство надъ Полоцкомъ великому князеви Литовскому, а Витень вже скориставши зъ сего зовсѣмъ прилучивъ до себе Полоцкъ 1307 р. Зъ сего часу въ Полоцку державъ урядъ третій братъ Витеня та Гедымина—Воинъ. „Любка князь, сынъ Войновъ Полоцкаго князя“ загинувъ 1341 р. въ стычцѣ зъ Ливоньцями и вже пѣсля сего Полоцкъ мабутъ по смерти самого Воина, впавъ на часть Андрѣви, старшому сынови Ольгерда (около 1343 р.).

Та частина Полоцкои Землѣ, що простягалась до Миньска, мала собѣ княземъ за часѡвъ Гедымина, якогось Василя, мабутъ чи не зъ роду Всеславовичѣвъ; але сей останній бувъ пѡдъ рукою великого Литовского князя, бо имя его можна зустрінути мѣжь послами Гедыминовыми, що вѡнъ вырядивъ до Новгорода Великого р. 1326. За якихъ часѡвъ Миньскій князѣ були пѡдбиті Литвою, нѣчого не вѣдомо зъ жерель.

Що до князѣвствъ Турѡвского та Пиньского, то нѣде нема нѣякихъ указокъ нѣ на часть, нѣ на обставины прилученя ихъ до великого Литовского князѣвства; однакъ же певнымъ есть те, що за часѡвъ Гедымина вони вже належали до него, бо роздѣляючи мѣжь сынами удѣлы, Гедыминъ вызначивъ Пиньскъ на часть Наримунтови. Останнимъ Пиньскимъ княземъ зъ родини Святополка Изъяславовича, про якого споминає лѣтопись, бувъ Юрій Володимировичъ; вѡнъ умеръ р. 1292. Мабутъ за часѡвъ княжованя его сына, Дмитра, Пиньске та Турѡвске князѣвство й були прилучені до Литвы, бо внукъ Юрїѡвъ, Данило Дмитровичъ, що въ Кїевско-печерскѡй граматцѣ бувъ записаный яко князь Турѡвскій, дѣйстно не володѣвъ вже нѣ Туровомъ

нѣ Пиньскомѣ, а мавъ собѣ иншу батькѡвщину, мѣсто Острогъ на Волинѣ.

Ще оденъ рускій удѣль, князѣвство Витебске, Гедыминъ надбавъ собѣ сумирно; его сынъ Ольгердъ одружився 1318 р. зъ дочкою одинакою останнёго Витебского князя, Ярослава Василевича; Ольгердъ пѣсля смерти тестя одержавъ въ спадщинѣ и его князѣвство.

На останку право на Волинѣ Гедыминъ одержавъ, одруживши Любарта Гедыминовича зъ дочкою одного зъ Волинскихъ князѣвъ; однакъ же дѣйстви се право доведено до вчинку тѣлько 1340 р., якъ вже зовѣмъ вымеръ рѡдъ князѣвъ Галицко-Володимирскихъ.

Отъ якѣ Землѣ складали тѣ володѣня, якѣ дѣйстви були пѡдъ властею Гедыминоюю; пѡзнѣйшѣ литовскѣ переказы окрѡмъ сего додавали Гедыминови забране навѣтъ и тыхъ Рускихъ Земель, що були прилученѣ до великого князѣвства Литовского зовѣмъ опѣсля. Истнуе н. пр. таке оповѣдане, що нѣ бы то Гедыминъ завоювавъ Волинѣ та Кіевску Землю р. 1320—1321.

Маючи на увазѣ, що оповѣдане про ею подѣю надбало собѣ велику повсюднѡсть и що воно багато разѡвъ оповѣдалось яко справдешне и по деякихъ ученыхъ дѣлахъ та монографіяхъ и навѣтъ по учебникахъ не тѣльки рускихъ, але й польскихъ, мы поспытаемо показати и початокъ, зъ якого взялось се оповѣдане и свѣдоцтва, якѣ доводятъ его неимѡвѣрнѡсть и непевнѡсть.

Насампередъ оповѣдане про походъ Гедымина на Волинѣ и Кіевъ р. 1320—1321 зъявилось въ хроніцѣ Матвѣя Стрыйковского (выдане 1582 р.), а до того про него нема нѣде нѣякого спомину: нѣ въ сучасныхъ жерелахъ, нѣ по лѣтописныхъ збѡркахъ, нѣ въ прагматично-историчныхъ дѣлахъ пѡзнѣйшихъ складчикѡвъ. Найдавнѣйша н. пр. Литовско-руска лѣтопись, що була складена въ першѡй половинѣ XV. ст., навѣтъ и не згадуе нѣчогобесенько про Кіевъ, а тымъ часомъ перечислюе околицѣ, що Гедыминъ роздѣлявъ мѣжъ сынами; про Волинську жъ Землю каже, що Любартъ еѣ придбавъ черезъ подруже — значить, еѣ Гедыминъ не завоѡвувавъ. Такъ же само нѣчого не вѣдають про Гедыминовѣ походы на Кіевъ та Волинѣ нѣ

рускій лѣтописи XIV. та XV. ст., нѣ складчики нѣмецкїй прускихъ та ливоньскихъ хроникъ. Въ звѣткахъ, що подає Длугошь (1480 р.) про удѣлы Гедыминовихъ сынѣвъ, повзятыхъ зъ руско-литовскои лѣтописи, то жъ нема и спомину про похѣдъ. На останку у Мартина Бѣльскаго (1575 р.) та Кромера (выд. 1568 р.), письменникѣвъ другои половини XVI. ст., еучасникѣвъ Стрыйковскаго, зовсѣмъ не користувавшихъ працею сего останнѣго, не можна вѣдшукати нѣчого про похѣдъ Гедыминѣвъ на Волинь та Кїевъ. Єсть одно тѣльки жерело, що переказує се оповѣданє, тѣльки вже зовсѣмъ коротенько — се Густиньска лѣтопись. Складчикъ сєи лѣтописнои збѣрки (доведенои до р. 1597) самостѣино, не користуючись оповѣданємъ вѣдъ Стрыйковскаго, оповѣдає про завоєванє Гедыминомъ Волини та Кїєва. Обидва хронїсты користувались звѣтками зъ одного загальногo жерела, а сїмъ жереломъ була лѣтопись такъ звана Быховця, складена коло половини XV. ст. (кѣнчитьсє вона рокомъ 1548). Для бѣльшого выяву, на якому боцѣ правда, мы на початку помѣстимо оповѣданє якъ воно списанє въ текетѣ найпершои звѣтки, потѣмъ вкажемо на додатки та скорочєня, якї зробленї у Стрыйковскаго та въ Густиньскѣи лѣтописи, а на останку вже помѣркуємо подрѣбно про имѣвѣрнѣсть самого оповѣданя.

Ось якими словами списанє оповѣданє про нѣ бы бувше завоєванє Гедыминомъ Волини та Кїєва въ лѣтописи Быховця: „Вспокоивши (Гедыминъ) землю Жомонтекую отъ Нѣмцевъ, и пошелъ на князи Русскїя, и приде напередъ къ городу Володиміру; и князь Володиміръ Володимірскїй, собравшиє сь людьми своими, и вчини бой лють сь княземъ великимъ Гедыминомъ. И поможе Богъ великому князю Гедымину, ижъ князя Володимера Володимерскаго самого вбилъ, и рать єго всею побилъ, и городъ Володимеръ возметъ“.

„И потомъ поиде на князя Льва Луцкого, и князь Левъ услышалъ, што князя Володиміра Литва вбила и городъ Володиміръ взяли, и онъ не смѣлъ противу стати єму, и побѣжитъ до князя Романа, до зятя своего ку Брянеку; а князи (и) бояре Волиньскїє били чоломъ великому князю Гедымину, абы въ нихъ пановалъ и господаремъ былъ, а земли ихъ не казилъ; и князь великїй Гедыминъ, укрьпивши ихъ присягою и оставивши намѣстниковъ своихъ въ нихъ, и тамъ начнетъ княжити,

а потомъ на зиму шелъ до Берестя, вси войска свои разпустилъ, а самъ въ Берести зимоваль; и скоро великъ-день минулъ, и онъ, собравши вси свои силы: литовскіи, жомонтекіи и русскіи, и на другой недѣли по велицѣ-дни, поиде на князя Станиславля Кіевскаго; и пришедъ, возметъ городъ Вручей и городъ Житомиръ; и князь Станиславль Кіевскій, обославшия съ княземъ Ольгомъ Переславскимъ, и съ княземъ Романомъ Бранскимъ, и съ княземъ Львомъ Волынскимъ, котораго князь велики Гедыминъ выгналъ зъ Луцка, и собралися вси у великомъ множестви людей своихъ русскихъ, и сподкалися съ княземъ великимъ Гедыминомъ на рѣцѣ на Рпени, подъ Бѣлымъ-городомъ, въ шести миляхъ отъ Кіева; и вчинили бой и сѣчу великую; и поможе Богъ великому князю Гедымину, побѣть всихъ князей Русскихъ на голову, и войско ихъ все побито на мѣсцу zostало, и князя Льва Луцкаго и князя Ольга Переславскаго вбилъ, и въ малѣ дружинѣ Станиславль Кіевскій изъ Романомъ Бранскимъ втекутъ до Брянска. А князь великій Гедыминъ остунилъ городъ Бѣлгородъ и горожане, видячи, ижъ господарь ихъ зъ войска побѣгъ, а войско все на голову поражено, и оны, не хотячи противитися войску такъ великому литовскому, передалися съ городомъ князю Гедымину, и присягу учинили служити къ великому князству Литовскому; и затымъ князь Гедыминъ пошолъ со всѣми силами своими до Кіева. Обляже городъ Кіевъ, и Кіяне почалися ему боронити, и лежалъ князь великій Гедыминъ подъ Кіевомъ мѣсяць. А затымъ здумали съ собою горожане Кіевскіе, ижъ моцы великаго князя большъ терпеты не могли безъ господара своего, великаго князя Станиславля Кіевскаго, и услышали то, ижъ господарь ихъ, князь Станиславль, утекъ отъ Гедымина, и войско все ихъ господара побито, и въ нихъ zostави нѣкоторое князь ихъ не zostавилъ; и оны, змовившиися одномыслне, подалися великому князю Гедымину; и шедши зъ города со кресты: игумены, поны и діяконы, и ворота городовыя отворили и стрѣтили великаго князя Гедымина честно, и вдарили ему челомъ, и поддалися служити ему, и присягу свою великому князю на томъ дали, и били челомъ, штобы отъ нихъ отчинъ ихъ не отнималъ; и князь Гедыминъ при томъ ихъ zostавилъ, и самъ честно въ городъ Кіевъ вѣхалъ“.

„И услышали то пригородки Кіевскіе: Вышегородъ, Черкасы, Каневъ, Путивль, Слѣбовродъ, што Кіяне передалися съ городомъ, а господара своего слышали, ижъ утекъ до Бранска, а силу его всю побито, и вси пришли до великого князя Гедымина изъ тыми вышереченными пригородки Кіевскими, и подалися служити, и присягу на томъ дали великому князю Гедымину: и Переяславляне слышали, ижъ Кіевъ и пригородки Кіевскіе подалися великому князю Гедымину, а господарь ихъ, князь Ольгъ, отъ великого князя Гедымина вбитъ, а оны пріѣхавши, и подалися съ городомъ служити великому князю Гедымину, и присягу свою на томъ дали“.

„И князь великій Гедыминъ, взявши Кіевъ и Переяславль, и вси тые вышереченные пригородки, и посадилъ на нихъ князя Миндога, сына Ольгимонта, великого князя Гольшаньскаго, а самъ зъ великимъ веселіемъ въ Литву возвратися. И въ тотъ часъ, будучи великому князю Станиславию Кіевскому у Браньску, выгнанному одъ великого князя Гедымина, и присла къ нему князь Иванъ Резаньскій, будучи у старости своей, просячи его, абы до него пріѣхаль, и дочку у него понялъ, именованъ Ольгу, бо сына не мелъ, только одну тую дочку, и по смерти его абы былъ великимъ княземъ Резаньскимъ. И князь Станиславъ до него ѣхаль, и дочку въ него понялъ, по смерти его былъ великимъ княземъ Резаньскимъ“.

Стрыйковскій, що разъ-у-разъ користувавъ зъ лѣтописи Быховця, взявъ зъ вѣдти оповѣдане, та по своему звычайу, не розмысливши, чи є въ нѣмъ правда, чи нѣ, окрѣмъ того, що цѣлкомъ списавъ его въ своѣй хроніцѣ, ще й додавъ до него деякія подробности, вѣнъ зобразивъ у просторому фантастичному оповѣданю хѣдъ битовъ и пѣдъ Володимиромъ и по надъ Ирпени (вѣнъ переробивъ назву Ирпени на Перну), а такожъ додавъ деякія подробности про облогу Володимира та Кіева; потѣмъ до лѣтописного оповѣданя вѣнъ ще додавъ, не згадуючи жерела, одну подробицю: вѣнъ каже, що Гедыминѣвъ походъ выкликаний бувъ черезъ самыхъ князѣвъ Волиньскихъ, бо вони зробили нападъ на Гедыминовѣ Землѣ якъ разъ у той часъ, якъ останній воювавъ съ хрестоносцями; Волиньскій князь нѣ бы то захопили тодѣ мѣста Дрогичинъ та Бересте, що належали до Литвы. Окрѣмъ усього того Стрыйковскій означає навѣтъ рѣкъ, въ котрѣмъ се сталося, се рѣкъ 1320; сего вже

зовсімъ не було въ лѣтописи Быховця, тамъ не означено нѣякого року. Стрыйковскій вчинивъ се мабуть для того, що мавъ на увазѣ переднї слова лѣтописного оповѣданя: „вспоковвши землю Жомоитскую отъ Нѣмцовъ“; мѣркуючи, що року 1320 у Дюсбурга та Длугоша стоить звѣтка про побите хрестоносцѣвъ на Жмуди, Стрыйковскій и поклавъ собѣ въ головѣ заразъ же за симъ оповѣданемъ постановити и похѣдъ на Волынь.

Зовсімъ инакше оббѣшовся складчикъ Густиньскои лѣтописи зо звѣтками, що вѣнъ узявъ зъ лѣтописи Быховця; сей вже скоротивъ оповѣдане яко мога, а замѣсть якихъ небудь додаткѣвъ понявся напередъ усею звести до одного имени згаданыхъ въ оповѣданю Волыньскихъ князѣвъ зъ вѣдомымъ ему родоводомъ Галицко-Володимирекого княжого роду; але тутъ наскочивъ заразъ же на такї перепоны, якихъ не змѣгъ подолѣти: князѣвъ, на имя Володимиръ та Левъ, можна було здыбати тѣльки при кѣнци XIII. ст. и съ такои речи лѣтописецъ мусивъ нѣ бы бувшїй похѣдъ Гедыминѣвъ припаяти до сего вѣку; вѣнъ и означивъ его роками 1304—1305. Але й така хронологічна вывертка не вызволила лѣтописця вѣдъ видимого перекору; припавши подѣю до 1304 р. ему схотѣлось назвати князѣвъ Волыньскихъ по батьку и вѣнъ справдѣ именуе Льва Даниловичемъ Луцкимъ, а Володимира Васильковичемъ Волыньскимъ. Але Левъ Даниловичъ († 1301 р.), зъ роду не князювавъ у Луцку, а бувъ удѣльнымъ княземъ Галицкимъ та Перемыскимъ; а Володимиръ Васильковичъ Волыньскїй вмеръ ще р. 1289; про се сама Густиньска лѣтопись добре вѣдає, бо сама жъ подає про те звѣтку. Ще й те треба згадати, що похѣдъ Гедыминѣвъ нѣ бы то склався ще въ той часъ, якъ на Литвѣ князювавъ ще Витень († 1316), а не Гедыминъ.

Здавалось бы, що така непевнѣсть въ сему оповѣданю складчика Густиньскои лѣтописи повинна бѣ була завадити й оповѣданю Стрыйковскаго и ему не повиннї бѣ няти вѣры; але не дивлячись на се багато деякї зъ историкѣвъ поклалися на се оповѣдане Стрыйковскаго зъ великою вѣрою. Такї вѣдносины до Стрыйковскаго склалїсь, дякуючи подробицямъ въ оповѣданю, дякуючи певности, зъ якою вѣнъ оповѣдавъ, а найбѣльше черезъ те, що въ продовжъ довгого часу багато письменникѣвъ переговорювало се оповѣдане, беручи свои звѣтки съ хроніки Стрыйковскаго.

Теперь обернемось до самого оповѣданя та до его подро-
биць и прирѣвняемо ихъ до жерелъ бѣльше певныхъ:

Саме загальне покладанє, що 1320 р. Гедыминъ завою-
вавъ Волинь та Кієвъ, не встоює проти справдешнєй критики.
Що до Волини, то є певне свѣдоцтво, що ся околиця жила
своимъ самостѣйнимъ житємъ пѣдъ урядомъ потомкѣвъ Да-
нила Романовича ажъ до р. 1335—1340; пѣсля сего вже Волинь
дѣсталась Любартови Гедыминовичеви въ спадщинѣ, а не че-
резъ завоєване. Се опирається не на саме тѣльки свѣдоцтво
литовско-русской лѣтописи, але й на указки семи сучасныхъ
грамотъ, що Волиньскій князь писали зъ р. 1316—1335. Вѣдъ
р. 1316—1324 въ Галичѣ та на Волинь князували Андрѣй та
Левъ Юрїевичъ; вони р. 1316 вступили въ спѣлку съ Тевтонь-
скимъ орденомъ, а 1320 р. склали зъ мѣстомъ Торномъ кра-
марску умову. Про часъ смерти сихъ князѣвъ мы довѣдуємось
зъ листу Польского короля Владислава до папы Ивана XXII.—
вони померли р. 1324. Вѣдъ р. 1325 до 1335 мы маємо чотыри
грамоты настуника сихъ князѣвъ Юрїя II., що такожъ вказу-
ють на спѣлку Галича та Волини съ Тевтоньскимъ орденомъ.
По вѣсхъ сихъ грамотахъ, князь, що ихъ писали, прозываютъ
себе князями Володимирскими, а мѣсто, зъ якого писали —
Володимиромъ. Такимъ робомъ отсѣй грамоты доводять незале-
жнѣсть Волини до р. 1335. Окрѣмъ усею того се само дово-
дять и свѣдоцтва рускихъ лѣтописей. Въ сихъ лѣтописяхъ
зустрѣчаємо пѣдъ р. 1331 ось яке оповѣданє, що належить до
исторїи руской церкви: 1328 р. вѣдѣхавъ зъ Володимира на
Клязмѣ до пѣвденной Руси митрополита Теогность; вѣнъ вѣд-
вѣдувавъ рѣжнїй мѣста своєї митрополїи, бувъ у Кієвѣ, у Га-
личѣ, а на останку р. 1331 зовсѣмъ зѣставсь жити у Володи-
мирѣ Волиньскому; зъ вѣдси звѣстивъ вѣнъ Новгородцѣвъ, що
поклавъ собѣ посвятити на архїєпископа, выбраного ними Ва-
силя и покликавъ его на Волинь. При кѣнци червця Новго-
родскїй архїєпископъ у куцѣ зѣ значными боярами выѣхали,
та покладаючись на миръ зъ Литвою, вони повѣхали навпростецъ
черезъ Литовскїй Землѣ; але Гедыминъ зломавъ миръ, затри-
мавъ архїєпископа зъ боярами на дорозѣ и тѣльки тодѣ осло-
бонивъ ихъ, якъ Новгородцѣ понялися дати сынови Гедымина—
Наримунтови—удѣлъ въ своѣй околицѣ, Митрополита посвятивъ

Василя, якъ вѣнъ приѣхавъ, але заразъ же пѣсля сего скла-
лась для него инша перепона: майже одночасно зъ Василемъ
зъявились у Володимирѣ Волинському до митрополіты послы
вѣдъ Пековичѣвъ, вѣдъ Гедымина и вѣдъ иншихъ Литовскихъ
князѣвъ, просячи посвятити на Пекового епископа якогось
Арсенія, що выбрали Пековичѣ; Новгородцѣ почали змагатись
супроти сего, бо Пековъ залежавъ до сего часу вѣдъ Новго-
родского владыки; значить, выбране особного епископа було
ознакою добутя Пековомъ незалежности вѣдъ Новгорода, що
зачислявъ Пековъ до своихъ пригородѣвъ. Вважаючи на Нов-
городцѣвъ митрополіта вѣдмовивъ посламъ вѣдъ Пекова та
вѣдъ Литвы: „Арсеній уѣхаль со Пековичи поерамленъ отъ
митрополіта“. За се Гедыминъ вгнѣвався на Новгородцѣвъ,
и на той часъ, якъ довелоя Новгородскому владыцѣ вертатися
до дому, то вѣнъ „поѣха на Кіевъ, бояся Литвы“. Тымъ ча-
сомъ, якъ вѣнъ объѣздивъ Литовску границу, „меже Литвы
и Кіева“, его перестерѣгъ митрополіта, що литовека дружина
чатує его на дорозѣ, що бѣ захонити до рукъ; Василь почавъ
поспѣшатись, приѣхавъ щасливо до Кіева и зъ вѣдти просту-
вавъ до Чернигова; але пѣдъ Черниговомъ зновъ его зустрѣ-
нула небезпечнѣсть; его наздѣгнавъ „Кіевскій князь Федоръ
съ баскакомъ татарскимъ, а съ ними человекъ 50, разбоемъ“.
Але все скѣдчилось безъ душегубства; князь взявъ вѣдъ Нов-
городцѣвъ окупъ та й вернувъ до Кіева, а архієпископъ черезъ
Брянскъ до Новгорода.

Се оповѣдане не тѣльки говорить про незалежнѣсть Во-
лыни вѣдъ Литвы, але ще на те вказує, що Кіевъ бувъ за мо-
жею великого Литовского князѣвства. Въ Кіевскѣй Землѣ
1331 р. князювавъ пѣдручникъ татарскій Федѣръ и на се треба
звернути особливу увагу, бо черезъ се зъявлялася можнѣсть
вѣдати докладно часъ завоѣваня Литвою Кіева; се дѣйстно
склалось р. 1362. Року 1361 у Кіевѣ князювавъ отой самый
Федѣръ, а 1362 р. Ольгердъ Гедыминовичъ вызволивъ вѣдъ
Татаръ и Подѣле и Кіевщину, розбивши по надъ Синѣю-водою
трѣхъ темникѣвъ татарскихъ; тодѣ „Кіевъ пѣдъ Федоромъ
княземъ взятъ и посади въ немъ Володимира, сына своего;
и нача надъ сими владѣти, имъ-же отцы его данъ даяху“.

Значить, загалне покладане въ оповѣданю Стрыйковского
та въ дѣтописи Быховця, що Гедыминъ завоѣвавъ Кіевъ та

Волян р. 1320—1321, не має вь собѣ нѣякои певности; теперъ же якъ розмѣркуемо про вѣсь подролицѣ сего оповѣданя, що нѣ бы то додають сему оповѣданю характеръ великои певности, то переконаємось, що усѣ сѣ подролицѣ по части выгаданѣ, а по части складенѣ сѣ такихъ осбѣ та подѣй, що истнували та склалнся вь протягу майже двоухъ вѣкѣвъ.

Вь оповѣданю лѣтописи Быховця стоять имена ось-якихъ князѣвъ, що прѣймали участь вь подѣяхъ: Володимиръ Волянскій, Левъ Луцкій, Романъ Брянскій, Станиславъ Кіевскій, Олегъ Переяславскій, Иванъ Рязанскій и Мендовгъ Альгимунтовичъ Гольшанскій; мѣжь усѣма сими именами тѣлько два: Льва та Ивана, дѣйстно належать сучасникамъ Гедыминовымъ; три другѣ — Володимира, Романа та Мендовга — се имена тыхъ князѣвъ, що жили вь иншій часѣ, два жѣ останнѣ зовѣмъ выгаданѣ. Останнѣй Волянскій князь на имя Володимиръ, бувъ небожемъ Данила Романовича — се Володимиръ Васильковичъ; вь Ипатіевскѣй лѣтописи є оповѣдане про его недугу та смерть р. 1289, значить, вѣнъ не прѣймавъ участи у вѣйнѣ проти Гедымина. Брянскій князь, Романъ Михайловичъ, бувъ сучасникомъ и тестемъ Володимира Васильковича; ще р. 1264 воювавъ зъ нимъ Мендовгъ, великій князь Литовскій. Про сего Романа є вь лѣтописяхъ споминъ вь останнѣ р. 1285 черезъ набѣгъ на Смоленскъ. На початку жѣ XIV. ст. вь Брянску мѣжь Святославомъ Глѣбовичемъ та его небожемъ Василемъ Олександровичемъ було змагане за княжій стѣль (1309—1310); Василь Олександровичъ за помоогою Татаръ подолѣвъ дядка и вмеръ Брянскимъ княземъ 1314 р. Пѣсля него тамъ княювавъ Глѣбъ Святославовичъ и его вѣбито у Брянску 1339 р. вь часѣ повстаня. Такимъ побытомъ имя Романа Брянского за часѣвъ Гедымина зъявляється яко анахронізмъ. Вь лѣтописи Быховця сей Романъ у купѣ зъ симъ зветься зятемъ Льва Луцкого; якъ сей Левъ бувъ Левъ Юрѣвичъ, що княювавъ вѣдѣ 1316 до 1324 р., то вѣнъ зовѣмъ не бувъ родичемъ Романови Брянскому, а такожъ и не бувъ вѣбитый по надѣ Ирпеню, де нѣ бы то була битва зъ Гедыминомъ, бо мы вже бачили, якъ оповѣдали про листъ Польского короля Владислава до папы, що Левъ та Андрѣй Юрѣвичъ померли (*decesserunt ex hac luce*) 1324 р. Князь Олегъ Переяславскій — се вже зовѣмъ выгадка, бо пѣсля опустошеня Батыемъ князѣвства

Переяславского его вже й не було и по рускихъ лѣтописяхъ нема вже й спомину про Переяславскихъ князѣвъ. Гадаючи, що було Переяславске князѣвство, складчикъ лѣтописи Быховця, певно взявъ для Переяславского князя имя Олега, сына Романа Брянского; про сего Олега єсть згадка въ Ипатіевскій лѣтописи пѣдъ р. 1274, де оповѣдається, що вѣнъ навѣдувався тодѣ до свого шурина, Володимира Васильковича, у Володимирѣ Волинскій. Такожъ выгаданий бувъ и князь Станиславъ Кіевскій, бо вже вѣдомо, що останнимъ княземъ Кіевскимъ (1331—1362 р.) бувъ на имя Федѣръ. Прозвавши останнѣго княземъ, замѣсть Федора — Станиславомъ, лѣтописецъ Быховця оповѣдає, що сей князь, пѣсля забраня Гедыминомъ Кіева, удався до Рязаньского князя Ивана, тамъ вѣнъ одружився зъ его дочкою и пѣсля Иванової смерти зробився Рязаньскимъ княземъ, бо Иванъ не мавъ сынѣвъ. Дѣйстно вѣдъ р. 1308 до 1327 въ Рязанѣ князувавъ Иванъ Олександровичъ, але пѣсля того, якъ его вбито въ Ордѣ, ставъ тамъ князувати его сынъ, такожъ Иванъ, на прозвище Короткополый (1327—1343); рускї жъ лѣтописи нѣчого и нѣде не споминають, що Иванъ Рязаньскій мавъ зятемъ Станислава Кіевского. Що до Мендовга Альгимунтовича, якому нѣ бы то Гедыминъ давъ въ урядѣ Кіевску околицю, то тутъ легко вѣдшукати хронологічну помылку въ лѣтописи Быховця. То правда, що заразъ же пѣсля забраня Кіева Литовцями першимъ правителемъ бувъ Иванъ Альгимунтовичъ, князь Гольшаньскій (може его поганьске имя й було Мендовгъ); вѣнъ не належавъ до роду Гедымина. Сей князь стоявъ на видноцѣ середъ литовскихъ вельможныхъ людей при кѣнци XIV. ст.; вѣнъ проводивъ до Москвы Софію Витовтѣвну, невѣсту великого князя Василя Дмитровича, а потѣмъ, якъ вмеръ Скиргайло 1396 р., Витовтъ давъ єму держати урядъ у Кіевскій околицѣ. Сей Иванъ Альгимунтовичъ бувъ у битвѣ съ Татарами надъ Ворсклою (1399 р.), а потѣмъ бувъ вѣдомый черезъ записъ на вѣрнѣсть, що вѣнъ давъ Ягайлови 1402 р. Значить, въ оповѣданю про забранє Кіева, князя Гольшаньского перенесено съ початку XV. ст. майже на цѣлый вѣкъ назадъ и зъявляється вѣнъ сучасникомъ тыхъ, що жили ще въ другій половинѣ XIII. ст.

Та жъ сама мѣшанина панує въ лѣтописи Быховця, якъ рѣчь заходить про мѣсце вѣйны: въ оповѣданю сеї лѣтописи

згадуються мѣста Кіевскои околицѣ вѣдповѣдно ихъ пѣзнѣйшій вазѣ у великому князѣвствѣ Литовскому; за визнакою Бѣлгорода та Вышгорода, що стоять вѣ старыхъ рускихъ лѣтописяхъ, згадуються тѣ мѣста, по якихъ були „господарекіе замки“ та які були осередками уряду „повѣтовъ“ тѣльки съ часѣвъ Витовтовыхъ: Житомиръ, Овручъ, Черкасы, Канѣвъ, Переяславъ; до сего додається ще: вѣ лѣтописи Быховця—Путивель, а у Стрыйковеского — Брянскъ; очевидячки, що тѣ, що таке робили, не тямилі земскихъ вѣдносинъ Украиньско-рускихъ Земель, бо сѣ останнї мѣста зъ роду не були пригородами Кіевскими; вони стояли вѣ Сѣверскій Землѣ и вже тѣльки 1356 р. за Ольгерда ихъ прилучено до Литвы. Певно, що при кѣнци XIV. ст. Вышгородъ та Бѣлгородъ не мали вже такои ваги, якъ колїсь-то; на початку вони складалі самостѣйнїи земскї осередки, такъ само якъ Кіевъ, що скупляли вѣ собѣ громадске житє тыхъ Земель, що були на вкруги; потѣмъ съ часѣвъ Володимировыхъ — вони зробилися Кіевскими пригородами та фортецами, забороняючими у купѣ зъ иншими осередковє мѣсто; на останку вѣ XII. ст. сѣ мѣста переробилися на удѣльнїи столы, а ихъ Кіевскї князѣ давали своимъ родичамъ, маючи надбю на ихъ запомогу, якъ було треба. Але вже вѣ половинѣ XIII. ст. сѣ мѣста вже не мали такои ваги, особливо съ того часу, якї пѣдунавъ самъ Кіевъ. Рускї лѣтописи вѣ останне згадують про Вышгородъ 1214 р., а про Бѣлгородъ 1231 р. Уже за литовеского панованя сѣ мѣста мали вагу тѣльки яко сельскїи громады. Що до иншихъ мѣсть, про якї є згадка вѣ оповѣданю — то Слѣповрота нѣколи й не було, Черкасы — на той часъ ще не иснували; а що сѣ мѣста зачислюються до Кіевскихъ пригородѣвъ XVI. ст., то се поветало ось задля чого: лѣтописє тутечки не докладно оповѣдає недокладнїи та неяснїи переказъ про закладины Черкасъ; сѣи переказъ ходивъ понадъ Днѣпромъ мѣжъ народомъ коло половины XV. ст., се бѣ то, якъ разъ вѣ той часъ, якъ складалася лѣтописє Быховця. Канѣвскї жителѣ р. 1345 объявили урядникамъ, що описували замки Украиньско-рускїи отъ якїи переказъ: „отъ початку Черкасовъ и Канева, уходы по вѣсѣмъ тымъ рѣкамъ вольны были Каневцомъ, бо яко князь великїи Литовескїи Гедыминъ, завовавши надъ моремъ Кафу и весь Перекопъ, и Черкасы Пятигорскїе, и приведши Черкасовъ часть съ кня-

гинею ихъ, посадилъ ихъ на Снопородѣ, а иныхъ на Дибирѣ, гдѣ теперь Черкасы сидятъ; а Снопородцевъ посадилъ на Дибирѣ жъ у Каневѣ; и сидячи Снопородцѣ на Дибирѣ у Каневѣ, предся отчины свои по рѣчкамъ инымъ Сивирекимъ уходить не перестали“. Споминъ народный въ сему переказѣ вирошовжъ двоухъ вѣкѣвъ, замѣтъ имени Витовтъ постановивъ имя Гедыминъ, а сей останній зъ роду нѣколи не вчинявъ походѣвъ до Крыму та до Кавказкихъ гѣръ. Навѣтъ розумѣючи переказъ дословно, треба тямити, що вѣнъ до самого Гедымина прилучае закладины Черкасъ та осель понадъ Сивпородомъ; значить, ихъ-то не було за часѣвъ нѣ бы то бущого завоєваня Гедыминомъ Кіевскои околицѣ. Очевидячки, що складчикъ лѣтописи Быховця чувъ сей понаддибиряньскій переказъ, та въ своєму оповѣданю перевернувъ его не такъ, якъ слѣдъ.

На останку й самій подѣвъ въ оповѣданю лѣтописи Быховця силомоцъ злученій до купы складчикомъ. Можнѣсть є майже напевно покладати, що все оповѣданє складене зъ двоухъ переказѣвъ, а сї переказы належать до двоухъ вѣдрубныхъ подѣвъ зовсѣмъ не одночасныхъ; що до другои половини оповѣданя, се бѣ то до походу на Кіевъ на веснѣ, то на се є докладнїй указки. Є оповѣданє въ стародавнѣй литовскѣй лѣтописи про походъ Витовтѣвъ на Кіевъ 1392 р., що мавъ замѣръ на мѣсце князя Володимира Ольгердовича зроби ти Кіевскимъ княземъ его брата Скиргайла. Лѣтопись оповѣдає такъ: „На весну князь великій Витовтъ иде и взя землю Подольскую, а князю Володиміру Ольгердовичю, тогда бывши въ Кіевѣ, и не вехотѣ покори учинити и чоломъ ударити великому князю Витовту. Тойже весны князь великій Витовтъ пойде и взя градъ Житомиръ и Вручїй и прїѣха къ нему князь Володимеръ. Тогожь лѣта на осень князь великій Витовтъ выведе его изъ Кіева и дасть ему Копылъ, а на Кіевѣ посади князя Скиргайла, самъ же князь великій Витовтъ пойде на Подольскую землю. А князю Скиргайлу повеле иди изъ Кіева ку Черкасомъ и ку Звенигороду. Князь же Скиргайло, Божьею помощью, великого князя Витовта повелѣнїемъ, взя Черкасы и Звенигородъ и возвратиса паки ко Кіеву“. Складчикъ лѣтописи Быховця видимо користувавъ зъ литовскои лѣтописи и помѣстивъ се оповѣданє у своѣй хроніцѣ подъ 1392 р.; сего однакъ же ему було мало; вѣнъ ще и въ друге оповѣдає то само про

походъ Гедымина на Волинь, та не маемо спроможности прирвняти до нѣчого, бо въ иншихъ жерелахъ нема нѣякихъ вѣдомостей про се. Бѣть певнѣсть въ тому, що на початку свого княжованя Гедыминъ воювавъ зъ Галицко-Володимирскими князями; Стрыйковскій, не кажучи, зъ вѣдки вѣнъ узявъ, оповѣдає навѣтъ, зъ якои речи повстала ся вѣйна. Вѣнъ говорить: „Князь Волиньскій, вѣдаючи, що Гедыминъ воює съ хрестоносцами, замѣсть поданя ему запомоги, вчиняли набѣги на Литовскій Земль понадъ Вилію та бѣля Новгородка... Князь Левъ Луцкій захопивъ навѣтъ Бересте та Дрогичинъ у часѣ вѣйны съ хрестоносцами“. Що була спѣлка мѣжь Галицко-Волиньскими князями та хрестоносцами, на те є доводи въ умовахъ мѣжь ними, що князь понялись обороняти земль ордена вѣдъ нападѣвъ усякихъ ворогѣвъ; найважнѣйша выгода Волиньскихъ князѣвъ въ сѣй боротьбѣ була въ супереччѣ зъ Литвою за такъ звану Пѣдляхю, се бѣ то за пѣвденну частину колишнѣй Ятвяжеской Земль (зъ мѣстами Берестемъ, Дрогичиномъ, Мѣльникомъ, Вѣльскомъ и т. д.); ся суперечка почалась ще мѣжь Львомъ Даниловичемъ та Тройденомъ, заразъ же пѣсля смерти Шварна Даниловича. Маючи на увазѣ звѣтку, що зѣсталась въ оповѣданю, що нѣ бы то Гедыминъ, скѣнчивши походъ на Волинь, зупинивсь зимувати въ Берестѣ и вѣдпустивъ вѣйско по домѣвкахъ, треба покладати, що ся вѣйна скѣнчилась на користь Гедымина и вѣнъ прилучивъ до Литвы Пѣдляхю. Та й справдѣ ся околиця за Гедымина була прилучена до великого князѣвства Литовского; вона потѣмъ, за часу подѣлу удѣлѣвъ мѣжь сынами Гедыминовыми, пѣшла Кейстутови на часть. Ото жь якъ справдѣ въ часѣ вѣйны за Пѣдляхю, довелось Литовскому князю увѣйти на Волинь ажъ до мѣста Володимира, та ще якъ справдѣ коло сего мѣста бувъ вбитый якійнебудь мѣжь Волиньскими князями, то въ такому разѣ швидше надъ усе можна згодитися съ покладанемъ Шараневича, що походъ до Волини склався 1316 р., а княземъ, що вбитый бувъ тодѣ Литвою, бувъ не хто иншій якъ Юрій Львовичъ. На се однакъ же нема нѣякихъ певныхъ доводѣвъ, а значить, покладане се зѣстається тѣлько имовѣрнымъ, а не певнымъ.

Не зачисляючи Волини та Кієва до великого князівства Литовського за часів Гедими́на, можна гадати, що границь сего князівства тоді були ось які: на півночі вони стикались зь Землями Ливонського ордена, зь Корсею та Ливонією; зь вѣдси, перерѣзуючи західну Двину выше того мѣся, де бувъ Динабургъ, межá йшла впродовжъ Пековской Землѣ ажъ до межѣ Смоленського князівства, на сходѣ межá йшла поузь Смоленське князівство, а дальше по надѣ Днѣпромъ ажъ до Припети поузь Сѣверскій та Чернигѣвскій Землѣ; на полудни, починаючиє трошки дальше на південь вѣдъ Припети, стикалась зь північними границями Кієвскои та Волинської Землѣ ажъ до західного Буга; на заходѣ по надѣ Бугомъ до Гродна що на Нѣманѣ; тутечки велике князівство Литовске було поручъ зь Польщею та Мазовією; на останку понадѣ Нѣманомъ Литовскій Землѣ простягались ажъ до єго уїстя, межуючи зь прускими хрестоносцями.

На сему просторѣ, бѣльше нѣ жь на двохъ третинахъ єго, живѣ Рускій нарѣдъ, значить, велике Литовске князівство вже на початку XIV. ст., стало мѣцнымъ осередкомъ, навкруги якого мусили були групуватися порѣжнені слабшій рускій володѣня. Яко незбутный наслѣдокъ такои ваги великого князівства Литовського повиненъ бувъ повстати вѣ будучности антагонізмъ єго зь великимъ Московскимъ князівствомъ, бо и останне, ще ранѣше вѣдъ першого, склало такожъ другій осередокъ, що такожъ притягавъ до сего бѣльше слабшій політичній єдиницѣ. Але надѣ, хто возьме верхъ вѣ справахъ, які мусили зайти, повинні були бути не однакові для обохъ державъ: велике князівство Московске прямувало майже до одной політичної меты та воно и не було змушенимъ розвивати свою силу на два рѣжні боки: велелюдні народы Финьского племені, що заселяли бѣльшу частину Земель Московского князівства, були не дѣйні, не мали нѣякого впливу на політичній напрямки державы и на нихъ не звертано уваги вѣ розвитку державного житя краю. Політичне змагане Руского уряду прямувало выключно до руской меты и на західній границѣ — що до дрѣбныхъ рускихъ околиць, и на сѣдній — вѣ боротьбѣ зь ханами Золотои Орды; бо зь сего боку й була тѣльки небезпечність. Не вѣ такому стаѣ було велике князівство Литовске: тутъ окрѣмъ чималого числа рускихъ околиць,

були й чисто литовскі, що не тільки поклали основу Литовскої держави, але дали їй княжу династію, нарідъ же по сихъ околицяхъ відзначався значною енергією; зъ одного боку вінъ не бажавъ коритися передъ рускою народністю, а зъ другого мавъ власні клембні інтереси, а на першому мѣсці стояла боротьба зъ Нѣмцями. Великій Литовскій князь мусили були обороняти отсі інтереси и для того увага сихъ князівъ повинна була роздѣлятися на двоє: треба було на східній межѣ єднати Рускій Землѣ, а на західній вести боротьбу съ хрестоносцями. Литовскій князь тільки прихваткомъ мають спроможність на сходѣ поратися коло рускихъ околиць; боркатися жъ зъ Москвою нічого було й думати. Москва, якъ поклала собѣ на метѣ прилучити до себе Рускій Землѣ, такъ вона и йшла до сеи мети, хочъ повагомъ, але не зупиняючись.

Не дивлячись на те, що мѣжъ Литвою та Москвою залягала за часівъ Гедымина широка смуга Земель Пековскихъ, Смоленських та Сѣверскихъ, не дивлячись на миръ та згоду, що нѣ бы то поббільшилися ще черезъ шлюбний звязокъ (1333 р.) Семена Ивановича зъ дочкою Гедыминою Айгустою (вхрещеною Настасею), однакъ же антагонізмъ почавъ прокидатися въ тому, що зъ обохъ боківъ бажалося придбати переважний впливъ у пековскихъ та смоленських справахъ. Зъ Гедыминова боку се бажане прокинулося ранѣше у Пековскихъ справахъ. Мѣжъ Пековомъ та Новгородомъ повстала незгода. Пековъ бажавъ придбати собѣ незалежність відъ Новгорода и въ сему бажаню допомагавъ ему Гедыминъ; до Новгородцівъ же пристали великій Московскій князь. Намъ вже вѣдомо, що зробивъ Гедыминъ для Пековичівъ въ дѣлѣ про відрубну відъ Новгородскої Пековску єпархію (1331 р.); а то ще ранѣше (1322—1324 р.) Литовці стали у великій пригодѣ Пековичамъ, допомігши відперти нападъ Ливонцівъ, на той часъ, якъ Новгородці покинули ихъ у важку годину. Зновъ відъ 1328—1338 р. Гедыминъ підсоблявъ Тверському князеви Олександрови Михайловичеви, якого прийняли собѣ за князя Пековичѣ; сего Олександра князя, по приказу хана, Иванъ Калита вигнавъ съ Твери, и хотівъ прогнати й зъ Пекова. На останку тодѣ, якъ митрополита Московскій відлучивъ відъ церкви Пековъ, съ примусу Ивана Калити, за те, що Пековъ не віддавъ Олександра, сеи останній знайшовъ собѣ притулокъ на

Литвѣ, а потѣмъ черезъ пѣвтора року зновъ вернувся до Пекова за помогою Гедымина.

Таке жъ саме непорозумѣне сконлося мѣжь Гедыминомъ та Иваномъ Калитою и въ Новгородѣ, де обидвомъ бажалося придбати собѣ перевагу. Новгородцѣ обѣцяли (1331 р.) Гедыминови дати его сынови Наримунтови удѣль; ся обѣтница доведена була до вчинку тѣлько 1333 р. и отъ зъ якои речи: Иванови схотѣлося „закамского серебра“ и вѣнтъ вымагавъ его у Новгородцѣвъ; сѣ не схотѣли вѣддати — Иванъ за се захопивъ Торжокъ та Бѣжецкѣй Верхъ. Съ початку Новгородцѣ пѣдетунали пѣдъ Ивана прозьбами. Але якъ се не помогло, тодѣ вони згадали про Наримунта: вони пѣслали до него послѣвъ, Наримунтъ зъ своего боку зробивъ то жъ само и такимъ побытомъ Новгородцѣ выдѣлили Наримунтови Ладогу, Орѣховецъ, Корельску Землю та половину Копорья. Зъява Наримунта змусила Ивана Калиту зменшити свои вымаганя та помиритись зъ Новгородомъ. Але такъ само, якъ и се перше силковане Литовскихъ князѣвъ вмѣшались у Новгородскѣй справы такъ и тѣ, що чинилися потѣмъ, були якѣсь урывковѣ та непевнѣ. Наримунтъ бѣльше живъ на Литвѣ, нѣ жъ въ земляхъ, що дали ему Новгородцѣ и навѣтъ на той часъ, якъ 1338 р. Шведы зробили нападъ на Новгородскѣй Землѣ, вѣнтъ и самъ не пѣшовъ допомагати Новгородцямъ, що закликали его, а навѣтъ и вѣдкликавъ сына Александра на Литву, а до того часу вѣнтъ живъ въ Орѣховѣ.

Окрѣмъ такихъ вѣдносинъ до Руси велике Литовске князѣвство за часѣвъ Гедыминовыхъ вступило такожь въ бѣольшъ просторнѣйшѣй зносины дипломатичнѣй на Заходѣ та на пѣвнѣчному заходѣ зъ сусѣдами и розпростерло свои державнѣй звязки далеко дальше, нѣ жъ се було до того часу у великихъ Литовскихъ князѣвъ.

Мѣжь сими силками найкористнѣйшою та наймѣцнѣйшою була силка Гедымина съ Польщею; на сему боцѣ истнувала силѣнѣсть обоцѣльной користи обидвохъ державъ, що вже задалегѣдъ змушенѣй були провадити уперту та дуже для обидвохъ важку боротьбу зъ Нѣмцями; а тутъ ще треба було половинити силу для змаганя одного зъ другимъ. Року 1325 король Польскѣй Владиславъ Локтикъ пѣславъ до Гедымина на Литву послѣвъ для зложеня сумирной умовы, що вѣнтъ

хотѣвъ змѣнити шлюбнымъ звязкомъ. На се згодився и Гедыминъ и такимъ побытомъ складена була умова: и Литва и Польша понялася допомагати обопѣльно одно другому супроти хрестоносцѣвъ. Потѣмъ до Кракова поѣхала дочка Гедыминова Альдона съ посломъ вѣдъ Гедымина, тамъ выхрестилася на имя Анны и зъ нею одружився Владиславѣвъ сынъ Казимиръ, що мавъ стати Королемъ Польскимъ. Въ посагу за Альдоною Казимиръ одержавъ Польскихъ бранцѣвъ, що були позахоплювані Литовцями въ часахъ ихъ нападѣвъ на польскій околицѣ, а теперъ були вызволені.

Заразъ же пѣсля сего вкуцѣ було вчинено кѣлька походѣвъ спѣльно на хрестоносцѣвъ. Теперъ вже Литовцѣ та Польша не чекають нападѣвъ, а самі йдуть до Нѣмцѣвъ и навѣтъ нѣмецкій лѣтописи помѣтили, що съ того часу, якъ Литва та Польша склали спѣлку, хрестоносцѣ неразъ переживали злі години. Сіи злі години скѣнчилися битвою пѣдъ Пловцями (1331 р.), вѣдъ якои почала вже хитатись сила хрестоносцѣвъ.

На пѣвнѣчному сходѣ свого князѣвства Гедыминъ придбавъ собѣ спѣльникѣвъ мѣжь Нѣмцями, що жили по надъ Балтійскимъ моремъ, а вже за помогою сихъ спѣльникѣвъ завязавъ взаємини зъ германьскими мѣстовыми громадами и навѣтъ съ папою. Ще при кѣнци XIII. ст. въ околицяхъ заселеныхъ Нѣмцями понадъ Балтійскимъ моремъ мѣжь ними повстали непорозумѣня, що розжеврились потѣмъ въ обопѣлну боротьбу; въ сю боротьбу встрягли и великій князъ Литовскій. Околицѣ понадъ Балтійскимъ моремъ, заселені Нѣмцями, не належали выключно до Ливоньского ордена: богате мѣсто Рига, заложене крамарями зъ Ганзы, уважало себе незалежнимъ вѣдъ ордена, а тѣльки корилося зверхности Рижского архієпископа; орденъ зъ своего боку дивився не дуже добрымъ окомъ на таку незалежнѣсть мѣста, бѣ вона клала перешкоду розвитку его державства. Для того заздалегѣдъ магістры квапилися пѣдбити пѣдъ свою власть Ригу: въ такому розумѣ вони заручались вѣдъ императора Рудольфа пѣльгою (1274 р.) и зъ сего часу почали виявляти не таючися але спровола свѣй потягъ до панованя надъ Ригою: узброили власну резиденцію въ мѣстѣ, по рѣжныхъ мѣсцяхъ збудували башты, удержували тамъ свои власні залоги, а тамъ вже почали добиратись и до мѣстовыхъ та захоплювати мѣстові выгоды: млыны, рыболовлѣ

и т. инші. Проти сего стали навпаки и архіерей и магістеръ рижскій и такимъ побытомъ непорозумѣня та незгоды все збѣльшалися ажъ поки 1297 р. выбухла вѣйна. Зайшла якась суперечка за право збудованя мосту черезъ Двину; тодѣ городяне не довго думаючи кинулися на замокъ, що въ Ризѣ належавъ до ордену, захопили его та й зруйнували до нащадку, а въ купѣ зъ нимъ и усѣ три башты, збудовані хрестоносцями; пѣсля сего городяне зруйнували орденскій мѣста, рыболовнї язы и всѣхъ лицарѣвъ, якихъ ветигли захопити або повбивали, або замкнули пѣдъ замокъ. На той часѣ, якъ магістеръ Ливонскій Бруно почавъ збирати вѣйско для замирення мѣста, городяне обернулися до Литовцѣвъ за замогою. На початку 1298 р. зъявився великій князь Витень яко спѣльникъ, до Риги; злучивши свое вѣйско зъ мѣстовымъ ополченемъ, вѣнъ захопивъ замокъ Каркусъ, зруйнувавъ его, а дальше и побивъ хрестоносцѣвъ понадъ рѣчкою Трейдерою; потѣмъ спустошивши рѣжнї околицѣ, вернувся до Литвы зъ великою здобычею. Одначе на другїй рѣкъ щасте сприяло й хрестоносцямъ: одержавши пѣдмогу вѣдъ прускихъ хрестоносцѣвъ, ливонскї лицарѣ коло Наймїля по черзѣ побили рижскихъ городянъ у купѣ зъ Литовцями, захопили до рукъ навѣтъ архієпископа, захопили замокъ его, все розграбували, що знайшли и окрѣмъ того покладали важку контрибуцію и на мѣсто и на архієпископскї маетки. Року 1300 однакъ же орденъ зъ архієпископомъ склали замирене ось на якѣй умовѣ: лицарѣ вѣддали мѣсту замокъ у Ризѣ, а городяне зъ свого боку понялися зломати спѣлку зъ Литовцями и нѣколи вже наново не складали еѣ. Але се замирене трималося недовго; цѣла четвертина вѣку пѣшла на те, що мѣсего зъ орденомъ, то ворогувало отверто, то позывалося: архієпископъ та рижскї магістеръ те й робили, що жалилися папѣ на орденскї вчинки; не вдовольняючись указкою на рѣжнї образы, якими доскулювавъ мѣсту орденъ, архієпископъ та магістеръ виявляли, що орденъ черезъ свою ненасытнѣсть та безнастаннї потягъ до захопѣвъ перешкоджувавъ Литовцямъ переходити въ христїянску вѣру; вони обвинувачували орденъ, що черезъ его вимагане та силуване король литовекїй Мендовгъ вѣдступився вѣдъ христїянства, Литовцѣ ненавидять, не люблять христїянъ и само христїянство трагить моральнї основы въ очахъ Литовцѣвъ. Зъ свого боку

лицарѣ, вѣдповѣдаючи на таке обвинувачуване, звертали всю вину на рижскій магістратъ: вони казали, що місіонерка дѣйність ордену разъ-у-разъ зустрічає супереченє черезъ підкопуване магістрату, що мѣсто та архієпископъ маючи власну на те користь, підтримують упертість Литовцѣвъ, не соромляться навѣть складати съ поганьцями спѣлки, роблячи симъ не абы-яку шкоду християнському ордену. Середъ такого замѣшаня папска курія сама не вѣдала кого винуватити; часомъ папа обвинувачували Рижскихъ архієпископѣвъ, а уважали орденъ правымъ, а часомъ хилились на бѣкъ архієпископѣвъ, складали вину на орденъ и приказували ему змѣнити сю дѣйність; 1309 р. папа навѣть поклавъ интердиктъ на орденъ и тѣльки вже, якъ минуло три роки, вѣдмѣнивъ его, улещений богатими подарунками, якими орденъ закидавъ Авініоньскій двѣръ. Съ того часу, якъ вперше Витень вмѣшався въ усобицѣ въ Ливоніи, Литовскій великій князь вже въ протягу 20 рокѣвъ бѣльше не вмѣшувались тудя; мабуть таке склалось черезъ те, що 1307 р. Ливоньскій лицарѣ признали за Витенемъ право зверхности надъ Полоцкомъ та его Землями; пѣсля сего и Витень и Гедыминъ змушені були звернути всѣ свои сили на другій бѣкъ: повстала боротьба съ Прускими хрестоносцями. Тѣльки вѣдъ р. 1322 почавъ прокидатися зновъ впливъ Гедыминѣвъ на Ливоньскій справы, на той часъ, якъ рижскій магістратъ самъ почавъ зносити зъ Литвою. Зѣостався ажъ до нашихъ часѣвъ листъ, що бувъ писаний Ригю до Гедымина, а въ нѣмъ магістратъ, жалѣючи на утискъ ордену, просить великого князя Литовского не миритись съ хрестоносцями безъ архієпископа та магістрату, бо вже папа нѣ бы то числить архієпископа та мѣсто незалежними вѣдъ ордену володарями. А тымъ часомъ справа ся стояла зовсѣмъ не такъ, а навпаки: папа Ивашъ XXII., въ котрого приявѣ въ Авініонѣ розбирали довголѣтну тяганину ордену зъ Рижскимъ архієпископомъ, не признавъ жадной провини за орденомъ, такъ вѣнъ бувъ улещений красномовствомъ ливоньского магістра Карла фонъ Трірѣ. Тенерь архієпископъ та рижскій городяне змушені були выдобувати иншихъ значнѣйшихъ доводѣвъ собѣ на користь; треба було документально перекоувати усѣхъ християнъ, що самъ тѣльки орденъ становить перепону християнському процовѣдуваню помѣжь Литовцями; магістратъ покладавъ

надбю въ сему дѣлѣ на Гедымина и черезъ се зъ нимъ розпо-
чавъ нові зносини. Зъ своего боку Гедыминъ бувъ не вѣдъ
сего; вѣнъ не вѣдвертавсь вѣдъ Риги, розчисляючи тымъ при-
дбати собѣ спѣльникѣвъ мѣжь духовными володарями та мѣ-
стовыми громадами Ливоніи та всего Балтійского побережа,
що ворогували зъ орденѣмъ; ему треба було змусити орденъ
скласти миръ зъ Литвою, а до того у Гедымина бувъ и иншій
замѣръ: ему треба було закликати зъ заходу переселенцѣвъ
на Литву, а въ купѣ зъ ними хочъ трохи захѣдной культуры.
Отъ зъ якои речи великій Литовскій князь та магистратъ почали
писати одні до другого дипломатичнїи листы. Наслѣдкомъ сего
були чотыри грамоты, що въ продовжъ лѣта 1323 р. городяне
мѣста Риги оголосили на Захѣднѣй Европѣ. Сїи грамоты вѣдъ
имени Гедыминового адресувались: до папы, до ордену Доми-
никанѣвъ, до ордену Міноритѣвъ, а четвертый до мѣсть:
Любеки, Ростока, Штральзунда, Грайсвальда, Штетина, а такожъ
до жителѣвъ острова Готлянда. Въ грамотѣ до папы Гедыминъ
писавъ: що вѣнъ згоджується стати христїаниномъ, що вѣнъ
давно се хотѣвъ зробити, але не важився черезъ те, що орденъ
хрестоносцѣвъ покладавъ ему перепоны вступити въ зносини
съ папою, бо перехоплювавъ на дорозѣ послѣвъ, а пѣдданныхъ
его своими неправдами та лютостю дражнивъ супроти хри-
стїянъ. Доминиканѣвъ та Францісканѣвъ въ грамотѣ про-
сивъ Гедыминъ заслати до Литвы священникѣвъ та проповѣдни-
кѣвъ такихъ, що вмѣють говорити по литовски, для проповѣ-
дуваня Христової вѣры по его земляхъ; Гедыминъ згоджувався
на будоване христїянськихъ церковъ, однаковихъ съ тыми, якї
уже були збудованї въ числѣ трѣхъ въ Новгородку та Вильнѣ,
де вже жили Доминиканы та Францісканы. До сего ще Ге-
дыминъ додававъ, що вѣнъ для того просить про зѣслане до
него мїсіонерѣвъ вѣдъ сихъ орденѣвъ, що зовсѣмъ не хоче
прїимати тыхъ ненасытныхъ та лютыхъ священникѣвъ, якихъ
засылали хрестоносцѣ по Литовскихъ Земляхъ. На останку
обертаючись до мѣсть та Земель понадбалтїйскихъ, Гедыминъ
дозволявъ усѣмъ жителямъ сихъ краинъ свободно торгувати
по Литовскихъ околицяхъ, оповѣщавъ, що хоче выхреститись
и закликавъ на Литву переселенцѣвъ усякого стану: лицарѣвъ,
ремѣникѣвъ и хлѣборобѣвъ, обѣцюючи забезпечити ихъ усѣ
права и обдѣлити землями та всякими пѣльгами,

Рижскій магістратъ повѣдсылавъ сѣ грамоты, що кому належало и ручився, вѣдь свого мѣста, въ ихъ справдешности. До папы грамоту привѣзъ якийсь рижскій чернець; сей чернець оповѣтивъ, що посла зъ Литвы затримали хрестоносцѣ на дорожѣ и вкинули въ темницю, але саму грамоту привезено до Риги и отсе магістратъ вѣдправивъ сѣ, куда було слѣдъ. Рижскій архієпископъ вневнивъ сѣ слова черця. На заходѣ сѣ грамоты Гедыминовѣ вчинили велике вражене. Папа заразъ оповѣтивъ Французского короля черезъ особныхъ послѣвъ, що ось яка поветала радѣсть — Литовскій нарѣдъ згоджується вхреститись; пѣсля сего папа пѣславъ до ливоньского магістра грамоту, звѣщаючи его, що Литовскій нарѣдъ пріймає Христову вѣру и забороняючи Ливонцямъ воювати зъ Литвою. Що до Гедымина, то папа писавъ ѣму, що вѣнъ зъ радостью одержавъ его листъ и що заразъ же пошле до него легатѣвъ, що бѣ вони поклонотали яко мога вчинити все, що треба для пріяня Литвою Христовою вѣры. Духовнѣй володарѣ Ливоньскѣй, вже не чекаючи легатѣвъ, а тѣльки послушнѣй папѣ, заразъ же склали миръ зъ Гедыминомъ. Ся умова була складена мѣжъ Рижскимъ архієпископомъ та єпископами Езельскимъ, Дерптскимъ, Ревельскимъ, магістратомъ Риги и Датскимъ начальникомъ мѣста Ревеля та Гедыминомъ въ жовтнѣ 1323 р.; до сєй умовы пристали й Ливоньскѣй лицарѣ, бо не осмѣлювались перечити папѣ та громадскому покладаню усею Ливоньского народу. Загально пѣсля оповѣщеня Гедыминовихъ грамотъ, якъ тѣльки чутка про се пройшла на заходѣ, орденъ хрестоносцѣвъ побачивъ себе въ поганому зовеѣмъ становищи, бо черезъ се всѣ жалобы, всѣ обвинувачуваня Рижского архієпископа та магістрату — Гедыминъ скрѣплявъ въ своихъ грамотахъ новыми подробицями. Орденьска старшина стратила голову и не вѣдала що й робити, що й почати, бачучи, що все стало навпаки єи. Чого вже не робили Ливонцѣ: и спытували подозрѣвати певнѣсть грамотъ, и запевняли папу, що не перечили Гедымину зноситись зъ нимъ, и важилися за помощью Прусскихъ єпископѣвъ перешкодити скласти миръ зъ Гедыминомъ; и зновъ послали своихъ выборныхъ пѣдписати миръ, а на останку, спытували засвѣдчити свою невиннѣсть черезъ провинціяла прусскихъ Міноритѣвъ; але нѣчого не помагало, бо и въ Авиніонѣ, и загально на заходѣ имъ вже не няли вѣры; усѣ почитали

доведеными и своекористно́сть ордена, и его прихильно́сть до интригъ, и его нетерпимо́сть и люто́сть, а доводы сему стояли въ грамотахъ Гедыминовыхъ; незабаромъ зъявились ще двѣ грамоты: въ одной великій князь списувавъ усѣ кривды та неправды, що ему чинили лицарѣ, а въ другому запевнявъ папу, що вѣнъ вже давно вѣруе у св. Троицу и признае зверхно́сть папы, яко единого намѣтника Христового на землѣ. Одержавши ей грамоты папа змушений бувъ пѣслати легато́въ на Литву 1324 р. На чолѣ послѣвъ стояли: Вартоломей, Алетскій епископъ та Бернардъ, священникъ Бенедиктиньского монастыря св. Теофрида що въ Пюѣ. Маючи зъ собою папску инструкцію та вѣрительнѣ листы до вѣхъ христяньскихъ володарѣвъ, легаты приѣхали до Риги 22. вересня 1324 р. Перше всего закрѣпили умову, що склавъ Гедыминъ зъ духовными та свѣтскими володарями Ливоньскими, а списокъ зъ умовы сеи вѣдослали до магістра прускихъ хрестоносцѣвъ, додаючи до него грѣзбу, що хто зломить хочъ трохи дещо зъ сеи умовы, на того наложеный буде довѣчний интердиктъ. Скѣнчивши се легаты почали доводити до вчинку головну частину своего посольства и для того вырядили послѣвъ до Гедымина, бажаючи мати дѣло зъ нимъ особисто, та умовитись якъ и що треба вчинити для впровадження христяньской вѣры на Литвѣ.

Сѣ послы приѣхали до Вильны 3. листопада 1324 р., а вѣдѣхали назадъ до Риги 25. До нашихъ часѣвъ дѣйшло оповѣдане про зносины сего посольства зъ Гедыминомъ того жъ самого черця, що возивъ грамоту великого князя до Авинону, а теперь бувъ найважнѣйшимъ посломъ. Оповѣдане се дуже цѣкаве. Воно розъянюе зъ великими подробности справдешнѣй розумъ Гедыминовыхъ грамотъ та крѣмъ того говорить и про те, скѣлько було додано до нихъ чужого; се чуже и склало весь характеръ сихъ зносинъ, що нѣ бы были заповзятѣ, маючи на метѣ приняте Литвою Христовою вѣры.

Грамоты дѣйстно були писанѣ вѣдъ Гедымина, але бажане приняти Христову вѣру додано було, не пытаючи про те великого князя. На той часъ у Волинѣ были два католицкѣ монастырѣ: Доминиканѣвъ та Францісканѣвъ; мѣжь ними обома истнувала велика задрѣсть и оденъ передъ другимъ добивався придбати собѣ якъ наибѣльше вилыву при дворѣ великого князя, бо вѣнъ въ часѣ зносинъ зъ заходными сусѣдами все обертавсь

до черцѣвъ сихъ монастырѣвъ за запомогою; великій князь радився зъ ними, черцѣ ему услугували яко писарѣ для написаня грамотъ по латиньски. Змѣть грамотъ Гедыминъ говоривъ на литовскѣй мовѣ, а его перекладчикъ чернець Гиннинъ переказувавъ по нѣмецки писарямъ, а сѣ вже зъ его переказуваня складали грамоты на латиньскѣй мовѣ.

На той часъ, якъ Гедыминъ одержавъ першій прихильный листъ вѣдъ рижского магистрату, вѣнъ препоручивъ Францісканамъ скласти вѣдповѣдь; се були черцѣ Бертольдъ та Генрихъ. Мабуть за ихъ порадою написані були грамоты не тѣльки до Риги, але й до папы, до чернечихъ орденѣвъ и до Балтійскихъ громадъ; певно, що сѣ черцѣ Бертольдъ та Генрихъ прошені були послами зъ Риги та й змѣнили змѣть грамотъ: певно користуючись зъ выразѣвъ, якими Гедыминъ выявлювавъ свою шанобу до папы, а такожъ обѣтництвами не угиѣтати нѣякои вѣры, що до христіянъ, обѣтництвами обороны мисіонерѣвъ та пѣльгъ для переселеньцѣвъ, які бы схотѣли прибути до Литвы — писарѣ перевернули змѣть Гедыминовихъ слѣвъ на те, що Гедыминъ просить прийати его до лона церкви Христовой. Єсть можливѣсть въ тому, що и въ Ризѣ на першій часъ не вѣдали про се умысне непорозумѣне, якъ передавано грамоты магистратови, бо Гедыминового посла, може те жъ умысно, перехоцлено на дорозѣ и вѣнъ зѣстався у хрестоносцѣвъ, а грамоты якось-то дѣсталися до Риги, якъ и треба було. Здається однакъ же, що чутка про якесь непорозумѣне змѣсту въ грамотахъ дѣйшла й до Гедымина незабаромъ; бодай вѣдомо, що при кѣнци 1323 р. вѣнъ вѣдославъ вѣдъ себе Францісканѣвъ, а зъ радою та за запомогою почавъ обертатися до Доминиканьского черця Миколая. Але на той часъ, якъ послы легатѣвъ зъявилися до Вильна у листопадѣ 1324 р., вже зовѣмъ непорозумѣне стало зрозумѣлымъ. На торжественному приємѣ у Гедымина послы переговорили великому князеви про все, якъ зайшло у него съ папою дѣло, та оповѣвши про те, для чого легаты приѣхали до Риги — на останку спытали Гедымина, чи не вѣдступивъ вѣнъ вѣдъ своего замѣру, прийати святе хрещене? Тодѣ Гедыминъ по черзѣ спытавъ послѣвъ, чи имъ вѣдомый змѣть его грамоты до папы, та й попросивъ переказати ще разъ те, що було написано. Учувши жъ, що нѣ бы то вѣнъ дававъ обѣтницю выхреститись, Гедыминъ вѣдрѣкъ:

„Писати сего я не казавъ; а якъ се написавъ братъ Бертольдъ, то нехай одвѣчальнѣсть спаде на его голову. Якъ коли небудь бувъ у мене замѣръ выхреститись, то нехай мене чортъ выхрестить! Дѣйстно я казавъ, якъ написано въ грамотѣ, що шануватиму папу, якъ батька, але казавъ я для того, що папа старшій вѣдъ мене, а усѣхъ старшихъ вѣдъ мене — и папу, и Рижского архієпископа и иншихъ я шаную, якъ батькѣвъ; одного вѣку зѣ мною, я люблю, мовъ братѣвъ, а молодшихъ вѣдъ мене — готовъ любити якъ сынѣвъ. Казавъ я такожъ написати, що дозволятиму христіанамъ молитися по звичаю вѣры кожного, Русинамъ по ихъ звичаю, а Полякамъ те жъ по ихъ звичаю, а що самі мы молитимеся по власному звичаю. Все бо мы почитаємо одного Бога!“ Пѣсля сего великій князь взявъ дорѣкати христіанамъ, вказуючи на злі вчинки ордена. На другій день въ ранць, при послахъ княжій тунъ дошукувався, котрый-то мѣжь Францісканѣвъ вчинивъ таку неправду въ грамотѣ и запытавъ послѣвъ, чи бажають вони скрѣпити умову, яку склавъ Гедыминъ зъ мѣстами та духовными володарями понадбалтійского побережа? Послы вѣдѣтували, що имъ не препоручено нѣчого въ сѣй справѣ и вони не мають права давати вѣдповѣди, а лѣпше нехай самъ князь Гедыминъ вырядить до легатѣвъ до Риги послѣвъ. На се Гедыминъ згодився и справдѣ великій князь вырядивъ съ послами своего значного литовского боярина до Риги, а сей останній прилюдно, въ приявѣ чималого числа духовныхъ та свѣтскихъ осѣбъ, оповѣстивъ: „Що въ Гедыминовыхъ грамотахъ нѣколи Гедыминъ не препоручавъ писати, що вѣнъ бажає выхреститися у вѣру Христову; що такого оповѣщеня вѣнъ зъ роду не писавъ нѣ до папы, нѣ до поморскихъ мѣстъ, а що навпаки великій князь все бажавъ и теперь бажає и жити въ тѣй вѣрѣ и вмерти, въ якѣй пробували его дѣды та батьки“. Послы легатѣвъ, що ѣздили до Вильны умовлялись зъ Гедыминомъ скрѣпили таке оповѣщенє. Отакъ-то довелось папскимъ легатамъ переконатись, якъ ихъ одурено отсимъ непорозумѣнемъ; се такъ було имъ нелюбо, що вони не довго думаючи выѣхали зъ Риги, не вчинивши нѣчогобенько що до зносинъ зъ Литвою. Уже 7. грудня 1324 р. вони выѣхали назадъ.

Отакъ-то не була доведена до ладу найважнѣйша мета зносинъ папы зъ Гедыминомъ; однакъ же наслѣдки сихъ

зносинъ були користнїи и для Гедымина, и для городянъ Рижскихъ, бо умова складена мѣжь ними 1323 р. була скрѣплена вѣдъ имени папы єго легатами, а хрестоносцямъ заказано нѣ въ чому не вѣдступати вѣдъ сеи умовы, и вона стала дѣйствиою и для Гедымина и для другого боку. Самїи тѣльки хрестоносцѣ не узнавали єѣ за справдешню, сѣ той нѣ бы то речи, що великій князь Литовскїи вѣдрѣкся вѣдъ принята св. хрещеня. Заразъ же хрестоносцѣ розпочали вѣйну, почали грабувати, убивати та захоплювати нарѣдъ у неволю зѣ сумѣжныхъ околицѣ Литвы. На початку 1325 р. хрестоносцѣ опустошили сумѣжну околицю Полоцкои Землѣ, перестрѣли та захопили послѣвѣ Гедыминовихъ до Риги и одного навѣтъ повѣсили. Про всѣ отакїи вчинки хрестоносцѣвѣ Гедыминъ звѣщавъ своихъ ливоньскихъ спѣльникѣвѣ и грозився зѣ своего боку почати пустѣшити Ливонїю, не дивлячись на умову. Рижскїи архїєпископъ звернувши увагу на сїи дорѣканя Гедыминовїи, та причепившись до сего, 1325 р. въ цвѣтнїю, торжественно вѣдлучивъ вѣдъ церкви Ливоньскїи орденъ и розѣславъ по околицяхъ грамоту, въ якѣи выяснювавъ сеи свѣи вчинокъ: въ грамотѣ окрѣмъ того, що були вычисленїи усѣ злїи вчинки ливоньскихъ лицарѣвѣ, архїєпископъ додававъ ще, що орденъ зломавъ миръ, складенїи зѣ великимъ Литовскимъ князѣвствомъ та скрѣпленїи папою; черезъ се, казавъ архїєпископъ, передъ Гедыминомъ зрушена вага папского авторитету, розворушена ненависть Гедыминова до христїянъ, а значить, вѣнъ зовеѣмъ не схоче выхрещуватись; окрѣмъ того хрестоносцѣ угнѣтають та ображають єпископѣвѣ, що заходилися обернути Литовцѣвѣ въ Христову вѣру та крѣпко триматись умовы.

Отакъ-то зновъ запалала въ Ливонїи вѣйна; — зѣ одного боку стоявъ орденъ, а зѣ другого єпископы та мѣстовїи громады въ спѣлцѣ зѣ Гедыминомъ. Черезъ сїю вѣйну багато стративъ орденъ: 1328 р. рижскїи городяне захопили и зруйнували фортецу Динамінде збудовану хрестоносцями, а на той часѣ, якъ 1329 р. мѣцне хрестоноске вѣйско почало пѣдступати до Риги, магїстратъ вырядивъ до Гедымина послѣвѣ и обѣщавъ вѣддати єму чотыри фортецы понадъ Двиною, якъ вѣнъ згодиться допомогти и зовеѣмъ зничити орденъ. Гедыминъ зѣ великимъ вѣйскомъ переплывъ Двину та й ну опустѣшувати володѣня ордена, а городяне на сїи часѣ харчували вѣйско

та давали ему проводирѣвъ. Черезъ сей нападъ орденъ змушенный бувъ багато де-чимъ поступитись: въ марци 1330 р. магистеръ Ебергардъ фонъ Мунгаймъ зъ архієпископомъ та Ригою склавъ умову. Орденъ визнавъ ихъ незалежнѣсть, вѣдрѣкся вѣдъ будованя фортецы въ Ризѣ и понявся вѣдбудувати вѣ мѣстові заводы та будѣвлѣ, що були сцестошені въ часѣ довгон вѣины. Се вже значило, що дуже охляли силы Ливоньского ордена въ сѣй боротьбѣ, мѣць его ослабла, а перевага его власти властею духовныхъ володарѣвъ та мѣстовыхъ громадъ, яка скоилася за помогою Гедыминовою, не давала ему сироможности на будущину дуже шкодити великому князѣвству Литовскому. И справдѣ: въ продовжъ десяти рокѣвъ, що ще княювавъ Гедыминъ на Литвѣ, не можна вже здыбати спомину про яке небудь справдешнѣ выступленѣ Ливоньскихъ лицарѣвъ супроти Литовскихъ Земель.

Що до иншихъ зносинъ Гедымина съ чужосторонцями, то въ жерелахъ вѣтъ тѣльки небагато звѣстокъ про вѣдносини до Золотой Орды великого князѣвства Литовского. Не даючи жадной ваги пѣзнѣйшимъ та темнымъ переказамъ про нѣ бы бувшій походы Гедыминові ажь до Кавказу, можна тѣльки вказати на имовѣрну свѣдомѣсть, хочъ може й не зовѣмъ певну, що часомъ Гедыминъ въ боротьбѣ съ хрестоносцями користувався запомогою татарскихъ загонѣвъ. Окрѣмъ сего стоять въ рускихъ лѣтописяхъ звѣстки про два татарскі набѣги на Литву, але не вѣдомо, нѣ зъ якои речи склался сѣ набѣги, нѣ чи великі були сѣ стычки. На останку оденъ зъ ливоньскихъ актѣвъ натякає, що въ листопадѣ 1324 р. до Вильны прибули татарскі послы, але що й до чого таке склалось, про те неяснѣ речи въ сему жерелѣ. Такій бракъ звѣстокъ стає зрозумѣлымъ, якъ згадаємо, які въ тѣ часы могли бути вѣдносини великого князѣвства до Орды? За часѣвъ Гедыминовыхъ сѣ вѣдносини могли бути тѣльки урывковыми и вони не часто траплялись, бо треба памятати, яка широка смуга Рускихъ Земель лежала мѣжь Литовскимъ князѣвствомъ та Ордою.

Мало є такожь вѣдомостей про внутрѣшню дѣйнѣсть Гедымина та про его впливъ на устрѣй и порядкованѣ у великому князѣвствѣ Литовскому. Окрѣмъ того, що вже перше згадано, се бѣ то полѣпшенѣ воѣвничихъ справъ, збудованѣ твердинъ, запобѣганѣ притягнути на Литву захѣднихъ пересе-

ленцѣвъ можна тѣльки згадати, якъ вказують жерела про два гараздъ замѣтнї дѣла, що свѣдчать про поступиний розвитокъ на той часъ формъ внутрѣшнѣго побыту великого князѣвства Литовского: се споруджене першихъ значныхъ мѣсть та сумирне розновсюдиюване Христової вѣры, якої великій князь нѣ трошечки не угнуѣвавъ.

Про споруджене мѣсть зѣстались тѣльки переказы въ образѣ пѣзнѣйшихъ легендарныхъ оновѣданъ; пѣсля сихъ переказѣвъ, Гедыминъ заложивъ мѣсто Троки, що лежали на островѣ въ неприступнѣй мѣщевости; черезъ останне Гедыминъ и звернувъ свою увагу на се мѣще; зараздъ же пѣсля сего вѣнѣ збудувавъ ще друге мѣсто — Вильну, опѣсля столицю великого Литовского князѣвства. Въ обыдвохъ сихъ мѣстахъ Гедыминъ споруджавъ по черзѣ свою резиденцію, вѣнѣ навкруги ихъ побудувавъ узброенї мѣщя, замки, пиклувався про збѣльшене людности въ нихъ, та зробивши ихъ осередками уряду вже тодѣ просторон Литовскої державы, придбавъ имъ вагу верховныхъ мѣсть.

Вильна стала столицею при кѣнци князюваня Гедымина, дякуючи тѣй особливѣй вазѣ для Литовцѣвъ, яку мало се мѣсто, ставши на початку XIV. ст. релїгїйнымъ центромъ усего Литовского племени. За давныхъ часѣвъ осередкова святыня Литовскихъ богѣвъ, що звалася Ромове, та де живѣ зверхнїй жрецъ Криве-Кривейто, була въ Прускѣй околицѣ Надравин; на той же часъ, якъ хрестоносцѣ пѣдбили пѣдъ себе сю околицю, Криве-Кривейто перейшовъ на правый берегъ Нѣмана и Ромове перенесено до уйстя рѣчки Дубисы у Нѣманъ; але й сюда досягли хрестоносцѣ та 1294 р. Рагнитскїй комтуръ Людвигъ фонъ Лїбенцель зруйнувавъ его. Тодѣ вже знайшли для Ромове бѣльше безпечне мѣще, що лежало майже на межѣ Литовскихъ та Рускихъ Земель, куда вже трудно було досягнути хрестоносцямъ. Въ мѣщя, де рѣчка Вильна (Волна) вливається у рѣку Нерїю або Нергїсъ (опѣсля Вилїя) за давныхъ ще часѣвъ на горбѣ Свентирога була Литовска святыня; тутечки разъ-у-разъ не перестаючи горѣвъ огонь зъ дубовыхъ вѣтей и тутечки спалювано значныхъ мерцѣвъ. Пѣсля народногo переказу, се мѣще спорудивъ стародавнїй побожнїй князь Свентирогъ. Отъ у се то мѣще утѣкъ Криве-Кривейто у купѣ зо своими жрецямъ пѣсля зруйнованя останнѣго Ромове

и зъ сего часу отся Свентирогова святыня придбала вагу релігійного осередка Литовского племени. Мабуть се саме й підбило Гедымина спорудити тутъ мѣсто и vybrати въ нѣмъ свою столицю замѣть Трокѡвъ. Бодай переказъ оповѣдає, що Гедыминъ тѡльки тодѣ поклавъ собѣ заложити Вильну та перейти на житло въ се мѣсто, якъ порадився зъ найстаршимъ жрецемъ Лиздейкомъ, та якъ сей останній нѣ бы то напроорокувавъ ему.

Такимъ побытомъ надаючи народному литовскому культу вагу державной вѣры, Гедыминъ не угнувтавъ однакъ же жадной христіянської вѣры, що исповѣдували христіане великого Литовского князѣвства; навѣть въ хрестоноснихъ лѣтописяхъ не можна нѣде подыбати хочъ бы яке натякане на якій небудь утискъ христіанъ, а тымчасомъ є прості указки въ грамотахъ Гедыминовихъ на те, що вѡнъ чинивъ для христіанъ всякї пѡлги, якї тѡльки мавъ спроможнѡсть чинити. Послы, що вѣздили до Вильны 1324 р., подали звѣтки, що въ сему роцѣ тамъ було вже два монастырѣ: доминиканскій та міноритскій, а першій такожъ міноритскій иснувавъ въ колишнѣй столицѣ Литовскихъ князѣвъ въ Новгородку Литовскому. Черцѣвъ католицкихъ дуже шанували, при дворѣ великого князя и навѣть закликали ихъ на раду княжу. Що до православной церкви, то й вона такожъ не мала жадного утиску и по вѣсѣхъ рускихъ околицияхъ люде не крыючись исповѣдували православному вѣру, а урядъ державъ Полоцкій владика; сей останній не крыючись мавъ зносины зъ митрополітою и вѣздивъ на соборы руского духовенства. Навѣть у Вильнѣ, у тыхъ Русинѡвъ, якї жили тамъ, була своя церква на имя святого Миколая; вона, якъ звѣщає переказъ, була збудована ще за життя Гедыминового. Прихильнѡсть великого князя до православной вѣры виявилаєь на останку въ побытѣ его власной семьѣ: майже вѣ сыны его побралися зъ рускими князѣвнами, а оденъ мѣжь ними — Глѣбъ-Наримунтъ ще за батькового життя ставъ православнымъ христіаниномъ.

Якъ свѣдчать рускї лѣтописи, Гедыминъ загинувъ 1341 р. при облозѣ одной твердинѣ, що була збудована хрестоносцями; его застрѣлено зъ рушницѣ, що тодѣ ще въ перше уживали хрестоносцѣ у воєннѡй справѣ. Съмъ Гедыминовихъ сынѡвъ

подѣлили мѣжъ собою на удѣлы всея Земль великого князѣвства Литовскаго.

III.

ОЛЬГЕРДЪ та КЕЙСТУТЪ

1341—1377.

Посля Гедыминовой смерти зѣсталась семья: въ лѣтописяхъ споминається про сѣмохъ сыновѣ та про пять дочокѣ. Маючи разъ-у-разъ на метѣ политичнѣ замѣры змѣцнити та розпростерти свою державу, Гедыминъ вѣдновѣдно симъ замѣрамъ складавъ и власнѣ семейнѣ вѣдносины; се можна вбачати въ шлюбныхъ звязкахъ его дѣтей; тутечки разъ-у-разъ и сыны одружались и дочокѣ вѣддавано замѣжъ де-збѣльша такъ, якъ казала политична выгода. Вѣддаючи дочокѣ та одружаючи сыновѣ, Гедыминъ разъ-у-разъ дбавъ про те, що бѣ шлюбомъ або скрѣпннн потрѣбну для Литвы силку, або придбати право вѣдобрания въ спадщинѣ тои або иншой околнцѣ сумѣжнои зъ власною державою.

Одну съ пятѣхъ дочокѣ Гедыминовыхъ державъ, якъ вже вѣдомо, Давидъ, староста Гродненскѣй; черезъ сей шлюбъ вступивъ въ кѣльце великокняжон семьи оденъ зъ значнѣйшихъ людей рускои народности у великому князѣвствѣ Литовскому и такимъ чиномъ змѣцнився потрѣбнѣй звязокъ двохъ народныхъ элементѣвъ, що складали сю державу. Шлюбъ другои Гедыминовой дочки Альдоны (Анны) скрѣпивъ звязокъ Литвы съ Польщею, а черезъ се велике князѣвство придбало велике забезпеченѣ въ боротьбѣ съ хрестоносцами. Съ третѣю Гедыминовою дочкою, не вѣдомою намъ на имя, одружився 1331 р. Болеславъ Тройденевичъ, князь Мазовецкѣй съ Черской линѣи. Шлюбъ сей окрѣмъ звязку дуже потрѣбногo Литовцямъ зъ сусѣдною Мазовѣю, що лежала въ кутку мѣжъ литовскими володѣнями та Землями Тевтонскаго ордена, мавъ ще зовѣмъ иншу вагу, хочъ и не зовѣмъ близьку. На той часъ у Галичѣ княжовавъ останнѣй зъ старшой линѣи роду Данила Романовича, князь Юрѣй II. Андрѣевичъ; князь сей не мавъ дѣтей, и значить, посля его смерти, Галицке та Володимирске князѣвства мали

перейти до потомківъ Данилового роду по жѣночѣй лінії; тодѣ збѣсталися двѣ князѣвны Данилового роду: сестра Юрієва у другихъ, дочка князя Льва Юрієвича Луцкого, та рѣдна сестра Юрієва, Марія Андрѣвна; першу державъ Любарть Гедыминовичъ и черезъ ню еи право переходило до Литовского княжого роду, друга жѣ була жѣнкою Черского князя, Тройдена Болеславовича; у сеи то Маріи Андрѣвны бувъ сынъ-единакъ, Болеславъ Тройденевичъ, а порѣднене зъ нимъ, якъ бы вѣнъ умеръ безпотно, ще бѣльше давало права на Галичину, що вже до того часу придбано було шлюбомъ Любарта.

Шлюбнї звязки двохъ другихъ дочокъ Гедыминовыхъ скупляли его рѣдъ съ княжимъ родомъ, що князувавъ на пѣвнѣчному сходѣ Руси; дочка Гедыминова Айгуста (Настася) була жѣнкою великого князя московского Семена Ивановича, а другу Марію, державъ Тверскій князь Дмитро Михайловичъ; сеи Дмитро Михайловичъ належавъ до тои вѣти руского княжого роду, що змагалась зъ Московскими князями за панованѣ на пѣвнѣчному сходѣ Руси.

Съ тыхъ звѣтокъ, що збѣсталися въ жерелахъ, треба гадати, що таку жѣ вагу має шлюбъ и двохъ сынѣвъ Гедыминовыхъ. Ольгердъ Гедыминовичъ ще 1318 р. одружився съ князѣвною Марією Ярославѣвною Витебскою и вже черезъ 2 роки ставъ Витебскимъ княземъ, якъ вмеръ тещъ; року же 1325 пѣсля смерти Луцкого князя Льва Андрѣевича, сѣдна Волинська Земля перейшла до зятя его Любарта Гедыминовича.

Отакъ-то Литовскій княжїй рѣдъ черезъ шлюбнї звязки дѣтей Гедыминовыхъ вступивъ у семью володарскихъ династїй въ двохъ державахъ сумѣжныхъ зъ Литвою; се саме змѣцнило спѣлки зъ сими державами та означило політичнї меты, до якихъ повинно було простувати велике князѣвство Литовске. Але якъ на лихо Литвѣ найважнѣйша справа за Галицку спадщину якъ разъ выступала сучасно майже зъ смертю Гедыминоюю; а тутъ же якъ на те почала слабнути и великокняжа власть у Литовскому князѣвствѣ и Галицкои справы не мали можности якъ слѣдъ пѣддержати сыны Гедыминовї.

У великому князѣвствѣ Литовскому нѣ звичай, нѣ законъ не вказувавъ, якїй повиненъ бувъ бути порядокъ въ наступствѣ престола и для того майже въ протягу 5 лѣтъ пѣсля Гедыминовой смерти (1341—1345 р.) истнувала небезпечнѣсть, що

державный ладъ, якій склавъ та бажавъ змѣцнити Гедыминъ, не встоить; въ продовжь сихъ рокѣвъ можна було чекати, що литовска держава розпадеться на дробнїй незалежнїй удѣлы такъ само, якъ се сталося зо спадщиною св. Володимира. Гедыминъ, якъ тѣльки почала розпростиратись его держава, заразъ же почавъ давати въ урядъ вѣдрубнїй околицѣ великого князѣвства Литовского князямъ свои семьѣ, вони мали права удѣльныхъ князѣвъ, що однакъ же залежали вѣдъ великого князя. Такимъ чиномъ, пѣсля Гедыминовой смерти, велике князѣвство Литовске складалось зъ 8 удѣлѣвъ, де князями було 7 сынѣвъ Гедыминовыхъ та братъ его. Удѣлы були ось якї: въ Полоцкому князѣвствѣ князювавъ братъ Гедыминѣвъ Воинъ. Монвидъ, старшїй сынъ Гедыминѣвъ, володѣвъ удѣломъ, що складався съ Кернова (пѣсля переказу стародавньої столицѣ Литвы, ще за часѣвъ князюваня Рингольта) на власнѣй Литвѣ, понадъ Вилїю на пѣвнѣч вѣдъ Вильны, та зо Слонима на Чорнѣй Руси, що колись простягалась до Новгородско-Литовского князѣвства. Другїй сынъ Гедыминѣвъ, що мавъ удѣлъ колись въ Землѣ Новгородскѣй, Наримунтъ, мавъ пѣдъ собою князѣвство Турѣвске та Пиньске по оба боки Припети. Удѣломъ третѣго Гедыминовича була вся Чорна Русь, зъ выняткомъ Слонима; вѣнъ простягався до рѣчки пѣвнѣчної Случи; тамъ головнї мѣста були Новгородкъ-Литовскїй та Волковыскъ. Дальше Ольгердови Гедыминовичеви упало мѣсто Крево у власнѣй Литвѣ зъ землями ажъ до Березины; по той бѣкъ Березины на схѣдъ ажъ до Угры залягало Витебске князѣвство, що такожь належало до Ольгерда, якъ его посагъ за жѣнкою. Уся захѣдна смуга великого Литовского князѣвства, вѣдъ Жмудского побережа ажъ до Волянської межѣ: Жмудъ, Троки, Гродно та Бересте складали удѣлъ Кейстута Гедыминовича; ся околиця простягалась довгою та вузкою смугою съ пѣвночи на пѣвдень наче рубецъ зъ заходу князѣвства; вона обороняла князѣвство вѣдъ нападѣвъ Тевтоньского ордену та Мазовїи. Любартъ Гедыминовичъ, ще за житя свого батька, выбрався у Волянську Землю; тамъ въ его володѣню було Луцке князѣвство. На останку самый молодшїй Гедыминѣвъ сынъ Явнутїй, що за батькового житя не мавъ здасться нѣякого удѣлу, пѣсля смерти его одержавъ землѣ, що безпосередно залежали вѣдъ великого князя: столичне мѣсто Вильно та приго-

роды: Ошмяны, Вилькомирь и Браславъ-Литовскій. Усѣ литовскій историкъ, починаючи Быховцемъ та Стрыйковскимъ и кѣнчаючи Нарбутомъ и Стадницкимъ, почитаютъ Явнута великимъ княземъ пѣсля Гедымина, що мавъ зверхнѣсть надъ усѣма иншими князями та ихъ удѣлами; а се сталося такъ для того, що Явнута одержавъ собѣ въ удѣль столицю, заложену Гедыминомъ та тѣ Земль, що належали до великого князя. Однакъ же въ сему покладаню нема жадной певности, бо не можна зовсѣмъ думати, що дядько та старшій братъ, люде поважнѣ та доволъ вже старѣ, досвѣдченѣ въ урядѣ та у военнѣй справѣ, володарѣ бѣльшихъ удѣловъ нѣ жъ Виленскій, згодилися коритися хлопцевѣ, що ледво зробився дорослымъ и бувъ молодшій вѣдъ усѣхъ. Окрѣмъ сего сему перечатъ усѣ подѣвъ вѣдъ 1341 до 1345 р., бо въ нихъ анѣ разу нема спомину нѣ про Явнута, нѣ про его впливъ на сѣ подѣвъ, бодай про се не споминають нѣ въ одному мѣци жерела. Кождый удѣльный князь справляе свои справы самостѣйно, якъ уважае собѣ за лѣпше, якъ коли въ спѣлцѣ зъ иншими родичами, а якъ коли то й окремо; вѣнъ складае умовы зъ сумѣжными державами, справляе военнѣй походы и таке инше и нѣде не можна здыбати якои небудь указки, що бѣ удѣльный князь пытался въ чому-небудь дозволу або рады великого князя (якъ се було за часѣвъ Гедыминовыхъ або потѣмъ за Ольгерда). Певнѣйшимъ, здається, буде покладане, що въ протягу сего часу нѣ оденъ сѣ князѣвъ не мавъ за собою нѣ зверхности, нѣ ваги великого князя ажъ до того часу, поки наймѣцнѣйшій та найдавнѣйшій зъ сынѣвъ Гедыминовыхъ Ольгердъ та Кейстутъ змовились мѣжъ собою зовсѣмъ переробити розпорядокъ, що повставъ пѣсля Гедымина и що загрожавъ розпадкомъ державѣ и вѣдбиравъ силу вѣдъ нен не попустити нѣ въ чому хрестоносцямъ.

Розмѣркуемо теперь про всѣ подѣвъ тыхъ часѣвъ, про якѣ маемо звѣтки въ жерелахъ, для доводу тѣльки що згаданого покладаня.

Тѣльки що встигъ вмерти Гедыминъ, якъ заразъ же старшій его сынъ Монвидъ вчинивъ похѣдъ на прускихъ лицарѣвъ, прогнавъ ихъ зо Жмуди, а потѣмъ напавъ на Прусю, побивъ хрестоносцѣвъ кѣлька разѣвъ и сплюндрувавъ чималу смугу земель ихъ. Магистеръ Людольфъ Кенігъ склавъ зъ нимъ

сумирну умову, що въ подробности не дійшла й до насъ; вѣдомо тільки, що въ сѣй умовѣ приймали участь Ольгердъ та Кейстутъ. У нѣмецкого хроністы, що записавъ сю звѣстку, не має нѣякого спомину про Явнутія; вѣнъ уважає Монвида за великого князя.

Сучасно зъ симъ мѣжъ Любартомъ Гедыминовичемъ та Казимиромъ Польскимъ зайшла кѣлькалѣтна суперечка за спадщину Галицкихъ князѣвъ. Року 1340 у Львовѣ, не довго князювавши, вмеръ Болеславъ Тройденевичъ Мазовецкій. Заразъ же пѣсля его смерти Казимиръ захопивъ Перемыску околицю и въ купѣ зъ симъ значнѣйшихъ людей сеи Землѣ, а потѣмъ быстро рушивъ на Львовъ и такожь забравъ и се мѣсто. Въ жерелахъ нема нѣчого про подробности початковои боротьби Любарта съ Поляками; є тільки пѣзнѣйшій вже звѣстки, що вѣнъ захопивъ мѣста Володимиръ Волинскій, Кременецъ та Белзъ, але разомъ зъ симъ Любарта пѣймавъ зрадою Казимиръ и тільки тодѣ вызволивъ, якъ за него вѣтупився Кейстутъ. Але приверненій Любартомъ мѣста збѣстались въ его рукахъ, хоч вѣнъ и не мавъ доволѣ на те силы, що бѣ вѣдтягати у Полякѣвъ Львовску та Перемыску Землю. Певно, що въ звязку зъ сею боротьбою Любарта съ Казимиромъ за Волинь стояли набѣги Литовцѣвъ на Мазовію, що складалися, здається, по згодѣ съ Кейстутомъ, Ольгердомъ, Любартомъ та Корибутомъ 1340 р. та й пѣсля сего, але имя Явнутія не стоить въ споминѣ про сѣй набѣги.

Року 1341 Ольгердъ незалежно вѣдѣ братѣвъ вчинивъ похѣдъ на Можайскъ, маючи замѣръ вернути спѣльникови своему, Смоленському князеві, се мѣсто. Але ся выправа не вдалася Литовцямъ, бо вони вѣтигли тільки захопити пригородъ Тешинѣвъ, та захопили доволѣ бранцѣвъ, та съ тымъ и вернулись до дому.

На другій рѣкъ Ольгердъ зновъ вмѣшувався у рускѣй справы, навѣтъ бѣльше нѣ жѣ передѣ тымъ за рѣкъ. При кѣнци 1341 р. счинилася вѣйна мѣжъ Псковомъ та Ливоньскимъ орденомъ; Ливонцѣ захопили пять Псковекіихъ послѣвъ въ Летыгольскѣй Землѣ „на миру“ та й повбивали ихъ; Олександръ Всеволодовичъ, що на той часѣ князювавъ у Псковѣ, склавъ похѣдъ на Нѣмцѣвъ, але чомусь у него повстало непорозумѣне у Псковѣ и вѣнъ поспѣшивъ скласти миръ зъ Ливонцями,

а самъ, покинувши Псковъ, вѣдѣхавъ у Новгородъ. Впродовжъ 1341—1342 р. траплялися невеличкѣ стычки впродовжъ усеи Ливоньско-псковской межѣ. Тымъ часомъ лицарѣ почали лагодитись до справдешнѣго походу на Псковъ, та бажаючи забезпечити себе въ часѣ походу, збудували по межѣ, на Псковскѣй Землѣ, твердиню Нове-мѣсто (Neuhausen). Псковичане обернулися за запомогою до Новгородцѣвъ, але мѣжь сими громадами зъ якогось вже часу иснувала незгода черезъ те, що Псковъ бажавъ стати незалежнимъ вѣдъ Новгорода; съ такои незгоды Новгородцѣ не давали нѣякои вѣдповѣди, а потѣмъ, якъ свѣдчить Псковска лѣтопись и зове мѣ вѣдреклись вѣдъ запомоги. Тодѣ Псковичане „отверглися отъ Новгорода“, вдалися за запомогою у Витебскъ до Ольгерда. Витебскѣй князь у купѣ съ Кейстутомъ та зъ дружиною Полоцкою справдѣ зъявився у Псковъ. Переднѣй его полкъ за приводомъ Литовского воеводы Юрѣя Витовтовича йдучи до Ливоньской границѣ наскочивъ на мѣцне Ливоньске вѣйско, що вже вступило у Псковску Землю; не встоявши супроти Ливонцѣвъ, Юрѣй мусивъ вѣдѣйти въ Изборскъ и зачинитись тамъ, а лицарѣ облягли мѣсто. А Ольгердъ ишовши слѣдомъ за Юрѣемъ зъ головнымъ вѣйскомъ Псковско-Литовскимъ, довѣдавшись про те, що трапилось Юрѣю, звелѣвъ вѣйску вѣдступити назадъ за рѣчку Велику и тамъ у Псковѣ чекати що дальше буде; самѣ жъ князь Литовскѣй зъ невеликою дружиною зѣсталися на лѣвому березѣ сѣи рѣки, та доглядалися до руху Нѣмцѣвъ. Тутечки вбито Полоцкого князя Любка Войновича, що въ ночи вѣхавъ „самдругъ“ мѣжь Нѣмцѣвъ. Тымъ часомъ тѣ, що були въ Изборску, просили яко мога запомоги, але Ольгердъ не слухавъ ихъ, а тѣльки умовлявъ ихъ цуратися „крамолы“, та яко мога оборонятись вѣдъ Нѣмцѣвъ, що повиннѣ швидко залишити облогу. Въ самому Псковѣ ремствували за такѣ Ольгердовѣ вчинки, але не дивлячись нѣнащо, швидко сталось такъ, якъ вѣдъ казавъ. Якъ минуло девять день, то Ливоньскѣй магистеръ Бурхардъ фонъ Драйлевенъ, попавивъ поромы та всю харчъ та й не довго чекаючи рушивъ до Ливонѣи. Лѣтопись Вѣгандова зъ Марбурга объяснюе и вчинки Ольгердовѣ и утечу Ливонцѣвъ съ пѣдъ Изборска, що на першѣй поглядъ було незрозумѣлымъ; ся лѣтопись свѣдчить, що Ольгердъ переправивъ черезъ Двину три мѣцнѣй загоны Литовцѣвъ и звелѣвъ опусто-

шувати Ливонію, и Литовцѣ тѣльки тодѣ вѣдѣшли зъ великою здобычею та великимъ числомъ бранцѣвъ, якъ прочули про поворотъ магістра до Ливоніи. Збувшись Ливонцѣвъ, Пековичане припрошували Ольгерда выхреститись и стати княземъ у Псковѣ, але вѣнъ не згодився на се самъ, а вказавъ на свого сына старшого Вингольта, що мавъ вже христіянське имя Андрѣя. Молодой князь выхрестився и „Пековичи посадиша его на княженіе у Святыя Тройцы во Псковѣ“; пѣсля сего Ольгердъ вѣдѣхавъ, давши обѣтницю Пековичанамъ допомагати имъ, якъ въ сему буде потреба. Але й теперъ впливъ Литовскихъ князѣвъ на Псковъ не остоявся, бо инші справи, бѣльше користнѣйші для нихъ, вѣдтягали ихъ увагу до внутрѣшнихъ розпорядкѣвъ великого князѣвства Литовского: швидко пѣсля Ольгерда выѣхавъ зъ Пскова и Андрѣй на Литву и лѣтописи кажутъ, що се сталося черезъ морову пошесть, що при кѣнци 1342 р. почала лютувати въ Псковскѣй Землѣ; однакъ же певнѣйше гадати инакше. Певно тутечки бувъ звязокъ съ подѣєю, що скоилася на той часъ въ иншѣй околицѣ рускѣй, близшѣй для Литовскихъ князѣвъ: въ Полоцку вмеръ Гедыминѣвъ братъ Воинъ, а сынъ его Любко бувъ вбитый, якъ вѣдомо вже бѣля Изборска; про иншихъ же сынѣвъ въ лѣтописяхъ нема спомину; отъ же Ольгердови траплялася спроможнѣсть захопити собѣ княжій стѣль найбѣльшого зъ удѣлѣвъ, що зѣстався безъ князя; съ такою то речю вѣнъ и выкликавъ Андрѣя съ Пскова, осадивъ его въ Полоцку, а вже зъ вѣдси Андрѣй посылавъ до Пскова своихъ намѣстникѣвъ. Але 1348 р. намѣстникъ Андрѣѣвъ, Юрій Витовтовичъ, загинувъ пѣдъ Изборскомъ вѣдъ Нѣмцѣвъ, а Пековичане, угнѣвавшись на князя, промовили до него: „Тобѣ было княже сидѣти въ Псковѣ на княженіи, а намѣстники тобѣ Пскова не держати; а нынѣ, оже тобѣ неугодно сѣсти у насъ, индѣ собѣ княжишь, а Псковъ повергъ, то уже еси самъ лишилъ Пскова; а намѣстникъ твоихъ не хотимъ“, та й „смирисяся зъ Новгородцами“.

Майже въ кождѣй зъ сихъ справъ Гедыминовыхъ сынѣвъ Кейстутъ пріймае удѣлъ та пособляє братамъ; однакъ же е одна згадка про самостѣйну політичну дѣйнѣсть сего князя. Року 1342 вѣнъ складае крамарску умову зъ Англією, якою надається Англичанамъ право вѣздити куда хотять по Кейстутовыхъ земляхъ. Отакъ то всѣ доси згадані справи свѣдчатъ

и впеvняють, що кождий мѣжъ удѣльными князями роду Гедыминового почитавъ себе самостѣйнымъ державцемъ и нѣхто мѣжъ ними не мавъ ваги та титулу великого князя. Такой станъ не повиненъ бувъ довго тривати, бо не було нѣякои за безпеки нѣ для цѣлои Литовскои державы, нѣ для кожного вѣдрубного удѣлу. И справдѣ швидко зъявилася небезпечнѣсть вѣдъ хрестоносцѣвъ; користуючи зъ розпадку Литвы на удѣлы та зъ непевного стану зверхнѣи власти, нѣмецкѣи лицарѣ набиралися силы, мѣркуючи зъ одного розмаху розбити Литовску державу. Вони почали съ того, що помирилися зъ усѣми сусѣдами, бажаючи черезъ се забезпечити свои межѣ зъ ихъ боку. Року 1343 склали умову съ Казимиромъ Польскимъ, а сей вѣддаючи хрестоносцямъ Землѣ, за якѣи мѣжъ ними було змагане Кульмску, Михайлѣвску та частину Куявѣи и зрѣкшися ихъ и самъ и за дѣтей, звернувъ переважно увагу на боротьбу зъ Литвою за Волянъ та Галицку Русь. А ранѣйше сего, лицарѣ 1341 р. скѣнчили зъ Даньскимъ королемъ суперечку за Естоню: вони за грошѣ придбали собѣ сю околицю у купѣ зъ мѣстомъ Ревелемъ. Скѣнчивши всѣ сѣи справы, хрестоносцѣ почали лагодитись до вѣйны зъ Литвою: для того вѣдбудували зновъ замокъ Байербургъ, що колись зруйнувавъ Гедыминъ, а до того ще збудували двѣ новѣ твердинѣ Юрбургъ та Мариенбургъ и въ купѣ зъ симъ вздовжъ Литовскои межѣ почали прокладати три военнѣи дороги, зъ ровами, тынами та баштами.

На додатокъ до сего магістеръ вырядивъ до Германѣи послѣвъ закликати у похѣдъ гостей-лицарѣвъ та вербувати военнѣи дружины. На се закликане вѣдгукнулись и 1344 р. зъявилися до Прусѣи першѣи дружины за приводомъ Вильгельма, графа Голяндѣи, та въ купѣ съ хрестоносцями опустошили сумѣжну смугу Литвы. На другѣи рѣкъ хрестоносцѣ чекали для запомоги ще бѣольшои силы военныхъ гостей.

Очевидно Литовскимъ князямъ потрѣбно було яко мога запобѣгати обороны; для сѣи обороны треба було одного проводу та одностайности въ дѣйности, а про се не можна було й думати при роздѣлѣ великого князѣвства на дрѣбнѣи самостѣйнѣи удѣлы; значить, треба було выдобути зновъ власть великого князя та пѣдбити пѣдъ ню всѣхъ членѣвъ Гедыминового роду. Сю потребу вызнали и покладали довести до чину, змо-вившися обоцѣльно, два найвдатливѣйшѣи та найсильнѣйшѣи Геды-

миновичъ, Ольгердъ та Кейстутъ. Съ численною семьѣ сѣ два братья вызначалися и політичнымъ розвиткомъ и великимъ дотепомъ, а до сего ще, якъ свѣдчатъ сучасники, ихъ злучала мѣцна приязнь. Однакъ же не дивлячись на се вони складали два зовсѣмъ противнѣ типы и своими норовами політичними напрямками и симпатіями своими. Однакъ же все отсе не тѣльки не рѣжнило ихъ мѣжь собою, але навѣтъ, дякуючи ихъ высокому політичному розумѣню, наче бѣ додавало кождому те, чого не мавъ другій и черезъ се вони оба вкупѣ складали все потрѣбне для уряду великои Литовскои державы въ тому образѣ, въ якому вона зѣсталася пѣсля смерти Гедыминовой.

Якъ свѣдчатъ сучасники, у Ольгерда була переважно глибока політична вдача: вѣнъ умѣвъ користувати зъ обставинъ, неомильно означавъ межѣ свого кожного політичного запобѣгання, знавъ де изъ кимъ вступати у спѣлку и якъ-разъ якъ треба назначавъ часъ, що бѣ привести до чину свои політичнѣ покладаня. Бачный, повздержливый Ольгердъ, бувъ вдатный держати потай усѣ свои політичнѣ та военнѣ покладаня. Пѣвнѣчнѣ рускѣ лѣтописи, якимъ не до смаку припадавъ Ольгердъ черезъ свои стычки съ пѣвнѣчно-схѣдною Русею, хочъ и прозываютъ его „зловѣрный, безбожный, льстивый“, однакъ же въ купѣ зъ симъ, ось якъ описують Ольгерда: „Сей же Ольгердъ премудръ бѣ зѣло, и многими языки глаголаше, и превзыде саномъ и властью паче всѣхъ; и воздержаніе имяше веліе, отъ всѣхъ суетныхъ отвращашеся, потѣхи, игранія и протчихъ таковыхъ не внимаше, но прилежаше о державѣ своей всегда день и ночь; и пѣяньства отвращашеся: вина и пива и меда и всякаго питія пѣяньственнаго не пѣяше, отнюдь-бо не навидяще пѣяньства, и велико воздержаніе имяше во всемъ; и отъ сего великъ разумъ и смыслъ приобрѣте, и крѣпку душу стяжа, и таковымъ коварствомъ многи землѣ и страны повоева и грады и княженія поималъ за себя, и удержа власть велію и умножись княженіе его паче всѣхъ, ниже отецъ его, ниже дѣдъ его таковъ бысть. Бѣ бо обычай Ольгерда таковъ, никтоже не вѣдяше его, куды смысляше ратю ити, или на что збираеть воинства много, понеже и сами тѣи воинственнѣи чинове и рать вся, невѣдяще куды идяще: ни свои, ни чужіи, ни гости пришельцы, въ таинствѣ все творяше любомудро, да не изыдетъ вѣсть въ землю, на неяже хочеть ити ратью; и таковою хи-

тростію искрадиваша многи землѣ, поималъ многи грады и страны поплѣнилъ; не столько силою, елико мудростію воеваше. И бысть отъ него страхъ на всѣхъ, и превзыде княженіемъ и богатствомъ“.

Ольгердъ усю свою прихильнѣсть, усю увагу звертавъ на руску народнѣсть, що въ купѣ зъ литовскою складали велике князѣвство Литовске. И то ще треба додати, що й вѣра, й звычайъ, й семейнѣ звязки Ольгердовѣ цѣлкомъ належали до рускои народности, якои заступникомъ вѣнъ и бувъ.

Ще за молоду, за 27 рокѣвъ до того часу, якъ вѣнъ ставъ княземъ у Вильнѣ, Ольгердъ одружився зъ Витебскою князѣвною и заразъ же и оселився у Витебску, а черезъ два роки пѣсля сего, якъ умеръ тещъ, Ольгердъ ставъ и князювати тамъ. Значить, бѣльшу часть житя своего Ольгердъ перебувъ на Руси, посередь руского люду та пѣдъ впливомъ рускои культуры; сему впливови засоблявъ ще й складъ Ольгердовой семьѣ: пѣсля смерти першой своєї жѣнки, Маріи Ярославѣны Витебскои, вѣнъ вдруге одружився зъ рускою жѣ князѣвною Уляною, дочкою Тверского князя Олександра Михайловича. Съ числа дванайцяти сынѣвъ Ольгердовыхъ, якъ свѣдчать сучасники, десятѣхъ хрестили по обряду православної церкви; пять ще за житя батькового споминаються съ христіаньскимъ именемъ. Про двѣ дочки Ольгердовѣ есть споминъ въ лѣтописяхъ, що вони именовалися христіаньскимъ именемъ и повиходили замѣжъ за рускихъ князѣвъ. И жѣнки и дѣти Ольгердовѣ були христіанами не потай, бо у Виленьскому двѣрци була й церква, де молилася княжа семья. Жили при дворѣ й священники; лѣтописи споминають про сповѣдника княгинѣ Маріи, Нестора и сповѣдника княгинѣ Уляны, Кіевско-печерского черця, Давида. Обѣ Ольгердовѣ жѣнки були дуже побожнѣ и имъ було до вподобы будувати церкви. Марія Витебска збудувала церкву одну въ Витебскому замку, а другу въ мѣстѣ; вона нѣ бы то, якъ оповѣдае переказъ, збудувала церкву й у Вильнѣ. Той же переказъ оповѣдае, що друга Ольгердова жѣнка Уляна Тверска заложила церкву св. Миколая у Вильнѣ, де була стара деревляна и пѣдсобляла спорудити Троицку; про побожнѣсть сеи княгинѣ свѣдчить еи заповѣтъ на користь церкви Пречистой у Озерицахъ, котрымъ вона дарувала на сю церкву данину съ трѣхъ волостей.

Не въ одно оповѣдаютъ жерела про переходъ у православному вѣру Ольгерда. Лѣтописи Быховця та Густиньска оповѣдаютъ, що се сталося ще до одруженя зъ Марією Ярославною, се бѣ то 1318 р.; те жѣ саме бѣльше-менше докладно кажутъ и инші рускіи та литовскіи жерела. Никонѣвска лѣтопись н. пр. оповѣдаючи про закликане Ольгерда до Пскова на князюванє 1342 р., споминають про его вѣдповѣдь въ ось якихъ словахъ: „Уже крещенъ есмь, и христїанинъ есмь, второе креститися не хочу“. Стрыйковскій звѣщає, що вѣнъ своимъ очима бачивъ у Витебскѣй замковѣй церквѣ патреть Ольгердѣвъ, а сю церкву збудувала его жѣнка; така звѣстка змушує думати, що Ольгердъ ще у Витебску — бувъ христїаниномъ. Карамзинъ згадує про якогось лѣтописця, що зовсѣмъ иначе оповѣдає про хрещене Ольгердове; нѣ бы то великій князь выхрестився и заразъ же постригся у схиму передъ смертю и на се вѣнъ навершенный бувъ жѣнкою та еи сповѣдникомъ Давидомъ. Що до чужостороннихъ жерель, то вони нѣчого не вѣдаютъ про переходъ Ольгердѣвъ у вѣру Христову; два навѣтъ мѣжь ними упевняють, що Ольгердъ бувъ спаленый, якъ се робилося въ поганьствѣ пѣсля смерти; однакъ же симъ звѣткамъ трудно няти вѣру, бо вони складались и далеко вѣдъ того мѣсяца, де живъ Ольгердъ и не сучасно; бѣльше певнїи свѣдоцтва литовскїи та рускїи; те жѣ, що еи звѣтки не въ одно кажутъ, а чужостороннїи нѣчого не вѣдаютъ, се здається не трудно зрозумѣти: полїтичный тактъ Ольгердѣвъ, его потайннїи та ветримливнїи норѣвъ змушували его сему принятю христїаньства додавати характеръ особистый черезъ те, що за тыхъ часѣвъ поганьство ще було на Литвѣ. Отакъ обяснює и Кояловичъ отсе пытанє.

Полїтична дѣйнѣсть Ольгердова вказує разъ-по-разъ на прихильнѣсть его до всего руского; поступившисъ Кейстутѣ оборѣною Литовскихъ межъ вѣдъ хрестоносцѣвъ та помагаючи ему въ сему тѣльки якъ заходила яка небудь велика справа, самъ Ольгердъ працює безнастанно надъ вѣдносинами до Руси, вѣнъ разъ-у-разъ силкується скупити пѣдъ своею властю якъ найбѣльше Рускихъ Земель та змѣнити тамъ авторитетъ великихъ Литовскихъ князѣвъ; вѣнъ покладає собѣ впливати разъ-у-разъ на Псковъ, Новгородъ, Смоленскъ, мѣшається въ довгу борѣтбу зъ великими князями Московскими, допомагає Тверскимъ князямъ въ борѣтбѣ зъ ними, збѣльшує простѣръ

територіи Литовско-руських Земель надбанемъ Брянська, Новгороду-Сѣверского, Кіева та Подѣля, а що бь скрѣпити сѣ околицѣ за собою, не лякається помѣрятись навѣтъ зь Ордою; съ Польщею змагається за Волинь. Черезъ таке довге та безнастанне силкуване Ольгердъ встигъ майже у двоє збѣльшити число Рускихъ Земель, що належали до Литвы; черезъ се саме рускій народный элементъ та руска культура за часѣвъ Ольгерда почали переважувати въ Литовско-рускій державѣ.

Що до внутрѣшнього устрою великого князѣвства, то Ольгердъ мавъ собѣ за взорець політичній засновины рускои суспѣльности середныхъ вѣкѣвъ, бодай въ пытаню про родовѣдъ та розпорядокъ зверхней власти. Ольгердъ цѣлкомъ приспособлює до роду Гедыминового тѣ жь самі політичній засновины, на якихъ опирався розпорядокъ зверхней власти мѣжь потомками св. Володимира; такъ само, якъ и тутъ право на князюване визнавалося виключно тѣльки за князями одного княжого роду; вони всѣ мали право на частину Рускои Землѣ, де вони князували по удѣлахъ, яко саможѣйні державцѣ, але на чолѣ мали все великого князя и ему корилися, яко старшому въ родѣ; тутъ лежавъ въ основѣ морально-семеиній принципъ. Усе отсе Ольгердъ приспособивъ до своєї семьѣ: вѣнъ обдѣляє братѣвъ, сынѣвъ та небожѣвъ своихъ рускими околицями, що прилучавъ до себе; Полоцкѣ, Брянскѣ, Трубчевскѣ, Кієвъ роздає сынамъ — Андрѣю, Дмитрови, Корибутови, другому Дмитрови Трубчевскому и Володимирови; Явнутію, замѣсть Вильна, надѣляє нове князѣвство — Заславль-Литовскій; Подѣле роздѣляє мѣжь небожами — Коріатовичами, Волинь вѣддає Любартови и такъ дальше. Але въ купѣ зь симъ Ольгердови и на думку не спадає можливѣсть, що бь мавъ право князувати хто небудь иншій, не належный до княжого роду; а що бь власть залежала вѣдъ громадского выбору, сего Ольгердъ зовсѣмъ не визнає; тутъ вѣнъ стає зовсѣмъ навпаки розумнѣю, що виробило собѣ Литовске племя, для того-то вѣнъ и не любить его. Одного разу, ще на початку свого князюваня, Ольгердови трапилось мати дѣло съ поглядами на зверхню власть такими самѣсеенькими, якѣ виробила собѣ Литва; тутъ Ольгердъ не пожалувавъ навѣтъ політичної выгоды своєї державы, що бы тѣльки не зречися тыхъ державныхъ розумнѣнь, якѣ були придбані нимъ зь руского житя. Въ сѣй справѣ виявляється

тільки саме принципіальне непорозум'є, бо вона повстала у чужбій землі, що не належала до Литовського князівства і де що до власної вигоди — Ольгерд нічого не тратив. Ся справа скоилась вь самый першій рѣкъ Ольгердового князювання на той часъ, якъ вѣнъ вмѣшався у Ливонскій дѣла. Року 1343, на той часъ якъ орденъ забиравъ до себе Естонію вѣдъ Даніи, Есты, користуючись безвластемъ, бо ще країна не зовсѣмъ перейшла зъ однихъ рукъ до другихъ, вчинили повстане; воно швидко обхопило всю Естонію и острѣвъ Езелъ, а дальше перейшло й до Летыголы; тутечки Ливы та Лотышѣ повстали супроти панства та духовенства; тодѣ було за кілька днѣвъ вбито майже 18 тысячъ духовныхъ, панѣвъ та переселенцѣвъ нѣмецкихъ та данськихъ; мало кому довелось утечи до Ревеля пѣдъ оборону данской залогі. Повбивавши всѣхъ чужосторонцѣвъ, повстанцѣ обрали собѣ князѣвъ съ посередѣ своихъ людей. На островѣ Езелѣ якійсь съ такихъ обранихъ князѣвъ почавъ будувати твердиню для обороны острова; другій зъ вѣйскомъ облягъ Ревель, а третій ставъ на чолѣ Лотышѣвъ. Великои працѣ варто було магістрови Бурхардови фонѣ Драйленѣвъ замѣрене повстане вь Естляндіи та на поблизкихъ островахъ и то тѣльки дякуючи запомозѣ Прусскихъ хрестоносцѣвъ; а тымъ часомъ року 1345 до Ливоніи ветупило мѣцне Литовске вѣйско за приводомъ Ольгерда. Литовцѣ захопили сумѣжну твердиню Тервете, спалили Митаву, Найміль та передмѣстѣ Риги, та опустошуючи скрѣзь околицѣ простували на пѣвнѣч вѣдъ сего мѣста вь околицю Сегевальдѣ. Тутечки до Ольгердового табору зъявився князь, що выбрали Лотышѣ и казавъ, що вѣнъ згоджується допомогти Литовцямъ завоювати всю країну. „А що жъ вы подѣете зъ магістромъ?“ — запытавъ Ольгердѣ. — „Мы поклали собѣ на все прогнати его та всѣхъ Нѣмцѣвъ“, вѣдрѣкъ Лотышѣ. — „Не тобѣ, хлопе, князювати вь сѣй краинѣ“, закричавъ на него Ольгердѣ; пѣсля сего вѣнъ звелѣвъ пѣймати имовѣрно Лотыша та вѣдрубати ему голову передѣ мурами замковыми Сегевальду. Забравши пѣсля сего велику здобычъ, Ольгердѣ вернувь до дому; а Лотышѣвъ покинувъ на ихъ власну долю. Отакъ-то великій князь Литовскій вѣдопхнувъ вѣдъ себе народну силу, що корилась ему и згоджувалась пѣддатись пѣдъ его зверхню власть, та що бѣ чимало допомогла ему вь боротьбѣ зъ найдужшимъ ворогомъ, що бы

тільки не попустити вчинитись справѣ, що не підпадала підъ его гадку, се бѣ то не попустити князювати хлопови на мѣсци законного державця, якъ гадавъ Ольгердъ.

У Ольгерда ще трапилася друга стычка зъ литовскимъ народнымъ поглядомъ, на той часѣ, якъ у Вильнѣ повбивано Францісканськихъ черцѣвъ; и ту Ольгердъ виявивъ себе неприхильнымъ до Литовцѣвъ и люто навѣть покаравъ ихъ. Такий неприязний Ольгердѣвъ настрѣй до Литовскои народности повиненъ бувъ выкликати зъ еи боку мѣцне суперечене, або бодай не дати Ольгердови до рукъ своei силы на той часѣ, якъ вона була ему потрібна для боротьбы зъ ворогами; але за свого жита Ольгердъ не зазнавъ сего суперечаня и тодѣ навѣть не повставало жадного непорозумѣня мѣжъ двома народностями, що населяли велике князѣвство Литовске, а все дякуючи тѣльки тому, що Литовцѣ мали собѣ заступника та безпосереднѣго правителя въ особѣ Кейстута; вѣнь зъ одного боку підтримувавъ вагу великого князя по Литовскихъ Земляхъ, а зъ другого — стримувавъ неприязний настрѣй его до Литовскои народности.

Такъ само, якъ Ольгердъ бувъ чужимъ чуженицею на Литвѣ та Жмуди, такъ само Кейстутъ бувъ злучений зъ сими крайнами и цѣлкомъ прихильнымъ до нихъ. Въ часѣ усего свого жита вѣнь не вѣдходивъ вѣдъ межѣ Литовскихъ Земель, вѣдбиваючи вѣдъ неи скѣльки було снаги та силы въ продовжъ майже 50 рокѣвъ Нѣмцѣвъ, що ѡслѣпъ напирали на ню. Кейстутъ склавъ для Нѣмцѣвъ незломну перепону, о котру розбивались ихъ усѣ силкуваня; въ боротьбѣ съ Кейстутомъ Нѣмцѣ потратили силу й часѣ наймѣцѣйшого розвитку могучости ордена. Нѣчого не має, значить, дивного въ тому, що яко оборонецъ незалежности, нарѣдъ на Жмуди та на Литвѣ, дуже любивъ Кейстута и вѣнь мавъ тамъ велику вагу. Окрѣмъ сего ще треба додати, що зъ народомъ сихъ краинъ Кейстутъ бувъ злучений и моральнымъ и семейнымъ звязкомъ. Жѣнка Кейстутова Бірута, була дочкою вельможного Жмудина Видимунта и имя еи зѣсталось въ народныхъ споминахъ, а такожъ згадується въ пѣсняхъ, переказахъ та легендахъ народныхъ; вона, якъ оповѣдає переказъ, до одруженя була въ Полонзѣ вайдельюткою, се бѣ то служила коло негасного огню, що безнастанно палавъ на честь литовскимъ богамъ. До кѣнца свого

житя самъ Кейстутъ пробувавъ въ батькѣвскѣй вѣрѣ и бувъ останнимъ княземъ, що поховано по обряду поганьскому. На той часъ, якъ при кѣнци житя его, у него повстала сварка зъ небожемъ Ягайломъ. Жмудины перейшли на его бѣкъ, бо були певнѣ, що вѣнъ не зрадить народному культуви. Христїянскѣй державцѣ кѣлька разѣвъ спытували обернути Кейстута у Христову вѣру, поступаючиъ ему за се чималыми політичними выгодами; два разы вже Кейстутъ и умовляея про сю справу; але очевидно на сѣ умовы вѣнъ дививея, яко на дипломатичнѣй стратагеми, не маючи зовсѣмъ замѣру выхрещуватисъ. Вперше вѣнъ умовляея про се съ королемъ Польскимъ Казимиромъ. Року 1349 Казимиръ зъ вѣйскомъ прїйшовъ на Волинь и черезъ те повстала небезпечнѣсть для Берестейского Кейстутового удѣлу; отодѣ-то почали змовлятисъ и Кейстутуви довелось подати надѣю, що вѣнъ не вѣдѣ того, що бѣ зробитисъ христїяниномъ. Заразъ же про се Казимиръ подавъ звѣстку до папы Климента VI.; заразъ же папа написавъ три булѣ: одну до Казимира, другу до Кейстута а третю до архїєпископа Гнѣзненьского. Вѣнъ дякувавъ Казимирови за его мїсіонерску дѣйнѣсть, Кейстута поздоровлявъ зъ замѣромъ стати христїяниномъ, обѣцявъ зробити его королемъ, якъ вѣнъ тѣльки перейде у вѣру Христову, а архїєпископови повелѣвъ вырядити на Литву проповѣдникѣвъ та священникѣвъ. Усе здавалось хилилося до мира на користь и вѣрѣ Христовѣй и Польщѣ, бо Казимиръ числивъ, що якъ тѣльки Кейстута зроблять королемъ, то вѣнъ заразъ же вѣдлучитисъ вѣдѣ Ольгерда и такимъ чиномъ роздѣлитъ та розслабить Литовску державу. Для того-то Польскѣй король, не чекаючи кѣнца сивавы, вернувся до дому. Тѣльки сего й треба було Кейстутуви, сего тѣльки вѣнъ и чекавъ; не гаючи часу вѣнъ у сиблѣ зъ Любартомъ, повыганявъ польскѣй залогы зъ усѣхъ замкѣвъ Волиньской, Холмской та Белзкой Землѣ, кинувся на Львѣвску Землю та опустошивъ сумѣжнѣй польскѣй околицѣ: Судомирску, Радомску та Лукѣвску; само по собѣ розумѣеться, Кейстутъ забувъ и гадати про выхрещуване и навѣтъ, якъ въ часѣ вѣйны сен его захопили Поляки и вѣнъ бувъ змушений заприсягнути на умовѣ, то заприсягъ вѣнъ, якъ казавъ поганьскѣй звычай, надѣ труномъ бугая, що бувъ зарѣзанный та ще не зовсѣмъ дѣйшовъ; се сталося при Польскому та Угорекому короляхъ.

Черезъ девять лѣтъ пѣсля сего зновъ можна зустрѣнути звѣстку, що зновъ поветала рѣчь про навертане Кейстута у вѣру Христову. Року 1355 папа Инокентій почавъ дѣло за выхрещуване Литвы: вѣнъ пѣславъ листы до Угорского короля Людвига, до герцогѣвъ — Владислава Опольского та Земовита Мазовецкого, запрошуючи ихъ поклопотатись за сю справу и звѣщаючи, що вѣнъ вже про се саме обернувся просто до Ольгерда та его братѣвъ. Пѣсля сеи звѣстки зновъ три роки поспѣлъ не було нѣчого чути про сѣ змовины и тѣльки вже 1358 р. опять е споминъ про се въ жерелахъ; сего року якійсь-то лицаръ Плявенъ, що нѣ бы то вѣдступився вѣдъ своего ордена, зъявився до императора Кароля IV., яко посоль вѣдъ Литвы; вѣнъ запевнявъ императора, що князѣ Литовскѣй вже зовсѣмъ налагодились змѣнити свою вѣру на христѣянську; и справдѣ ся звѣстка здавалася певною, бо самъ Кейстутъ прибувъ до императора до Нирнбергу. Императоръ „дуже имовѣрный“, якъ оповѣщае лѣтописецъ ордену, не гаячи часу вырядивъ посольство на Литву, що мало на чолѣ архѣпископа Пражского Ернеста; послы навѣдались на Литву и привезли звѣстку, що въ наступному роцѣ князѣ Литовскѣй приѣдутъ до роцлава хреститися. Императоръ справдѣ чекавъ, якъ було назначено, князѣвъ у Броцлавѣ, але князѣ не прибули; вони прислали тѣльки императорови листъ зъ умовою, якъ вони згоджуються принять Христову вѣру; перше всего вони вымагали, що бѣ орденъ вернувъ Литвѣ всѣ околицѣ, що мѣстилися мѣжь Мазовією, уйстемъ Прегеля, моремъ та Двиною, се бѣ то бажали, що бѣ имъ були верненѣ всѣ Землѣ, що складали володѣня хрестоносцѣвъ сѣдной Прусіи, Курляндіи и бѣльшой части Лифляндіи. Але сего мало було, бо вони намагались, що бѣ орденъ переселити на степы мѣжь Русею та Золотою Ордою, се значить для того, що бѣ вѣнъ мавъ спроможнѣсть справдѣ обороняти христѣянъ вѣдъ бѣсурменѣвъ, та ще що бѣ орденъ попереду признавъ право володѣня Литовскихъ князѣвъ надъ усѣма рускими околицями. Само по собѣ розумѣється, що сѣ вымагання не можна було привести до вчинку и императоръ такъ и вѣдповѣвъ князямъ. Тодѣ Литовцѣ оповѣстили вѣдъ лица своего великого князя, „що христѣяне бѣльше мабутъ пиклуются не за свою вѣру, якъ то вони кажуть, але за власну користь; для того Литовцѣ бажаютъ лѣнше зѣставатись

поганцями“. Отакъ-то й залишилися умовы и императоръ покинувъ спѣшно Вроцлавъ. Нѣмецкій историкъ пише, „що Литовскій князь ще разъ ошукали императора та орденъ, маючи на метѣ тѣльки запобѣгти часу для потрібного вѣдпочинку“.

Въ останній разъ ще папа Григорій XI. 1373 р. поспытавъ навести Кейстута та его братѣвъ, але здається листъ его до Литовскихъ князѣвъ такъ и збѣставъ безъ вѣдповѣди.

Не глядячи на те, що Кейстутъ не зрадивъ поганьскому культуви — вѣнъ, стыкаючись разъ-у-разъ зъ захѣднымъ свѣтомъ, придбавъ собѣ багато деякихъ побытовыхъ звичаѣвъ та поглядѣвъ вѣдъ захѣдного лицарства. На що вже хрестоносцѣ, безнастаннй вороги Кейстутѣвъ, а й тѣ визнають, що вѣнъ зовѣмъ поводився, якъ слѣдъ християньскому лицареву було; найдавнѣйша орденьска хроника въ такихъ рьсахъ зображує сего князя: „Кейстутъ бувъ мужъ воѣвничій та правдивый, якъ тѣльки вѣнъ покладавъ собѣ вчинити набѣгъ, заразы же оповѣщавъ про се маршала и напевно вже пѣсля сего зъявлявся. Разъ склавши сумирну умову, держався еъ мѣцно. Разъ почитавъ кого-небудь зъ нашого брата хоробримъ та мужнымъ, все вѣнъ такому чоловѣкови виявлявъ багато шаны та прихильности“. Такъ само думали про Кейстута й Поляки. На що вже Длугошь, котрому Гедыминовичѣ зовѣмъ були не до вподобы, а й вѣнъ каже: „Кейстутъ, хочъ и поганинъ, але вѣнъ мужъ славный; мѣжь усѣма сынами Гедыминовыми вѣнъ вѣдзначається добрымъ розумомъ та дотепомъ, а що найважнѣйше, вѣнъ бувъ чоловѣкъ освѣченый, гуманнй та правдивый въ словѣ“. Сей лицарь-поганинъ, наче выродокъ середъ лютыхъ середнѣвѣковыхъ норовѣвъ, переважувавъ багато де кого мѣжь сучаснымъ лицарствомъ християньскимъ, гуманностю, чоловѣколюбіемъ, милосердемъ, неприхильностю до лютыхъ вчинкѣвъ. По нѣмецкихъ хроникахъ, можна надыбати багато такихъ прикладѣвъ, що доводять отакій поглядъ на Кейстута: въ одному мѣсци вѣнъ вживає увесь свѣй впливъ для вызволеня вѣдъ смерти полоненого Ивана Сурбаха, що Литовцѣ покладали спалити на огнищу, а сей комендантъ Екерсбургского замку дуже лютувавъ надъ Литовцями. Въ друге, переѣжджаючи поле, де була битва, Кейстутъ вгнѣвляється, зуздрѣвши трупы, пошѣвченй побѣдителями. На що вже бувъ чоловѣкъ гордовитый, але вѣнъ и не замыслився попросити маршала ордена, якъ треба

було врятувати вѣдъ смерти Литовску залогу, обложеноу въ Готерсведерскому замку, що хрестоносцѣ вже встигли пѣдпати. Нѣмецкїй лицарѣ посередѣ боротьбы съ Кейстутомъ, наче на взаводы бѣжать, що до переваги лицарскои славы и часомъ зѣстаються позаду въ усѣхъ выпередкахъ; загально зъ обохъ бокѣвъ виявляється багато лицарскои куртуазїи. На се є багато прикладѣвъ. Року 1352 оденъ зъ Смоленскихъ князѣвъ пѣдступивъ пѣдъ Нѣмецкїй замокъ Лабявѣ; хрестоносцѣ вѣдбили першїй нападъ та загнавши Смолянъ до рѣчки, змусили ихъ кидатись у воду; самъ князь на глибинѣ почавъ потопати; зуздрѣвши се комендантъ замку, Генїнгъ фонъ Шїндекопфъ, кинувся самъ вызволити его вѣдъ смерти; вѣнъ выхопивъ его съ кручѣ, вытягнувъ на берегъ и пустивъ его до дому; все отсе вѣнъ зробивъ, що бѣ подобатись Кейстуту, бо Смоленскїй князь доводився ему небожемъ. Року 1362 въ часѣ облоги хрестоносцями Ковна, Кейстутъ зъявився для запомоги и обороны, але не мавъ змоги нѣчого вѣдѣяти. Тодѣ вѣнъ побачившись зъ магістромъ, ставъ натякати ему, що нападъ сей вчинили не вѣдповѣдно лицарскому звичаеву, бо не дали звѣстки про него ему Кейстуту; почувши се магістеръ вѣдповѣвъ Кейстуту, що вѣнъ не заборонить князеву вступити до твердинѣ, якъ вѣнъ самъ бажає стати на чолѣ залогу. Року 1366 Кейстутъ та маршалъ ордену умовилися побачитись у мѣстѣ Инстербургѣ; Кейстутъ вярився на побаченє и вже вступивъ у Прусїю. Тымъ часомъ хрестоносцѣ впустили до замку Тамова, що бувъ мѣжь Инстербургомъ та Литовскою межею, мѣцну залогу, а се мабутъ не згоджувалось зъ умовою, бо було небезпечнымъ для Кейстута. Вже якъ Кейстутъ бувъ бѣля Инстербургу, то до его табору забѣгъ пѣдбитый стрѣлоу зубръ; князь, яко чоловікъ досвѣдченый та обачный, промовивъ до своихъ: „Отамъ зъ вѣдєи прибѣгъ зубръ, певно є узброенїй люде“; заразъ же всѣ посѣдали на конѣ, помчалися до Тамова и тамъ Кейстутъ захопивъ неспѣвно чату хрестоноску; лицарѣ, що обѣдали въ замку, лєдво встигли пѣдвести мѣстѣ, але воякѣвъ, що були пѣдъ замкомъ, Литовцѣ повбивали, а ихъ конѣ позабирали собѣ. Вѣдъ Тамова Кейстутъ рушивъ просто до Инстербурга, де для него налагодили торжественну стрѣчу. Тутєчки оденъ мѣжь командорами неспѣвно побачивъ, що князь та его свита сидять на коняхъ его

дружини, вінъ голосно скричавъ: „Сего я зовсімъ ніколи не чекавъ!“ На се Кейстуть смѣючись вѣдвѣтувавъ: „Що жь маємъ робити, такі вже зайшли часи та норовы“.

Вігандъ зъ Марбургу пѣдъ 1377 р. соромлячись оповѣдає про оденъ похѣдъ хрестоноскій на Литву; тутъ вінъ знехотя повиненъ бувъ зѣзнати, що въ часѣ сего походу хрестоносцѣ зломали чеснї лицарскї звичаѣ що до Кейстута, а Литовскїй великій князь поводився такъ, що ніхто не мавъ права его докоряти. Сего року хрестоносцѣ, користуючи съ припливу до Прусїи воєнныхъ гостей, зѣбрали мѣцну кѣнну дружину и вчинили набѣгъ ажъ у саму середину Литвы. Черезъ чотыри днѣ, вони минули вже Троки и опинились бѣля Вильны. Тымъ часомъ Кейстуть съ Трокъ заступивъ ихъ зъ заду. Для того зъ обохъ бокѣвъ бажали помиритись и съ такою речю Кейстуть та маршалъ ордена зѣхались на побаченє. Тутечки вони склали замирене и Кейстуть частувавъ у своєму наметѣ маршала та знаємыхъ лицарѣвъ. Не дивлячись на се, переднї хрестоносцѣ наблизилися до Вильны и захопили передмѣсте. „Сей вчинокъ здався поганцямъ нечеснымъ“, признається тутъ лѣтописецъ орденьскїй. Заразъ же маршалокъ почавъ просити выбаченя, звертаючи все на несвѣдомѣсть переднихъ и зновъ вчинилося замирене. Кейстуть на ознаку прязни надѣливъ хрестоносцямъ хлѣба та меду, але на другїй день зновъ добрый ладъ бувъ зломаный, бо хрестоносцѣ не зупинялися, а спалили и пограбували одно передмѣсте Виленське. Дуже се засмутило маршалка, бо вінъ вѣдавъ, що Литовцѣ не покинуть сего безъ пѣмсты; и справдѣ Кейстуть переставъ давати хлѣбъ Нѣмцямъ, а Витовтъ понищивъ усю ѣжу, яку принесли Нѣмцѣ для дороги назадъ и такимъ побытомъ Нѣмцѣ голоднї та холоднї ледво доплелись до своихъ границъ.

Однакъ же траплялось, що й хрестоносцѣ не пѣддавались Кейстутуви що до лицарского звичаю. Н. пр. 1380 р. у той часъ, якъ Ягайло потай поклався зъ орденомъ вѣдобрати удѣль и власть у похилого вже вѣкомъ Кейстута, — тодѣ командоръ ордена зъ Остероде, Августинъ фонъ Лїбенштайнъ, мавъ собѣ за обовязокъ звѣстити Кейстута про сю зраду.

Отъ якъ сучаснї жерела зображують характеръ Ольгердѣвъ та Кейстутѣвъ; очевидно вони складали типы супротивлеглї и съ такою-то речю додавали оденъ другому те, чого

кождый окремо не мавъ въ собѣ; нема нічого дивного въ тому, значить, що при щирій приязни та солідарности мѣжь собою, имъ гараздъ довелось продовжувати справу державного зросту та устрою, котрыхъ початокъ поклавъ ще Гедыминъ.

Першій ступень політичний, вѣдповѣдний потребѣ тогочасній, що по згодѣ мѣжь собою ступали брати, се було вѣдповѣдне власти великого князя та пѣдбите пѣдъ неї незалежнихъ оденъ вѣдъ другого удѣловъ. Се склалось на початку 1345 р.

Що бѣ довести до вчинку свое покладане, брати поклали собѣ взяти до рукъ батьковску столицю й удѣль Явнугія, що за часѣвъ Гедыминовыхъ складали власнѣсть великого князя. Одна лѣтопись ось якъ обяняе приключку для нападу на Явнугія: „Евнугій не бѣшетъ храбрѣ, а держить стольный градъ Вильно“. Друга лѣтопись яснѣйше освѣтлюе мету, до якої прямували Ольгердъ та Кейстутъ; брати, якъ оповѣдає лѣтопись, бажали, що бѣ „братіи всей послушну быти князя великого Ольгирда“. Якъ на те трапився тодѣ якъ разъ часъ, що ні куды було чекати дальше съ тымъ, чога жадали брати. На початку 1345 р. повхала до Прусій велика сила воєнныхъ гостей: корольвѣ два — Иванъ Ческій та Людовикъ Угорскій; два герцоги — Бургундскій та Бурбонъ; графѣвъ трѣхъ — Голландскій, Нирнбергскій та съ Шварцбурга, зъ Моравіи герцогъ Кароль Люксембургскій (опѣсля императоръ Кароль IV.) — всѣ вони мали зъ собою мѣцні дружины для запомоги хрестоносцямъ; все вказувало не те, що на веснѣ треба було чекати не абы якога нападу и Литовскій князь мусили помѣркувати добре про оборону. На сей часъ умерла ще и вдова Гедыминова, княгиня Бѣна; вона жила при сынѣ Явнугію у Вильнѣ и певно, поважаючи еѣ, сыны мѣвчали до якога часу. Теперъ-то Ольгердъ та Кейстутъ вже не чекали нічога, що бѣ довести до вчинку свѣй замѣръ; вони змовилися вчинити сукуцно справу въ день, що напередъ назначили; але Ольгердъ не прибувъ на часъ, а тѣльки посунувся вѣдъ Витебека до Крева, та й ну чекати звѣстокъ вѣдъ Кейстута, якъ ему повелось. Кейстутъ же у той самый день, якъ було умовлено, рушивъ съ Трогъ и за однимъ махомъ дѣйшовъ до Вильны; ледво благословилось на свѣтъ у зимну нѣчь, а вѣнъ вже захопивъ столицю зъ ви обома замками. Явнугій не ветигъ и одягнути ся, босонѣжь ледве вы-

хопився зъ мѣста и сховався въ Туровыхъ горахъ, що залягали на вкруги Вильны, вѣнъ повѣдморозувавъ собѣ ноги. Его швидко знайшли и привели до мѣста; тутъ Кейстутъ поставивъ коло него сторожу, а тымъ часомъ вырядивъ до Ольгерда посла закликати его на велико-княжій стѣлъ; нѣхто нѣ въ Вильнѣ, нѣ въ околицѣ не змагався съ Кейстутомъ, а въ замкахъ та пригородахъ залюбки повѣдчиняли ему брамы. Ольгерда, якъ тѣльки зъявився, посадовили на велико-княжій стѣлъ и браты складили мѣжъ собою умову; лѣтописи переказують тѣльки загальний змѣстъ сеи умовы. Усѣ браты повинни коритися Ольгердови, яко великому князеви и зверхнѣму розпорядникови ихъ удѣловъ; Ольгердъ та Кейстутъ повинни складати мѣжъ собою стислу спѣлку и приязнь; якъ часомъ доведеться придбати деякі нові землѣ або мѣста, то повинни дѣлитися нарѣвно; на останку Явнугіеви замѣсть Вильна зъ удѣломъ, вызначеный збѣставъ Заславль-Литовскій, що належавъ колись до Полоцка.

Вчиненый по сѣй змовѣ розпорядокъ у великому Литовскому князѣвствѣ не бувъ запереченый нѣкимъ, окрѣмъ двохъ Гедыминовичѣвъ: Явнугія та Наримунта; сѣ два не вдовольнялися симъ, але нѣ на кого було имъ опертися на всему просторѣ Литовского князѣвства; вони спытали шукати для того запомоги де инде. Явнугій, не довго чекаючи, утѣкъ, поки Ольгердъ та Кейстутъ встигли змовитися, „перевержесе черезъ стѣну“, якъ написано въ лѣтописи, на початку до Смоленска, а потѣмъ до Москвы; тутъ его выхрестивъ у православу вѣру великій князь Семень и ему нарекли имя Иванъ; але на тому й скѣнчилося, бо ему не допомогли вернути его право; вѣнъ мусивъ для того помиритися зъ братами и вже, якъ минуло два роки, живъ спокѣйно въ новому удѣлѣ Заславскому. Однаково не пощастило й Наримунтови, що обернувся до Орды, шукаючи запомоги. Вѣнъ помирился зъ братами и вже 1348 р., бючись пѣдъ стягомъ братѣвъ съ хрестоносцами, знайшовъ собѣ смерть надъ рѣчкою Стравою, де Литовцямъ не повелоса дуже.

Реакція князѣвъ, що не вдовольнялися новымъ устроємъ Литовской державы не знайшла для себе пѣдпоры въ народѣ, що заселявъ Литовске велике князѣвство, бо не було нѣякои приключки до того. Обыдва народнѣй элементы великого кня-

звѣства, Рускій та Литовскій, въ часѣ сукупного панованя Ольгерда та Кейстута, мали пошанованє и кожному мѣжь ними бувъ заступникъ — оденъ зъ братѣвъ, що обыдва мали зверхню власть у рукахъ. Съ такои-то речи, не лякаючись внутрѣшнёго неладу, Ольгердъ та Кейстутъ мали спроможнѣсть безъ гамѣшки уладновувати якъ найлѣпше сумѣжнїй вѣдносины великого князѣвства. Заразъ же пѣсля вѣдновленя великокняжои власти Ольгердъ та Кейстутъ помѣркували про те, якъ найлѣпше вѣдбити нападъ хрестоносцѣвъ, що вони збиралися вчинити на Литву. Хрестоносцѣ въ купѣ зъ гѣстями вже на початку 1345 р. зъявилися на Литвѣ, де на межѣ литовскѣй облягли литовску твердиню. А Литовскїй князѣ тымъ часомъ, злучивши до купы всю силу, яку мали, рушили имъ на зустрічь; ошукуючи хрестоносцѣвъ непевными звѣтками та переходами то туда, то сюда, князѣ Литовскїй встигли переконати магістра, що вони простують якъ разъ до Прускои околицѣ Самбїи. Покладено було такимъ побытомъ на радѣ мѣжь хрестоносцями заразъ же покинути облогу та рушити до Самбїи Литовцямъ на зустрічь. Але поки се покладанє доведене було до вчинку, князѣ Литовскїй змѣнили свѣй похѣдъ у другїй бѣкъ, кинулися швидко до Ливонїи и спустошили сю околицю до нащаду; важився магістеръ спустошити сумѣжну зъ Самбїєю околицю литовску, але й тутъ ему не пощастило, бо Литовцѣ довѣдалися про сей замѣръ и весь нарѣдъ сей околицѣ поховався по лѣсахъ; такимъ побытомъ хрестоносцѣ безъ ладу вешталися по околицѣ, не стрѣтивши жадного поганина, а тымъ часомъ почало розтаювати и вони мусли вертатись до Прусїи. Отакъ-то скѣдичився на нѣчѣмъ грѣзний похѣдъ хрестоносцѣвъ; тї, що прїймали въ нѣмъ удѣль, Ческїй та Угорекїй король и иншї вельможнїй гостѣ, а такожъ и орденьска старшина, обвинуватили магістра не тѣльки въ недбальствѣ, але навѣть въ зрадѣ; его винуватили за невдачливый похѣдъ и за злигодины Ливоньскїй. Съ такои речи Людольфа Кенїга, магістра Ливоньского, не дивлячись на его довголѣтну службу, не тѣльки змѣстили, але зѣзнали божевѣльнымъ и заперли его въ замку Енгельсбергъ, де вѣнъ незабаромъ и померъ; на его мѣсци выбраний бувъ магістромъ Генрихъ Дусемеръ. На Людольфѣ Кенїгу вѣдбилася вся досада, яку хрестоносцѣ почували въ собѣ черезъ невдачливый похѣдъ, що налагоджувався кѣлька рокѣвъ

и що повиненъ бувъ однимъ махомъ знести литовеку самостойность; але не въ сему була справдешня причина невдачъ, вона була не въ помылкахъ магистровыхъ, а въ той силъ, яку придбала собъ Литовска держава черезъ новый устрѣй, зроблений Ольгердомъ та Кейстутомъ. Добре розумѣвъ новый магистеръ вагу сего нового устрою и черезъ се саме змѣнивъ зовеѣмъ способъ вѣйны зъ Литвою. Хрестоносцѣ, стративши надѣю на швидке закончене боротьбы, залишають теперъ походы зъ великимъ вѣйскомъ; вони починають вчиняти маленькѣ але безнастаннѣ напады вѣдрубными дружинами и черезъ се мають надѣю высати спровола всю силу зъ великого князѣвства Литовского, та помалу, частками прилучати до себе всю Землю Литовску. Поклавши собъ такѣй способъ поступованя Генрихъ Дусемеръ та его наступники споружають цѣлу смугу твердинъ впродовжъ усеи литовскои межѣ; въ купѣ зъ симъ, будуючи новѣ твердинѣ, вони помаленьку влазять зъ ними все дальше въ середину по спромозѣ, а вже маючи за собою ихъ, вони вчиняють зъ нихъ безнастаннѣ напады на недалекѣ литовскѣ околицѣ та волости; тутечки вони пустошать та нищать усе, що було живого, палять села, нищать скотъ, усякѣй посѣвъ, захоплюють усяку худобу, а людей або вбивають, або женуть за собою въ неволю; имъ здається легшимъ присобити край, де нѣкому стати на впаки для обороны его.

Отакого складу напады чиняться безнастанно; якъ числити мѣжъ ними тѣльки значѣйшѣ, тѣльки тѣ, що подрѣбно позачисуванѣ по лѣтописяхъ, то въ протягу часу вѣдъ 1345—1377 р., можна начислити ихъ 70 на Литву вѣдъ хрестоносцѣвъ и бѣльше надъ 30 вѣдъ Ливонцѣвъ. Якъ часомъ въ протягу сего часу въ лѣтописяхъ не можна здыбати въ якому небудь роцѣ спомину про походы хрестоносцѣвъ, за те иншѣ роки надолужують звѣтки про напады. Н. пр. въ протягу рокѣвъ 1362, 1367, 1377 та 1378 лѣтописи начисляють не менше и не бѣльше 4 до 8 походѣвъ на рѣкъ. Звычайно такъ бывало, що за приводомъ магистра, маршала або генерального командора ордена головне вѣйско чинило не менше якъ два разы въ зимѣ походы на Литву; а на той часъ, якъ часомъ траплялись гостѣ якѣ небудь значнѣ, до двохъ походѣвъ долучався ще й третѣй. Не числячи сихъ походѣвъ, невеличкѣ дружины за приводомъ командорѣвъ сумѣжныхъ прускихъ та ливонскихъ околицъ, або

комендантовъ твердинъ, або фогтовъ нѣмецкихъ мѣсть, по зможѣ вскочать на Литву, опустошать усе, що можна та й до дому. Окромъ сего якій-небудь емкій лицаръ скликавъ охотниковъ та зъ ними робивъ выправы розбшацкѣ за литовску межу; та сѣ розбшацкѣ дружины не дивились нѣ нащо, имъ не перешкоджували, нѣ загальнѣй покладаня ордена, нѣ сумирнѣй умовы зъ Литвою ордена, вони чинили безнастанне спустошенѣ, грабованѣ та нѣвеченѣ. Такѣ вѣдрубнѣй дружины проzywали лицарѣ „злодѣйскими“ або „розбшацкими“ (latrunculi, latrones); за ихъ вчинки орденъ не вѣдѣтувавъ, хочъ не перешкоджувавъ ихъ збирати, а якъ траплялось, то дававъ имъ деяку заемогу.

Характеръ мали сѣ набѣги зовсѣмъ однаковѣй, чи то вони складались зъ головнои силы ордена, се бѣ то за приводомъ вѣдѣчальнои старшины, чи злодѣйскими або розбшацкими дружинами: сѣ напады були разъ-у-разъ недвѣгѣй и хрестоносцѣ нѣколи не бавили на Литовскѣй Землѣ бѣльше надъ десять днѣвъ, а часомъ усе скѣнчилося впродовжъ одной ночи. Орденскѣй лѣтописцѣ оповѣдають найдрѣбнѣйшу подробности про сѣ „рейзы“ (набѣги), вычислюють скѣлькѣсть днѣвъ та ночей, що хрестоносцѣ зѣставались на Литовскѣй Землѣ, а такожъ называють и мѣсцевости, де вони зупинялись ночувати, а по ряду зъ симъ иде вычислюване спустошеныхъ волостей та сѣлъ и дворщѣ. „Рейзы“ справлялись звичайно комонниками; а часомъ, бажаючи замести, якъ-то кажуть, и слѣдъ свѣй, лицарѣ выржались пѣшки, сѣдали потѣмъ на човны та судна и плыли въ гору продовжъ Нѣмана, або его рѣчокъ, а тамъ вже несподѣвано зъявлялись у серединѣ Литовской околицѣ. Загально для вѣдчливого нападу рейзы треба було захопити Литовцѣвъ, зъ необачка — несподѣвано; описуючи кожнѣй нападъ лѣтописцѣ ордену разъ-у-разъ згадують про таке несподѣване. Якъ часомъ лицарямъ доводилось несподѣвано вступити въ яку небудь околицю, та застукати увесь нарѣдъ по ихъ оселяхъ, то вони роздѣляли все вѣйско на кѣлька дрѣбныхъ загонѣвъ, маючи на метѣ такимъ чиномъ обступити зъ усѣхъ бокѣвъ найбѣольшу скѣлькѣсть людныхъ мѣсть, що заздалегѣдъ были вызначенѣй вже въ особливыхъ замѣткахъ (Wegeberichte), складеныхъ по приказу магѣстрѣвъ ордена. Тодѣ вже запалювали всѣ захопленѣй села, дворы, клунѣ та всякѣ будѣвлѣ, а людей або вбивали, або забирали у неволю. Тутечки треба згадати, що нѣколи

не звертали уваги на головну нї бы то приключку, якъ казали хрестоносцѣ, нападѣвъ на Литву, се бѣ то на обертане поганѣ у Христову вѣру, бо нїде, въ нїякому рахунку тыхъ що вбито, або що забрано въ неволю, нема жадного спомину на навертане Литовцѣвъ у христїянську вѣру. Однимъ оденъ разъ тѣльки Вігандъ зъ Марбургу оповѣдає, що въ часѣ облоги 1348 р. твердинѣ Вильны, жителѣ, якї покорилися хрестоносцямъ, були выхрещенї; але тутъ же Вігандъ не бачить жадной въ тому користи. Всѣ инші разы хрестоносцямъ подобалось бѣльше нищити поганьство, убиваючи або гонячи у неволю поганѣ. Лицарѣ окрѣмъ людей захоплювали такожъ великї табуны волѣвъ та коней и ся здобычъ була имъ дуже до вподобы; звычайно лѣтописи кѣнчать оповѣданє про рейзы, перечисляючи бранцѣвъ, конѣ та волы.

Якъ траплялось, що Литовцѣ заздальгѣдъ довѣдувались про нападѣ хрестоносцѣвъ, то всѣ зъ семьями та худобою крылися по пуцахъ та болотахъ; тодѣ лицарѣ на передѣ усего запалювали села, а потѣмъ вже вчиняли облаву, се бѣ то обходили навкруги яку небудь частину лѣса и спровола сходилися у серединѣ и кого тамъ захоплювали и всѣхъ убивали и старыхъ и малыхъ Литовцѣвъ; часомъ траплялось и такъ, що не постигали на такихъ облавахъ захопити нїкогобсенького, а часомъ знаходили въ усѣхъ жителѣвъ тыхъ сѣлѣ, що були спаленї; але бувало й такъ, що по черзѣ й Литовцѣ, чатуючи у лѣсѣ, захоплювали и яку небудь частину хрестоносцѣвъ, тодѣ й Литовцѣ не жалували нїкого.

Що бѣ не мати у набѣгахъ своихъ нїякого зупину, хрестоносцѣ, де змогли, не попускали Литовцямъ змѣняти свои межѣ; вони уперто облягали та руйнували всѣ твердинѣ та замки, якї тѣльки споружали Литовцѣ по своихъ межахъ. Для того зъ обохъ бокѣвъ найголовнѣйшу увагу звертали на саму важнѣйшу стратегїчну мѣцевѣсть, се на мѣсто Ковно. Се мѣсто, мѣстячись тамъ, де Вилїя вливається у Нѣманѣ, панує понадъ низшою течїєю сихъ рѣкъ; вѣдъ Пруской межѣ Ковно обороняло Троки, Вилькомирѣ та Вильно и всѣ околицѣ, що тягли до сихъ мѣстѣ; у купѣ зъ симъ, мѣстячихъ якъ разъ у вершинѣ кутка, що складала пруску границу, входячи клиномъ у середину Литовскихъ Земель, Ковно складало для Литовцѣвъ осередокъ, въ котрому скупленї були єи власнї силы; зъ вѣдси

вѣйско мало спроможнѣсть рушати на вѣь боки, де треба було: и на пѣвнѣчний захѣдъ для обороны Жмуди и на пѣвденный захѣдъ для вѣдѣсѣчи ворогѣвъ вѣдъ власной Литвы та сумѣжной Чорной Руси. Литовскѣй князѣ розумѣли сю вагу Ковна и для того разѣ-у-разѣ пиклувались про его узброене; вони обвели навкруги Ковна муровану стѣну та збудували замокъ такожь узброеный муроваными баштами. Не оденъ разѣ хрестоносцѣ спытували захопити Ковно, перше нѣ жѣ магѣстеръ Винрихъ фонъ Кнѣпроде 1362 р. поклавъ собѣ, що бѣ нѣ коштувало, а зруйнувати его. Кнѣпроде зѣбравъ усе яке було вѣйско у ордена, закликавъ для запомоги Ливоньскихъ лицарѣвъ та чужосторонныхъ гостей и цѣлыхъ два мѣсяцѣ облягавъ та пѣдступавъ пѣдъ Ковно, вживаючи усѣхъ вѣдомыхъ тодѣ засобѣвъ для сего; хрестоносцѣ обвели замокъ ровомъ та тиномъ, розбили муры машинами, кѣлька разѣвъ кидался на пѣдступъ и постигли на останку захопити самѣй тѣльки руины замку. Литовска залога, що обороняла замокъ, майже вся загинула вѣ часѣ облоги; Войдаты Кейстutowичъ, начальникъ твердинѣ, вбачаючи, що вже нѣчого не можна вѣдѣяти сѣ хрестоносцями, звелѣвъ зруйнувати останки мурѣвъ та баштѣ, запалити вѣь деревлянѣ будѣвлѣ и зѣ останними оборонцями Ковна кинувся ѣслѣпъ черезъ табѣръ хрестоносцѣвъ; тутъ его захоплено вѣ полонъ зѣ останнѣю залогою, що складалася на сей часѣ зѣ 36 людей. Але лицарѣ не довго скористували зѣ сеи справы, бо вже на другѣй рѣкъ Литовцѣ збудували поручъ зѣ старою твердиною — другу, Нове Ковно; лицарѣ що не робили, не мали силы перешкодити вѣ сему; бо хочъ и сю твердиню зруйнували, але зновъ Литовцѣ взновили еѣ. Року 1376 Нове Ковно складало вже таку мѣцну твердиню, що магѣстеръ вже ѣ не покладавъ облягати еѣ.

Литовцѣ, воюючи сѣ хрестоносцями, переняли вѣдъ нихъ науку, якѣ треба воювати: вони за спустошене своеи землѣ, за руйноване литовскихъ твердинѣ вѣдплачували спустошенемъ прускихъ околицѣ та руйнованемъ лицарскихъ замкѣвъ. Однакѣ же Литовскѣй напады вчинялися не такѣ часто, оденъ або два разы на рѣкъ. Вѣдъ 1345—1377 р. лѣтописи начисляють тѣльки 31 нападѣвъ Литовцѣвъ на Прусѣю та 11 на Ливонѣю. Але Литовцѣ вчиняли походы зѣ бѣльшою силою вѣйска, нѣ жѣ хрестоносцѣ и займали бѣльшѣй простѣръ землѣ. Се залежало

не вѣдъ переваги въ числѣ литовскаго вѣйска, але вѣдъ не-однаково добраго устрою обохъ земель, якъ прирѣвняти одну до другои. За литовскою межею хрестоносцѣ вступили въ землю малолюдну, що вони не разъ вже пустошили; доводилось имъ часомъ кѣлька днѣвъ ити по пущѣ (desertum), по нетрахъ непроходныхъ, де ховались жителѣ; останнїй, втѣкаючи зъ сѣль, ховали всѣ вѣдомї рѣчи и вѣдганняли скотъ по лѣсныхъ схованкахъ; хрестоносцямъ нѣчимъ було харчуватися и вони змушенї були везти за собою все вѣдоме. А тутъ ще Литовцѣ тѣлько й дивились того, що бѣ знищити всѣ запасы, якї Литовцѣ складали по певныхъ мѣсяцяхъ для харчованя въ часѣ руху назадъ до дому; якъ се вдавалось Литовцямъ, то тодѣ вже хрестоносцѣ гинули по литовскихъ лѣсахъ вѣдъ голоду. Съ таборами не можна було швидко йти хрестоносцямъ, а тѣльки вѣдъ одной швидкости залежала вся вдача походу; а для табору треба було разъ-у-разъ прокладати дорогу по пущѣ. Литовцѣ промостивши дорогу псували еѣ заразъ же, завалюючи деревомъ, перекопуючи ровами и т. и. Отъ зъ якои речи хрестоносцямъ лѣьше було чинити напады маленькими купками и на короткїй часъ; тутъ не треба було забирати зъ собою багато вѣжѣ. Якъ разъ навпаки доводилося робити Литовцямъ: вони якъ тѣльки вступали на Пруску Землю, то заразъ же зустрічали велику люднѣсть и доволѣ вѣжѣ, еи було чимало скрѣзь по прускихъ хуторахъ, селахъ та мѣстахъ; а до того ще й дороги були не абы якї, були й мосты. Маючи такимъ побытомъ спроможнѣсть швидко рушатися та багато чого вѣсти, Литовцѣ зъ бѣльшою силою выступали въ походы; до останнѣго вони змушенї були ще й черезъ те, що въ Прусїи хрестоносцѣ мали спроможнѣсть за недовгїй часъ скупити въ одному мѣстѣ чималу силу вѣйска, бо воно було и добре вымуштроване и знаходилося по повныхъ мѣсяцяхъ, зъ якихъ можна було швидко рушати куда хочъ и вѣдбити набѣгъ; для того небезпечно було Литовцямъ вчиняти напады невеличкими купками.

Зъ свого боку и Литовцѣ чинили те жѣ саме, що й лицарѣ, якъ тѣльки зъявлялися на ворожѣй землѣ: заразъ же починали палити села та передмѣстя мѣстѣ, руйнувати церкви та монастирѣ, захоплювати у неволю бранцѣвъ, заганяти скотъ та конѣ и т. и. Пѣсля вдачливаго скѣнченя походу Литовцѣ

ще до виходу єь прускои околицѣ, звичайно спалювали на межѣ на шану богамъ своимъ яку-небудь частину зѣ здобычи и якого-небудь одного лицаря. На той часѣ, якъ Литовцѣ почувалися на силѣ, то вони захоплювали замки хрестоносцѣвъ, палили ихъ и руйнували мурѣ та башты; вони переняли вѣдъ хрестоносцѣвъ усю военну штуку того часу и де було треба тамъ єь й уживали якъ слѣдъ; н. пр. вѣ часѣ змаганя за Ковно, у той часѣ, якъ магистеръ Винрихъ фонъ Кнѣпроде на руинахъ Нового Ковна спорудивъ твердиню Готесвердеръ та узброивъ єь мѣцно и посадивъ тамъ мѣцну залогу. Литовцѣ заразъ же облягли єь, закидали рѣвъ, збудували 18 машинъ для розбитя мурѣвъ та баштъ и вѣ протягу пяти тыжнѣвъ скоили таке, що залога змушена була кидати твердиню, а Литовцѣ зруйнували до крихты.

Отаке-то коилося впродовжъ трийцятилѣтнього князюваня Ольгерда мѣжь Литовцями та хрестоносцями; безнастаннѣ стычки, безнастаннѣ набѣги дуже спустошливѣ та крѣвавѣ, не довели нѣ до чого и не дали спроможности вбачати кѣнця краю боротьбы, навѣть и на той часѣ, якъ суперечники стыкаються мѣжь собою зъ не абы-якими силами. Н. пр. тѣ стычки, про якѣ лѣтописцѣ оповѣдають, яко про нѣ бы то згубнѣ для Литовцѣвъ, бо вони були тамъ побитѣ, справдѣ складали тѣльки буйнѣйшѣ стычки, але вони не мали нѣякого впливу на поспѣльнѣй хѣдъ вѣйны. Сѣ стычки вчинилися — перша 1348 р. по надѣ рѣчкою Стравою, а друга 1370 р. бѣля Рудава. Про першу мѣжь ними, де вбито Наримунта Гедыминовича, лѣтописцѣ орденскѣ оповѣдають, що тамъ вбито було Литовцѣвъ близько 20.000; однакъ же сучасна звѣстка каже, що вѣ сѣй битвѣ прѣймало удѣль не дуже багато хрестоносцѣвъ — всего навсего 8 сотень, и хочъ Литовцѣвъ тамъ побито й дуже багато, але пѣсля сего не вчиняли дуже значного воѣнного рушеня и не придбали собѣ нѣчо гѣсенько зъ Литовскихъ Земель, якѣ бъ збѣльшили простѣръ ихъ власныхъ.

Друга битва бѣля Рудава вчинилася на той часѣ, якъ хрестоносцѣ взялися вѣдбити Литовскѣй набѣгъ; вона скѣнчилася стычкою мѣжь двома передними загонами зъ обохъ бѣкѣвъ; тутечки вбито близько 10 сотень Литовцѣвъ и вони змушенѣ були утѣкати вѣ ростычъ до своєи межѣ; хрестоносцѣ жъ що такожъ стратили чимало (вбито маршала Генѣнга фонъ

Шиндекопфа та трѣхъ командорѣвъ), не мали спроможности наздоганяти Литовцѣвъ. Ще оденъ похѣдъ, що вчинили хрестоносцѣ 1365 р. у саму середину Литвы—не мавъ такожь якихъ небудь особливыхъ наслѣдкѣвъ и мавъ вагу звичайной „рейзы“, але тѣльки зъ бѣльшимъ числомъ вѣйска. Сего року хрестоносцѣ покладали собѣ звернути зѣ звичайной стежки, по якѣй ишли черезъ те, що имъ почала ввиджуватись спроможнѣсть опоры у серединѣ самой Литвы: знайшовъ тамъ имъ спѣльникъ навѣтъ середъ литовской княжонь семьѣ. Не вѣдомо, зъ якого powodu оденъ мѣжь сынами Кейстутowymi, Бутавъ, вступивъ у зносины съ хрестоносцями, давъ имъ обѣтъницю выхреститись у вѣру Христову и скласти зъ орденомъ спѣлку; про сѣ змовины довѣдавъ комендантъ Виленской твердинѣ, бояринѣ Дирсуне, що вѣдзначався ненавистю лютою до Нѣмцѣвъ та прихильностю до Кейстута, — и заразъ же захопивъ Бутава та й замкнувъ въ одному сумѣжному замку, поки выйде судъ та право вѣдъ Кейстута; але, ще не постигъ приѣхати Кейстутъ — вже другій бояринѣ Сурвилль, — що вмовлявся съ хрестоносцями вѣдъ лица Бутавового, напавъ на замокъ, захопивъ его й вызволивъ зъ вѣдси Бутава; съ 15 чоловѣками слугъ вони не гаячи часу утѣкли за пруску межу. Тамъ здыбавъ ихъ комендантъ Инстербургскій зъ великою шанюю и провѣвъ до магїстра. Пѣсля сего вони вдалися до Кенїгсберга и тамъ Бутавъ съ товариствомъ бувъ выхрещеный зъ великимъ торжествомъ; було тамъ на той часъ доволѣ значныхъ чужосторонныхъ гостей и Бутавови надано имя Генрихъ. Заразъ же пѣсля сего магїстеръ оповѣстивъ великій похѣдъ на Литву и казавъ брати зъ собою ѣжи ажъ на цѣлый мѣсяць. Мабуть магїстеръ дуже покладався на прихильникѣвъ князя на Литвѣ. Вѣйска хрестоноске, що вѣвъ Бутавъ, вступило на Жмудъ, спустошило землѣ на оба боки рѣчокъ Невяжъ та Святой та минувши Вилькомиръ, пѣдѣйшло до Вильны; магїстеръ заразъ же выкликавъ мѣску старшину умовлятись, але вона не згодилася вѣддати твердинѣ. Тымъ часомъ до Бутава не приставъ нѣхто мѣжь Литовцями; навѣтъ чотырохъ людей съ помѣжь тыхъ, що повтѣкали зъ нимъ, покинули его и перейшли до Литовцѣвъ. Тодѣ магїстрови выявилась нѣкчемнѣсть надѣвъ, що вѣнъ покладавъ на Литовского князя; вѣнъ заразъ же и швидко повернувъ до дому; на Литвѣ пробувавъ вѣнъ на сей часъ всего

на всего 13 день. Заразь же після сего Бутавъ покинувъ орденскій землѣ, поѣхавъ до Германьскаго императора та й почавъ ему служити; императоръ надавъ Бутавови титулъ герцога и надѣливъ яко леномъ землею. Про него, яко герцога, згадує лѣтопись 1377 р.

Уся та подробиця про боротьбу въ другій половинѣ XIV. ст. хрестоносцѣвъ зъ Литовцями доводитъ загально, що за той часъ зъ обохъ бокѣвъ одна сила не переважила другою; якъ нѣ силкувався орденъ, однакъ же вѣнъ и не встигъ дѣйти до своєї меты; вѣнъ чимъ дальше, тымъ бѣльше тративъ на своѣй власнѣй силѣ. Не спромоглися анѣ зломати мѣцнои Литовскои перепоны, анѣ посунути дальше на схѣдъ вѣдъ Нѣмана, хочъ на оденъ ступень, межѣ Нѣмецкихъ Земель, нѣ численнѣй чужостороннѣй гостѣ, нѣ намаганѣ нѣмецкои людности розпростерти свои Землѣ дальше на схѣдъ, нѣ провѣдъ такихъ завзятыхъ та дотепныхъ магистровѣвъ, якъ Генрихъ фонъ Дисеммеръ та Винрихъ фонъ Кнѣпродѣ. Въ протягу всего часу выключно Жмудъ та власна Литва мѣжъ иншими Землями великаго князѣвства тримала на своихъ плечахъ сю боротьбу; провѣдъ же всему, яко герой, дававъ въ протягу пѣвотнѣ лѣтъ Кейстутѣ. Завзято та вѣдѣнно вѣнъ оборонявъ усяку мѣсцевѣсть, якѣй загрожували хрестоносцѣ, вѣнъ вѣдѣнѣвавъ по всякъ часъ усѣ нѣмецкѣй „рейзы“, вѣдѣнѣчювавъ имъ нападами на Прусію та Ливонію, захищавъ свои твердинѣ и самъ облягавъ нѣмецкѣй замки. За себе самого вѣнъ не боявся нѣчогѣсенько, всюда вѣнъ постигавъ не лякаючись смерти и все мавъ дотепъ вывинутись зъ усякихъ обставинѣ. Єго два разы хрестоносцѣ захоплювали у полонъ и оба разы вѣнъ утѣкавъ та якось такъ дивно, що лицарямъ таке утѣканѣ здавалось на останку чудеснымъ.

Тымъ часомъ нѣмецкѣй лѣтописи тѣльки й оповѣдають про Кейстутовѣй вчинки. Про Ольгерда вони згадують тѣльки колине-коли. Вѣнъ зъявляється на запомогу братови на чолѣ вѣйска зъ Рускихъ Земель тѣльки въ часѣ незвычайнои небезпечности. Зъ свого боку хрестоносцѣ, вѣдаючи певно про внутрѣшнѣй розпорядокъ силы великаго князѣвства Литовскаго, скупляли свои власнѣй силы выключно супроти земель, якѣ заселяло Литовске племя; вони разъ у-разъ вѣдсторонялись вѣдъ стычокъ зъ рускими околицями великаго князѣвства. Якъ не числити

дрібнихъ стычокъ зъ сумѣжною Полоцкою Землею лицарѣвъ, та кѣлькохъ справдѣ нечисленнихъ нападѣвъ хрестоносцѣвъ на Кейстутѣвъ Городнянскій удѣль, то нѣде не можна справдѣ здыбати звѣстокъ про неприязнїй вѣдносини хрестоносцѣвъ до Литовскои Руси. На той часъ, якъ орденське вѣйско часомъ далеко дуже заходило у саму середину Литовскихъ Земель, пустошило землѣ бѣля Вильна, Трокъ и т. д., зъ роду воно не зъявлялося на Чорнїй Руси, що тѣльки вузкою смугою була вѣддѣлена вѣдъ орденськихъ Земель — ся смуга була Городнянскій удѣль.

Значить, сила Литовскои Руси була вѣльною и Ольгердѣ мавъ часъ и спроможнѣсть уживати єѣ на иншїй справы; черезъ се зъявилася єму спроможнѣсть збѣлшити свои володѣня, прилучаючи до него Рускїй Землѣ, що не були прилученїй до якого небудь зъ осередкѣвъ Рускихъ Земель; бувъ єму часъ засилити свѣй впливъ на заложенїй вже, але ще слабїй купки Рускихъ Земель, що мѣстилися впродовжъ схѣднои межѣ великого князѣвства. Силковане Ольгердове що до Руси розбивається на чотыри значнїйшїй частки: 1) єму треба було придбати й засилити свѣй впливъ на Новгородъ, Псковъ та Смоленськѣ; 2) вѣнъ пѣдтримує Тверскихъ князѣвъ у суперечцѣ зъ великими Московскими князями и вступає самъ у боротьбу зъ останними; 3) треба було прилучити до великого Литовского князѣвства околицѣ, що колись-то складали Чернигѣвске та Кїевске князѣвство, а такожъ Подѣльску Землю — тутъ вже треба зачепити й Татарську орду и битись зъ нею; 4) треба було на останку запомогти по спромозѣ въ Любартовїй боротьбѣ съ Польщею за Галицко-Володимирекїй Землѣ.

Вже була згадка про вѣдносини Ольгердовїй до Пскова, що склалися ще у той часъ, якъ вѣнъ князувавъ у Витебску. Однакъ же впливъ надбаный Ольгердомъ на справу у Псковѣ князуванемъ тамъ єго сына Андрѣя не бувъ постѣйнымъ. Вже 1348 р. Псковичанамъ не до вподобы була неприсутнѣсть Андрѣя въ ихъ мѣстѣ и вони не захотѣли коритися Андрѣви и зновъ вступили въ спѣлку зъ Новгородомъ. Такїй вчинокъ дуже розгнѣвавъ Ольгерда; вѣнъ почавъ докоряти Псковичанъ за невдячнѣсть за запомогу, що вѣнъ имъ дававъ супроти Нѣмцѣвъ и казавъ: „Багато и людей монхъ и коней загинуло по вашихъ волостяхъ“; у вѣддяку за се вѣнъ звелѣвъ затри-

мати всѣхъ Псковскихъ крамарѣвъ, що торгували на Литвѣ; те жь саме зробивъ и Андрѣй въ Полоцку; забрали все добро сихъ крамарѣвъ у княжій скарбъ и тѣльки тодѣ вызволили ихъ, якъ вони заплатили великій окупъ за себе; по́сля сего Андрѣй съ „Полоцкои украины“ зробивъ „безъ вѣсти“ нападъ на Пековску околицю и „спустошивъ“ сумѣжну Воронацку волость; зъ сего часу вже на довго запуталися вѣдносно мѣжь Литвою та Пековомъ, якъ се можна вбачати зъ недуже докладныхъ звѣстокъ, що зѣстались намъ по лѣтописяхъ; подробности про сю боротьбу нема. Року 1354 та 1355 Пековичане за приводомъ князя Остапа робили нападъ на Полоцку Землю. Року 1357 здається склалася сумирна умова и у Пековѣ зроблено княземъ якогось Василя Будволну; мабуть чи не бувъ се Андрѣѣвъ намѣтникъ; але вже якъ минувъ рѣкъ, то зновъ Пековичане вчиняли похѣдъ на Полоцкъ съ княземъ Остапомъ. Очевидно у Пековѣ була суперечка мѣжь двома партіями, мѣжь пековскою та литовскою; яка переважувала, такій и князь бувъ тамъ. Такъ тяглося впродовжъ усего житя Ольгердового и на останку у той рѣкъ якъ умеръ Ольгердъ (1377), Андрѣѣви Полоцкому довелось перемогти суперечникѣвъ: „Князь Андрей Ольгердовичъ приѣже бо Пековъ и посадиша его Пековичи на княженіе“; вѣдомо вже съ чужосторонного жерела, що се склалося за запомогою Ливоньского магистра; сей останній не бажавъ, що бъ Андрѣй покоровся Ягайлови и для того допомѣгъ Андрѣѣви засилитись у Пековѣ.

Те жь саме майже конлося мѣжь Литвою та Новгородомъ, де ще за часѣвъ Гедиминовыхъ иснувала партія прихильна до него; вона, дякаючись впливу Московскихъ князѣвъ, що разъ-у-разъ збѣльшався, бажала стати ближе до Литвы. Не дивлячись на се 1339 р. Москва вже переважувала въ своему впливѣ, бо Новгородцѣ сего року змушені були скласти умову зъ великимъ Московскимъ княземъ: вони понялися выплачувати великому князеви Семенови 1000 рублѣвъ грошей зъ Новоторжескои околицѣ та ще до того „черный боръ на всей землѣ Новгородской“. Року 1346 владыка Новгородскій Василь вѣдвѣдавъ Москву „звать князя великаго“. Семень Ивановичъ справдѣ приѣхавъ до Новгорода, „сѣде на столѣ своемъ“ и черезъ три тыжиѣ вернувся домѣвъ, покинувши въ Новгородѣ свого намѣтника. Такимъ чиномъ Литва зовсѣмъ стратила

сво́й впливъ у Новгородѣ; певно, що тоді Литовску партію дуже докоряли та зневажали, бо вѣдомо бодай, що Ольгердъ се зневажане поклавъ собѣ за приключку, що бѣ зновъ почати вороговане зъ Новгородомъ. Ледве встигъ Семенъ вѣдѣхати, заразъ же Ольгердъ и вступивъ зъ войскомъ у Новгородску околицю, у купѣ зъ братами; вѣнъ зупинився у тому мѣсці, де рѣчка Пшага вливається у Шелонъ и оповѣстивъ войну великому Новгородови: „Хочу со вами битися“, писавъ вѣнъ въ листѣ, „да аще ми Богъ, поможетъ, хочу боронитися; лалять ми посадникъ вашъ Остафій Дворянинцовъ; назвавъ мя псомъ“. Литовцѣ спустошили Новгородскій Земль понадъ Шелонею та Лугомъ, забрали окупъ вѣдъ Порхова та Опоки; Новгородцѣ вийшли зъ войскомъ до Лугу, але швидко вернулись назадъ безъ бою; скликали вѣче и тутъ обвинуватили посадника Дворянинцова, що вѣнъ давъ Литовцямъ приключку до войни; заразъ же й вбили посадника. Теперъ вже переважила Литовска партія и почала умовлятися зъ Ольгердомъ; сей останній заразъ же покинувъ Новгородску Землю. На другій рѣкъ Новгородцѣ склали миръ зъ Ольгердомъ, а які були умовы, не вѣдомо. Отакъ-то Ольгердъ зновъ вернувъ сво́й впливъ на Новгородскій справы; хочъ сей впливъ и переважувавъ Московского, але жъ все таки, не дававъ ему дуже засилюватися, бо якъ тѣльки у Новгородцѣвъ повставало яке небудь непорозумѣне зъ Москвою, заразъ же вони обертались до Литвы и за єи запомогою важилися выступати супроти впливу, що спровола засилювався.

Користнѣйше довелось Ольгердови довести до вчинку свои справы зъ Смоленськомъ. Се князѣвство, що при кѣнці XII. ст. повстало яко незалежно велике князюванє належало до роду Ростислава Метиславовича. Якъ прирѣвняти его до иншихъ Рускихъ князѣвствъ та Земель, які яко незалежні повстали пѣсля упадку ваги великихъ Кіевскихъ князѣвъ, то треба визнати, що Смоленськѣ бувъ въ дуже поганыхъ обставинахъ що до мѣсцевости. Се князѣвство невеличке просторомъ своихъ земель навкруги себе мало зъ усе́хъ бокѣвъ землѣ, належачі до князѣвствъ або просторнѣйшихъ та мѣцнѣйшихъ, або бодай такой жъ самон силы; навкруги Смоленського князѣвства простягалися Ростовско-Суздальскій, Чернигѣвскій, Полоцкій та Новгородскій. Нѣ зъ якого боку се князѣвство не межувало

зъ землями чужосторонцѣвъ и воно не мало спроможности нѣ черезъ забране, нѣ черезъ заселене власнымъ народомъ чужихъ земель збѣлшити свѣй простѣръ и черезъ те засилитись. А до сего ще велелюдна княжа семья змушувала подѣлти на удѣлы невеликѣй простѣръ Смоленського князѣвства и черезъ се чимъ дальше, тымъ бѣльше обезсилювати власнѣй силы. Зъ сеи речи на той часѣ, якъ въ XIII. та XIV. ст., зъ одного боку Володимиреке та Московеке князѣвство, а зъ другого Литовско-Полоцке, гараздѣ засилвишиє, почали збирати до купы Рускѣй Землѣ — у Смоленського не выстарчило силы забезпечити себе вѣдѣ утиску зъ обохъ бокѣвъ; мѣстачись середѣ двохъ мѣцныхъ суперечникѣвъ, воно разъ-у-разъ для обороны свои самостѣйности мусило ветупати у спѣлку або просити запомоги у якого небудѣ сусѣда; але за таку запомогу треба було вѣддячувати та ставати въ залежибѣсть вѣдѣ того жѣ самого сусѣда, якѣй запомагавъ ему. Очевидно на останку Смоленському князѣвству доводилоєя, що бѣ воно не робило, коритися або Московскимъ або Литовскимъ князямъ. И Литва и Москва добре розумѣли, до чого йде у Смоленському князѣвствѣ и для того кожде важилося схилити перевагу собѣ на користь. Для того-то Ольгердѣ разъ-у-разъ силкуєсь обороняти Смоленське князѣвство а въ купѣ зъ симъ вымагає вѣдѣ Смоленськихъ князѣвъ запомоги въ боротьбѣ зъ великимъ князѣвствомъ Московскимъ; черезъ се Смоленскѣй князѣ роблятьєя нѣ бы то залежними вѣдѣ Литвы князями. Ще 1341 р. Ольгердѣ вчиняє похѣдѣ, маючи на метѣ вернути Смоленському князеву Иванову Олександровичеву Можайскѣ, що Юрѣй Даниловичъ Московскѣй вѣдобравъ вѣдѣ Смоленської околицѣ. По черзѣ Смоленскѣй дружины 1348 р. давали Литовцямъ запомогу супроти хрестоносцѣвъ и прѣймали удѣлѣ въ битвѣ понадѣ Стравою. Року 1352 Ольгердѣ зновѣ ставѣ у пригодѣ Смоленску: великѣй князѣ Семенѣ Ивановичѣ „собравше силу многу, поиде ратью ко Смоленску“; але єго якъ разѣ на межѣ Смоленського князѣвства зустрінули послы зъ Литвы; се було у Вышгородѣ понадѣ Протвою. Въ лѣтописяхъ нѣчого нема про змѣсть сихъ умовъ, вони тѣльки подають звѣстку загальну: „Семенѣ Ивановичѣ не оставя слова Ольгердова, мирѣ взя и отпусти послы съ миромъ“; пѣсля сего вѣдѣнѣ склавѣ умову зѣ Смолянами, що зустрінули єго понадѣ Угрою. Зъ сего оповѣданя можна заува-

жити, що Ольгердъ, дбючи на користь Смоленську, займавъ становище до сего князвства якъ до околиць залежної вѣдъ него: значить, сумирна умова була складена зъ великимъ княземъ Московскимъ литовскими послами, се вже смоленському посольству довелось згодитися на сю умову, и мабуть, покласти тѣльки деякї подробности що до особнихъ питань. Мабуть не до вподоби було таке князеви Смоленському, Иванови Олександровичеви, и для того у него зъ Ольгердомъ 1355 р. повстали непорозумѣня. Ольгердъ, маючи за приключку оборону Смоленскихъ Земель вѣдъ Москвы, помѣстивъ свою залогоу у мѣстѣ Ржевѣ, що стояло якъ-разъ на межѣ Смоленскихъ Земель зъ Московскими та Тверскими; мабуть у Ольгерда було на умѣ перешкодити Смоленському князеви зноситися зъ Москвою та Тверю. Тодѣ певно Иванъ Олександровичъ не хотѣвъ на се згодитися, бо того жъ року въ осени Ольгердъ „воввалъ Смоленскъ“ и захопивъ до рукъ небожа Ивановаго, князя Василя. Року 1357 „ратъ тверская и можайская“ вигнала до Ржева литовску залогоу; мабуть се скоилось зъ напрошуваня Смолянъ и навѣтъ и вони самї прїймали удѣлъ въ сему, бо вже на другїй рѣкъ самї Смоляне вчиняли похѣдъ на Литву, бажаючи вернути та прилучити до себе мѣсто Бѣлчу, що вѣдворвала Литва. Зновъ на другїй рѣкъ Смолянамъ довелось вже каятись за такї дѣвѣ, бо Ольгердъ вступивъ у Смоленске князвство зъ вѣйскомъ, захопивъ мѣсто Метиславъ и прилучивъ его до своїхъ земель; у той же самъ часъ Андрѣй Ольгердовичъ Полоцкїй облягъ мѣсто Ржеву, захопивъ его и вѣддавъ его въ урядъ своему намѣстникови. Се мѣсто було добре узброєне и 1359 р. навѣтъ самъ Ольгердъ вѣздивъ „Ржевы смотрити“. Андрѣй Ольгердовичъ зѣ Ржевы ставъ доскулювати Смолянамъ съ пѣвнѣчного сходу та вѣдбирати сумѣжнїй пригороды, а самъ Ольгердъ, що вже встигъ прилучити до себе Брянскъ та Сѣверщину, страхавъ Смоленську околицю съ полудня то зъ заходу въ продовжъ усей межѣ. Для того нема нѣчого дивного въ тому, що вже сынъ Ивана Олександровича, Святославъ Ивановичъ (1358—1386), вже трохи не зовсѣмъ стає залежнимъ вѣдъ великого Литовского князя. Въ протягу 1368, 1370 та 1372 р. вѣнъ мусить „со всею силою Смоленскою“ йти за Ольгердомъ у похѣдъ на Москву та посылати на запомогу, якъ треба, до Литвы своє вѣйско супроти хрестоносцѣвъ.

Теперь вже Ольгердъ не покидае безъ кары Смоленскаго князя за саме найменше намагане его выбитись съ поддѣлности. Такъ н. пр. на той часъ, якъ оденъ мѣжь удѣльными Смоленскими князями, Иванъ Василевичъ, 1374 р. приставъ до походу великаго князя Московскаго до Твери, то заразъ же Ольгердъ зъявився зъ войскомъ на Смоленскѣй Земль „глаголя: почто есте ходили воевати князя Михайла?“ Ольгердъ дуже мѣчно спустошивъ за се Смоленску околицю, розграбувавъ пригороды и забравъ багато бранцѣвъ до себе. Москва спытувала стати навпаки сему впливови Ольгердовому, але зовсѣмъ невдачливо. Року 1368 Москаль „повоевали“ частину Смоленской околицѣ, а 1375 р. Дмитро Ивановичъ посылавъ войско и воно облягло Ржеву, попало посады та все таки не забрало мѣста. Такимъ чиномъ Смоленскъ зѣостався въ залежности вѣдъ великаго Литовскаго князя и швидко повиненъ бувъ настати часъ, що воно повинно було стратити зовсѣмъ свою самостѣйность та прилучитись до Литовской державы.

Не минула така жъ сама доля и другій чималый удѣлъ рускій, сумѣжный зо Смоленскимъ — се князѣвство Брянске. При кѣнци XI. ст. Брянскъ, найзначнѣйше мѣсто у Земль Вятчѣвскѣй, у купѣ зъ сею Землею вступило у складъ Чернигѣвскаго князѣвства; при кѣнци XIII. ст. вага пѣвденныхъ та сѣдннихъ удѣловъ Чернигѣвскаго князѣвства тратиться, перше черезъ дрѣбность ихъ, друге черезъ монгольскій спустошеня, а въ трете черезъ невдачливу боротьбу Чернигѣвскихъ та Сѣверскихъ князѣвъ за Кіевъ та Галичъ; старіи мѣста Чернигѣвъ та Новгородъ-Сѣверскій вѣдступають назадъ; засилюються та надбвуютъ вагу верховодныхъ мѣств колишнїи пригороды: Муромъ, а потѣмъ Рязань. Вони, вѣдлучившись вѣдъ князѣвства Чернигѣвскаго, робляться осередками новыхъ, самостѣйныхъ та мѣцныхъ князѣвствъ. Въ тѣй частинѣ Чернигѣвской околицѣ, що зѣсталась сему князѣвству, бере перевагу надъ усѣма мѣстами самый далекий на пѣвнѣчь пригородъ Брянскъ, и до него прилучается вся Сѣверска Земля, такъ само, якъ колись-то було зъ Вятчѣвскою, що прилучилась до Чернигова. Князь Романъ Михайловичъ, що князювавъ у Брянску при кѣнци XIII. ст., бувъ найстаршимъ въ родинѣ Святославовичѣвъ; князь сей не пѣддавався зовсѣмъ Мендовгови та его наступникамъ, що вчиняли напады на его околицю, важився придбати

Смоленське князівство, бувъ у тѣснѣй спѣлцѣ и навѣтъ родичемъ наймѣцнѣйшихъ у той часъ князѣвъ Романовичѣвъ Галицко-Волынськихъ и Орда дивилась на него, яко на заступника Сѣверскихъ Земель. Вѣдъ часу сего князя Романа Михайловича вага, що придбавъ собѣ Брянскъ, звертає увагу на него лѣтописцѣвъ; для того вони й записують значнѣйшій подѣѣ, що дотыкають долѣ князѣвства Брянского и тымъ часомъ зовѣмъ мовчать про долю иншихъ мѣсть та удѣловъ Чернигѣвского та Сѣверского князѣвства. Якъ мѣркувати по тыхъ звѣсткахъ, що переказують намъ лѣтописи, то можна певно покладати, що се вывешене Брянска було тѣльки часове, поверхне и не залежало зовѣмъ вѣдъ засилена земскои силы; и въ Брянску панувавъ той же самый розстрѣй та неладъ суспѣльныхъ вѣдносинъ, що привѣвъ обезсилене и багато иншихъ Рускихъ Земель; тутъ разъ-у-разъ есть можнѣсть здыбати звѣстки про змагане князѣвъ за княжій стѣлъ зъ одного боку, а зъ другого про боротьбу князѣвъ зъ громадою; въ першому князѣ часомъ запобѣгають запомоги для здобутя своего права до ханѣвъ. Року 1310 за Брянське князюване змагалися Святославъ Глѣбовичъ та его небѣжъ Василь; першому допомагала громада, а Василь запобѣгавъ у Татаръ запомоги; на той часъ, якъ останній съ Татарами пѣдступивъ до мѣста, Святославъ, не лякаючись нѣчого, выступивъ зъ мѣста на зустрѣчь ворогамъ, покладаючись на спочуте городянъ: „Брянцы мя не пустятъ“, казавъ вѣнъ „хотятъ за меня главы свои сложити“. Але не такъ сталося, якъ чекалось, бо Брянцѣ „крамольницы суще“ опустили князя; вони покидали зброю та стяги и повтѣкали у мѣсто, а князя вѣито тутъ же. Вѣдъ 1339—1341 р. мѣжъ княземъ Глѣбомъ Святославовичемъ та громадою Брянскою коилася уперта боротьба; князя Глѣба вѣито въ часѣ сєи боротьбы посередѣ вѣча. Пѣсля сего повстали ще заворушеня у Брянску, але про подробицѣ въ лѣтописяхъ нема жадныхъ звѣстокъ, тѣльки одно можна зрозумѣти съ темного лѣтописного оповѣданя, що покориствувавъ зъ сихъ заворушенъ Ольгердъ та й пѣдбивъ пѣдъ себе Брянскъ и всю землю, що прилучена була до него. Лѣтописъ пѣдъ 1355 р. оповѣдає, що Ольгердъ „воевалъ Брянскъ“ а пѣсля сего подає ось яку звѣстку: „Того же лѣта князь Василей принде изъ Орды отъ царя съ пожалованіемъ и сяде на княженіи въ Брянскѣ,

и мало время пребывъ, тамо и преставился. И бысть въ Брянскѣ мятежь отъ лихихъ людей и замятня велія и опустѣніе града; и потомъ нача обладати Брянскомъ князь Литовскій^а. Се темне, безъ подробиць оповѣдане складае едине лѣтописне свѣдоцтво про прилучене Брянского удѣлу до великого Литовского княвѣвства; съ пѣзнѣйшихъ подѣй можна гадати, що въ слѣдъ за Брянскомъ Ольгердъ подбивъ подъ себе й инші численнй удѣлы, на які розпалося Чернигѣвско-Сѣверске княвѣвство. Певно, що пѣсля того, якъ Брянскъ подавъ подъ Ольгерда, багато съ промѣжь князѣвъ Сѣверскихъ самохѣтъ поддалися подъ власть Ольгердову; отъ зъ якои речи въ пѣзнѣйшій часы багато князѣвъ Чернигѣвского роду, князѣ Новосильскій, Одоѣвскій, Воротыньскій, Бѣлевскій и т. и., ще князюють по своихъ удѣлахъ, але визнають зверхню власть великихъ Литовскихъ князѣвъ. Тѣ околицѣ, що Ольгердъ зовсѣмъ прилучивъ до своего володѣня, вѣнъ подѣливъ на три удѣлы, а ихъ роздѣливъ мѣжь своею семьєю: Чернигѣвъ та Трубчевскѣ, вѣддавъ старшому своему сынови Дмитру Ольгердовичу; другій сынъ Дмитро-Корыбутъ Ольгердовичъ молодшій одержавъ Брянскъ та Новгородъ-Сѣверскій, а про небожа Ольгердового — Патрикія Наримунтовича есть згадка, яко про князя Стародубско-Сѣверского.

Тамъ де тѣльки Ольгердъ покладавъ собѣ злучити въ одно подъ своею властю Рускй Земль, тамъ вѣнъ разъ-у-разъ йшовъ на зустрѣчь тымъ же самымъ замѣрамъ великихъ Московскихъ князѣвъ; значить, тутъ нѣякимъ робомъ не можна було стати осторонь вѣдъ стычокъ зъ обохъ бокѣвъ; не дивлячись на те, обомъ сторонамъ не до вподобы було вороговане мѣжь собою и для того вони запобѣгали всѣхъ засобѣвъ, що бѣ якъ небудь инакше, а не черезъ вѣйну, но черезъ боротьбу змѣцнити свою вагу по рускихъ околицяхъ, за які сперечалися. Въ такому станѣ були обопѣльнй вѣдносины обохъ державъ въ протягу часу князюваня Семена та Ивана Ивановичѣвъ; часомъ коли й траплялося таке, що здавалось бы вже не можна обйтися безъ вѣйны зъ Литвою, але великй князѣ Московскй разъ-у-разъ оберегалися: нѣ суцеречене за Псковъ та Новгородъ, нѣ походъ Ольгердѣвъ у Можайскѣ, нѣ оборона Ольгердомъ Смоленского князя, нѣ побѣгъ Явнутія въ Москву, нѣ навѣтъ забране Брянска—нѣ одна ся справа не поцувала

приязныхъ вѣдосинъ мѣжь Москвою та Литвою. Такъ же само и вже бѣльше значна та справдешня справа, що склалася 1349 р., не порвала приязныхъ звязкѣвъ. Сего року Ольгердъ вырядивъ посольство до орды до хана Чанибека, маючи замѣръ скласти зъ нимъ спѣлку; про се дѣйшла чутка до великого князя Семена и навѣтъ такъ, що ся умова Ольгердова повинна була дуже пошкодити великому князѣвству Московскому; почувши се и самъ Семень Ивановичъ вырядивъ такожь до хана послѣвъ, для вѣдбитя литовскихъ послѣвъ; послами Московскими були: бояринъ Федѣръ Глѣбовичъ съ товариствомъ; впливъ московскихъ послѣвъ переваживъ въ Ордѣ запобѣганя Литовцѣвъ, бо вони впевили хана, що Ольгердъ вже не разъ ходивъ войною до улусѣвъ ханьскихъ и побравъ тамъ багато бранцѣвъ, що й на сей разъ вѣнъ бажае захопити бранцѣвъ въ ханьскому улусѣ, се бѣ то у великому князѣвствѣ Московскому, а потѣмъ, якъ змѣцниться, то зробиться „противень хану“. Чанибекъ понявъ вѣру симъ наговорамъ и дуже вгнѣвався: „И разгнѣвася яростию зело яко огонь“; вѣнъ звелѣвъ захопити Коряята Гедыминовича, Семена князя Свислоцкого, якогось то князя Михайла та боярина Айкшу—Литовскихъ послѣвъ и вѣддавъ ихъ великому князеву Семенову. Черезъ таку невдачливѣсть посольства до хана Ольгердъ мусивъ запобѣгати приязни у великого Московского князя. Року 1350 Ольгердъ „присла въ Москву къ великому князю Симеону послы своя со многими дары, и съ честію великою, и съ челобитемъ прося мира и живота братиі своей“. Зъ симъ згодився великій князь Семень Ивановичъ и Литовскихъ князѣвъ вызволивъ зъ неволѣ; у купѣ зъ симъ великій князь „воземъ на многа лѣта миръ“, що бувъ скрѣпленный подвѣйнымъ шлюбнымъ звязкомъ: зъ небогою Семена Ивановича, дочкою князя Ростовского, одружився братъ Ольгердѣвъ Любартъ Гедыминовичъ, а Ольгердъ понявъ собѣ за жѣнку свѣсть (сестру жѣнки) великого князя—князѣвну Тверску Уляну Олександрѣвну. Зъ сего вже часу повставъ мѣжь обома державами довгій миръ; тѣльки вже черезъ вѣсѣмнайцять рокѣвъ вѣнъ бувъ зломаный, якъ почавъ князювати у Москвѣ Дмитро Ивановичъ, тодѣ вѣнъ мавъ стычку зъ Ольгердомъ зза усобиць, що скоилися въ Тверскому князѣвствѣ.

Ще 1357 р. въ Тверскому князѣвствѣ почали змагатись Кашиньскій князь Василь Михайловичъ зъ небожемъ Всеволо-

домъ Александровичемъ Холмскимъ; за першого оступався великій князь Московскій, а другій просивъ запомогти у свого шурина Ольгерда. Василь здаючись на ханскій ярликъ (письмо), що добувъ ще Семень Ивановичъ, вѣдобравъ у Всеволода волость, але 1360 р. „Литва приходиша ратью на Тверскія волости“ и змусила тымъ вернути удѣль небожеви. Пѣсля сего зновъ 1366 р. повстала ще мѣцнѣйша сварка — и зновъ Василь Михайловичъ почавъ змагатись зъ братомъ вже Всеволода — Михайломъ Александровичемъ, княземъ Микудиньскимъ и за велике Тверске князѣвство и за Городецкій удѣль, що якійсь родичъ вѣдкававъ ему въ своему заповѣтѣ. Року 1367 Василь, маючи запомогу вѣдъ Москвы, пустошивъ та забиравъ бранцѣвъ по волостяхъ свого суперечника, а пѣсля обложивъ Тверь а тымъ часомъ Михайло, якому допомагавъ Ольгердъ, пѣшовъ до Кашина. Пѣсля сего князѣ помирилися и поклали собѣ на другій рѣкъ скѣнчити змагане на судѣ. На судѣ ихъ покликали „любовно“ до Москвы Дмитро Ивановичъ та митрополита Олексеѣй. Але вже на першій день пѣсля приѣзду, Михайла Олександровича та тыхъ боярѣ, що приѣхали, забрали та й замкнули. Дмитро Ивановичъ змусивъ Тверского князя вѣдречися вѣдъ Городця, а такожъ заприсягти; пѣсля сего пустивъ его домѣвъ, тѣльки дякуючи тому, що прибули до Москвы царевичѣ зъ орды. Швидко пѣсля сего Василь Михайловичъ вмеръ и теперѣ безъ усякої суперечки велике князѣвство Тверске повинно було вѣдойти до Михайла; а теперѣ Дмитро Ивановичъ, боячись змѣцнення князя, що вѣнъ зневаживъ, пѣславъ мѣцне вѣйско до Твери; Михайло Олександровичъ мусивъ запобѣгати собѣ запомогти на Литвѣ и выѣхавъ тудя. Въ мѣсяцю листопадѣ 1368 р. Ольгердъ вступивъ зъ вѣйскомъ у велике Московске князѣвство, маючи при собѣ крѣмъ Кейстута и иншихъ Литовскихъ князѣвъ ще й Михайла Тверского зъ Смоленскимъ вѣйскомъ; Литовцѣ зъ спѣльниками почали пустошити крайній волости, рушаючи въ середину Московского князѣвства. Якъ звичайно Ольгердъ налагодивъ свѣй похѣдъ потай и Москалѣ нѣчого не вѣдали; кинувся Дмитро Ивановичъ розсылати послѣвъ по околицяхъ екликати вѣйско, але до Москвы постигли зѣбратись полки тѣльки зъ поблизькихъ волостей—Московской, Коломеньской та Дмитрѣвской; сѣй полки князь вырядивъ яко вартовѣ, маючи надѣю спинити Ольгердѣвъ рухъ до того часу,

поки постигне надійти вѣйско зъ иншихъ далекихъ околицъ. Але се вже пѣзно було; Ольгердъ встигъ у вѣдрубныхъ стычкахъ порозбивати вѣдрубнїй дружини, що зустрѣчавъ на дорозѣ; тодѣ вбито удѣльныхъ князѣвъ Семена Кропиву Стародубского та Константина Оболенского; пѣсля сего по надѣ рѣчкою Тростнею Ольгердъ здыбавъ и вартовый полкъ и розбивъ его до нащаду; воеводы Дмитро Мининъ та Акинть Шуба, що проводили сей полкъ, загинули вѣ бѣйцѣ. Довѣдавшись вѣдъ бранцѣвъ про те, що великїй князь ще вѣ Москвѣ дожидае приходу вѣйска, Ольгердъ хутко рушивъ до столицѣ. Дмитро Ивановичъ спаливъ посадь, а самъ замкнувся у Кремлю; Ольгердъ простоявъ три доби пѣдъ Кремлемъ, и не спытуючи захопити его, вѣдѣйшовъ; вертаючись, Литовске вѣйско люто пустошило Московску околицю; Ольгердъ „остатокъ посада (Московского) пожже, и монастыри, и церкви, и волости, и села попали, а христїяны изсѣче, а ины вѣ полонъ поведе, иже не успѣли разбѣжати, имѣнїе же ихъ пограби, и скотину всю зъ собою отгнаша. Се же первое зло отъ Литвы створися окаянно и всегубительно“. Наслѣдкомъ сего походу була страта часова впливу Дмитра Ивановича на Тверскїй справы: вѣнъ мусивъ вернути Михайлови Городецъ и не ставъ вже допомагати его небожеви, князю Бремїю Константиновичу. Хочъ такъ часовой не повелося князю Московскому, однакъ же се не повинно було змусити вѣдречись вѣдъ основного напряду своєї полїтики; и справдѣ вѣнъ, якъ тѣльки встигъ збрати силу, заразъ же 1370 р. выступивъ супроти Твери: „Сложивъ цѣлованїе великому князю Михайлови Александровичу“, Дмитро Ивановичъ почавъ пустошити Тверску околицю и позахоплювавъ, а потѣмъ зруйнувавъ мѣста Микулинъ та Зубцѣвъ, забравши тамъ багато полону. Теперъ вѣ друге зъявився Ольгердъ. У купѣ съ Кейстутомъ, Михайломъ Тверскимъ та Святославомъ Смоленскимъ вѣнъ три днї посѣбъ пѣдступавъ пѣдъ Волокъ Ламскїй а зъ вѣдси спѣльники рушили на Москву, але вже теперъ лѣьше налагодився Дмитро Ивановичъ; тымъ часомъ якъ вѣнъ вѣ протягу осьми день сидѣвъ у Кремлю, вѣйско Московске та Рязаньске збиралося бѣля Черемышля; почувши се Ольгердъ поспѣшився умовитись на замирене на пѣвъ року и вѣдѣйшовъ домѣвъ. Тверска справа зѣсталася нескѣнченою и Михайло Александровичъ мусивъ запобѣгати якихъ иншихъ засобѣвъ

для нової боротьби. Ще не скінчилося замирення Москви зь Ольгердомъ, а вже Михайло князь навѣдався до Орды, та випросивъ для себе ярликъ на Володимирске князѣвство и такимъ побытомъ вновивъ стару суперечку Твери зь Москвою, кому верховодити на сходѣ Руси; але теперь у суперечникѣвъ були не однаковѣ сили для того, що бь боротьба за Володимирске князюване справила яку небудь справдешню вагу; чѣпляючи се запытане Михайло князь тѣльки погѣршувавъ той непевный станъ Тверского князѣвства, въ якому воно було вже давно. Довѣдавшись про те, що скоивъ Михайло, Дмитро Ивановичъ и самъ рушивъ до Орды; маючи чимало грошей, вѣнъ закупивъ хана подарунками, а такожъ его жѣнокъ та порадникѣвъ и черезъ се встигъ одержати новий ярликъ для себе на Володимирске князюване. Теперь вже Тверскій князь Михайло Александровичъ мусивъ зновъ запобѣгати за помози на Литвѣ для нової боротьби зь Москвою. Року 1372 дѣйстно Литовске вѣско за приводомъ Кейстutowымъ, Витовтовымъ, Андрѣя Полоцкого и иншихъ Литовскихъ князѣвъ зъявилося допомагати Михайлови. Спѣльники зруйнували Переяславъ та Кашинъ та взяли окупъ зь сихъ мѣстъ; спѣльникъ Дмитрѣвъ, Кашинскій князь, змушений бувъ запрягти Михайлови. Пѣсля сего Михайло князь здобувъ мѣста: Мологу, Угличъ, Бѣжецкій Верхъ, Дмитрѣвскъ, Кистму та Торжокъ; за се останне мѣсто Михайло дуже побивъ Новгородцѣвъ. Але не довгій часъ такъ гараздъ поводилось Михайлови; Дмитро Ивановичъ скѣнчивши вѣну зь Рязанею, рушивъ до Твери; ему на зустрѣчъ рушили такожъ Михайло Александровичъ съ Тверичанами та Ольгердъ зь Литвою, Смоленцями та Брянцями. Спѣльники здыбали Московске вѣско бѣля Любутска и тутечки стялись; Литовцямъ не повелося и оба вѣска зупинилися на кѣлька днѣвъ одно супроти другого, по обохъ бокахъ глибокои балки; не важачисъ почати битисъ, Ольгердъ та Дмитро почали умовлятися и складили замирене; по сѣй умовѣ Михайло Александровичъ повиненъ бувъ вернути великому князеви Московскому всѣ мѣста, що вѣнъ позахоплювавъ по володѣняхъ Московскихъ и выкликати назадъ своихъ намѣстникѣвъ; якъ бы склалосъ такъ, що Михайло зновъ почне вѣну, поки ще не скѣнчилося замирене, то Ольгердъ не повиненъ бувъ ему допомагати; на останку всѣ непорозумѣня съ Тверскимъ княземъ повиненъ бувъ розсудити

ханській судъ. Отакъ то впливъ Литвы на долю Тверского князѣвства зостався зовсѣмъ нетревалымъ; завзятливе суперечене самого Михайла Олександровича та запомога, що дававъ ему Ольгердъ, тѣльки вѣдтягнули на яку небудь сотню рокѣвъ страту самостѣйности Твери; але выратувати еѣ не спромоглися. Ще разъ, але теперъ вже въ останне, поспытавъ Михайло Олександровичъ взновити змагане зъ Москвою р. 1374—1375; але сей спытокъ скѣнчився зовсѣмъ вже стратою самостѣйности Тверского князѣвства, воно стало залежnymъ вѣдъ Москвы. Князя Михайла пѣдмовили бояре, що повтѣкали зъ Москвы до Твери и вѣнъ ще разъ выпросивъ собѣ въ ордѣ ярликъ на Володимирске князюване, и маючи обѣтницю на запомогу вѣдъ Литвы, оповѣстивъ Дмитра Ивановича, що вѣнъ незабаромъ пѣчне вѣйну. Тодѣ Дмитро Ивановичъ скликавъ усѣ силы своего князѣвства, покликавъ до себе всѣхъ удѣльныхъ князѣвъ та новгородске вѣйско та й захопивъ усю Тверску околицю; Москва забрала всѣ пригороды, спустошила всѣ волости и Михайло Олександровичъ змушений бувъ зачинитись у Тверѣ. Пять тыжнѣвъ высидѣвъ Михайло, обороняючи хоробро свое мѣсто стѣльне, але нѣ зъ вѣдки не дочекався запомоги; Литва хочъ и повернулася до Твери, але злякавшись силы ворогѣвъ, мусила вертатись зъ нѣчимъ до дому. Тодѣ Михайло змушений бувъ просити мира и вѣнъ справдѣ покладеный бувъ ось на якихъ умовахъ: Михайло Олександровичъ визнавъ себе „молодшимъ братомъ“ великого князя Московского, се бѣ то значить, вѣнъ опинився въ такому станѣ до Московского князя, въ якому були до него всѣ его удѣльнѣ князѣ; Михайло понявся „сложити цѣлованѣе съ Ольгердомъ“ и загально зъ Литовскими князями, а якъ бы на него напавъ хто небудь мѣжь Литовскими князями, то вѣнъ повиненъ обертається за запомоگو до Дмитра Ивановича; якъ бы часомъ зайшло до вѣйны Москвы зъ Литвою, то князь Тверскѣй повиненъ допомагати Московскому; вѣнъ понявся такожъ не простягати рукъ нѣ до Торжка нѣ загально до землѣ Великого Новгороду, не позыватись за Володимирске князѣвство и не прѣймати его вѣдъ хана; загально Михайло въ ордѣ повиненъ бувъ тягти руку на користь Московскому князеви. Окрѣмъ сего всего удѣль Кашинскѣй повиненъ бувъ стати незалежnymъ вѣдъ Тверского князя.

Такимъ побытомъ за часѣвъ князюваня Ольгерда суперечане мѣжь Литвою та Москвою въ обопѣльному ихъ запобѣганю пѣдбити собѣ Рускѣ Землѣ хилилося то на той, то на иншій бѣкъ по рѣжныхъ краинахъ. Въ краинахъ, якѣ лежали въ продовжъ схѣдной межѣ Литовского великого князѣвства, въ Новгородѣ та Псковѣ се суперечане хилилося бѣльше на користь великихъ Московскихъ князѣвъ, а въ Тверѣ скѣдчилося зовѣмъ перевагою Москвы; въ Смоленському на впаки переважавъ впливъ Литовского князѣвства; на останку, що до Брянска та Сѣверцины, то сѣ князѣвства зъ околицями не тѣльки пѣдбитѣ були пѣдъ власть Ольгерда, але зовѣмъ прилученѣ до его земель.

Надбана земель Ольгердомъ по украиньско-рускихъ околицяхъ були просторнѣйшѣ и ему довелоса вчинити ихъ безъ великой працѣ. У той часѣ Кѣвска та Подѣльска Земля залежали ще, бодай номѣально, вѣдъ ханѣвъ Золотои Орды; але къ половинѣ XIV. ст. Ординьске царство вже багато стратило на силѣ и черезъ се не мало спроможности заберегати свои володѣня, що були далеко на заходѣ; тодѣ вже почали выявлятися ознаки въ Золотѣй Ордѣ великого внутрѣшнѣго обезсилюваня та розпаду сеи державы на частки, що складали єѣ. Въ Ордѣ кояться безнастаннѣ заворушеня и справляють ихъ численнѣ претенденты ханьского престолу; въ протягу н. пр. тѣлько пять рокѣвъ (1357—1362) тамъ змѣняе оденъ другого шѣсть ханѣвъ: Чанибекъ, Бердибекъ, Кулпа, Неврусъ, Ходыръ та Темиръ-Ходжа; часомъ на разѣ зъявляється кѣлька ханѣвъ и вони уперто бються мѣжь собою за те, кому повинна належати власть. Н. пр. 1362 р. Орда розпалася на двѣ частини и кожда мала свого хана: въ однѣй бувъ Абдуль, а въ другѣй Мирѣдъ. Особисте честилюбство тыхъ, що колись то Чингисханъ та его наступники пѣдбили пѣдъ себе, що однѣ платили податки, а другѣ змушенѣ були прѣймати удѣль въ Монгольскихъ походахъ—усѣ сѣ народы жадають вызволитиса зъ монгольскои власти; Орда Монгольска, що панувала надъ сими народами такожь по черзѣ, намагає розпастиса на части, якѣ зложили єѣ; починають суперечити одно одному та рѣжнитиса вѣдрубнѣ поколѣня и проводирѣ родинѣ; заступники сихъ родинѣ, не числячи вже численныхъ потомкѣвъ Чингисхановыхъ, бажають верховодити въ Ордѣ та захопити собѣ ханьску власть. Вазальнѣ

володарѣ по околицяхъ та темники, що держали урядъ то жъ по околицяхъ, ваяться зробитись самостійними та складати незалежнї дробнї ханства зъ маленькихъ шматкѣвъ Золотоординьскои державы. Сучасно съ тымъ, якъ слабла осередкова власть, коло половины XIV. ст. по рѣжныхъ улусахъ зъявляються незалежнї татарскї та тубольнї князѣ: то надъ Араломъ та Яикомъ, то въ Камскѣй Болгарїи, то въ Мордовскѣй Землѣ и т. и. Таке жъ саме повинно було коитися и по далекихъ захѣднихъ улусахъ—по Земляхъ Подѣльскѣй та Кїевскѣй.

Пѣсля Батыевого походу Кїевске князѣвство стало такъ само пѣдлеглимъ ордѣ, якъ и иншї пѣдлегли Монголамъ Рускї князѣвства. Про побутовї подробицѣ Кїевскои Землѣ въ протягу часу вѣдъ половины XIII. до половины XIV. ст. нема спроможности сказати нѣчого певного, бо про сей часъ не зѣсталося майже нѣякихъ звѣстокъ про Кїевъ въ лѣтописяхъ; вѣдомо тѣльки, що въ Кїевѣ панували Рускї князѣ, що одержували ярлики зъ Орды на князюванє; деякї звѣстки вказують, що ярлики сї одержували часомъ Святославовичѣ Чернигѣвскї, а часомъ Всеволодовичѣ Володимирско-Залѣскї. Вже бувъ споминъ по переду, що 1331 р. державъ урядъ у Кїевѣ князь Федѣръ; вѣнъ залежавъ вѣдъ ханьского баскака, але нѣчого не вѣдомо, до якои вѣти княжого роду належавъ сей князь Федѣръ.

Зовсѣмъ инакше стояла до Орды Земля Подѣльска, що и въ домонгольскї часы була въ особливому станѣ мѣжъ усѣма рускими околицями. За часѣвъ вже историчныхъ певно вѣдомыхъ, Земля Подѣльска, де розселенї були племена Угличѣвъ та Тиверцѣвъ, не стояла въ складѣ тыхъ земель, що належали до великихъ князѣвъ Кїевскихъ. Нѣде не можна найти спомину нѣякого про надниѣстряньску околицю, нѣ въ оповѣданяхъ лѣтописныхъ про роздѣлъ удѣловъ мѣжъ сынами Володимира св., нѣ въ бѣльше пѣзнѣйшихъ оповѣданяхъ про удѣльнї часы до половины XII. ст., очевидно значить, Подѣльска Земля не входила въ складъ Земель, якї роздѣлилися на удѣлы помѣжъ потомками Володимира св. Тѣльки вже въ той часъ, якъ змѣцнилися Галицкї князѣ, се бѣ то коло половины XII. ст. одна частина Подѣльскои Землѣ була прилучена до Земель тыхъ князѣвъ; вона звалася Пониземъ въ супротивности горѣшнѣй галицкѣй сторонѣ. Якъ мати на увазѣ пѣзнѣйше Подѣле,

то зъ него належала до Галича тѣльки невелика частка: зъ оповѣданя про походъ Ивана Берладника 1159 р. видимо, що на Понизю саме крайне мѣсто Галицке було Ущиця; окрѣмъ Ущицѣ лѣтописъ згадує ще мѣста на Понизю: Микулинъ надъ Серетомъ, Бакоту, Калюсъ та Кучельминъ надъ Днѣстромъ и ще Каменець. По сихъ указкахъ видно, що невеличка смужка понадъ Днѣстромъ, мѣжъ рѣками Серетомъ та Ущицею, що вливаються въ него, складала пѣвденно-захѣдний Галицкій край. Тутъ ще впадає въ око й те, що ся околиця, яко пѣвнѣйше прилучена до Галицкихъ Земель, не встигла зростися зъ нимъ добре и для того складала широке поле для змаганъ обособленя. Року 1159 Иванъ Берладникъ поспытавъ захопити еѣ собѣ и люднѣсть еи вѣдвѣтувала ему спочутемъ: „Смерды скачуть черезъ заборолу къ Иванови“, оповѣдає лѣтописъ, описуючи облогу Ущицѣ. Мстиславъ Удатный р. 1226 на той часъ, якъ вѣддававъ Галичъ Андрѣеви Угорскому, вѣддѣливъ вѣдъ сего Понизе и склавъ зъ него вѣдрубный удѣлъ для себе. Року 1240 бояринъ Доброславъ захопивъ мѣсто Бакоту, найзначнѣйше на Понизю, зробився тамъ княземъ и „все Понизье прія“. Такииъ побытомъ зъ усего видно, що навѣтъ въ тѣй невеличкѣй смузѣ Понизя, що належала до Галицкихъ князѣвъ, власть ихъ була не дуже мѣцна; але ще бѣльша частина землѣ понадъ Днѣстромъ, — вѣдъ Уйстя Ущицѣ ажъ до вилыву Днѣстрового у Чорне море, не належала нѣ до Галицкихъ, нѣ до якихъ небудь иншихъ удѣльныхъ князѣвъ. Певно Мстиславъ Удатный, вѣдлучаючи Понизе та Поросе въ вѣдрубный удѣлъ, мавъ замѣръ скласти просторе осѣбне князюване въ сѣй степовѣй смузѣ, сумѣжнѣй зъ Ордою; але се ему не довелось скѣичити, бо смерть его (1228 р.) перебила ему довести до чину сей замѣръ. По черзѣ на вагу Понизя звернувъ увагу Данило Романовичъ: вѣнъ выгнавъ зъ вѣдси Доброслава, змагався довго за него зъ Ростиславомъ Михайловичемъ, та съ князями Болоховскими и умысно ѣздивъ „до Бакоты и Калюся хотя уставити землю“; але сѣй установѣ перешкодивъ Монгольскѣй нападъ. Що до Монголѣвъ, то усе Понизе -- и Галицке и незалежне, такъ само якъ сумѣжнѣй зъ нимъ землѣ, що простягались по пѣдъ схѣдною межею Галицко-Володимирскихъ князѣвствъ и бажали за помощью орды вызволитися съ пѣдъ панованя Галицкихъ князѣвъ, стало въ незвычайне становище,

Увесь нарѣдъ Болохѣвскои Землѣ, мѣста понадъ Тетеревомъ, волости мѣсть: Взвягля, Городка та Сѣмоця, Бѣлобережцѣ та Чернятинцѣ—самохѣтъ покорилися Монголамъ та просто пѣд-лягли пѣдъ Монголѣвъ, не бажаючи панованя Галицкихъ князѣвъ; сѣ околицѣ лѣтопись называе: „города, сидящіе за Татари“ або „люди Татарскіе“, та й додае ще, що Данило Романовичъ, бажаючи пѣдбити ихъ пѣдъ себе, повиненъ бувъ „воздвигнуть рать противу Татарамъ“. Помѣжь тими землями, що такъ само покорилися ордѣ, лѣтопись згадуе ще и про Побожже — се бѣ то про незалежну частину Понизя, що лежала въ порѣчу Богу. Але й ся частина Понизя, що ранѣйше належала до Галицкихъ князѣвъ, вѣдлучилася вѣдъ нихъ та покорилася Татарамъ. На той часъ, якъ въ Галицкому Понизю зъявилися Татаре, якійсь Милѣй „приложися къ нимъ“ и вѣддавъ Монголамъ головне мѣсто сеи околицѣ — Бакоту; Монголы настановили его урядникомъ сеи краины сѣ такимъ же самымъ правомъ, якъ настановляли ординьскихъ баскакѣвъ. Року 1255 Левъ Даниловичъ справлявъ на Понизе походъ и захопивъ тамъ Милѣя; пѣсля сего Данило ослобонивъ его, взявши обѣтницю, що вѣднѣ коритися буде его власти; але якъ тѣльки зновъ зъявилися Монголы, то Милѣй „створи лестъ и предасть паки Татарамъ Бакоту“. Отакъ-то завелася на Понизю власть ханѣвъ и воно склало чималый улусъ, що сѣ XIV. ст. вѣдомый бувъ пѣдъ назвищемъ Подѣля. Монголы, якъ тѣльки пѣдбили пѣдъ себе сю краину, заразъ же накиннули на людей податки; сѣ податки збирали волостній старшины — отаманы, бо князѣвъ не було, та передавали баскакамъ, що наѣздили за сими податками. Тутъ певно ординьскій урядники поруйнували вѣсь узброеній мѣста на Понизю, бо лѣтопись згадуючи про сю краину въ XIV. ст. — каже: „и тогда въ Подольской земли не былъ ни оденъ городъ, ни деревомъ рубленый, ни каменемъ будованный“; але старіи мѣстовіи та сельскіи осель зѣсталися якъ и перше; бодай тѣ саміи можна здыбати и за часѣвъ Литовского панованя, про які згадувано по лѣтописяхъ въ часѣ до приходу Монголѣвъ, яко то: Каменецъ, Калюсъ, Микулинъ, Ушици, Бакота; въ останнѣму навѣтъ задержався й стародавній монастирь, —въ лѣтописи е про се звѣтка. Верховодили въ сѣй краинѣ ординьскіи темники, що кочували, певно, у степовѣй смузѣ Подѣля, на пѣвденъ вѣдъ рѣчокъ Ягорлика, Синюхи та

Тямина. Зо звѣстокъ лѣтописныхъ, якѣ зѣстались намъ, можна зауважити, що та частина Орды, яка кочувала на пѣвденному Подѣлю, жила тамъ стало и не мѣнялася землями зъ иншими ординскими колѣнами; власть темникѣвъ, що держали урядъ въ сѣй Ордѣ, переходила вѣдъ батька до сына въ спадщинѣ, бо бодай литовскѣ лѣтописи называють Татарскихъ володарѣвъ на Подѣлю, сучасныхъ Ольгердови „отчинами и родичами Подольской земли“. Зъ усею можна зауважити, що Орда не дуже гнѣтила славянскую люднѣсть на Подѣлю и навѣтъ самѣ Татаре пѣддягли побытовому та культурному впливови пѣдлеглого имъ племени. Стрыйковскѣй, що мандрувавъ понадъ Дунаемъ двѣста рокѣвъ потѣмъ, здыбавъ на Добруджѣ та бѣля Силистрии татарске осѣле та хлѣборобеке село; бѣльшѣсть мѣжъ ними говорила славянскимъ словомъ и тутешнѣй Татаре оповѣдали, що така змѣна въ ихъ побытовому станѣ повстала съ той причины, що ихъ предки жили за давныхъ часѣвъ та довго на Подѣлю, зъ вѣдки ихъ прогнали Литовцѣ. Одного съ ханѣвъ, що побѣдивъ Ольгердъ, звали Дмитремъ, а се натякае на те, що вѣнъ бувъ выхрещеный у вѣру Христову.

Е певнѣсть въ тому, що у половинѣ XIV. ст. Подѣльская Орда, якъ вже царство Золото-ординское загально ослабло, зовѣмъ вѣддѣлилася вѣдъ него; бодай тѣ лѣтописнѣ звѣтки, якѣ въ невеликому числѣ мы маемо, оповѣдають про татарскую старшину на Подѣлю, яко про незалежныхъ володарѣвъ; пѣсля того якъ Ольгердъ повыганявъ ихъ, бодай за першѣй часъ, вѣнъ не мавъ нѣякихъ стычокѣ за нихъ зъ Золотою Ордою; лѣтописцѣ про сѣ справы оповѣдають яко про такѣ, що мали тѣльки мѣсцеву вагу. Ще задалегѣдъ передъ тымъ часомъ, якъ Ольгердъ пѣдбивъ пѣдъ себе Подѣлѣ, вѣнъ мавъ зносины съ татарскими князями, що держали тамъ урядъ; тымъ часомъ Ольгердови не пощастило скласти спѣлку зъ Золотою Ордою 1349 р. Якъ се мы ранѣйше бачили вже, е свѣдоцтва про те, що въ той же самый часъ, вѣнъ користувався запомогою татарскою въ часъ боротьбы съ Польщею за Волинскую Землю. Сѣ татарскѣй Ольгердовѣ спѣльники, що навпаки бажанямъ Золотой Орды складали спѣлку зъ Литвою, повиннѣ были бути незалежными володарями, найближшими до Польщи, и, значить, зъ самостѣйного Подѣльского улусу; се стае ще бѣльше имѣвѣрнымъ, якъ згадаемо, що для Подѣльскихъ Татаръ мала

велику вагу війна Литвы съ Польщею за Галицку спадщину: якъ Ольгердъ въ боротьбѣ съй оступався за Любартове право на Волинь та Галичъ, такъ само и Татарскимъ володарямъ було не однаково, хто подолѣ, бо король Польскій важився забрати и Подѣльску Землю яко Галицкій удѣль; для того то Татаре и змушені були скласти зъ Ольгердомъ спѣлку и давати ему запомогу въ войнѣ съ Польщею. И справдѣ 1351 р. Ольгердъ склавъ спѣлку съ Татарами, вѣддавъ имъ Подѣле, що король Польскій вважавъ за свое володѣне и въ купѣ зъ ними ходивъ пустошити Галицко-рускій Землѣ, що Казимиръ вже захопивъ — Львѣску, Белзку та Холмску; про се мы маємо лѣтописну звѣтку. На другій рѣкъ Татаре зновъ закликані були Ольгердомъ пустошити Люблинску Землю. Року 1356 Казимиръ змушений бувъ засылати до Татарскихъ володарѣвъ послѣвъ та ублаготворяти ихъ подарунками, маючи замѣръ вѣдвернути ихъ вѣдъ спѣлки зъ Литвою; въ листѣ до хрестоносного магістра вѣнъ звѣщає, що на его бѣкъ перехидились сѣмъ Татарскихъ князѣвъ и дали ему обѣтницю йти въ купѣ супроти Литвы. Мабуть на невстѣйливѣсть Татаръ була для Ольгерда приключкою почати зъ ними войну и тодѣ вѣнъ прилучивъ Подѣле до великого князѣвства Литовского. Про ею боротьбу мы маємо не гараздъ багатѣ подробиць въ жерелахъ: вѣдомо є тѣльки, що 1362 р. Ольгердъ побивъ и розѣгнавъ войско трѣхъ Татарскихъ князѣвъ — Кутлибуги, Хаджибея та Дмитрея понадъ рѣчкою Синій Воды. Останки побитои Ольгердомъ Орды повтѣкали то до Крыму, то до Добруджѣ а Подѣле оцинилось пѣдъ властею Литовцѣвъ. Ся краина широко розлягалася на всѣ боки и якъ не няти вѣру непевнымъ та темнымъ звѣткамъ, то єѣ складали землѣ: вся лѣва половина земель понадъ Днѣстромъ та рѣчками зъ лѣвого боку, що въ него вливаються, починаючи вѣдъ впливу въ него Серету ажъ до моря; всѣ землѣ понадъ Богомъ на полудни, та по рѣчкахъ, що въ него вливаються и на останку, всѣ землѣ съ правого боку Днѣпра вѣдъ впливу рѣчки Роси ажъ до самого моря.

Поспѣль съ пѣдбитемъ Подѣля и Кіевске князѣвство повинно було, по черзѣ, пѣддатись пѣдъ власть великого князѣвства Литовского, бо его землѣ обходили Кієвщину зъ усѣхъ бокѣвъ теперь. Якъ няти вѣру свѣдоцтву, що дѣйшло до насъ въ лѣтописи зовсѣмъ коротко, то забране Кієва скоилося безъ

усякого змаганя: Ольгердъ зѣпхнувъ съ Кієва князя Федора, що князювавъ въ нѣмъ и корився Татарамъ та на мѣсце его вѣддавъ урядъ сынови своему Володимирови. Розлогу Подѣльску околицю Ольгердъ подѣливъ на чотыри удѣлы и роздавъ небожамъ на удѣлъ, сынамъ Коріатовымъ. Про сихъ новыхъ князѣвъ на Подѣлю лѣтописць оповѣщає, що вони „вошли въ пріязнь со атаманы“ и не гаячи часу почали узброювати краину для обороны еи вѣдъ Татаръ; вони почали будувати твердинѣ, особливо по значнѣйшихъ мѣстахъ яко-то у Бакотѣ, Смотричу та Каменцѣ.

Такимъ чиномъ Подѣле та Кієвска околиця вступили у складъ великого Литовского князѣвства. Ханы Золотои Орды, заклопотані власними внутрѣшними змаганями, не суперечили нѣчимъ у сѣй справѣ, але жъ усе таки не покидали зовсѣмъ зачисляти вѣдорвані вѣдъ нихъ землѣ до числа своихъ улусѣвъ и по сиромозѣ залюбки бѣ готові були вчинити суперечку за нихъ зъ Литвою. Справдѣ 1373 р. ще Ольгердъ вѣдбивъ оденъ съ такихъ спытѣѣвъ татарекыхъ; Витовтови тѣльки вже довелось скѣнчити змаганє съ Татарами на користь Литвѣ на початку XV. ст.

Бѣльше завзятою та довшою була боротьба великого князѣвства Литовского за володѣнє Волинською Землею; тутъ Литва зустрѣнула мѣцного суперечника въ особѣ Польского короля Казимира III., що поклавъ собѣ пѣдбити пѣдъ свою власть усѣ землѣ, які колись-то належали до великого князѣвства Галицкого; тутъ запутані були династичні рахунки, бо Галицку спадщину намагалися одержати князѣ Мазовецкѣ, маючи нѣ бы то на ню право, и се право вони передали зверхникови своему (суверену) королеви Польскому. Було вже оповѣданє про те, якъ першій періодъ боротьбы съ Польщею скѣнчився замиренємъ, що складене було на два роки, здається 1347 промѣжъ Ольгердомъ та усѣма Литовскими князями зъ одного боку, а зъ другого — королемъ Казимиромъ та Мазовецкими князями—Земовитомъ и такожъ Казимиромъ. Зъ умовъ сего замирення вбачаємо, що за сей першій періодъ боротьбы за Галицку спадщину, перевага зѣсталась за Литвою. Казимирови зѣсталось право безперечного володѣннє тѣльки Львѣвскою Землею, а Землѣ Володимирска, Луцка, Белзка, Холмска та Берестейска переходили до князѣвъ Литовскихъ; сѣ останні

понялися однакъ же не будувати по сихъ земляхъ нѣ новыхъ замкѣвъ, нѣ твердинь; Кременецъ зъ околицею надано Наримунтови до скѣнченя замиреня и Наримунтъ повиненъ бувъ тримати єѣ тѣльки яко спѣрну околицю „вѣдъ князѣвъ Литовскихъ та вѣдъ короля“. Роздивляючись дальше по сихъ умовахъ можна вбачати, що зъ обохъ бокѣвъ окрѣмъ обоупльного змаганя мѣжь собою боялися ще, що бѣ не встряло въ єю суперечку двохъ иншихъ суперечникѣвъ, що такожь добивалися Галицкои спадщини; се були: зъ одного боку Угорскій король, згадуючи про се, що пѣвторы сотиѣ рокѣвъ тому назадъ Кольоманъ та Андрѣй—два угорскіи королевичѣ, якійсь часъ князували въ Галичѣ; зъ другого боку—ханы Золотои Орды, що зачисляли Галичъ до числа земель вѣдъ нихъ залежныхъ. Отакъ-то Поляки, боячися згоды Литвы зъ Ордою, а Литва—Полякѣвъ зъ Уграми, не няли одно другому вѣры и для того въ умову замиреня впутали одну дуже цѣкаву ось яку постанову: Литовцѣ мають право допомагати ханови та его темникамъ, якъ бы почалася вѣйна съ Поляками, выключаячи тѣльки тѣ татарскіи походы, що вчинятимуть вони супроти „Руси, што короля слушаєтъ“, и навпаки; тѣльки тодѣ король має право допомагати Уграмъ въ часѣ вѣйны зъ Литвою, якъ Угорскій король не „пойдетъ на Русь, што Литвы слушаєтъ“.

Якъ выйшовъ речинецъ замиреня 1349 р., то Казимиръ зновъ почавъ вѣйну зъ Литвою; сей другій періодъ тягєся ажъ до р. 1356; шѣсть рокѣвъ вѣйны, въ протягу котрыхъ блиєся уперто зъ обохъ бокѣвъ, не дали нѣчого користного нѣ Литвѣ, нѣ Польщѣ. На початку перевага хилилася на бѣкъ Казимира, бо вѣнъ мавъ на поготовѣ и мѣцне вѣйско и швидко рушавъ, куда єму було треба; вѣнъ добувъ не тѣльки князѣвства Холмске та Белзке, але й уєю Волинь зъ мѣстами Володимиромъ та Луцкомъ и навѣтъ Бересте, що належало до Литвы ще за часѣвъ Гедымина. Оденъ тѣльки Холмъ не пѣддався Казимирови, а иншій мѣста, якъ треба мѣркувати по тыхъ умовинахъ, якій були складені, не були мабутъ и узброєні и для того Казимирови легко було и забрати ихъ безъ суперечки. Забравши такимъ побытомъ Волинь, Польскій король зѣоставивъ Любартови саме тѣльки Луцке князѣвство и то яко лєно польскои короны, по всѣхъ же иншихъ мѣстахъ волиньскихъ, вѣнъ понаставлявъ своихъ старостѣвъ та намѣстникѣвъ, а Рускихъ

князѣвъ, що князювали по дробныхъ удѣлахъ, залежныхъ вѣдъ Любарта, змусивъ заприсягти собѣ. Але така страта не змусила Литовскихъ князѣвъ вѣдступити вѣдъ боротьбы на дальше, бо вона повстала тѣльки черезъ те, що вона була захоплена на першій часъ несподѣвано. Року 1350, користуючи внутрѣшними сварками, що скоилися у Польщѣ вѣ часѣ змаганя короля зъ духовенствомъ, Любарть та Кейстуть попроганыли зъ Волини польскѣй залого, поруйнували замки, що почавъ будувати Казимиръ, та не гаячи часу пѣшли ще дальше и пустошили Львѣвску Землю и кѣлька власныхъ польскихъ околицъ — Судомирску, Радомеску та Лукѣвску. Такимъ побытомъ Казимиръ стративъ усѣ свои надбаня и теперъ зновъ доводилось починати съ кѣнця; теперъ вѣнъ однакѣ же поклопотавъ запобѣгти чужосторонной запомоги.

Року 1351 вѣ маю папа Климентъ VI. булею своею звелѣвъ польскимъ епископамъ оголосити хрестовый похѣдъ супроти Литвы; а потѣмъ другою булею папа дававъ Казимирови десяту частину добуткѣвъ церковныхъ яко запомогу для вѣйны съ поганами. У той же самый часъ Казимиръ склавъ зъ Людовикомъ, королемъ Угорскимъ, умову про Галицку спадщину; вѣдповѣдно тѣй умовѣ король Угорскѣй зрѣкався зовсѣмъ Рускихъ Земель, вѣддаючи то королеви Польскому Казимирови; однакѣ же до сего було додано, що й вѣнъ самъ и его наступники мали право вѣдкупити тѣ Землѣ вѣдъ наступникѣвъ Казимировыхъ за сто тысячъ золотыхъ; а якѣ бы часомъ трапилось, що Казимиръ умре не маючи сынѣвъ, то Людовикъ Угорскѣй повиненъ одержати вѣ спадщинѣ оба королѣвства и Польске и Руске. Забезпечивши себе такимъ чиномъ, що до Галицкон спадщини, якѣ бы воно потѣмъ не трапилось, Угорскѣй король мусивъ теперъ допомагати дѣйстно Казимирови для того, що бѣ силою вырвати вѣдъ Литовцѣвъ сю Галицку спадщину: Угорскѣй король пѣшовъ зъ вѣйскомъ у купѣ съ Казимиромъ на Волинь. Теперъ Ольгердъ зъ своего боку склавъ спѣлку съ Татарскими володарями на Подѣлю. Такимъ побытомъ заходилось на велику вѣйну и вона справдѣ тяглася цѣлыхъ пять рокѣвъ. И теперъ на початку перевага була на боцѣ Польского короля. Угры побили Татаръ та злучившись съ Поляками забрали Волинь; спѣльники захопили вѣ полонѣ Кейстута, але вѣнъ швидко встигъ утечи; Любарта ледво минула така сама доля вѣ Луцку,

де его облягли спільники. Але швидко щастє повернуло въ иншій бѣкѣ: угорске вѣско вернулося до дому, а братѣвъ прїйшовъ вызволяти Ольгердѣ. За приводомъ Ольгерда, Кейстута та Любарта та за пѣдмогою Татаръ Литовцѣ вчинили кѣлька лютыхъ нападѣвъ на Польщу та Мазовїю, зновъ повыганяли польскїй залогї зъ Волини и по черзѣ важилися захопити Галицку Землю. Року 1354 Любартови пощастило забрати мѣсто Галич, але довго вдержати его вѣнъ не мавъ силы, и съ такою речю зруйнувавъ замокъ, пограбувавъ крамарѣвъ и вернувся до Волини.

Теперь вѣдъ 1356—1366 р. нема жадныхъ звѣстокъ про походы нѣ съ того, нѣ зъ иншого боку; певно зновъ складенїй бувъ миръ мѣжъ Ольгердомъ та Казимиромъ, тѣльки въ жерелахъ про сей миръ не зѣсталось нѣякихъ звѣстокъ; а що сумирна умова була складена, на се є свѣдоцтво, що дѣйшло до насъ, въ иншій умовѣ. Ся умова була покладена мѣжъ Кейстутомъ вѣдъ лица Ольгерда и иншихъ Литовскихъ князѣвъ та Мазовїєю и нею покладалися докладно мѣжъ мѣжъ Мазовїєю та Городнянскимъ удѣломъ. Съ того жъ, що складлося потѣмъ, можна вбачати, що въ протягу сего часу володѣнїя обохъ державъ складалися съ тыхъ же самихъ земель, якъ се було передъ початкомъ вѣйны: у Любарта бувъ Луцкъ, Володимиръ та Холмъ, у Юрїя Наримунтовича—Белзъ, а у Кейстута — Бересте.

Року 1366 король Казимиръ вперше почавъ вѣйну для здобути Волини. Юрїй Наримунтовичъ, не маючи доволъ вѣйска для обороны своєї околицѣ, мусивъ покоритися Казимирови, якъ тѣльки вѣнъ зъявився на Белзкѣй Землѣ и заприсягъ Казимирови на вѣрнѣсть; Казимиръ давъ ему, яко лено, — Белзъ та Холмъ. Зъ вѣдєи польске вѣско рушило на Володимиръ, Луцкъ та Олесько и позабирало ихъ. Теперъ Ольгердъ повиненъ бувъ згодитися на миръ и вѣнъ складенїй бувъ ось на якихъ умовахъ: Землѣ Белзка та Холмска зѣставленїй були Юрїю Наримунтовичеви по смертѣ яко лена залежнїй вѣдъ Польщи; Володимиръ та Кременецъ одержавъ такожъ, яко лено князь Олександръ Корїатовичъ, що вѣдзначався своєю прихильностю до Казимира; по всѣхъ замкахъ отсїхъ Земель, окрѣмъ ленныхъ володарѣвъ, понастановлюванїй були вѣдъ короля ще власнїй залогї та польскїй старосты; Любартови

покинено его спадковий удѣль Луцкій та ще до него додані деякі околиць, що належали попереду до Володимира; на останку король Польскій зрѣкався зовсѣмъ Берестейскои Землѣ, признаючи єѣ власністю невѣдѣмною Кейстутовою. Однакъ же ся умова не забезпечувала кѣнця усеи справи и для того поспѣль зъ сею умовою зновъ почалася вѣйна. Вже 1368 р. Кейстутъ та Юрій Наримунтовичъ користуючись смертю Казимира та тымъ, що малый часъ не було въ Польщѣ короля, облягли Володимирь; на той часъ володаря сего князѣвства не було дома — Олександръ Коріатовичъ вѣдѣхавъ до Кракова, — а Польскій староста, Петро Турскій, безъ бою вѣддавъ замокъ Литовскимъ князямъ; вони заразъ же поруйнували до нащадку муровані стѣны, що були збудовані по приказу Казимировому. Пѣсля того вѣйна тяглася кѣлька рокѣвъ въ образѣ нападѣвъ Литовцѣвъ на землѣ Люблинську, Судомирську та Кракѣвську; Литва тамъ пустошила все. На останку се довголтне змагане за Волинську Землю скѣнчилося тѣльки въ останнѣму роцѣ Ольгердового князюваня. Наступникъ Казимирѣвъ Людовикъ король 1377 р. зъ мѣцнымъ польскимъ та угорскимъ вѣйскомъ вчинивъ похѣдъ на Волинь. Польске вѣйско забрало Холмъ та злучившись зъ Уграми облягло Белзъ. Въ часѣ сеи облоги, що тяглася дуже довго, складена була мѣжь Ольгердомъ та Людовикомъ за помощью Кейстута умова; въ сѣй умовѣ вчиненый бувъ той роздѣль Галицкои спадщини мѣжь усѣми, хто мавъ право на ню, якій зѣстався и на потѣмъ яко останній въ сѣй справѣ. Удѣлы Берестейскій, Володимирскій та Луцкій надані були Литвѣ, а Землѣ Холмска та Белзка — Польщѣ. Юрій Наримунтовичъ повиненъ бувъ володѣти по смерть Белзкимъ удѣломъ — тѣльки яко леномъ. И справдѣ тѣльки якъ вже вмеръ 1388 р. Юрій Наримунтовичъ, тѣльки тодѣ Белзке князѣвство надано було яко лено Мазовецкимъ князямъ и вони тамъ князювали до 1462 р.

Ся умова, що придбала на останку великому князѣвству Литовскому Волинь, була останнимъ дѣломъ Ольгердовымъ, вчиненымъ для злученя въ одно Украинско-Рускихъ Земель; вона була останнѣю подѣєю его князюваня. Того жъ року (1377) и переставився сей великій Литовскій князь, що такъ широко розпростеръ мѣжь своєю державою—вѣдъ моря Балтійского ажъ до Чорного въ оденъ бѣгъ; вѣдъ рѣчокъ Угры, Оки та верховя

Сейму аж до Західного Буга — у другій бѣкѣ. На сему розлогому просторѣ, посередь великого числа земель, що заселяли рѣжній вѣти Руского народу, ледво тѣльки можна було вбачати той малесенькій куточок державы, заселений народомъ Литовского племени, що колись склавъ першій зародокъ, коло якого спровола скупилися всѣ пѣвденнї та захѣднї Рускї Земль. Вѣдъ часу князюваня Ольгерда Руска народнѣсть переважувала и що до людности и що до скѣлькости земель; а що до культурныхъ выдобрткѣвъ то й тутъ вона повинна була стати на першому мѣсци вѣ державѣ и панувати тамъ. И хочъ ся держава называлась и на дальше великимъ Литовскимъ князѣвствомъ, але вѣдъ кѣнця XIV. ст. вона стала куда нѣ подивитись великимъ князѣвствомъ Рускимъ.

Переложивъ съ І. т. „Монографїи по исторїи Западной и Югозападной Россїи В. Б. Антоновича, Кїевъ 1885“ — В. К.

ИСТОРИЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗЬВСТВА ЛИТОВСКОГО

вѣдъ смерти В. кн. Ольгерда до упадку удѣльной системы
въ Литовскѣй Русн.

Д. ИЛОВАЙСКОГО.

I.

ЯГАЙЛО и ПОЧАТОКЪ ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОЙ УНИИ.

Ольгердъ зъ двома жѣнками приживъ багато дѣтей: рѣжнѣй жерела подають 12 сынѣвъ та 5 дочокъ. Бѣльше вѣдомѣй его сыны вѣдъ Марѣи Витебскон були: Андрѣй-Вингольдъ Полоцкѣй, Володимиръ Кіевскѣй, Дмитро-Корыбутъ Брянскѣй та ще Дмитро Трубчевскѣй; вѣдъ Уляны Тверскон: Якѣвъ-Ягайло, Семень-Лугвенъ, Коригаило, Скиргаило та Свидригаило. Якъ и въ стародавнѣй Русн такъ само однаково и на великому Литовскому князѣвствѣ панувала така сама удѣльна система, але що до наслѣдованя великого стола, то въ сѣй справѣ не постало ще нѣякого певного ладу. И теперь пѣсля Ольгердовой смерти постають змаганя за великокняжѣй стѣлъ, такъ само якъ се коилося и пѣсля смерти Гедыминовои — кождѣй бажае старшинувати. Найстаршимъ мѣжь родиною Гедыминовою и доси бувъ Кейстуть; але вѣнъ уволяючи волю брата Ольгерда, котрого вѣнъ звѣкъ поважати весь свѣй вѣкъ, зрѣкъся старшинованя и на старости лѣтъ покоровея старшинованю небожа, се бѣ то одного мѣжь сынами Ольгердовыми, а самъ, якъ и бувъ, такъ и зѣставея удѣльнымъ княземъ на Трокахъ. Ольгердъ выбравъ за старшого однакъ же не найстаршого сына Андрѣя Полоцкого, але старшого вѣдъ другой жѣнки—Ягайла. Певно, що мати сего князя, Уляна, доложила рукъ до сей справы и пѣдъ еи впливомъ Ольгердъ и назначивъ Ягайла

старшинувати надъ усѣма, вѣддаючи ему великій стѣль у Вильнѣ. Але й теперъ такъ само, якъ и пѣсля Гедыминовой смерти, не було згоды та миру въ семьѣ великокняжѣй.

Суперечка та змагане звичайно поставали не за саму тѣльки великокняжу власть, але и той, хто захоплювавъ до рукъ єѣ, звичайно важився пригнести самостѣйну дѣйносьть удѣльныхъ князѣвъ, зменшити ихъ силу та пѣдбити ихъ зовеѣмъ пѣдъ свое старшиноване. Однакъ же нема нѣчого дивного въ такому поступованю, бо воно мае тѣльки самый державный характеръ и на его бѣкъ звертае весь хѣдъ историчный, якъ звичайно. Не було ще нѣде чути, що бѣ перевага зверхнѣи власти та державной єдности надъ удѣльнымъ розпорядкомъ склалася сумирно та безъ усякои боротьбы навѣтъ и крѣвавои. Такимъ бувъ и загальний розумъ пѣдѣй, що постали на Литвѣ та на Захѣднѣй Руси пѣсля Ольгердовой смерти.

Початокъ Ягайлого князюваня означився усобицею зо старшимъ братомъ Андрѣемъ Полоцкимъ, що не бажавъ зрѣкатись старшинованя на корєсть молодшому братови. Але Андрѣй не маючи доволѣ силы для боротьбы зъ Ягайломъ, що мавъ велику запомогу вѣдъ дядька Кейстута, змушений бувъ вдатись до Пскова, де вѣнъ князювавъ, ще якъ бувъ малымъ и де й теперъ прийали его за князя. Пѣсля сего Андрѣй прилучився до великого Московского князя Дмитра Ивановича и зъ его воеводами въ купѣ вчинивъ похѣдъ до Сѣверской Украины р. 1379. Москаль, користуючи зъ неладу Ольгердовой семьѣ, вѣдобрали вѣдъ Литвы деякѣ мѣста, а мѣжь тыми Стародубъ та Трубчевскъ а князь Трубчевскѣй Дмитро Ольгердовичъ ставъ пѣдъ руку Москвы, такъ само, якъ и братъ Андрѣй, и одержавъ удѣль у Суздальскѣй околицѣ. Другого року 1380 и Андрѣй, и братъ Дмитро Кобытуновичъ Брянскѣй тримали участь въ битвѣ на Куликовому полѣ; а ихъ суперечникъ великій князь Ягайло ставъ у спѣлку єѣ Татарскимъ ханомъ Мамаємъ и змушений бувъ вернутись єѣ походу, не дѣйшовши до мѣсця, якъ прочувъ про Татарску злу годину. Ягайло бажючи покарати Андрѣя, оповѣстивъ, що вѣнъ вже не князь Полоцкѣй, а удѣль его вѣддавъ рѣдному своему братови Скиргайлови. На той часъ, якъ сей останнѣй з'явився у Полоцку, городяне, що вѣдзначалися яко завзятѣ прихильники вѣча, за мѣсть того, що бѣ посадити на княжому стѣль, посадили Скир-

гайла на стару шкапу та такъ зъ лайкою и прогнали зъ мѣста. Ягайло, бажаючи покарати за се Пековичѣвъ, пѣславъ за приводомъ того жъ Скиргайла руско-литовске вѣско; але воно прочувши въ часѣ облоги Пекова, що Кейстуть ставъ княземъ у Вильнѣ, покинуло Скиргайла и прилучилося до Кейстута.

Ягайло, не вважаючи на те, що ставъ великимъ княземъ Литовскимъ тѣльки дякуючи Кейстутуви, бо сей шанувавъ навѣтъ споминъ про Ольгерда, та вволивъ волю сего останнѣго, — швидко ставъ цуратись дядька и ему не до впадоби були вѣдносини до него. Кейстуть хочъ и бувъ и дуже старій, але не дивлячись на се, не покладавъ рукъ до працѣ а бувъ якъ и перше дѣяльнимъ мужнимъ оборонцемъ Литовскои незалежности вѣдъ двохъ нѣмецкихъ Орденѣвъ, и якъ и перше не зрѣкався вѣнъ уряду на всему великому князѣвствѣ; вѣнъ часто учачавъ съ Трокъ своихъ до Вильна. Вбачавъ небѣжь, що за дядькового житя не доведеться ему верховодити, бо Кейстута дуже любивъ та поважавъ нарѣдъ. Завидливо було Ягайлови, а тутъ ще знайшлися такі люде мѣжь Виленьскими боярами, що почали пѣдбурювати Ягайла супроти дядька; була въ тому, бачъ, выгода. Бувъ такій бояринъ на той часъ у Вильнѣ на призвище Войдыло, що дуже подобався Ягайлови и съ поспѣльства встигъ дѣйти до значного уряду коло Ольгерда, а теперъ вже вступивъ у рѣдню зъ великимъ княземъ, одружившись зъ сестрою Ягайла, Марією; ся Марія зѣсталася вдовою пѣсля першого чоловѣка, князя Давида. Дуже бувъ не до впадоби Кейстутуви сей шлюбъ и вѣнъ навѣтъ ремствувавъ на такій близькій звязокъ зъ мужикомъ. Войдыло зъ свого боку користуючи съ прихильности Ягайловои до себе, почавъ чинити наговоры Ягайлови на дядька, а до сего пристала, здається, й рѣдна мати великого князя, Ольгердова вдова Уляна. Тевтоньскій Орденъ швидко помѣтивъ, що постало щось недобре у Ягайла съ Кейстутомъ и сей довѣчний ворогъ-сусѣдъ заразъ же скористувавъ зъ сего nelaду.

Мѣжь Литвою та Орденомъ вѣйна не уставала и тымъ часомъ якъ Кейстуть не покладавъ рукъ и те й робивъ, що воювавъ, Ягайло майже зовеѣмъ не помагавъ дядькови. Року 1379 Литва встигла екласти замирене зъ Орденомъ ажъ на десять рокѣвъ; але се замирене було якесь особливе, бо воно було покладене зъ обидвохъ бокѣвъ не до всѣхъ земель, тѣльки

до деяких сумбжнихъ околиць. Въ нему приняли участь Кейстуть и Ягайло. Заразь же пѣсля того почавъ Орденъ пѣдбурювати Ягайла супроти дядька, бажаючи порѣжнити. Великій командоръ (Гельфенштайнъ) нишкомъ переказувавъ Улянѣ, що нѣ бы то Кейстуть важиться вѣдобрати у небожа всѣ его володѣня. А Ягайло тымъ часомъ починае потай черезъ отого Войдыла, про якого вже казано, умовлятися зъ Орденомъ и такожь потай складае нову умову, до якои вже зовсѣмъ не належать усѣ володѣня Кейстutowѣ. Року 1380 коло Давидишокъ, нѣ бы то знехотя, нѣ бы то на ловахъ зустрѣнувся великій князь зъ орденскими послами; -- се було складено для змѣцнення отеи умовы и вѣдзначилось бенкетами та гулянками. Тутъ зъ Ягайломъ бувъ и Кейстutowѣ сынъ, Витовтъ, дуже прихильный до него, але ся умова склалась такъ потай, що Витовтъ и не вѣдавъ про неѣ, а гулявъ собѣ, не думаючи про нѣяку зраду. Наслѣдки сеи умовы швидко виявилися, бо Орденъ не гаячи часу почавъ робити лютѣ напады на Кейстutowѣ землѣ, опустошуючи особливо Жмудь. Кейстуть вбачаючи, що Орденъ минае землѣ Ягайловѣ, а самъ Ягайло сидить собѣ спокѣйно, почавъ се пѣдозрѣвати, особливо съ того часу, якъ усѣ его напады на лицарѣвъ були невдачливѣ, нѣ бы то хто попереду подававъ имъ потай звѣтку, що ось иде Кейстуть. Кейстуть обложивъ замокъ Баєрбургъ и пѣславъ до Ягайла за запомогою, але сей останній не выступивъ самъ, а пѣславъ зъ вѣйскомъ свого брата Кoryбута. Облога тяглася, орденське вѣйско ветигло дати запомогу и Кейстуть мусивъ вѣдѣйти. Теперъ вже Кейстуть зовсѣмъ розгнѣвався на небожа, а до того ще Орденъ долучавъ свое. Командоръ (Либштайнъ), що доводився Кейстutowи кумомъ (вѣнъ хрестивъ его дочку Дануту, якъ вона выходила замужъ за Мазовецкого князя), звѣстивъ Трокеского князя про потайну умову Ягайлову зъ Орденомъ; се командоръ вчинивъ нѣ бы то яко своякъ, а значить приятель. Сему не нявъ вѣры молодой Витовтъ и важився обороняти свого приятеля Ягайла. Але вже теперъ Кейстуть поклавъ собѣ покарати Ягайла. На той часъ не було дома вѣйска Ягайлового, бо воно за приводомъ Скиргайла було выряжене до Пскова. Кейстуть несподѣвано кинувся до Вильна и такожь несподѣвано захопивъ Ягайла зъ усѣма, хто при нему бувъ. Найдено и ту злиденну умову зъ Орденомъ и не було вже

нѣякого сумнѣву въ Ягайловѣй зрадѣ; навѣтъ Витовтови нѣяково було оправдати своего пріятеля, хочъ вѣнъ и важився вмовляти батька. Кейстутъ змилувався надъ небожемъ и черезъ недовгій часъ вызволивъ его съ пѣдъ сторожи, даючи въ удѣль Крево та Витебскъ, се бѣ то тѣ самій землѣ, що колись-то мавъ и Ольгердъ до того часу, поки не ставъ великимъ княземъ у Вильнѣ. Теперъ сынъ Кейстута ставъ князувати у Вильнѣ яко великій князь. Въ сѣй справѣ все змололося на Войдылѣ, що пѣдмовлявъ Ягайла зрадити дядька и допомагавъ у зноснахъ потайныхъ та зрадныхъ зъ Орденомъ: Кейстутъ велѣвъ повѣсити Войдыла. Якъ тѣльки вызволився зъ неволѣ, Ягайло заразъ же почавъ коити лихо супроти дядька, бажаючи скинути его зъ великого князѣвства. Не гаячи часу, вѣнъ зновъ почавъ потай умовлятися зъ Орденомъ, запрошуючи въ него запомоги и Орденъ давъ на се обѣтницю. Зъ другого боку, здається, Ягайло умовивъ брата Дмитра-Корыбута, не коритися великому князеви Кейстуту. Сей останній, поручивши Троки та Вильно сынови своему Витовтову, самъ зъ вѣйскомъ выступивъ у Сѣверщину до Новгорода Сѣверского супроти Дмитра-Корыбута, де Корыбутъ князувавъ яко удѣльный князь и въ купѣ зъ симъ звелѣвъ Ягайлови таки прилучитися до себе. Ягайло справдѣ выступавъ у похѣдъ, але не у той бѣкъ, якъ було треба, не для запомоги дядькови; вѣнъ неспѣдѣвано зѣявився пѣдъ Вильномъ и дякуючи зрадѣ Ганулѣна, що бувъ начальникомъ залоги, заразъ же захопивъ стѣльне мѣсто. Зъ вѣдсѣль Ягайло рушивъ до Трокъ, де на дорозѣ до него прилучилося орденъске вѣйско и отакъ вони вкупѣ забрали й Троки, а тамъ було все добро Кейстутѣ. Витовтъ зъ матѣрю своею Бирутою утѣкъ до Гродна. Прочувши про таку зраду, Кейстутъ кинувъ облогу Новгорода-Сѣверского и заразъ же рушивъ до Гродна, а зъ вѣдсѣль до Берестя, що межувало зъ землями Мазовецкими, де князувавъ зять Кейстутѣвъ Янушь Мазовецкій; у него Кейстутъ просивъ запомоги. Але Ягайло встигъ попередъ доступитися до Януша и умовити его стати навпаки тестеву; и справдѣ, якъ тѣльки Янушь довѣдався, що Кейстуту круто та що Кейстутъ рушивъ до Жмуди, заразъ же напавъ на Кейстутѣвъ володѣня понадъ Бугомъ и забравъ до себе мѣста Дрогичинъ та Мельникъ. Однакъ же старій Кейстутъ нѣякого не злякався: вѣнъ скликавъ нове вѣйско на

Жмуди та злучившись зъ сыномъ Витовтомъ, рушивъ до Трокъ. Недалеко вѣдъ сего мѣста зустрінувъ Кейстута Ягайло зо своими спѣльниками Нѣмцями и не важачись битися зъ дядькомъ, пѣшовъ на зраду. Вѣнъ удався до Витовта, яко до колишнѣго приятеля, его помирити зъ дядькомъ. Витовтъ, що ще не зовсѣмъ стративъ вѣру въ брата у другихъ, поклався на се прохане и умовивъ батька вѣхати до Ягайла у станъ, що бѣ побачитись тамъ зъ нимъ. Якъ Кейстутъ, такъ и Витовтъ удовольнялися тымъ, що до нихъ приѣхавъ Скиргайло и упеивая вѣдъ лица Ягайла, що не було нѣякои небезпечности въ сему побаченю. Мабуть лиха его година спонукала Кейстута и вѣнъ згодився вѣхати на свою погибель. И справдѣ—ледве Кейстутъ та Витовтъ зъявилися у станѣ Ягайла,—заразъ же ихъ обступили навкруги и промовили, що тамъ на поли не до ладу було умовлятись, а треба вѣхати до Вильна, приказуючи ему розѣйтися, бо князѣ рушили до столицѣ складати миръ. У Вильнѣ Кейстута закували въ кайданы и вѣдослали у Кревскій замокъ.

Посередъ розлогои, пустои та камѣнистои площовины, тамъ де рѣчка Шляхтянка вливається у рѣчку Кревку, стоять руины стародавного замку а бѣля него недалечко невелике жидѣвске мѣсточко (теперь Ошмянскаго повѣту, Виленской губ.). Замковѣ мурѣ збудованѣ зъ дикого каменя та червонои цеглы складають нерѣвнобокай чотырокутникъ; вони заввышки 20 аршинъ, а завдовжки 150 ступнѣвъ, мали навкруги широкай рѣвъ, у якій була проведена вода Шляхтянки та Кревки. Въ замокъ вели ворота зъ высокимъ мостомъ, а посередъ двору бувъ ставокъ; въ сему ставку були крыницѣ. У пѣвнѣчному кутку стояла башта на чотыре поверхи, що й доси видати ихъ готицкай вѣкна. Пѣдъ ними бувъ збудованый зъ дикого каменя погребъ зъ маленькимъ вѣконцемъ на верху. У сей то погребъ заперли закованого въ кайданы старого Кейстута. Чотыре doby мучився вѣнъ тамъ въ кайданахъ а на пяту въ ночи прѣйшли „коморники великаго князя Ягайла“, Прокша, Лисиця Жибентай, Кучукъ и ще якѣсь иншѣ та й задавили Кейстута золотыми шчурами зъ власнои его одежи. Прислужникъ Кейстутѣвъ, Русинъ Грицько Омучичъ, що въ купѣ зъ нимъ сидѣвъ у погребѣ, важився обороняти пана, але й его въ купѣ вбили. Промѣжь народомъ пустили поголоску, що Кейстутъ самъ на

себе наложивъ руки. Пѣсля сего тѣло Кейстутове перевезли до Вильна и тутечки справили торжественный похоронъ, вѣдно старому литовскому поганьскому звичаю. Бѣля головного святилища середь Свентироговой долины выкопали яму съ пѣвтора чоловѣка; понадъ то склали высоке та широке огнище, а на него знесли вже тѣло Литовского князя, що було одягнене въ найлѣпшу одѣжь и узброене въ найдорожшу зброю; зъ нимъ въ купѣ посадовили найлюбѣйшого слугу Кейстутowego и найгарнѣйшого коня его, а такожъ пару гончихъ та пару хортѣвъ и поклали медвежѣй та рысѣ кѣгтѣ и мысливекѣй рѣгѣ. Тодѣ жерцѣ справляли, якъ було слѣдъ, по звичаю, запалили огнище (1382 р.).

Деякѣ звѣстки оповѣдають, що жѣнку Кейстутову, Бируту, вороги утопили, а иншѣ, що вона вмерла вже навпѣсля. Дядько ей Видимундъ умеръ на палѣ; а деякихъ значныхъ Жмудинѣвъ, що доводились родичами Бирутѣ, люто покарали та замучили. Сынъ Бирутинъ Витовтъ, що бувъ у Вильнѣ, довѣдавшись про батькову доню, почавъ докоряти зрадливо Ягайла и дуже занедужавъ. Великѣй князь звелѣвъ вѣдослати недужого Витовта у Кревскѣй замокъ, такожъ певно мавъ замѣръ скѣнчити и зъ нимъ такъ само, якъ и зъ батькомъ. Але друга Витовтова жѣнка, князѣвна Смоленська Анна, выратувала его вѣдъ нещасной долѣ. Вона выпрохала собѣ дозвѣлъ навѣдуватись до чоловѣка зъ двома наймичками и одного часу одягла Витовта въ жѣночу одѣжь наймички а ся лягла на Витовтовѣй постелѣ. Сторожа не доглядѣлась по ночи тымъ бѣльше, що Витовтъ бувъ малого росту и походивъ зъ облича на жѣнку. Выступивши зъ башты, Анна съ чоловѣкомъ пѣдѣйшли до муру далеко вѣдъ сторожи и тутъ Витовтъ перелѣзъ черезъ муръ а за муромъ чекавъ его чоловѣкъ съ кѣньми. Заразъ Витовтъ утѣкъ до чоловѣка своей сестры, Януша Мазовецкого; але почуваячись якось нѣяково у Януша — бо недалеко було вѣдъ зрадливого Ягайла, Витовтъ швидко вырядився до Тевтоньского магістра Конрада Польнера, що живъ у столицѣ Прусеѣ, Марѣнбургѣ и знайшовъ тамъ собѣ пристановѣкъ.

До того часу, поки Кейстутъ бувъ живый, Нѣмецкѣй Орденъ допомагавъ згубити его; але теперъ, якъ вже не було Кейстута, теперъ вже й лицарѣ стали не такѣ. Имъ було не до вгодобы одноподержавство на Литвѣ, а вони разъ-у-разъ мали

на меть піддержувати тамь неспокій та усобиць. Для того-то лицарь залюбки взяли до себе Витовта, маючи надію поставити его супроти Ягайла. Теперь лицарь такожь засобили Янушеви Мазовецкому грошима, бо на него йшовъ вѣною Ягайло, бажаючи вернути мѣста понадъ Бугомъ, що забравъ бувъ Янушь. Сучасно зъ симъ на південному сходѣ постала небезпечнѣсть для Литовско-рускихъ Земель вѣдъ Татарской Орды. Тохтамышъ, що вѣдновивъ Золоту Орду, вчинивъ вдачливый нападъ на схѣдну Русь и спаливъ Москву. При такихъ обставинахъ Ягайло яко мога силкувався вѣдтягти Орденъ вѣдъ запомоги Витовтови. Даремно однакъ же поклавъ Ягайло на се багато праць, бо не допомогли ему нѣ нова умова, нѣ побачене зъ Нѣмцями на островѣ рѣчки Дубисы; вѣнъ вже поступився лицарямъ захѣдною Жмудю, згоджувався на спѣлку чотырѣлѣтну а навѣть и дававъ обѣтницю впродовжъ сего часу и самъ выхреститись у Христову вѣру и нарѣдъ выхрестити. Орденъ вымагавъ одно вѣдъ Ягайла: нехай вѣнъ вѣддасть Витовтови батькѣвщину, се бѣ то Троки и поклавъ собѣ змусити Ягайла на се зброєю. Витовтъ понявся одержати се князѣвство вѣдъ лицарѣвъ, яко лено — заздалегѣдъ цурався незалежности. Для змѣцненя своєї прихильности до Нѣмцѣвъ Витовтъ выхрестився у латиньску вѣру, якъ на те его умовили лицарѣ. Ягайло дававъ обѣтницю поступитись Нѣмцямъ тѣльки одною частиною Жмуди а Витовтъ усею єѣ вѣддававъ лицарямъ.

Вѣйна, що почавъ Витовтъ супроти Ягайла у спѣлцѣ зъ лицарями, була на початку вдачлива, бо спѣльники захопили Троки и спалили Вильно. Але жъ и Ягайло на сей разъ выявлявъ незвычайну для него воѣвничу дѣяльнѣсть.

Вѣнъ у купѣ зъ братомъ Скиргайломъ вѣдобравъ зновъ Троки (1383) а на другій рѣкъ навѣть зовеѣмъ вынищивъ ватагу лицарѣвъ, що зайшла далеко на Литву та пустошила крайну. Отакъ-то затяглася вѣйна. Ягайло жъ досвѣдчвшись, що зъ его колишнимъ приятелемъ не можна поводитись абы якъ, бо вѣнъ ставъ дѣяльнимъ та небезпечнимъ ворогомъ и мавъ зъ собою багато Литовцѣвъ та всю Жмудь, поклавъ собѣ помиритись зъ нимъ; для сего вѣнъ вырядивъ до Витовта потай пѣсланцѣвъ и понявся вернути ему батькѣвске князѣвство, якъ вѣнъ порве звязокъ зъ Орденомъ. Не довго думаючи, Витовтъ покинувъ лицарѣвъ, бо ему важка була и спѣлка зъ ними

и те, що понявєся коритися имъ. Симъ вѣнъ не вдовольнився, а ще до того зрадою захопивъ деякі лицарскі замки и понищивъ ихъ залоги, користуючи съ того, що лицаръ несвѣдомі були про его зраду. Але й тутъ Ягаило ошукавъ, хочъ и не дуже, Витовта. Вѣнъ вѣддавъ останньому справдѣ Рускї Землѣ его батька, се бѣ то Берестѣ, Дрогичинь, Гродно, Мельникъ, Каменець и инші. На якійсь часъ Витовтъ не виявивъ нѣчого и ставъ щиро допомагати Ягаилови не тѣлько воювати зъ Орденомъ, але й въ запобѣганяхъ польскои корони.

Року 1370 умеръ Казимиръ Великій, останній съ Пястѣвъ на Польскому престолѣ. Хочъ и збѣталися ще деякі зъ заступникѣвъ сеи родини, и пр. Шлескои лінії (Владиславъ Опольскій), Мазовецкои (браты Янушь та Семовитъ) и навѣтъ старшой Куявскои, до якои належали Владиславъ Локтикъ та Казимиръ В., але се були все далекі родичѣ. Для того-то Казимиръ, якъ вѣдомо, за свого житя вѣдказавъ спадщину жѣночѣй лінії своего роду, — се бѣ то сынови рѣднои своеи сестры Елисаветы, королеви Угорскому Людовику. Впродовжъ двайцяти рокѣвъ своего королюваня въ Польщѣ Лювикъ бувъ чуженицею Польскому народови. Пѣсля коронованя вѣнъ заразъ же вернувся назадъ до Угоръ и захопивъ зъ собою и польску корону и инші королѣвскі регаліи, боячись, що бѣ Поляки безъ него не выбрали та не коронували иншого короля. Въ Польщѣ на урядѣ вѣнъ збѣтавивъ свою рѣдну матѣрь Елисавету, родовиту Польку. Пѣсля сего Лювикъ тѣльки й дбавъ про те, що бѣ збирати королѣвскі прибутки та забезпечити польску корону на користь якои небудь зъ своихъ дочокъ, бо сына вѣнъ нѣколи не мавъ такъ само, якъ и Казимиръ. Перше вѣнъ думавъ про старшу свою дочку Катерину. Справдѣ Елисавета пѣсля довгихъ умовъ, пѣдкупствъ та всякихъ уступокъ польскѣй шляхтѣ, вѣтигда таки умовити Полякѣвъ на Кошицкому соймѣ (1355 р.) змѣнити постанову, що дочки Людикуви не мають права на польску корону и признати Катерину королевою. Але якъ на лихо Катерина заразъ же вмерла. Довелось наново починати працю, бо Лювикъ мавъ ще двѣ дочки: Марію та Ядвигу.

Елисаветѣ въ урядѣ допомагавъ бѣльше надъ усѣхъ Краковекї канцлеръ та архидіаконъ (опѣсля епископъ) Завіша, сынъ воєводи Краковекого Добислава. Отсей то Завіша вѣтигъ

прихилити аристократію Малопольщи на бѣкъ короля Людовика; але сего було мало, бо дуже сему суперечила демократична дрѣбна шляхта великопольска, що трималася стародавнихъ звичаївъ и не любила жѣночого уряду. Але й ся перешкода була зломана и року 1374 на Кошицкому соймѣ Поляки згодилися прийняти до себе королевою котру небудь мѣжь дочками Людовика, яку имъ нададуть батько, мати або бабки. Дорого стояла Польскои державы ся згода Полякѣвъ. Вже й до сего часу була Польска шляхта майже зовѣмъ вызволена вѣдъ рѣжныхъ державныхъ податкѣвъ та обовязкѣвъ; теперъ вже шляхта нѣ про що не дбала, бо король згодився вызволити єѣ зовѣмъ вѣдъ усякихъ податкѣвъ, зѣоставивши тѣльки невеличкій королѣвскій податокъ або такъ звану крулевщизну — *lanowe* (по два грошѣ вѣдъ лану); шляхта повинна була тѣльки вѣдбувати военну службу своимъ коштомъ, але тѣльки въ часѣ ворожого нападу; що жь до вѣины по чужихъ сторонахъ, то вона повинна бути тѣльки при королѣ и то за плату. Отакъ-то за часѣвъ Людовиковыхъ зробили великій поступъ зъ одного боку зменшенѣ королѣвскои власти, а зъ другого шляхоцкѣ привилеѣ, не на користь Польскѣи державѣ. Однакъ же Поляки не вдоволились урядомъ Елисаветы — вона черезъ се змушена була кинути Польщу; на еи мѣсце король постановивъ Галицкого намѣстника Владислава, князя Опольского. Сей останній належавъ до Шлескихъ Пястѣвъ и зовѣмъ вже ставъ Нѣмцемъ; се такожъ було не до смаку Полякамъ. Людовикъ мусивъ вѣдкликати и сего Владислава; замѣсть него почало держати урядъ трѣхъ Полякѣвъ: Добиславъ, сынъ его Завѣша та воевода Калискѣи Сендзѣвой. Теперъ у Польщѣ стало ще гѣрше, постали великѣ неприятки. Дуки та вельможѣ угнѣтали бѣдныхъ та незаможныхъ, а суду та правды нѣде було шукати, бо до короля було далеко. Якъ разъ на сей часъ умеръ Людовикъ (1382 р.). Саме передъ смертю вѣнъ вѣдкававъ польску корону дочкѣ Маріи, що була засватана за Бранденбургского марграфа Жигмонта, сына императора Карля IV., а угореку молодшѣи дочкѣ своѣи Ядвизѣ, зарученѣи зъ Вильгельмомъ, герцогомъ Австрѣйскимъ. Молодой Жигмонтъ заразъ же навернувся у Польщу яко намѣстникъ та король Польскѣи; але не вповодившись Полякамъ черезъ свѣи гордовитый норовъ та ще й яко Нѣмецъ, змушений бувъ швидко вѣдѣхати. Тымъ часомъ Угры

не згодились зъ розпорядкомъ Людовиковымъ и вважаючи, що Ядвига, маючи 12 рокѣвъ, була дуже молодою, вибрали собѣ королевою Марію. Поляки не жичили собѣ належати до Угорщини яко околиця и поклали на соймѣ Вислицкому та заразъ же оповѣстили про се послѣвъ королеви матери, що вони вибирають собѣ за королеву ту зъ еи дочокъ, що згодиться проживати въ Польщѣ. Частина Великополянъ, маючи на чолѣ генерального старосту Домарата, стояла за Жигмонта зъ Марією, а Мазуры бажали мати королемъ свого князя Семка, се бѣ то Семовита. Повстали крѣбавѣ стычки, де особливо лютувавъ Домаратъ, що зъ нѣмецкими наймитами пустошивъ землѣ своихъ суперечникѣвъ.

На останку вже королева-мати Елисавета сама дала Польщѣ королеву, молодшу свою дочку Ядвигу. Въ Польщѣ вже усѣ такъ притомились довгою боротьбою та змаганемъ, такъ усѣмъ остогидло безладе, що Поляки въ оденъ голосъ згодились на Ядвигу (1383 р.). Однако жъ ще цѣлый рѣкъ пѣсля сего не було ладу въ Польщѣ ажъ до того часу, якъ вже сама Елисавета не вырядила своєї молодои дочки до Польщи. У Краковѣ 15. жовтня короновано Ядвигу, що мала тѣльки 14 рокѣвъ. Але заразъ же постало нове пытанє: хто буде чоловѣкомъ молодои королеви?

Ще дитиною засватали Ядвигу за еи ровесника, Австрійского принца Вильгельма. Ихъ батьки поклали оженити дѣтей, бажаячи злучити Угорщину зъ Австрією въ одну мѣцну державу. На той часъ, якъ року 1378 и женихови и невѣстѣ скѣнчилося 7 рокѣвъ, вони були звѣчанѣ въ мѣстѣ Гаймбургу. Пѣсля сего ихъ розлучили до того часу, якъ имъ скѣнчиться по 12 рокѣвъ и тодѣ вже вони повиннѣ будуть жити яко чоловікъ та жѣнка. Впродовжъ сего часу Ядвига виховувалася у Вѣдни, а Вильгельмъ у Будинѣ, се бѣ то для того, що бѣ привычатись задалегѣ до мовы, звичаѣвъ та до значныхъ особѣ. Людовикъ Угорскій однакъ же умеръ, а вдова его Елисавета, королева, що не любила Нѣмцѣвъ, яко славянська князѣвна (Сербска), не поспѣшалася злучити дочку зъ Вильгельмомъ. Теперъ вже змѣнилися обставины: старша дочка стала Угорскою королевою, а молодшу Ядвигу вибрали, якъ вѣдомо вже, королевою въ Польщу. Молода, побожна, гарна ся королева вважала себе жѣнкою принца Вильгельма, бо й справдѣ

була звѣнчана зъ нимъ, хочъ ще була дитиною. Але не такъ дивились на той шлюбъ польскій паны. Имъ не до смаку бувъ Вильгельмъ, и яко Нѣмецъ, и якъ далекій принцъ невеличкою державы; вони бажали собѣ иншого короля, се бѣ то мужа для своєї королеви. Склалось зъ сею приключкою кѣлька партій а кожда мала свого кандидата. Одна частина великопольскою шляхты трималась за Семовита Мазовецкаго, бо се бувъ природный Пясть; але паны Малої Польщи не згоджувались на се, а бажали собѣ Ягайла Литовскаго; на сему боцѣ повстала перевага.

Руско-Литовска держава зробилась съ часу злученя Руси зъ Литвою пѣдъ властю Гедыминоваго роду дуже мѣцнымъ та небезпечнымъ для Польщи сусѣдомъ. Якъ тѣльки заходило яке небудь непорозумѣне, заразы же емкї Литовскї князѣ робили лютї напады та пустошили Польскї Землѣ. Особливо зробились лютыми сї стычки съ того часу, якъ зайшло пытанѣ про Галицко-Волынску спадщину. За часѣвъ Казимира В. та Людовика Угорскаго черезъ се пытанѣ постали навѣтъ довгї вѣйны, що скѣнчилися тодѣ, якъ Галичина зѣсталась за польскою короною, а Волынь за Литвою. Галичину Людовикъ Угорскїй давъ Владиславу Опольскому, яко удѣлъ, але тамъ швидко поставъ неладъ мѣжъ симъ останнимъ та рускими боярами и духовенствомъ. Владиславъ державъ латиньскою вѣры и дуже бажавъ ити по тѣй стежцѣ, по якѣй ишовъ Казимиръ В., се бѣ то яко мога ширити латиньску вѣру въ Галичинѣ; на се вѣнъ прихиливъ тубольцѣвъ рѣжними пѣльгами, а такожь даючи перевагу тымъ, що визнавали латиньску вѣру и приближаючи ихъ до себе. Людовикъ вбачаючи, що Владиславъ не заспокоює Червоною Русю, не обороняє еѣ вѣдъ Литовскихъ князѣвъ, а навпаки змушує своимъ поступованѣмъ хилитись до Литвы, надавъ ему иншї землѣ а Червону Русь прилучивъ до Угорщины, а по мѣстахъ еи понаставлявъ угорскї залогї. Се було дуже не до смаку Полякамъ, що дивились на Червону Русь, якъ на власне надбанѣ. Пѣсля смерти Людовика ще бѣльше почали ремствувати Поляки, особливо якъ побачили, що наставленї Людовикомъ старосты почали продавати Любартови Володимирско-Волынскому сумѣжнї ему села и навѣтъ мѣста (Кременецъ, Перемышль, Снятинъ и иншї), бо вважали Червону Русь чужою землею. Ще якъ на те, въ тому часѣ, якъ постало

пытане про польску корону, Ягайло, що подолѣвъ Януша Мазовецкого и забравъ назадъ усѣ свои мѣста, не вдовольнився симъ, а вчинивъ нападъ року 1384 на Малу Польшу и спустошивъ еѣ; вѣнъ досягъ въ своему нападѣ ажъ до Вислицѣ, що лежала кѣлька миль вѣдъ Кракова.

Отъ зъ якои речи Малопольскѣи паны поклали собѣ въ годовѣ одружити свою молоду королеву зъ великимъ княземъ Литовскимъ; симъ вони мали надѣю оборонити свои землѣ вѣдъ Литовского спустошена, бо Ягайло такимъ чиномъ стававъ замѣсть ворога польского щиримъ спѣльникомъ Польщи; сповнилася надѣя на безповоротне злучене обидвохъ краѣвъ въ одну мѣцну Польско-Литовску державу, а така держава не тѣльки, що бѣ була страшною усѣмъ слабшимъ сусѣдамъ, але й Пруско-Ливоньскимъ Нѣмцямъ, що гнѣтили и Литву й Польшу, бо разъ-у-разъ сварили ихъ мѣжь собою.

Для Полякѣвъ користнѣйше було злучитися зъ Литвою, нѣ жъ зъ Угорщиною, бо вони вже скоштували отсей звязокъ зъ останнѣю: Угорщина не оборонила ихъ нѣ вѣдъ Литвы, нѣ вѣдъ Нѣмцѣвъ. Король живъ собѣ въ Угорщинѣ, а про Польшу и думати забувавъ. Гордовитѣ дуки угорскѣи и не пустили бѣ дѣяти ему инакше. Одно слово, Польша мусила бѣ стояти позаду и навѣтъ пѣдмагати Угорщинѣ, складаючи тѣльки околицю Угорского королѣвства. Инше дѣло повинно було вчинитися вѣдъ закликаня на польскѣи престѣлъ майже дикои и поганьскои на пѣвъ династѣи: вона невѣдмѣнно повинна була пѣдлегти впливови польскои цивѣлизацѣи, та крѣмъ сего для Полякѣвъ черезъ се ставали на користь розляглѣи та урожайнѣи землѣ на Украинѣ-Руси. Малопольскимъ магнатамъ въ сему дѣлѣ багато допомогло польске духовенство; воно першимъ дѣломъ для згоды на шлюбъ Ядвиги постановило умову, що бѣ Ягайло змѣнивъ православну вѣру на латиньску и що бѣ увесъ нарѣдъ перехрестився у его вѣру.

Въ жерелахъ не можна вѣдшукати подробицѣ про зносини та умовы мѣжь Поляками та великимъ княземъ Литовскимъ. Одно тѣльки можна вбачати, що шлюбъ зъ молодою та гарною королевою здався для Ягайла дуже повабнымъ, бо вѣнъ згодився на усякѣи умовы, якѣи вѣдъ него бажали мати: и на змѣну своєї православної вѣры, и на перехрещене свого народу, и на злучене Литвы съ Польщею въ одну державу. Крѣмъ сего вѣнъ

обовязався вернути Полякамъ не тільки всѣхъ бранцѣвъ, але й вѣдобрати вѣдъ сусѣдъ деякі землѣ, що вони колись-то захопили до себе. Зъ Скиргайломъ на чолѣ прибуло вельможне литовске панство до Кракова сватами вѣдъ свого великого князя. Але Поляки неначе забули зовсѣмъ про се, що треба було попереду Ядвигу схилити до сего шлюбу и якъ тільки вона довѣдалась про него, то заразъ же почала шукати обороны у своен матери. Тодѣ польскій та литовскій послы вырядились съ Кракова до королеви Елисаветы и швидко привезли вѣдъ нею згоду на сей шлюбъ. Соймъ, що бувъ скликаний въ Краковѣ, такожъ згодився на шлюбъ королеви Ядвиги зъ Литовскимъ княземъ Ягайломъ. До Крева вырядили торжественне посольство и тамъ Ягайло на писемѣ ствердивъ усѣ свои обѣтницѣ. Теперъ вже Ягайлови треба було тільки ѣхати до Кракова и тамъ одружитись зъ Ядвигою, але его суперечникъ Вильгельмъ ледве не зопсувавъ усего дѣла.

Отой Вильгельмъ, якъ тільки почувъ про замѣръ польскихъ панѣвъ одружити Ядвигу зъ Ягайломъ, поклавъ собѣ перешкодити сему, приѣхавши до Кракова та злучившись зъ Ядвигою. И справдѣ вельможѣ польскій не схаменулись, що имъ треба робити, якъ зъ необачка зъявився у Краковѣ Вильгельмъ; однакожъ зъ свого боку те жъ покладали собѣ не попустити принцови злучитись съ королѣвною. Каштелянъ Краковскій звелѣвъ зачинити браму въ королѣвскому замкови и заборонивъ пускати Вильгельма въ замокъ, а сей останній мусивъ задержатись на мѣсци. Довѣдавшись про се, молода Ядвига, що гадала Вильгельма собѣ за чоловіка, почала зо своимъ жѣноцтвомъ навѣдуватись до принца для побаченя въ одному Францісканьскому монастырѣ и тутечки молодѣ, що ходила зъ нею, забавлялась то музикою, то танцями.

Вильгельмъ та гарна Ядвига горячо покохали одно другого и покладали собѣ справдѣ довести до вчинку шлюбный звязокъ, що поставъ ще, якъ вони були малі. Принцъ потай ветигъ убійти у королѣвскій замокъ и якійсь часъ ховавъ въ королѣвскихъ покояхъ и такимъ чиномъ ставъ справдешнимъ чоловікомъ Ядвиги. На останку довѣдались про се польскій вельможѣ и не звертаючи уваги на таке злучене Ядвиги зъ Вильгельмомъ, выгнади его зъ замку и заборонили вартовимъ пускати на дальше въ замокъ. Тодѣ Ядвига сама хотѣла йти

до чоловіка, але побачивши, що передъ нею заперли браму, схопила сокиру та й ну рубати замки; нічого симъ вона не вдіяла, бо до сего треба було міцнішою руки; але вельможа польскій, дуже прихильний до неї краківскій підскарбій Дмитро зъ Горая встигъ умовити єѣ, що тутъ уже нічого робити, треба коритись долѣ. Вильгельмъ вбачаючи, що нічо вже не може вдіяти а довше пробувати въ Польщѣ небезпечно, бо Ягайло зъ великою свитою зближавсь до Кракова, вѣдѣхавъ єѣ Кракова.

Маючи навкруги немилосерднихъ панѣвъ, вбачаючи, що власна мати єѣ полишила, молода королѣвна однакъ же не згоджувалась на шлюбъ зъ Литовскимъ княземъ — бо до того ще дивилась на него, яко на лютого, схожого на звѣря поганина, що убивъ єи рѣдного дядька; такимъ єго малювала и єи висока думка и чутка, що доходила до неї. Побожнѣсть же Ядвиги та соромливѣсть ще бѣльше вѣдвертала єѣ вѣдъ Ягайла, бо якъ ѣй зновъ одружитись, коли тѣльки що склався єи справдешний шлюбъ зъ Вильгельмомъ. Въ такихъ однакъ же обставинахъ духовенство зъявилось на помѣчь: воно заспокоило Ядвигу та єи побожнѣсть, вмовляючи, що вона матиме велику ласку передъ Господомъ Богомъ, наvertsаючи до Бога черезъ свѣй новий шлюбъ цѣлый поганьскій нарѣдъ и вьратувуючи вѣдъ неколкои муки таке число людскихъ душъ. Зъ свого боку магнаты звертали єи увагу на небезпечнѣсть рѣднои стороны и що сю небезпечнѣсть мавъ силу вѣдвернути самъ тѣльки звязокъ зъ Руско-Литовскою державою. На останку така довга боротьба втомилла Ядвигу и вона перестала сперечатися, а тѣльки бажаючи хочъ трошка бѣльше довѣдатись про характеръ та постать свого жениха, вьрядила на зустрѣчь до него Завішу Олесницкого. Ягайло дуже ласкаво привитавъ сего посла, та довѣдавшись, для якого дослѣдку єго прислано, вькупъ зъ нимъ пѣшовъ до банѣ, що бѣ выявити єму всего себе. Завіша вернувшчь до Кракова, заспокоивъ Ядвигу, бо повабно намалювавъ передъ нею и постать, и звичаѣ, и характеръ Ягайла.

На той часъ Ягайлови було вже трийцять рокѣвъ єго житя. Зрѣсть вѣнъ мавъ середній, самъ бувъ худорлявий, голова невелика, стовбѣркувата, волосе рѣдке, довговидый на обличчѣ, а очи маленькѣ, чорнѣ; поглядъ мавъ неспокойный, непевный;

вѣнъ голивъ бороду, зѣставляючи довгѣ тонкѣ вуса. Батько и мати замолоду дуже пестили Ягайла и для того вѣнъ, якъ дѣйшовъ и до зросту, вѣдрѣжнявся характеромъ непостѣйнымъ та розпустою. Лѣнивый бувъ до всякои працѣ, чи то фѣзичной, чи духовой, а якъ доходило дѣло до ловѣвъ, Ягайло не вѣдавъ вѣдпочинку и що року по кѣлька мѣсяцѣвъ вганявъ по Литовскихъ пуцахъ. Тымъ часомъ, якъ братъ его у другихъ (стрѣйный) Витовтъ ставъ чоловѣкомъ освѣченымъ, знавъ мову нѣмецку и трошки латиньску, Ягайло навѣтъ не вмѣвъ читати и писати, а що до иншихъ мовъ, окрѣмъ литовской и руской, то на се вже Бѣгъ дастъ. Жѣночѣй непосредный впливъ вѣдбывався на Ягайлѣ окрѣмъ розпусты у великому числѣ рѣжныхъ забобонѣвъ та примхъ и въ тому, що Ягайло разъ у разъ боявся рѣжныхъ пѣдъ себе пѣдходѣвъ и разъ-у-разъ черезъ се мавъ навкруги себе рѣжнѣ остороги. Повыкши безнастанно передъ кождымъ леститись та кождого принаджувати до себе, вѣнъ нѣ нащо не дививсь, роздаючи щедрою рукою землѣ и всѣлякѣ подарунки вельможнымъ дукамъ. Якѣй нѣ бувъ однакъ же влестливый та ввѣчливый Ягайло, а вже жѣ часомъ стававъ наче скаженымъ, а за власной користи бувъ навѣтъ вдатнымъ на лютѣсть; доводитъ се першъ надъ усе Кейстутова доля. Якъ при якихъ обставинахъ, а Ягайло мавъ силу и не лѣнуватись, а ставати дѣйнымъ полѣтикомъ. Багато есть такихъ историкѣвъ, що тѣльки щастемъ та вдачею звать Ягайлове надбане въ полѣтичныхъ дѣяхъ; але сего не можна, здається, такъ казати: бо Ягайло мавъ справдѣ не зовѣсмъ звичайный розумъ, вѣнъ бувъ хитрымъ, далеко бачивъ, а якъ бы то до сего вѣнъ ще бувъ освѣченымъ та добре вхованымъ, то певно бѣ зробивсь не абы jakimъ державнымъ чоловѣкомъ своего часу. Конче, що польскѣ магнаты добре вѣдали, съ кимъ вони розпочинали дѣло, бо не цомылились въ рахубахъ власныхъ, що бѣ яко мога збѣльшити власнѣ привилѣѣ, яко мога бѣльше захопити до рукъ королѣвского добра, дякуючи щедрости короля, що бувъ виненъ имъ польску корону.

Року 1386 въ лютѣмъ Ягайло приѣхавъ до Кракова. Дня 15. лютого принявъ латиньску вѣру и его прозвали замѣтъ Якова Владиславомъ. Деякѣ зъ его братѣвъ та родичѣвъ, а мѣжъ ними Коригайло та Витовтъ, змѣнили такожъ православну вѣру на латиньство въ купѣ зъ нимъ. Якъ вѣдомо вже, Витовтъ, ще

якъ бувъ у Прусїи, выхрестився, а до того часу бувъ поганиномъ. Пѣсля сего ставши княземъ въ Захѣднѣй Руси, вѣнъ перейшовъ у православну вѣру, а теперъ вже бажаючи догодити Ягайлови, зновъ перейшовъ у латинство и дѣставъ имя Олександръ. На той часъ и боярѣ багато литовскихъ зробилось сповѣдниками латинської вѣры. Дня 18. лютого вѣдбувся шлюбъ Ягайла зъ Ядвигою и заразъ же въ сей самый день Ягайло выпустивъ грамоту, що надававъ ще бѣльше правъ та привилеѣвъ польскимъ панамъ та шляхтѣ, що вже и такъ ихъ мали вѣдъ короля Людовика съ часѣвъ Кошицкогo сойму 1374 року. Швидко пѣсля сего, 4. марця, Ягайло и коронувався польскою короною. Въ Краковѣ счинилась велика радѣсть: бенкеты, танцѣ, рицарскїй нѣ бы битвы, спѣвы, гуляня ишли по черзѣ одно по другѣмъ.

Пѣсля сего, якъ скѣнчилося вже свято, королѣвска пара торжественно поѣхала до Великои Польщи, маючи на метѣ заспокоити сю краину, де ще не ветигли устати свары та усобицѣ, що цовстали въ часѣ безкоролѣвья. Тутъ постало пытане про злучене Литвы съ Польщею. Навпаки новому королеви склалась цѣла спѣлка, а въ осередку ѣи ставъ Пруско-Тевтонскїй Орденъ. Хочъ, якъ казали лицарѣ, имъ переважно на метѣ стояло въ боротьбѣ съ поганами навертане ихъ у вѣру Христову, однакожь имъ не до вподобы прїйшло те, що скоплося у Краковѣ. Одно те, що навертане Ягайла въ латинство, а за тымъ выхрещене цѣлои Литвы поганьскои, само по собѣ вже повинно було зовѣсмъ заслабити бажане захѣдныхъ хрестоносцѣвъ ити на запомогу Ордену; не кажучи вже про те, що зникала для него приключка головна захоплювати Литовскїй Землѣ; а друге ще важнѣйше, злучене Литвы съ Польщею зовѣсмъ перемѣщувало обѣпѣльный розкладъ силы и навѣтъ загрожувало иснуваню Ордена. Съ такои то речи лицарѣ на початку яко мога перешкоджували шлюбови Ягайла зъ Ядвигою и стали на бѣкъ Вильгельма Австрїйского, а якъ вже се не помогло, то вони тодѣ вже обернулися до вѣдомого Андрѣя Ольгердовича Полоцкогo, якогo думки имъ було до вподобы и користоно пѣдержувати.

Андрѣй ще напередѣ сего запобѣгавъ пѣдмоги у Ордену въ боротьбѣ зъ Ягайломъ та Скиргайломъ и для сего вѣнъ ставъ ленникомъ Ордена. А теперъ вже вѣнъ загадавъ собѣ скористувати съ

того, що Литовському народови було не до вподобы перекрещуване Ягайла въ латиньство; отъ вѣнъ и поклавъ собѣ прилучити до себе руску частину великого князѣвства. До сеи спѣлки Андрѣевои зъ Нѣмцями приставъ и Смоленскій князь Святославъ Ивановичь, що бажавъ зновъ вернути собѣ деякі мѣста, вѣдобрані Олгердомъ у Смоленскихъ князѣвъ, особливо Метиславль. На той часъ, якъ Святославъ обступивъ се мѣсто, Андрѣй у купѣ зъ Нѣмцями вступили у велике князѣвство съ пѣвнѣчного боку. Ще въ Краковѣ застигла Ягайла чутка про се. Не гаячи часу, вѣнъ вырядивъ деякихъ зъ своихъ братѣвъ на Литву, а сѣ були закладниками въ Польщѣ въ тому, що Ягайло дотримае свои обѣтницѣ. Теперъ, якъ стало небезпечно, польскій паны вже не держали Литовскихъ князѣвъ, а тѣльки взяли вѣдъ нихъ обѣтницю вернутись назадъ, якъ тѣльки ихъ покличуть. Року 1386, цвѣтня 29., литовске вѣйско за приводомъ Скиргайла зъ братами Дмитромъ та Семеномъ Ивановичемъ пѣдступили до Метиславля. Святославъ Ивановичь вѣдступивъ вѣдъ мѣста та не далеко понадъ рѣчкою Вехрою (вливається съ правого боку у Сожь) вчинивъ битву зъ Литовцями. Тутъ его побито зовсѣмъ и его самого вѣбито — проколено списою; сыны Святославові — Юрій та Глѣбъ — захоплені були у неволю. Юрій Святославовичь бувъ родичь Скиргайлови черезъ тѣтку и для того сей останній и вылѣчивъ его и зробивъ княземъ Смоленскимъ, а Глѣба до якого часу державъ въ неволѣ. Збувшись такимъ побытомъ одного ворога, Ягайло у купѣ зъ Скиргайломъ на другій рѣкъ выступивъ на Андрѣя Полоцкого та й сего такожъ подолѣвъ, захопивъ до рукъ и замкнувъ его у замку Польскому (Хенциньскому), де сей сидѣвъ кѣлька рокѣвъ. За вѣрну жь службу Скиргайлову, Ягайло зробивъ его своимъ намѣстникомъ въ Литвѣ и его коронували великимъ княземъ Литовскимъ у Вильнѣ. Въ сю пору вѣдбувалося выхрещуване поганъ литовскихъ и апостольскі труды Владислава-Ягайла.

На початку 1387 р. у Вильнѣ скликано соймъ. До Вильна приѣхавъ и король Владиславъ съ королевою Ядвигаю, а за ними и багато польскихъ магнатѣвъ и декотрыхъ високихъ духовныхъ осѣбъ; зѣѣхались туда и браты Ягайлові (Скиргайло Трокскій, Володимиръ Кіевскій, Дмитро Кобытуть Новгородско-Сѣверскій, Витовтъ Гродненскій) и инші удѣльні Литовскі

князь та бояре. Покладено було на сему соймѣ выхрестити у латиньску вѣру всѣхъ родовитихъ Литовцѣвъ усякого роду и званя. Для полекшеня сего дѣла Ягайло зрѣкається частини своєї велико-княжої власти. Бояре литовскі до сего часу стояли въ такій залежности вѣдъ князя, що безъ дозволу его не тѣльки не мали права надъ своимъ майномъ, але навѣть вѣдати замужь своихъ дочокъ; а теперъ дано було право на се всѣмъ тымъ, хто тѣльки выхрещуався. Зѣсталася тѣльки одна повиннѣсть—будувати княжі замки та своимъ коштомъ ити на вѣйну. Отакъ-то боярство литовске зъ сего часу порѣвнялося въ правахъ та вѣльностяхъ съ польскою шляхтою та польскими панами. Городянамъ виленскимъ обѣцявъ Ягайло, якъ перейдуть въ латиньску вѣру, надати такъ зване Магдебурске право, а бѣднѣй сельскій людъ принаджували до латиньскої вѣры бѣлыми суконными свичками, якихъ привѣзъ король Ягайло велику силу зъ собою. Що горѣвъ у Виленьскому нижньому замку передъ идоломъ Перкуномъ, святий огонь, Зничь, загашено, дубы святі, що росли навкруги его, повырубувано, а святі вужѣ повбивано. Нарѣдъ, якъ звичайно, чекавъ що боги зроблять перешкоду въ такому нехтованю ихъ святощѣвъ, але якъ побачивъ, що вѣдъ нихъ нема нѣякої запомоги, такъ лѣпше ставъ перехилатись на бѣкъ латиньского духовенства, що вмовляло его выхрещуватись.

Виленскі Литовцѣ зросли у великѣй покорѣ передъ княжою властю и для того не виявили нѣякого супереченя хреститись у ту вѣру, въ яку перейшовъ ихъ князь. А простый людъ выхрещували зовсѣмъ схоже, якъ то було у Кієвѣ. Погане въ певнѣй днѣ, якѣ визначавъ на те князь, сходилися до рѣчки Вилиї, тутъ ихъ роздѣляли на невеликѣй громады, особно чоловѣкѣвъ а особно жѣнокъ; тодѣ священники кроплювали ихъ святою водою, вычитували молитвы и надавали на цѣлѣй громады те жъ саме имя християнске. Ягайло самъ принявъ удѣль въ сему дѣлѣ, а навѣть оповѣдавъ народови обряды нової вѣры, бо священникѣвъ для сего було ще мало. Скрѣпивши выхрещувати виленскихъ Литовцѣвъ, вѣнъ поѣхавъ по иншихъ околицяхъ Виленьскої та Троцкої Землѣ чинити ту жъ саму справу. Кажуть, що усего на всего такимъ чиномъ Ягайло перехрестивъ трійцять тысячъ Литовцѣвъ и поганъ. Тѣльки сама Жмудь поки що зѣсталася въ поганьствѣ. Тыхъ,

що трималися обрядівъ православної вѣры у Вильнѣ та по іншихъ литовськихъ мѣстахъ, тыхъ не займано поки що такожь. Деякі Литовскі бояре та князѣ, що вже були православною вѣрою, збѣсталися православними, а мѣжь ними и Скиргайло, братъ и пѣдручникъ Ягайла. Здається однакъ же, що Ягайло декого зъ боярѣ и примушувавъ перехрещуватись и навѣтъ не обѣйшлося безъ мученикѣвъ; бо руска лѣтопись оповѣдає, що король звелѣвъ покарати двохъ литовськихъ боярѣ, що не згоджувалися змѣнити православної вѣры на „латиньску“.*).

Того жъ 1387 року заложено у Вильнѣ соборъ на имя св. Станислава на тому мѣсци, де стояла святиня Перкунова; сей соборъ святивъ опѣсля архиепископъ Бодзанта. По черзѣ стали на Литвѣ будувати и инші латиньскі церкви. Багато сѣлъ та хуторѣвъ надавъ Ягайло церквамъ та духовенству и окрѣмъ сего зробивъ щедрі имѣ подарунки а добра духовенства увѣльнивъ вѣдѣ усякихъ податкѣвъ. На чолѣ латиньско-литовского духовенства, се бѣ то першимъ Виленскимъ епископомъ, ставъ якийсь-то Андрѣй Василю, Полякъ родомъ, що попередъ бувъ Францісканьскимъ черцемъ у Вильнѣ, потѣмъ секретаремъ Угорской королеви Елисаветы и Серетскимъ епископомъ въ Молдавіи. Була чутка, що сей Василю приймавъ чинный удѣлъ въ умовахъ мѣжь Ягайломъ та польскими панями про шлюбъ его зъ Ядвигою та про польску корону. Багато було первыхъ священникѣвъ, що такъ само, якъ и Василю були родомъ Поляки, меншѣсть же ихъ повибрано зъ Нѣмцѣвъ.

Якъ разъ у той самы часъ, якъ Литва стояла пѣдъ впливомъ православно-русской цивѣлизаціи, — оте перехрещуване Ягайла на латиньство та надбавне собѣ польской короны дали перевагу латиньству надъ православною вѣрою въ Литвѣ. Зъ сего часу вже латиньско-польска цивѣлизація почала стинатись зъ рускимъ впливомъ, тѣльки першій дуже засобляла вага и свѣтской и церковной власти. Шлюбъ Ягайла зъ Ядвигою має такимъ чиномъ всесвѣтну историчну вагу и въ тому розумѣ, що вѣнъ злучивъ въ одно политичне тѣло три сусѣдні

*) Шайноха въ своей монографіи „Jadwiga i Jagello“ каже: „Wszelka ilość pogaństwa, jaką król Władysław ochrzcił w całym ciągu panowania swojego, nie przenosiła trzydziestu tysięcy dusz“ (Dzieła K. Szajnochy, Warszawa 1877 T. VII., str. 33.). Той самъ историкъ замѣчає, що „stanowcze były środki przymusu“ а навѣтъ „użycie tortur“ (тамъ же стор. 63.). — Ред.

народы — Полякѣвъ, Литовцѣвъ та Русинѣвъ. Народнѣсть польска, що до того часу не мала великои ваги въ исторіи Европы, якъ тѣльки злучилась зъ розлеглою Литовско-Рускою державою, заразъ надбала собѣ велику силу въ захѣднѣй Европѣ и почала мати широкій впливъ на еи долю.

Але не вѣдъ разу постало державне поєднане Литвы та захѣднои Руси съ Польщею; минувъ довгій часъ доволѣ, колихалося сюда й туда, поки все склалосъ для сего поєднаня, якъ слѣдъ.

Насампередъ королѣвска пара почала клопотатись про те, що бъ зновъ прилучити Галицку Землю до польскои короны, що Угорскій король Людовикъ придбавъ для себе. Въ той самій часъ, якъ у Польщѣ заходило дѣло зъ сватанемъ а потѣмъ зъ шлюбомъ Ягайла зъ Ядвигаю, въ Угорщинѣ скоилося крѣваве дѣло зъ матѣрю Ядвиги. Напередъ въ Угорщинѣ тѣ, що були невдоволені королевою Елисаветою, та еи фаворитомъ Горою, вчинили повстане. Вони хотѣли замѣсть неи зрѣбити королемъ родича еи чоловѣка, Карля Неаполитаньского, але не встигли: его пѣдманено и въ той часъ, якъ вѣнъ увѣйшовъ до кѣмнать королѣвскихъ, схоплено та въ тюрмѣ и вбито. Черезъ кѣлька мѣсяцѣвъ прихильники Карльовѣ пѣместились за него на королевѣй. Якъ поѣхала вона въ пѣвденно-захѣднѣй околицѣ королѣвства, такъ еѣ захопила товца Хорватѣвъ за приводомъ Ивана Хорвата. Гору заразъ же вбили, а королеву Елисавету въ купѣ зъ дочкою Марією, що повинна була королѣвати пѣсля матери, замкнули въ якомусь замку понадъ Адрийскимъ моремъ. Спѣльники венецкѣй важилися вызволити королеву зъ неволѣ и приступили до замку, а Хорватъ вѣдповѣвъ имъ тымъ, що выкинувъ черезъ муръ имъ тѣло убитои Елисаветы и грозивъ вчинити те жъ саме зъ дочкою, коли вони не вѣдойдуть вѣдъ замку. Пѣсля сего минуло ще кѣлька мѣсяцѣвъ, поки Угры та Венеціане ублагали сякъ такъ Хорвата пустити на волю Марію и тѣльки черезъ десять мѣсяцѣвъ пѣсля захопу Марія злучилась зо своимъ чоловѣкомъ Жигмонтомъ, що ставъ бувъ королемъ Угорщины. Користаючи съ такихъ заверухъ въ Угорщинѣ, Ядвига въ сей часъ и поклала собѣ въ думцѣ привернути до Польщи Галичину; та поки еи чоловѣкъ перехрещувавъ Литовцѣвъ, вона на чолѣ чималого вѣйска, маючи коло себе багато польскихъ панѣвъ, рушила на Червону Русь. Деякѣ

мѣста нѣ въ чому не перечили Ядвизѣ а Львѣвъ, столиця Червонои Руси, одержавши обѣтницю, що его права мѣстовѣ зѣстануться нерухомѣ, вѣдчнннвѣ браму Ядвизѣ. Залоги Угорскѣй вѣдойшли до Угорщины. Тѣльки въ самому Галичѣ начальник его Бенедиктъ оперався. Але, якъ тѣльки Ягайло вырядивъ до Галичины вѣйско съ князями Витовтомъ та иншими, то й Бенедиктъ вѣддавъ Галичѣ. Якъ тѣльки такимъ чиномъ Галичина зновъ була прилучена до Польщи, то Ягайло почавъ роздавати много Рускихъ Земель польскимъ панамъ: Яськови Тарновскому, Спытку Мельштынському, Гнѣвошеви зъ Далевиць, Петрови Кмитѣ, Добиславови та сынови его Креславови съ Курожвенкѣ, Дмитрови Гораю и иншимъ. Ся держава багато допомогла Ягайлови добути собѣ и красну жѣнку и корону польску. Навѣтъ и Семовитъ Мазовецкѣй одружившися зъ Олександрю, сестрою Ягайла, одержавъ въ посазѣ мѣсто Белзѣ вразѣ зъ околицею.

Теперь постали такѣ обставины, що выявили неможливість Ягайлову заразѣ же довести до вчинку обѣтницю его, се бѣ то заразѣ же прилучити велике князѣвство Литовске до польской короны. По руско-литовскихъ околицяхъ ще панувавъ удѣльный укладъ, що можна було змѣняти тѣльки повагомъ и для того, якъ бы Ягайло схотѣвъ разомъ усе зломати, то дѣйшло бѣ дѣло до повстаня. Усякѣй мѣжъ родичами его, чи то братѣ, чи дядько, чи небѣжѣ, заразѣ знайшовъ бы собѣ запомогу и вѣдъ власной землѣ и вѣдъ сусѣдѣ. У сей часѣ найбѣльшими володарями съ потомкѣвъ Гедыминовыхъ були: Федѣръ Любартовичъ у Володимирѣ Волянському, Володимиръ Ольгердовичъ — у Кіевѣ, Олександрѣ Наримунтовичѣ въ околцѣ Пиньскѣй, браты Коріатовичѣ—на Подѣлю, Витовтъ у Земляхъ Берестейскѣй, Гродненскѣй та Луцкѣй, Дмитро Корыбутъ—въ Новгородѣ-Сѣверскому, Михайло Явнутовичъ сидѣвъ на Заславскому удѣлѣ, Вигантъ въ Кернѣвскому, Семень Лугвень Ольгердовичъ князувавъ тодѣ у Великому Новгородѣ и т. д. А на Волянѣ та на Полѣсю ще багато було дрѣбныхъ удѣльныхъ володарѣвъ съ потомкѣвъ Володимира Великого, отъ якъ князѣ Белзкѣй, Пиньскѣй, Слуцкѣй, Острожскѣй и такѣ иншѣ. Головнымъ заступникомъ королѣвскимъ у литовско-русскихъ околицяхъ зробивъ Ягайло, якъ вже вѣдомо, брата своего Скиргайла, що панувавъ у Троцкому удѣлѣ. Сему то останнѣму

удѣлу и довелось стати приключкою въ послѣдующихъ подвѣхъ. Витовтови дуже захотѣлось надбати его собѣ, якъ батькѣвеку спадщину, а якъ побачивъ, що Троки дано Скиргайлови, то се прійшлося ему дуже не до смаку; ще бѣльше Витовтови не подобалось, якъ Ягайло зробивъ Скиргайла великимъ княземъ, збѣставляючи ему Троки въ удѣль. Якъ разъ у сей часъ до Витовта въ Луцкъ (року 1387) навѣдався старшій сынъ великого князя Московского Дмитра Ивановича—Василь, що утѣкъ вѣдъ Татаръ зъ Орды; въ Луцку сей Василь и засватавъ дочку Витовтову Софію. Вже швидко пѣсля того мѣжь Витовтомъ та Скиргайломъ зайшло дѣло и дальше вони вже отверто почали ворогувати, а дѣло дѣйшло и до вчинкѣвъ. До того ще й норovy ихъ зовсѣмъ були не схожі а швидше зовсѣмъ и супротивлялися. Скиргайло якій бувъ вѣдважный, такій и добрый п'яниця, а якъ вже бувъ п'яный, то частенько товариство, зъ якимъ вѣнъ пивъ та бенкетувавъ, робилось калѣками вѣдъ него п'яного. Скиргайло пышався тымъ, що вѣнъ знахаръ, и часомъ витверезившись вѣнъ самъ лѣчивъ тыхъ, що понѣвечивъ п'яный. Витовтъ теперъ вже зовсѣмъ бувъ не такій, якъ въ часъ боротьбы Ягайла съ Кейстутомъ — имовѣрнымъ, безпечнымъ та недосвѣдченымъ. Добру вѣнъ пройшовъ школу, багато чого бачивъ на свѣтѣ и се выховало его державный розумъ и скрѣпило характеръ. Вже зъявляється теперъ чоловѣкомъ не палкимъ, дерзкимъ, невп'иннымъ, якъ поклавъ що небудь собѣ зробити, розважнимъ, здержливимъ въ способѣ своего жита.

Въ добутю Ягайлови польской короны Витовтъ багато допомѣгъ ему. Певно вѣнъ мавъ надѣю, що якъ тѣльки Ягайло почне жити въ Краковѣ, то вѣддячиться не тѣльки Троцкимъ удѣломъ, але й зробити великимъ Литовскимъ княземъ. А тымъ часомъ Ягайло окрѣмъ того, що отсе усе вѣддавъ Скиргайлови, але навѣтъ вѣднявъ у Витовта Луцкій удѣль, що передъ тымъ давъ бувъ ему, а се була значна частина Волини. Пѣсля засватаня сыномъ Дмитра Ивановича Софіи Витовтѣвны и Ягайло и Скиргайло почали зовсѣмъ инакше поводитись зъ Витовтомъ; вони заборонили ему зноситись зъ Москвою и съ Прусією, понаставляли навкруги его шпигунѣвъ, почали гнѣтити его родичѣвъ та другѣвъ, змусили его присягатись у вѣрности и т. и. И се все выкликало зъ Витовтового боку боротьбу мѣжь ними. При кѣнци 1389 р. вѣнъ потай умовився зъ деякими зъ Вилен-

цѣвъ; що ремствували на Скиргайла, запонявъ захопити до рукъ Виленскій замокъ; для сего вѣнъ поклавъ на возы, нѣ бы то вѣдомѣ речи, узброєныхъ воякѣвъ и хотѣвъ такимъ чиномъ увезти ихъ у замокъ. Але тутъ ему не повелось—бо про сю змову довѣдались, кому було слѣдъ и усѣхъ прихильникѣвъ Витовтовыхъ забрано та замкнено въ тюрмѣ. Самъ Витовтъ мусивъ теперъ утѣкати до сусѣдъ и справдѣ позѣставлявши по значнѣйшихъ мѣстахъ залого, вѣнъ самъ зъ родичами та боярами рушивъ до Прусїи и тамъ уступивъ у спѣлку зъ Орденномъ супроти Ягайла та Скиргайла. Хочъ и памятавъ Орденъ недавну Витовтову зраду, але ему була на руку приключка перешкодити злученю Литвы съ Польщею, а ще паче того, що на бѣкъ Витовтѣвъ стала майже вся Жмудъ та частина православнаго Литовско-русского народу и по иншихъ околицяхъ, що ремствували на Ягайла за приняте латиньскои вѣры.

Такимъ чиномъ постала довга и крѣвава вѣйна, що тягнулась три лѣта и переважно точилась коло Вильна; се мѣсто два разы облягали и два разы вѣдступали вѣдъ него, нѣчого не вдѣявши. Першій нападъ 1390 р. зроблений бувъ зъ великою силою вѣйска и орденьского и литовско-русского Витовтового. Въ сѣй облозѣ тримали удѣль деякѣ съ чужосторонныхъ гостей, лицарѣ нѣмецкѣй, французскѣй и англѣйскѣй, а мѣжъ сими останними бувъ графъ Генрихъ Дербі, що потѣмъ ставъ королемъ Генрихомъ IV. Отеперъ виявилось, якъ зумѣвъ Гедыминъ вѣдшукати мѣсце для своєї столицѣ. Нижній або Кривый замокъ, де змѣстилося усе городянство, захоплено тѣльки зрадою; багато дехто хилився на Витовтѣвъ бѣкъ и въ часѣ облоги запалили мѣсто, а стѣны були деревлянѣй и для того пожежа обхопила швидко все, що було палкого.

Багато тамъ загинуло людей и вѣдъ ворога и вѣдъ огню; вбитый бувъ и Ягайла братъ Коригайло, що проводивъ залогою. Верхній замокъ, що мавъ камянѣй муры стоявъ крѣпко, не дивлячись на те, що Нѣмцѣ зъ гарматъ розбивали сѣй муры. Треба намъ знати, що король провадивъ сю вѣйну силами литовско-русского вѣйска, а Польща не тримала удѣлу. Съ Полякѣвъ тѣльки й було, що залого у верхнѣму замку за приводомъ пѣдканцлера Климента зъ Москажова. Сей, лякаючись зрады, повѣдсылавъ зъ вѣдсѣль усѣхъ Литовцѣвъ та Русинѣвъ и самъ съ Поляками нужно тримався въ замку. Скиргайло дуже до-

помогъ свій оборонѣ, бо не жалувавъ себе, не дивлячись на те, що пораненый бувъ у голову, якъ вѣнъ силувався зупинити рухъ ворогѣвъ до Вильна. Скиргайло сидѣвъ въ середньому замку, що мѣстився мѣжь верхнимъ та нижнимъ. Надѣйшовъ жовтень съ холодами та непогодою и теперь хрестоносцѣ мусили вертатись до Прусїи, загаючи пять тыжнѣвъ часу даремно.

У сей часъ умеръ великій магистеръ Тевтоньского Ордену Конрадъ Цольнеръ и его замѣстивъ Конрадъ Валенродъ. Сей поклавъ собѣ конче довести Витовтове дѣло до вчинку и почавъ збирати вѣйско для другого походу. Въ протягу часу мѣжь першимъ та другимъ походомъ до Марїенбурга приѣхали послы вѣдъ Московского князя Василя Дмитровича за невѣстою дочкою Витовтовою. Сей вѣдославъ дочку зъ великимъ числомъ людей, що мали собѣ за проводира князя Ивана Ольгимунтовича Ольшаньского и невѣста зъ Гданьска поѣхала моремъ, а дальше черезъ Ливонїю до пѣвнѣчной Руси. Черезъ сей звязокъ вага Витовтова ще збѣльшалася, бо Москва, що перше вже вѣдома була Ордену, теперь пѣсля Куликѣвской битвы надбала собѣ ще бѣльшой ваги. Якъ зѣхалося на другій рѣкъ (1391) багато гостей зъ Германїи, Францїи, Англїи та Шкоцїи, Конрадъ Валенродъ такъ поспѣшався зъ выправою у похѣдъ, що навѣтъ не встигъ справити въ Прусїи звычайный такъ званный „почотный бенкетъ“ передъ походомъ, що бѣ пошанувати гостей. Сей разъ сей бенкетъ для гостей справляли вже на Литовскѣй Землѣ, пѣдъ Ковномъ и бенкетъ сей бувъ далеко гучнѣйшій надъ тими, що звычайно справлялися попереду; багато такъ роздавано подарункѣвъ и такъ багато кошовавъ вѣнъ. Зъ вѣдсѣль вже рушили пѣдъ Вильно. Теперь Литовскїи та Польскїи проводирѣ зовсѣмъ змѣнили способъ обороны. Вони спалили навѣтъ Троки, а потѣмъ спустошили все навкруги Вильна и вся крайна опустѣла; тутъ вже вороже вѣйско не мало чимъ харчуватися. А въ замокъ вильнскїи було наведено багато всякой ѣжи, а его залога, маючи на чолѣ Яська Оленицкого, налагодилася оборонятись на довгїи часъ. Съ такой речи вороже вѣйско съ чимъ прїйшло, съ тымъ мусило и вѣдѣйти вѣдъ Вильна; воно почало захоплювати иншїи менше значнїи мѣста. Деякїи мѣста перехилились на Витовтѣвъ бѣкъ за помощьюъ зрады и въ сему виявилось велике спочуте Литовско-

русского народу до Витовта и Ягайло добре зрозумѣвъ се. Вбачаючи, що Поляки не дуже то допомагають ему, Ягайло поклавъ собѣ помиритись зъ своимъ суперечникомъ и ставъ складати сумирну умову.

Генрихъ, братъ Мазовецкихъ князѣвъ (Семка та Януша), що ще змалку именованый бувъ епископомъ полоцкимъ, приѣхавъ до замку Рітерсвердера; его збудували лицарѣ недалеко вѣдъ Ковна и тамъ живъ Витовтъ. Генрихъ оповѣстивъ сумѣжныхъ лицарскихъ комисарѣвъ, що его прислано складати сумирну умову и вѣнъ вѣдвернувъ имъ очи вѣдъ своего справедливого замѣру. Дѣйстно жъ вѣнъ вѣдъ Ягайла бувъ пѣсланный потай умовити Витовта на миръ. Проживаючи кѣлька тыжнѣвъ у Рітерсвердерѣ, молодой епископъ залюбився у Витовтовѣй сестрѣ и не дивлячись на свѣй духовный станъ, одружився зъ нею. Умовлюваня залюбленого вчинили на Витовта великій впливъ, а паче того самъ Витовтъ не добре почувався вѣдъ залежности вѣдъ Ордена; остогидло ему вже слухати Нѣмцѣвъ. Витовтъ поклавъ собѣ зрадити Нѣмцѣвъ.

Лицарѣ, маючи досвѣдъ тому, якъ умѣе Витовтъ бути зрадливымъ, держали по рѣжныхъ замкахъ, яко закладникѣвъ, родичѣвъ та бояръ его. На початку 1392 р. бѣльшѣсть Витовтовыхъ родичѣвъ лицарѣ выпустили до него; навѣтъ жѣнка его Анна злучились зъ нимъ. Зѣстали у лицарѣвъ тѣльки братъ Витовтовъ Конрадъ та двое малыхъ его дѣтей; але Витовтъ вже не жалувавъ дѣтей. При кѣнци мѣсяця червця вѣнъ разомъ переставъ таитись, захопивъ Рітерсвердереку залогоу, а самъ замокъ спаливъ; пѣсля сего спустошивъ ще кѣлька замкѣвъ, що рицарѣ збудували на Литвѣ. Вѣнъ рушивъ опѣсля до Вильна, де его привитавъ зъ великою шанюю Ясько Олесницкій. Лицарѣ розлютувались дуже, довѣдавшись про Витовтову зраду и заразъ же закували въ кайданы и Конрада князя и тыхъ бояръ, що пробували въ Маріенбургѣ, а сынѣвъ Витовтовыхъ отруили. Тымъ часомъ на Литву прибули Ягайло зъ Ядвигаю, бажаючи помиритись зъ Витовтомъ и се вчинилось 4. серпня 1392 р. Витовтъ ставъ великимъ Литовскимъ княземъ, яко самостѣйный державецъ, обѣцяючи Польскому королеви допомагати тѣльки, якъ трапиться до того потреба. Витовтъ навѣтъ помирился зъ Скиргайломъ при помочи Ягайла. Скиргайла зроблено „великимъ княземъ Рускимъ“, и дано

Кіевске князівство съ Кієвомъ, де вѣнъ черезъ три роки и вмеръ, до смерти збѣтаючись православнимъ и поховано его въ Печерскѣй Лаврѣ. Однакъ же деякимъ рѣднимъ братамъ Ягайловымъ не до смаку припали такі Ягайлові вчинки, що такъ високо постановили Витовта и змѣнили розпорядокъ въ удѣлахъ; не до вѣдодобы було се Володимирови особливо, бо у него силою вѣдняли Кієвъ, Корыбутови Сѣверскому та Свидригайлови Витебскому. Але супереченя тыхъ князѣвъ не довело нѣ до чого, а Витовтови се було на руку, бо дало приключку зовѣсмъ знищити удѣлы прилученемъ до великого Руско-Литовского князівства Сѣверцины та Витебцины. Не повелося такожь и Прусско-тевтономскимъ лицарямъ, що вчинили у вѣддяку за его зраду нападъ на Витовта, користуючи зъ боротьбы его зъ удѣльными князями, бо лицарске вѣйско и Жмудь не змогла нѣчого вчинити Вильну. Лицарѣ змушені були вѣдѣйти зъ нѣчимъ и помиритись зъ Витовтомъ (1394 р.). Пѣсля сего Витовтъ яко мога ставъ прилучати до себе удѣлы захѣдно-рускі и заразы же пѣсля смерти Скиргайла забравъ Кіевске князівство; майже сучасно зъ симъ прилучивъ до себе частину Волыньской Землѣ (вона була надѣлена замѣсть Кієва Володимирю Ольгердовичу) та Подѣле; останне вѣнъ вѣднявъ вѣдъ Федора Коріатовича, наймолодшого зъ братѣвъ, що ще були живі.

Се все були Рускі Землѣ, що Литовскій княжій рѣдъ надбавъ ще за довго передъ Витовтомъ для себе. Самъ Витовтъ побѣльшивъ свои володѣня надбанемъ у потомкѣвъ Володимира Великого дуже давной Руской Землѣ, се було князівство Смоленське.

Смоленськъ вже давно трошки залежавъ вѣдъ Литвы, съ того часу якъ на старшому Смоленському тронѣ Скиргайло посадовивъ Юрія Святославовича. Але Юрій мусивъ поступитись землею братови своему Глѣбови и иншимъ родичамъ. Изъ сего часу тамъ постали, якъ звичайно, свары та усобицѣ. Певно, що се дало Юрієви приключку вѣхати до тестя свого Олега Рязаньского и запобѣгати у него запомоги супроти родичѣвъ. Витовтъ и скористувавъ зъ сего. На сей часъ якъ разъ принавъ нападъ Темерлянѣвъ. Нѣ бы то для запомоги супроти Татаръ зятеви своему, великому князеви Московскому, Витовтъ пѣшовъ пѣдъ Смоленськъ. На зустрѣчь до него выѣхавъ Глѣбъ

Святославовичъ. Витовтъ привитавъ его ласкаво, надававъ подарункѣвъ и сказавъ, що вѣнъ не вѣдъ того, що бъ замирити сварки Смоленскихъ князѣвъ; вѣнъ навѣтъ давъ обѣтницю обороняти ихъ вѣдъ Юрія та Олега Рязаньского. Князѣ поняли вѣру сѣй обѣтницѣ и всѣ, якъ були, приѣхали до Витовтового табору и навѣтъ зъ боярами. Теперъ вже нѣчого було пытатись Витовтови и вѣнъ звелѣвъ забрати и князѣвъ и всѣхъ, хто зъ ними бувъ, а мѣсто, що нѣ вѣдъ кого не було оборонюване и не мало вже провѣдникѣвъ, забрано безъ жадной суперечки. Въ Смоленську були настановлені вѣдъ Витовта намѣтники и его залога (1395 р.).

Однакъ же на волѣ бувъ ще Юрій Святославовичъ. Его тестъ заступився за Юрія и особливо черезъ те, що пановане Литовске перейшло вже и на той бѣкъ рѣки Оки, се бѣ то сей правый, значить, треба було гадати про оборону власныхъ межъ. Отакъ сконлася и битва, а въ часѣ єи вороги обопѣльно ницили сумѣжнй землѣ; на останку Литва взяла перевагу. До Витовта приставъ и самъ Московскій великій князь. Року 1396 вѣнъ у купѣ зъ митрополитою Кипріаномъ навѣдавъ до своего тества у Смоленскѣ, де святкувавъ и Великдень. Выряджавъ вѣнъ до Олега послѣвъ вѣдмовляти его вѣдъ ворогованя зъ Витовтомъ. Въ осени сего року Витовтъ вчинивъ нападъ на Рязаньску Землю зъ великою силою вѣйска и спустошивъ єѣ; тутъ „Литовцѣ садовили людей улицями и рубали ихъ мечами“. Витовтъ, якъ оповѣдає лѣтопись „розливавъ Рязаньску кровь наче воду“. Скъднчивши єю выправу Витовтъ заѣхавъ до своего зятя у мѣсто Коломну и бенкетувавъ зъ нимъ тамъ кѣлька днѣвъ.

Майже сучасно зъ симъ вѣдомый ханъ Татарскій Тохтамышъ, якого побивъ Тамерлянъ и прогнавъ его зъ Золотой Орды Темиръ-Кутлуємъ, прибувъ зъ жѣнками, дѣтьми та слугами до Витовта. Сей осадивъ его въ Лидскому замку. Тѣ, що прибули съ Тохтамышемъ, побѣльшили число Татаръ на Литвѣ та на захѣднѣй Руси, що попередъ сего оселилися тутечки; се були то бранцѣ, що були забрані у вѣйнѣ съ Татарами, то такі, що самохѣтъ приходили оселятися тутъ, не маючи силы дальше збѣставатись мѣжъ своими черезъ безустанный сварки. Съ того-то давного часу вже постали татарскій оселѣ коло Вильна и по багато усякихъ мѣстахъ та селахъ литовско-рускихъ. Сѣ

Татаре исповѣдали свою власну вѣру безъ усякои заборони и виннїи були тѣльки службою въ часѣ войны.

Теперь Витовтъ ставъ однимъ зъ можнѣйшихъ державцѣвъ Европы. Але тымъ Витовтъ не удовольнився; мало ему було и сеи славы и сего широкого надбаня земель. Сими часами (1397 р.) навѣдавсь до него графъ Конрадъ Кїбургъ, Тевтонскїи лицарь, що бувъ выраженный до Витовта за якоюсь справою. Сей Кїбургъ списавъ свою подорожь и що вѣнъ бачивъ у Вильнѣ.

Есть дещо цѣкаве въ сему Кїбурговому описѣ и для того варто про дещо згадати.

Прибули нѣмецкїи послы на байдакахъ по Нѣману до Ковна и тутечки ихъ витавъ рускїи бояринъ Иванъ Федоровичъ на имя, що бувъ начальникомъ у замку. Тутъ треба було кѣлька день чекати — поки то — гонецъ, якого пѣславъ бояринъ до великого князя, встигъ звернутись зъ розпорядкомъ вѣдъ князя. Ковенскїи замокъ, збудованный зъ дикого камѣня бувъ узброенный пушками и ще було знати на мурахъ слѣды, що зѣоставили хрестоносецъ въ часѣ облоги Ковна. Залога складалася съ кѣлька тысячъ Литовцѣвъ та Жмудинѣвъ. Але Нѣмцѣвъ не пѣпустили близько до замку. Для того Кїбургъ тѣльки зъ далека мавъ зможнѣсть приглядатись до того, що було у Ковнѣ. Зъ вѣконъ видко було, що на тому боцѣ Нѣмана розложенный бувъ таборъ комонникѣвъ, рѣжно одягненьхъ и узброенныхъ; деякїи були закованїи въ залѣзнїи зброѣ, такъ само, якъ се робилося у Полякѣвъ, а деякїи були узброенїи тѣльки кїями (певно списами) и сидѣли на худыхъ шкапахъ. Ще була тамъ громада старыхъ людей зъ довгими бородами, що зодягненїи були въ сѣрїи киреѣ зъ острыми кобками — наче тї черцѣ Мїнориты и вони и вѣдрѣжнялися вѣдъ черцѣвъ тѣльки тымъ, що пѣдъ киреями мали не чорнїи каптаны. Червця 22. нѣмецкїи послы зъ литовскимъ урядникомъ Отокаремъ Остыковичемъ, що вмѣвъ говорити по нѣмецки, верхи на коняхъ приѣхали до Вильна. Передъ мѣстовою брамою ихъ зустрѣнули военнїи та мѣстовїи урядники, маючи на чолѣ намѣстника княжого Монивида. Черцѣ Францїискане закликали Нѣмцѣвъ до своего монастыря помолитись у церквѣ, що була на Пѣскахъ. Передъ замковою брамою нижнѣго замку ихъ привитали съ хлѣбомъ-сѣлью, съ кубкомъ пива на золотому полумиску. Пѣсля того, якъ послы помолит-

лись у соборъ, де ихъ зустрінули зъ святою водою та кадилами, вони розложилися у посольському будинкови, що стоявъ понадъ Вилію. Великого князя ще не було у Вильні і для того послы мали доволъ часу придивитись до усего, що дѣялось у Вильні і якъ хто живъ і якій хто бувъ. Кібургъ особливо выхваляє першого латиньского епископа на Литвѣ, Андрѣя Василю, що привитавъ послѣвъ у себе дома і угостивъ обѣдомъ. Се бувъ невеликого зросту, мѣцныи ще, старий чоловікъ, красный на обличчѣ; вѣнъ умѣвъ говорити латиньскою та нѣмецкою мовою. Вѣнъ упевнявъ Нѣмцѣвъ, що, выхрещена Литва дуже прихильна до новои вѣры і залюбки готова коритися усему, що нѣ поведить напача; що Литва навѣтъ стоить вже на дорозѣ, що бѣ зовсѣмъ прилучитись до захѣдно-европейской цивілізаціи.

У той же самый день послы оглядали Виленьскій соборъ, що имъ показувавъ старшій священникъ, Нѣмецъ родовитый, а такожъ выслушали службу божию, що вѣдправлялася передъ святомъ Ивана Хрестителя у вечерѣ.

Пѣсля сего Кібургъ оповѣдає про бенкетъ, якимъ принявъ послѣвъ Монивидъ у себе дома, де вѣнъ проживавъ у лѣтѣ, на Лукишкахъ. Въ часѣ вечери грала музика та спѣвали спѣваки, а вечеряли въ просторѣй комнатѣ, де горѣло багато восковыхъ свѣчокъ. Особливу увагу звернувъ Кібургъ на те, що за стѣлъ усякій сѣдавъ тамъ, де схотѣвъ, і, значить, каже вѣнъ, що у Литовцѣвъ усѣ рѣвнѣи.

Дальше розказує Кібургъ, що й у самому мѣстѣ і навкруги него на передмѣстяхъ було побудовано багато церковъ, якъ разъ по тыхъ мѣсяцяхъ, де стояла поганьска каплиця. А въ Антокольскому передмѣстѣ бувъ великій гай, а далѣ розпростирався великій лѣсъ; въ сему лѣсѣ були побудованѣ будинки виленьскихъ боярь, куда вони ѣздили на ловы.

Свято Ивана Хрестителя, якъ разъ припадало на Купала, що святкували й Русины і Литовцѣ і для того на другій день Нѣмцѣ зъ Отокаремъ ѣздили за мѣсто у лѣсѣ, де святкувавъ народъ. Тамъ було понаставлювано багато наметѣвъ, шалашѣвъ і розкладено багато огнищъ; бувъ великій гукъ вѣдъ пѣсень та людского гомону; молодѣи танцювали а поважнѣи люде бенкетували. Въ одному мѣстѣ на розлогѣй долині розкладене було велике огнище, а навкруги него ходило багато народу,

инші жь сидѣли на розстеленыхъ килимахъ, се вже бувъ не простый нарѣдъ, а значнї люде—и чоловѣки були особно вѣдъ жѣнокъ. Деякї порался коло закусокъ, що були розложенї на низькихъ столахъ, а инші дослухувалися спѣвѣвъ, що спѣвали старї люде; слуги свѣтили. Далеко на двохъ горбахъ по черзѣ грали музики, а навкруги палили смолянї бочки та смолове дерево.

Кїбургъ особливо выхваляе мѣсцевѣсть Вильно; воно дуже добре узброене, а сумѣжнїй горбы, яры, кручѣ та балки зъ лѣсами допомагали мѣстови оборонятись, по лѣсахъ було де сховатись людови вѣдъ ворожихъ нападѣвъ. Нѣмецъ каже, що спонукавъ Гедымина не сонъ про вовка залѣзного збудувати въ сему мѣстѣ Вильно, а сама мѣсцевѣсть, де були оселѣ коло Перкуновои святынѣ. Сї останнї вѣнъ обернувъ у мѣсто, вызначивши Русинамъ особну частину, а Нѣмцямъ та Полякамъ такожь особну—обидвѣ вѣдрубнїй вѣдъ Литовцѣвъ. Оповѣдаючи про двѣ народности, що жили у Вильнѣ, Кїбургъ бѣльше прихильнїй Литовцямъ нѣ жь Русинамъ. Литовцѣвъ вѣнъ зображуе яко людей високого росту, чорнявыхъ, чесныхъ и добрыхъ воякѣвъ, а Русины маленькї на зрѣсть, рудї и припадають не до вподобы. Руске жѣноцтво нѣ бы то зовеѣмъ не гарне и цеуе свое обличѣ убранемъ на головѣ, а Литвинки и гарнї, и до вподобы. Але Литвинки вѣдрѣжняються розпустою вѣдъ Русинокъ; Литовцѣ -- нарѣдъ лѣнивый, пяницѣ и для того Русины заможнїйшїй. И князь и его двѣрть вживае Рускои мовы; молодѣ такожь по монастыряхъ учиться въ рускѣй мовѣ. Багато ученыхъ людей Русинѣвъ съ Татарскихъ часѣвъ перейшло зъ за Днѣпра у Литву и для того на Литвѣ переважуе и руске письменство и руска цивїлізація. Про се жалкуючи оповѣдавъ Кїбургови епископъ Андрѣй и дуже жалкувавъ у купѣ зъ нимъ, що повертаючи на латиньство Литовцѣвъ не чѣпали Русинѣвъ, що исповѣдали вѣру „еретицку та манихейску“. Вже тодѣ, значить, при кѣнци XIV. ст. можна було вбачати, якїй буде конецъ для православной вѣры въ Польско-литовскѣй державѣ.

Кїбургъ зображуе Витовта яко дѣйного та розумного державця. За невеликїй часъ вѣнъ ветигъ дати ладъ усему и заспокоити свары та усобицѣ, та до того ще надбати княжїй скарбѣ. Витовтъ самъ ѣздить по околицяхъ, самъ хозяйнуе у княжихъ дѣбрахъ, навѣдується до князѣвъ, що були ему

підручній, а через се багато дбає собі набутківъ. Де збільша живе або у Новихъ Трокахъ, у мурованихъ будинкахъ, що будовані на острові середъ озера, або у Старихъ Трокахъ. До Вильна рѣдко учашає, а якъ приїздить—живе въ невеличкому будинку надъ Вилією; тї, що приїздить зъ нимъ, мѣстяться въ таборі навкруги. Витовтови не подобалися нѣ лови, нѣ бенкету; вѣть и не вѣнь мало, обходитися зъ людьми здержливо, мало смѣється; усяку чи добру, чи погану звѣтку приймає не лякаючись, але нарѣдь по всякѣ часъ має можність достуити до него. Велика княгиня Анна має на Витовта великій впливъ и майже не розлучається зъ нимъ.

Витовтъ, прибувши до Вильна, витавъ орденськихъ послѣвъ зъ великою шапою и церемонією. Слуги и цѣлый гуртъ покоєвихъ двѣрскихъ зустрѣли послѣвъ у дверей на рундуку. Вѣсьмь вартовихъ високого росту зъ довгими вусами та голеними бородами, зъ сѣрѣбними та сталевыми сокирами, у високихъ чорнихъ емушевыхъ шапкахъ, обмотанихъ золотими ланцюгами, стояло коло дверей усе дни. Самъ великій князь сидѣвъ на тронѣ, се бѣ то на богато убраному стѣльци; по бокахъ его стояло по два хлопцѣ въ бѣлѣй одежѣ, а далѣй сидѣли значні люди та секретарѣ. На сей разъ дѣло скѣдичилося тымъ, що послы уклонилися князеви та піднесли ему листы вѣдъ великого магістра, запитуючи, якъ вѣнь мається въ своімъ здоровлю. Пѣсля сего Витовтъ принявъ послѣвъ особисто „въ просторѣй кѣмнатѣ“, що була обвѣшана по стѣнахъ дорогими сѣдними килимами. Великій стѣль такожь накрытый бувъ килимомъ, а на столѣ стоявъ позолоченый хрестъ, шапка великого князя, мечъ на золотѣй скатерти. На покутю стоявъ образъ Пр. Богородицѣ зроблений зъ золота та сѣрѣбла, а передъ нимъ горѣла шкляна лампада, що висѣла на золотому ланцюжку. Князь бувъ у шапцѣ, що була схожа на брыль зъ широкими крысами; одягнений бувъ въ жовту шовкову корсетку, зацѣплену ажъ до горла золотими гузиками, въ рожевыхъ штанахъ та въ червонихъ чоботахъ зъ золотими острогами. Підперезаний бувъ золотымъ широкимъ поясомъ, а за поясомъ стримѣвъ держакъ кинджала обѣяного дорогимъ камѣнемъ; поверхъ корсетки була коротка литовека свитка гранатового цвѣту. Витовтъ добре розмовлявъ по нѣмецки, часомъ закидаючи по латиньски, бо его учивъ нѣмецкій лицарь. Князь бувъ

повный и на поглядъ здавався не великого здоровля; видѣ мавъ не молодецкій, а въ поглядѣ щось дуже поважного — се була мабуть спадщина рѣднои матери.

Описуючи все отее Кібургъ нѣчого не каже, чога вѣнъ приѣздивъ до Витовта; здається, се треба розумѣти такъ, що вѣнъ мавъ на метѣ вѣдвернути Витовта вѣдъ Ягайла а перехилити его на свѣй бѣкъ, скласти зъ Орденомъ спѣлку, бо Орденowi дуже бажалося перешкодити Литвѣ злучитись съ Польщею. И справдѣ швидко зайшли такі справи, що допомогли Орденowi въ сему дѣлѣ.

Мѣжъ Витовтомъ та корольвскою парою швидко повстало непорозумѣне въ питаню про подѣль Подѣля. Хочъ Витовтъ вѣддавъ частину Подѣля Ягайлови, де сей постановивъ навѣтъ и своего намѣтника, краковскаго воеводу Спытка зъ Мельштына; однакъ же сей Спытко бѣльше залежавъ вѣдъ Витовта, нѣ жъ вѣдъ Польскаго короля. Паны польскі реметвували на се. Вони дивилися на Подѣле, яко на околицю Галичины та Волини, се бѣ то яко на володѣне польскои короны, бо съ часу Казимира Великаго Галичина та Волинь були прилучені до Польщи. На сей поглядъ польскі магнаты ветигли навернути и Ядвигу, яко наслѣдницю Казимира Великаго и Людовика Угорскаго и черезъ се Ядвига почала вымагати вѣдъ Витовта, що бѣ вѣнъ плативъ ѣй данину, яко ленникъ польскои короны, що володѣвъ Подѣлемъ.

Таке вымагане дуже припало не до смаку Витовтови, що вважавъ себе державцею зовѣмъ незалежнымъ Литовско-Рускои державы, такъ само якъ Гедыминъ и Ольгердъ. Скликавъ вѣнъ до Вильна литовскихъ та рускихъ боярѣ и запытавъ ихъ, чи вони вважають себе залежными вѣдъ польскои короны, чи нѣ; чи повинні вони платити польскѣй коронѣ данину? Бояре дали вѣдповѣдь, що нѣ. Сучасно зъ симъ Литовскіи великій князь умовився зъ великимъ Тевтонскимъ магистромъ Конрадомъ Юнгингомъ зѣѣхатись зъ нимъ на звычайному мѣсци, се бѣ то на островѣ рѣки Дубисы. Въ осени року 1398 зѣѣхались вони справдѣ и покладали мѣжъ собою вѣдрубну вѣдъ Польщи Литовско-Пруску спѣлку; Витовтъ поступився Орденowi частиною Жмуди и згодився на те, що бѣ Пековъ залежавъ вѣдъ Ордена; зъ своего боку Орденъ давъ обѣтницю допомогти Витовтови пѣдбити пѣдъ себе Новгородъ Великій. На

бенкетахъ, що справлялися тодѣ, литовскій та рускій бояре, вѣдаючи про таємні думки Витовтови, пили за здоровле „короля“ Литвы та Руси.

Чутка про сю спѣлку Литвы съ Прусією завдала великого жалю Ядвизѣ. Не мала вона нѣколи щастя, не мала вдачи и вѣ тому, задля чого принесла на жертву своє молоде житѣ, злучивши его зъ житемъ Ягайла; шукала вона втѣхи вѣ побожности. Єѣ попрекали ще й вѣ тому, що не мала дѣтей, бо що бѣ скрѣпити нову династію на польскому престолѣ, треба було мати сына, а королѣвска пара прожила вже дванайцять рокѣвъ у купѣ, а дѣтей не прижила. На останку завагоиѣла Ядвига и вже Ягайло бувъ такій радій, що навѣтъ запросивъ самого папу бути хрестнымъ батькомъ его сынови и вже налагодився справляти великій свята. Але року 1399 вѣ червцѣ вродилася дочка, що тыжнѣвъ черезъ три и вмерла, а слѣдомъ за нею вѣдала Богови душу й Ядвига. Вѣдаючи, що пѣсля еи смерти Ягайло ще менше матиме права на польску корону, Ядвига дала ему заповѣтъ, що бѣ вѣнъ одружився зъ Анною, дочкою графа Ціллі, внучкою Казимира Великого. Ягайло справдѣ довѣвъ се потѣмъ до вчинку.

II.

ВИТОВТЪ

князь Литовско-рускій.

Вже була згадка про те, якъ вѣдомый ханъ Тохтамышъ, побитый на голову Тамерляномъ, удався до Витовта и вѣ его володѣняхъ знайшовъ собѣ зѣ своими притулокъ. Отже Витовтъ загадавъ собѣ скористувати зъ сего та пѣдбити пѣдъ свѣй вѣпльвѣ и Золоту Орду, а вже тодѣ за еи запомогою розсунути мѣжъ своєї державы коштомъ сусѣдъ, особливо пѣвнѣчнои та сѣднѣн Руси. Поклавши собѣ таку мету, Витовтови само по собѣ треба було першъ надъ усе вернути престѣлъ Тохтамышеви и для того на той часѣ, якъ зъ Орды приѣхали послы до Литвы, що бѣ забрати Тохтамыша, Витовтъ вѣдповѣвъ: „Я самъ иду на Кутлудя“. Сей похѣдъ Витовтѣвъ на Татаръ нагадувавъ хрестові походы. Папа Бонифатій IX. булею своєю звелѣвъ оповѣстити отсей похѣдъ супроти поганыхъ Та-

тарь, об'яуючи усѣмъ тымъ, що подутъ у похѣдъ, простити ихъ грѣхи. Витовтъ почавъ скликати велике вѣско, а до него прилучилося майже 50 удѣльныхъ князѣвъ Литовскихъ та зъ Украини-Руси. До сего походу пристало такожъ багато польскихъ панѣвъ зъ своимн корогами, а мѣжъ ними особливо вѣдржнявся Спытко зъ Мельштина, що бувъ васальнымъ Литовскимъ володаремъ на Подѣлю. Чимало було й Татаръ за приводомъ Тохтамыша, що рушили въ купѣ зъ Витовтомъ. Навѣтъ и Тевтонскѣй лицарѣ додали кѣлька сотень своихъ зельзомъ узброенныхъ комоникѣвъ для запомоги Витовтови. Вѣско Витовтове, окрѣмъ самопалѣвъ, узброене було навѣтъ гакѣвницями та гарматами. У сей часъ ще жила королева Ядвига и вѣ дуже бувъ не до вподобы отсей похѣдъ. Але Витовтъ, почувавши свою власну мѣць, не слухавъ нѣякои перестороги и року 1399 въ червцю рушивъ зъ мѣся. Мабуть и ѣму хотѣлося здобути собѣ такой славы, якъ здобувъ ѣ Дмитро Московскѣй на Куликовому поли.

Витовтъ такимъ чиномъ, маючи зъ собою сѣмдесять тысячъ вѣска, переправився черезъ Днѣпро бѣля Кіева и вступивъ у степъ. Вѣско щасливо перейшло Сулу, Хороль, Пеіоль и стало таборомъ понадъ Ворсклою, бо на другому боцѣ зурѣло хана Тімуръ-Кутлуя, съ Татарскою Ордою. Тімуръ, вбачаючи, що не подолѣе такого великого вѣска, яке було у Витовта, та бажаючи чимъ небудь зганти часъ, поки надѣде ѣму запомога вѣдъ Едигея зъ другою Ордою, почавъ умовлятися зъ Витовтомъ: „Зъ якои речи ты выступивъ супроти мене, якъ я нѣчимъ не займавъ твого володѣня?“ пѣславъ спытати Кутлуй у Витовта. „Господь допустивъ менѣ володѣти свѣтомъ; выплачуј менѣ данину и будь менѣ сыномъ“, звелѣвъ вѣдѣтувати Витовтъ. Кутлуй, нѣ бы то згоджуючись на се, не згоджувавсь тѣльки на одно: що на татарскихъ грѣшахъ выбиване було имя та печать Витовтовѣ. Однакъ же вѣнъ не зовѣмъ вѣдмовлявъ, а тѣльки просивъ пѣждати три днѣ, поки розмыслить добре, а тымъ часомъ улещувавъ великого князя подарунками та заговорювавъ ѣго пѣсланцями. Ажъ ось и Едигей зъявився зъ новою Ордою. Сей вже пѣславъ просити Витовта выступити по надъ рѣчку для особистого побаченя. „Удалый княже“, казавъ вѣнъ, „якъ Тімуръ-Кутлуй згоджується бути тобѣ за сына, то се я розумѣю, бо вѣнъ молодшій вѣдъ тебе;

я жь старшій вѣдъ тебе и для того ты повиненъ бути моимъ сыномъ; отъ ты й плати менѣ данину и повели выбивати на литовскихъ грошахъ мою печать“. Дуже вгнѣвали такі смѣшки Витовта и вѣнъ не довго думаючи звелѣвъ вѣйску выступати съ табору, що бувъ обставлений возами зъ зельзными ланцухами, переходити Вореклу та бити Татаръ. Самъ тѣльки Спытко Мельштинскій перестерѣгавъ князя, радячи помиритись съ Татарами, бо бачивъ велику силу Татарского вѣйска (его було нѣ бы то тысячъ 200.); але молодь почала ремствувати, учувши таку раду. Особливо сердився оденъ польскій панъ на имя Павло Щукѣвскій. „Якъ тобѣ жалко розлучитись зъ своею гарною жѣнкою та зъ великимъ добромъ“, ремствувавъ вѣнъ, „то хочь не лякай тыхъ, що не лякаються зѣткнути ся съ Татарвою и положити голову въ битвѣ“. „Ще сего дня“, вѣдвѣтувавъ нѣ бы то на се Спытко, „я прийму чесну смерть, ты жь тѣкатимешъ вѣдъ ворога“.

Вже надъ вечеръ у вѣвторокъ 12. серпня почалася битва. Татарского руху не було видко за страшенною курявою и користуючи зъ сего вони встигли обступити навкруги християнскихъ лицарѣвъ, та й давай бити у нихъ конѣ — треба було такимъ чиномъ имъ битись нѣхомъ. Тутечки нѣчого не допомогли й гарматы, бо имъ трудно було вгнаться за швидкими та верткими Татарами, що або кидались у розтичъ, або зновъ злучались у одну купу, якъ того треба було. На самъ передъ Витовтъ однакъ же вдачливо зробивъ нападъ на Едигея, що стоявъ зъ вѣйскомъ супроти него. Але тымъ часомъ Тимуръ-Кутлуй зайшовъ зъ заду Витовтови и тымъ скѣнчивъ битву. Першій почавъ тѣкати Тохтамышъ зъ своими Татарами, а за нимъ рушивъ и Витовтъ зъ братомъ Жигмонтомъ та боярами. Багато князѣвъ та вельможъ Литовско-рускихъ пропало въ сей день, одні лягли кѣстями на поли, а иншихъ захоплено у неволю. Въ числѣ вбитыхъ були: двоухъ Ольгердовичѣвъ—Андрѣй Полоцкій та Дмитро Корыбутъ Брянскій, дальше Глѣбъ Святославовичъ Смоленскій, Иванъ Юрѣевичъ Белзкій и иншій. Бувъ вбитый такожъ и Спытко Мельштинскій, панъ же Щукѣвскій, що такъ выхвалявся вмерти безъ страху, утѣкъ. До рукъ татарскихъ дѣстався увесь таборъ зъ усѣмъ; що було въ нѣмъ—навѣтъ зъ гарматами. Татарва гналась за Витовтомъ ажъ до Кіева, зъ якого Тимуръ-Кутлуй взявъ великій окупъ

(ні бы то 3000 руб., та съ Печерскои Лавры 30 р.). Пóсля сего Татаре спустошили Кіевску та Волинську околицю аж до Луцка и вернулись у свóй степь, везучи зъ собою велику здобыч та бранцѣвъ багато. Незабаромъ вмєрь и Тимурь-Кутлуй, а на его мѣсце постановивъ ханомъ Едигей брата Кутлуєвого Шадибека. Черезъ кóлька рокóвъ и Тохтамышь загинувъ въ пóвденному Сибірѣ — дехто оповѣдав, що его вбивъ Едигей.

Отака невдача Витовтова надъ Вореклою вєла за собою дуже великій наслѣдокъ для схóднои Европы. Литовске князѣвство хочъ и часово збслабло и тепєрь вже Витовтови не до думки була пóвночна та схóдна Русь, вóнь не мавъ спроможности у сей бóкъ розпростирати свои володѣня. А Москва потай радѣла, двлячись на люту боротьбу своихъ ворогóвъ Литвы зъ Ордою. Литовска невдача заразъ же вóдбилася на долѣ Смоленського князѣвства.

Не до вподобы було Литовске панованє Смолянамъ и вони заразъ же пóслали до свого природженого князя Юрїя Святославовича, що гостюєвавъ у свого тестя Олега у Рязани. Року 1400 Юрїй почавъ благати тестя, кажучи: „Смоленскїй мои прихильники подали менѣ звѣтку, що багато дехто хоче бачити мене на моѣй батькóвщинѣ та дѣдизнѣ; будь ласкавъ, дай менѣ пóдмоги сѣти у Смоленську на князѣвскому столѣ“. Олегъ допомóгъ Юрїєви. Року 1401 вóнь справдѣ пóдступивъ до Смоленська и оповѣтивъ городянъ, що якъ вони не згодяться приняти до себе княземъ Юрїя, то вóнь доти не вóдойде вóдѣ мѣста, поки не захопить его до рукъ и не спустошить огнемъ та мечемъ. Въ мѣстѣ постала суперечка, бо одні були за Витовта, инші за Юрїя. Останнї перемогли и въ серпню Смоленськѣ вóдчинивъ браму. Тутъ Юрїй не здержавъ своєи лютости и почавъ князюєванє душегубетвомъ намѣстника та Витовтовыхъ прихильникóвъ. Витовтъ почавъ за се заразъ же вóйну зъ Рязаню та Смоленськомъ и на початку и въ сѣй вóйнѣ не повелося єму. Олегъ же мавъ гадку, що тепєрь наставъ часъ якъ разъ вóдобрати вóдѣ Литвы дещо захопленє его въ околицяхъ Свєрянъ и Вятчѣвъ и нбславъ туда свого сына Радослава, забрати назадъ князѣвство Брянське. Але на сєй разъ доля схилилася на бóкъ Витовтóвъ. На зустрічъ Рязанцѣвъ Витовтъ вьрядивъ Семена Лугвєня Ольгердовича

зъ вѣйскомъ, та додавъ ще до него Олександра Патрикѣевича, Стародубского удѣльного князя. Бѣля мѣсточка Любутска (на Оцѣ) Рязаньцѣвъ люто побито (1402 р.). Радослава захопили та й посадили пѣдъ замокъ; такъ вѣнъ просидѣвъ ажъ три роки, поки его не выкуплено. Такого горя не перемѣгъ старый Олегъ та незабаромъ и вмеръ.

Заразъ же змѣнився й станъ Юрія Смоленського.

Хочъ Витовтови й не повелося року 1404 и вѣнъ даремно розбивавъ гарматами мѣцнѣи муры Смоленскѣи, нѣчого не вдѣяли симъ, однакъ же и вѣдѣйшовши вѣдъ сего мѣста, вѣнъ не вѣдступивсь вѣдъ свого покладаня захопити зновъ его. А тутъ ще й багато дехто зъ боярѣ та городянѣ Смоленскихѣ хилився на бѣкъ Литовского державця, вбачаючи лютѣсть Юрѣву. Не вѣдаючи вже до кого обернутись, Юрѣй удався самъ до Москвы и почавъ благати Московского князя Василя Дмитровича, захистити его вѣдъ Литвы; за се вѣнъ дававъ обѣтницю послухати Москвы. Василь, хочъ не зовсѣмъ вѣдмовивъ Юрѣю, однакъ же гаѣвъ часъ, мабуть не бажаючи йти навпаки своєму тестеви. Тутечки було мабуть не безъ впливу й Софѣи Витовтѣвны. А Витовтъ тымъ часомъ скористувавъ зъ выѣзду Юрѣевого зѣ Смоленска, зновъ пѣдступивъ до мѣста и тогожь самого 1404 року у лѣтѣ бояре вѣдчинили ему браму. Вѣнъ такожь, то покаравъ, то повыганявъ своихъ суперечникѣвъ, однакъ же городянѣ прихиявъ на свѣи бѣкъ рѣжними пѣльгами. Чутка въ Москвѣ про здобуте Витовтомъ Смоленска угнѣвала дуже Москалѣвъ, а Юрѣй на швидку поспѣшився до Новгорода; тамъ ему на урядъ дано кѣлька мѣсть.

Тутъ вже зовсѣмъ виявилось, що Витовтъ, якъ тѣльки прочутився вѣдъ неповоду по надъ Ворсклю, заразъ же зновъ поклавъ собѣ дбати въ Земляхъ Новгородскѣи та Псковскѣи. Уже року 1405 вѣнъ вчинивъ нападъ на Псковску околицю, придбавъ собѣ мѣсто Коложе, та побивъ и забравъ багато народу. А Новгородцѣ, якъ звичайно, або не встигали дати запомоги або й зовсѣмъ не дбали про се. Тодѣ Псковичане обернулися до Московского князя. На сей часъ Московскѣи князь зрозумѣвъ, яка небезпечнѣсть повставала вѣдъ Литвы та розмирившись съ тестемъ, пѣславъ вѣйско на Литву. Впродовжъ трѣхъ рокѣвъ (1406—1408) вѣйна мѣжь зятемъ та тестемъ майже не вгавала. Тричи Василь та Витовтъ выступали оденъ

супроти одного зъ великимъ вѣйскомъ и тричи дѣло не дошло до бѣйки, а все кѣнчалось сумирною умовою. Въ останне стрѣча ихъ повстала 1408 р. въ жовтню понадъ рѣчкою Угрою, що протѣкала по межѣ ихъ князѣвствъ и тутъ складеный бувъ миръ, а кождый зѣстався при тому, що мавъ до сего часу. Вже пѣсля сего нѣ разу Витовтъ не важився йти нѣ супроти Москвы, нѣ супроти Новгорода або Пекова.

Въ часѣ сей вѣйны багато декого зъ незадоволенихъ Витовтомъ заможныхъ Русинѣвъ та Литовцѣвъ попереходило на житло до Москвы; особливо багато такихъ знайшлося у Чернигѣвщинѣ та Сѣверщинѣ. Мѣжь сими бувъ Свидригайло Ольгердовичъ, удѣльный князь Сѣверскій, рѣдний братъ Ягайлѣвъ, бо вѣнъ самъ хотѣвъ бути великимъ княземъ на Литвѣ. Дуже зрадѣвъ ему Василь князь, а заразъ же вѣдѣвъ кѣлька мѣствъ яко то: Володимиръ, Переяславъ, Юрѣвъ, Волокъ Ламскій, Ржевъ та пѣвъ Коломны. Такій вчинокъ не дуже подобався Москалямъ и ся невподоба вѣдѣлася навѣтъ у лѣтописи, а паче ще тодѣ, якъ Свидригайло въ часѣ Едигеевого нападу утѣкъ назадъ до Литвы, замѣеть того, що бѣ обороняти Москву, та на дорожѣ ще й пограбувавъ Серпухѣвъ. Чи не думавъ часомъ Свидригайло за помощью Василя подолѣти Витовта, та самъ зробитись великимъ княземъ, подѣливши Литовско-рускій Землѣ зъ Москвою; а якъ побачивъ, що сего не можна зробити, то й утѣкъ. Але не пощастило ему и на Литвѣ, бо тамъ его схопили и вѣдослали до Кременця пѣдъ сторожу.

Але ще важнѣйшимъ наслѣдкомъ того, що Витовтови не довелось подолѣти Татаръ надъ Ворекою, було змѣцнене звязку мѣжь Литвою та Польщею. Стративши багато силы, Витовтъ мусивъ помякшати и запобѣгати у своего брата у другихъ Ягайла пѣдпоры супроти своихъ незослабленихъ сусѣдъ, се бѣ то супроти Москвы, Золотой Орды та Нѣмцѣвъ. Року 1401 въ мѣсяци сѣчню браты зѣѣхались у мѣствѣ Вильнѣ. Литовско-рускій князь та бояре на сему зѣѣздѣ заприсягли яко мога ихъ та сила запомагати Польскому королеви, а якъ умре Витовтъ, зробити Великимъ княземъ тогожь Владислава-Ягайла. Польскій урядники зѣ своего боку понялися, якъ бы вмерть Ягайло, безъ згоды Витовтової нѣкого не выбирати королемъ

у Польщу. Ся покладаня були скрѣплені формальнымъ актомъ, и зъ сего часу повсталa політична унія Литвы съ Польщею, якъ давъ на се обѣтницю Ягайло въ часъ коронованя, а великій князь Витовтъ тѣльки по смерть свою ставъ володаремъ Литвы та Руси. Але тутъ про щорѣчну данину, якои вымагала королева Ядвига зъ Витовта, не було й згадки. Дякуючи сѣй унії, Витовтъ швидко почувъ на силѣ почати рухъ на пѣвнѣчну та схѣдну Русь; найбѣльше жъ Литовско-Польска унія завадила свому сусѣдови Тевтоньскому Ордену. Для безнастанныхъ стычокъ Литвы зъ Нѣмцями приключкою разъ-у-разъ була ота Жмудь, що въ часъ боротьбы зъ Ягайломъ Витовтъ вѣддавъ своимъ спѣльникамъ лицарямъ Тевтоньскимъ и що пробувала въ поганьствѣ и пѣсля того, якъ Литва була перехрещена. Коло Жмудинѣвъ почали по своему звичаю поратись Нѣмцѣ, вводячи Христову вѣру огнемъ та мечемъ. Нѣмцѣ напірали на Жмудь разъ-у-разъ зъ двохъ бокѣвъ — съ Прусіи та зъ Ливоніи. Зъ свого боку Жмудини вѣддячували Нѣмцямъ, коли мали силу, повстанями и часомъ обертались за запомогою до князя Витовта. Сей до якого часу не хотѣвъ сваритись зъ Орденомъ, часомъ навѣтъ и самъ допомагавъ ему гнѣтити Жмудь; але шукавъ тѣльки приключки, що бъ вернути назадъ свою батькѣвщину. Сучасно постали непорозумѣня мѣжь Орденомъ та Ягайломъ черезъ такъ звану Нову Мархію, що Зигисмундъ король Угорскій заложивъ Ордену, вона жъ межувала съ Польщею. До сего ще треба додати, що Поляки не забули втраты свого Балтійского побережа. Вороговане мѣжь Славянами та Нѣмцями, що наче та искра въ попелѣ тлѣло безнастанно, чекало тѣльки вѣтру, що бъ палахнути поломенемъ.

Доти було тихо й спокѣйно зъ обохъ бокѣвъ, поки живъ на свѣтѣ магистеръ Конрадъ фонъ Юнгінгенъ; вѣнъ любивъ супокѣй, бувъ побожnymъ и вѣдрѣжнявся мягкимъ норовомъ. На останку остогидъ такій супокѣй Нѣмцямъ и вѣнъ выкликавъ дѣйнѣсть у другій бѣкъ; якъ тѣльки Конрадъ згорнувъ руки, заразъ же лицарѣ выбрали на его мѣсце его родича Ульриха фонъ Юнгінгенъ, а се бувъ вже не такій, що бъ усидѣти спокѣйно.

Року 1408 на Литвѣ повставъ недорѣдъ. Король Польскій пѣславъ на Литву зѣ своихъ Куявскихъ Земель 20 суденъ хлѣба и якъ имъ довелося проплывати черезъ Прусію, то лицарѣ

й захопили ихъ, маючи за приключку, що се везуть зброю; а имъ просто не хотѣлось пускати польского хлѣба до Литвы, де вони мали надѣю продати свѣй дорогою цѣною. Даремно Поляки вимагали вѣдлататы за такій вчинокъ. Нѣмцѣ не звертали на се уваги и такимъ побытомъ вѣдносины обопѣльнй чимъ дальше, тымъ бѣльше цеувалась. На Жмуди тымъ часомъ почавъ ворухитись супроти Нѣмцѣвъ народъ, що пѣдбурювавъ потай Витовтъ. Року 1409 зъ обохъ бокѣвъ почали лагодитись до вѣйны. Король Ческй Вячеславъ, що бувъ винѣнт Нѣмцямъ багато грошей та Зигисмундъ, король Угорскй, хоч и вмовляли сумирнѣсть Нѣмцѣвъ та Полякѣвъ, але ветигли вдержати ихъ въ миру не довгй часъ, якъ разъ стѣльки, скѣльки було треба для злагодженя всего та скупленя вѣйска. Якъ тѣльки скѣнчився часъ замиренья, заразы же обыдва вѣйска зѣйшлися бѣля Грѣнвальду (Дубровна) та Таненбергу, тутечки и скоилась вѣдома битва 15. лиця 1410 р.

Кѣлькѣсть злученого польско-литовско-руского вѣйска, якъ оновѣдають лѣтописцѣ сягала ажъ за пѣвтораста тысячъ; въ сѣмъ числѣ было майже 30.000 татарскихъ комонникѣвъ за приводомъ Витовтового спѣльника султана Салядина, сына Тохтамышового; Ягаило жъ мавъ майже 20.000 верхѣвцѣвъ съ Чехѣвъ и иншихъ захѣдныхъ Славянъ. Що до Нѣмецкого вѣйска, то его було мало не 90.000, а мѣжь тыми бѣльше надъ 30.000 наймитѣвъ зъ Германіи. Однакъ же, хочъ перевага въ числѣ й була на боцѣ Славянъ, лѣпшй устрѣй та лѣпша зброя— на боцѣ Нѣмцѣвъ, не кажучи вже про бѣльше число гарматъ. При самому початку бою Витовтъ, що стоявъ праворучъ зъ вѣйскомъ, трохи не стративъ поля пѣдъ тискомъ Нѣмцѣвъ, але Смоленскй полкъ зупинивъ ихъ; тодѣ польске вѣйско зъ лѣвого боку стало напирати на ворога. Повстала завзята та крѣвава бѣйка и вона скѣнчилася тымъ, що Нѣмцѣвъ побито на голову. Майже 40.000 ихъ вбито изъ ихъ великимъ магѣстромъ та 2 сотнямъ лицарѣвъ, забрано бранцѣвъ 15 тысячъ та весь таборъ зъ усячиною, яка була въ нему. Самъ Витовтъ бився зъ ворогомъ, головнымъ же провѣдникомъ бувъ Польскй король, хочъ справдѣ майже не робивъ жадного розпорядку, а тѣльки стоявъ на горбѣ позадъ вѣйска та впродовжъ усеи битвы щиро молився. Такимъ чиномъ не провѣдникови належить дяка за вдаху въ сѣй битвѣ, а самому народному опол-

ченю Славянъ злученыхъ до купы. Тутъ пріймали участь полки Галицко-волинскій, Кіевско-сѣверскій, Полоцко-витебскій, Смоленскій и т. д. и особливо вѣдважно билися Смоленецѣ. Зъ сего часу Польща, що доси нѣчимъ не була вѣдмѣтна мѣжь Европейскими державами, стає дуже високо и се все сталося, дякуючи єдности зъ Литвою та Україною-Русею.

Грінвальденська битва належить до числа тихъ, що мають великій впливъ на долю цѣлыхъ державъ. Та й справдѣ вѣдъ разу здавалось, що Нѣмецко-Пруска держава, шо коштувала лицарямъ такои великои та невсынущои працѣ, повинна була розпастися. На всѣ боки вырядивъ король послѣвъ, вымагаючи покори и цѣлї околицѣ та мѣста Нѣмецкї одно за другимъ поспѣль корилися мовчки. Тутъ-то виявилось, якъ тубольцѣ прускї не навидять тихъ Нѣмцѣвъ, що силою забрали ихъ и якъ навѣтъ городяне й селяне нѣмецкї не люблять лицарѣвъ-черцѣвъ. Зъ другого однакъ же боку можна вбачати, якъ не вмѣвъ користувати зѣ своєї вдачи головний провѣдникъ Славянъ та якъ мало було єдности мѣжь Славянами. Самъ король гаявъ часъ та все пышався своєю справою, не рушаючи дальше. Замѣсть того, що бѣ не гаячи часу рушити дальше у самый осередокъ орденської державы, се бѣ то до Марієнбургу, Ягайло вже тѣльки на десять день пѣсля битвы пѣдступивъ до мѣста. А тымъ часомъ Генрихъ фонъ Плявень, орденскїй комтуръ, ветигъ зѣбрати у Марієнбурзѣ те, що зѣсталось вѣдъ вѣйска и такимъ чиномъ мавъ спроможнѣсть оборонитися.

Вѣдъ разу Ягайло не змѣгъ захопити Марієнбурга, часть проходивъ та проходивъ, зъявилась якась пошесть мѣжь вѣйскомъ его, а на запомогу до Ордена прїйшли люде зъ Ливонїи та Германїи. Жигмонтъ, що Нѣмцѣ обрали императоромъ, лагодився воювати съ Польскимъ королемъ. Першимъ, хто вѣдѣйшовъ вѣдъ Марієнбурга, бувъ Витовтъ; була чутка, шо на него мали впливъ нѣмецкї наговоры про засилуване Польского короля, а черезъ се повставала небезпечнѣсть его власнѣй самостѣйности. Слѣдомъ за Витовтомъ покинули Ягайла князѣ Мазовецкї — Земовитъ та Янушь. На останку и самъ Ягайло вѣдѣйшовъ вѣдъ мѣста. Тымъ часомъ Прускї мѣста зновъ почали коритися Нѣмцямъ. На останку року 1411 складено сумирну умову вѣ мѣстѣ Торнѣ и Орденъ не стративъ майже нѣчого съ того, шо мавъ перше: тѣльки Жмудъ була прилу-

чена зновъ до Литовского князѣвства, а Добриньска Земля до Польской короны.

Пѣсля Грѣнвальденской битвы Нѣмцѣ хочъ и багато стратили силы, однакъ же не покидали думки надолужити сѣ страты за помоогою Германіи, де императоромъ бувъ зроблений Зигисмундъ, и на якого велику надѣю покладавъ новый магистеръ ордену фонъ Плявенъ. Зигисмундъ же, хочъ и належавъ до чешскои, значить, славянської династїи, однакъ же бѣльше хилився на бѣкъ германїзму и суперечивъ славянѣству. Съ такои речи повинно було повстати ще близше поєднане великого Литовского князѣвства съ Польскимъ королѣвствомъ, що бѣ черезъ се мати силу боронитись вѣдъ Нѣмцѣвъ.

Се поєднане Литвы съ Польщею виявилось найяснѣйше въ такъ званѣй Городельскѣй Унїи.

Въ жовтню 1413 р. въ рускому мѣсточку Городлѣ надъ Захѣднымъ Бугомъ зѣвхалися зъ одного боку Ягайло съ Польскими вельможами, а зъ другого Витовтъ зъ Литовскими боярами. На сему соймѣ складеный бувъ торжественный актъ унїи, се бѣ то злученя Литвы съ Польщею. Въ нѣмъ зновъ списана була умова 1401 р., що до выбору короля пѣсля Ягайла и князя пѣсля Витовта. Дальше покладено було, на будуще въ пытанняхъ, що доторкувались до обохъ країнъ, збирати суспѣльнїи соймы, переважно въ Люблинѣ або Парчевѣ, на ладъ Городельского. А на останку для ще бѣльшого поєднаня Литовскому боярству наданї були не тѣльки володарскїи права та привилеї однаковї съ польскою шляхтою, але навѣтъ и самї польскїи гербы. Для сего значнї литовскїи родини були прилученї до польскихъ родинъ, що мали свои власнї гербы на ладъ захѣдно-европейского лицарства. Н. пр. воевода Виленскїи Монивидъ прилученый бувъ до гербу Лелївы — Трокскїи Явно — до гербу Задора, каштелянъ Виленскїи Мингайло — до гербу Равичъ и т. и. Такимъ то чиномъ поставъ польско-шляхѣцкїи впливъ на литовско-руську цивїлізацію, а черезъ се повинна була збѣслабнути и сама власть великого князя Литовского. Найважнѣйше жѣ, що надѣяла Городельска унїа въ тому, що впливъ на Литву польско-латинскїи перемѣгъ, бо права й привилеї польской шляхты одержали тѣльки самї литовскїи бояре, якї були латинской вѣры. Вони мали право надѣляти своихъ дочокъ землею тѣльки тодѣ, якъ вони выходили замужъ

за чоловіківъ такожъ латинської вѣри. Вищі уряди на Литві—каштелянівъ та воєводъ—мали право одержувати такожъ тільки ті, що були латинської вѣри.

Тимъ часомъ жадоба Нѣмцівъ, зновъ вернути собі Жмудь, зоставалась та жь сама, не дивлячись на те, що вже не було Генриха фонъ Плявенъ, що Нѣмці скинули его зъ уряду. Що бь не попустити Нѣмцямъ, Ягайло та Витовтъ покладали собі самимъ обернути Жмудь у латинську вѣру и тимъ скінчити те, що почали чинити Нѣмці. Скінчивши Городельській соймъ, вони рушили у Жмудску Землю и почали самі перехрещувати погань. Въ сему дѣлѣ имъ повелося лѣпше, нѣ жь Нѣмцямъ, бо нарѣдъ бачивъ, що за него взялися власні князѣ, а не чужі люде, якихъ вінъ зненавидѣвъ за его тискъ та лютѣсть. Самъ Ягайло навѣтъ перекладавъ молитвы та науку для народу на рѣдну мову и самъ навѣтъ учивъ нарѣдъ. У купѣ зъ симъ князѣмъ почали будувати церкви парохіальні по рѣжнихъ мѣстахъ, соборъ же збудований бувъ въ мѣстѣ Мѣдникахъ, де ставъ жити и Жмудскій єпископъ. Тутечки жь пробувавъ и Жмудскій староста.

Що до своїхъ рускихъ околиць, де була православна вѣра, то тамъ Витовтъ прямувавъ тою жь стежкою, якою йшли его попередники—вінъ зъ усеи сили йшовъ навпаки церковного підбитя Москвѣ. Вѣдомо, що нѣ Галицко-волинскій князѣ, нѣ Польскій король, нѣ Литовско-рускій князѣ не згоджувались переносити съ Києва до Москвы столицѣ митрополіты, а бажали швидше мати особного митрополіту въ Києвѣ. Съ такои речи впродовжъ всего XIV. ст. можна вбачати двохъ митрополітівъ — одного у Москвѣ, а другого у Києвѣ, а часомъ ще й третєго у Галичинѣ. Однакъ же митрополітови Кипріянови Литовско-рускому довелось зѣстатись одному, якъ вмерли его Московскій суперечники (Матей та Пименъ) и вінъ зновъ злучивъ церкву московску зъ захѣдно-рускою. Не дивлячись на те, що Кипріянь живъ у Москвѣ, его поважали й любили и Витовтъ и Ягайло. Вінъ часто ѣздивъ зъ Москвы до своихъ захѣднихъ сынѣвъ, проживавъ тамъ чимало часу, бачився зъ Витовтомъ та Ягайломъ и мавъ хистъ до кѣнця свого вѣку зѣставатись єдинимъ митрополітою и схѣднои и пѣвденно-захѣднои Руси (вынявши єпархію Галицку и Черемьску, на якій однакъ мавъ деякій впливъ).

У сей часъ постали непорозумѣня мѣжь Василемъ Дмитровичемъ та Витовтомъ, его тестемъ и останній заразъ же, якъ тѣльки вмеръ Кипріянь, ставъ запобѣгати Царгородского патріярхи, що бѣ вѣнь назначивъ для Литовско-русского князѣвства особного митрополіту. Патріярха не згодився зъ симъ и назначивъ одного митрополіту Морейского Грека Фотія (1408 р.). Сей вже не бувъ такимъ, якъ бувъ Кипріянь. Вѣнь приѣхавъ до Москвы тѣльки 1410 р. и тутечки тѣльки й дбавъ про те, що бѣ упорядкувати добро, що належало митрополітови и яке було спустошене въ часѣ Едигеевого нападу.

Черезъ се его не злюбили и въ Москвѣ и въ захѣдній Руси, де приѣжджаючи вѣнь тѣльки й робивъ, що збиравъ прибутки зъ духовенства та съ церковной землѣ. Витовтъ дивлячись на те, що добутки митрополіты зъ Литовско-Рускихъ Земель йдуть до Москвы, ще бѣльше почавъ клопотатись про вѣдрубну митрополію.

Витовтъ наважився для того зробити митрополітою Григорія Самвлака; сей приѣхавъ до него зъ Болгаріи чи зъ Волоцины и такожь бувъ дуже вчений якъ и Кипріянь. Однакъ же нѣ Царгородскій императоръ, нѣ патріярха не згодились на се, не бажаючи роздѣляти руску митрополію. Не запобѣгши згоды у Византіи, Витовтъ вчинивъ такъ, якъ робили стародавній Рускій князь Ярославъ I. та Изяславъ II., вѣнь скликавъ до Новгородка - Литовского захѣдно - рускихъ епископѣвъ (Полоцкого, Чернигѣвского, Луцкого, Володимирского, Холмского, Смоленского, Турѣвского) та й звелѣвъ имъ постановити собѣ за митрополіту Григорія Самвлака 1416 р. Въ універсалѣ написаному Витовтомъ до епископѣвъ, вѣнь каже, що й императоръ и патріярха настановляють Рускихъ митрополітѣвъ „на мздѣ“, що Фотій тѣльки й робить, що обдирае церкви, а вѣнь, Витовтъ, зовсѣмъ не бажае чути докорѣвъ, що вѣнь не дбае про Кіевску церкву, хочъ вѣнь самъ и латиньской вѣры. Зъ своего боку и епископы роздѣслали універсалъ, въ якому обвѣлюючи себе въ тому, що не признають Фотія, казали однакъ же, що Грецкои церкви не цураються.

Здається, що обираючи на митрополіту Фотія та вѣддѣляючи митрополію, Витовтъ мавъ на метѣ ще иншу рѣчь: ему бажалося задовольнити папу и покласти початокъ церковного злученя Захѣдно-русской церкви зъ Латиньскою. Якъ разъ у сей

часъ екликано Констанцкій соборъ и Витовтъ вырядивъ на него Григорія у купѣ зъ епископами Рускими та боярами. Але Григорій Самвлакъ виявивъ себе щиримъ оборонцею схѣдною православною вѣры. Лѣтопись навѣтъ оповѣдає, якъ одного разу Самвлакъ запытавъ Витовта: „Чимъ се ты, княже, тримаєся латиньскою вѣры, а не православною - грецкою?“ На се Витовтъ нѣ бы то вѣдповѣвъ: „Якъ тобѣ бажається не тѣльки мене, а весь нарѣдъ бачити православною вѣры, то їдѣ до Риму змагатись съ напою та его мудрецами. Якъ подолѣєшь ихъ, то мы перейдемо у грецкій законъ, а якъ нѣ, то я всѣхъ перехрещу у латиньску вѣру“. Пѣсля такои речи вѣнъ пѣславъ Самвлака на соборъ. На соборѣ Захѣдно-рускій митрополита нѣчимъ не виявивъ своєї прихильности до унії православною вѣры зъ Римомъ. Року 1419 Самвлакъ переставився и пѣсля его смерти Витовтъ помирился съ Фотіємъ и такимъ чиномъ постала зновъ єднѣсть рускои церкви.

За часѣвъ Самвлака лиха година сконлась надъ недавною рускою митрополією. Вѣдомый Едигей, що бувъ змушений утѣкати зъ Сараю, захопивъ власть надъ Крымскими та Чорноморскими Татарами и склавъ тамъ нове ханство. Року 1416 вѣнъ зробивъ нападъ на Украину, переплывъ Днѣпро и кинувся на Кієвъ. Татаре не встигли захопити тѣльки Кієвскою замку, якій обороняла польско-литовска залога, а саме мѣсто було спалене и спустошене; багато спалено церковъ та монастирѣвъ, а мѣжъ тими и Печерскій. Такимъ чиномъ ледво очутився Кієвъ вѣдъ Батыєвого спустошеня, якъ зновъ бувъ знищений. Здається, що на сей нападъ пѣдневѣдили Едигея Прускій Нѣмцѣ. Треба памятати, що 12 рокѣвъ пѣсля Грінвальденскои битвы не уставало ворогованє Нѣмцѣвъ супроти Литвы та Польци; се ворогованє скѣнчилося тѣльки сумирною умовою понадъ озеромъ Мельно (р. 1422). Але вѣдомо, що Витовтъ оборонявъ чимъ небудь незадоволенихъ ханѣвъ Золотои та Крымскои Орды, дававъ имъ притулокъ и навѣтъ запомогу вѣйскомъ; вѣдомо такожъ, що й на Литвѣ и на Руси жило чимало Татарвы, що корилась Витовтови и часомъ навѣтъ служила въ его вѣйску супроти своихъ. Вѣдаючи се лукавый Едигей, вбачаючи, що самъ не твердо тримається на царствѣ, приславъ Витовтови подарунки кѣньми та верблюдами та иншими дорогими рѣчами и запобѣгавъ у него мира. Едигей писавъ до Витовта: „Вѣдо-

мѣй цѣлому свѣтови, княже, обыдва мы вже старі та немѣчнї, намъ гадається проживати въ супокою конецъ своего жита; кровь, що проливали мы въ битвахъ, вже высохла, лихї слова, що мы потрѣсували оденъ-одного, вѣтеръ розвѣявъ; гнѣвъ, що жеврѣвъ въ серцю нашому, спалило поломя вѣйны и само згасло съ часомъ“. И справдѣ складена була сумирна умова и здається, Едигей ставъ пѣдручникомъ Витовтовымъ (1419 р.).

Якъ бы не Свидригайло, то князюване Витовтове такимъ побытомъ довго бѣ було спокѣйне, бо вѣнъ не мавъ суперечникѣвъ въ сихъ часахъ. Вже майже 10 рокѣвъ Свидригайло сидѣвъ въ Кременцѣ на Волынѣ. Замковый комендантъ Конрадъ Франкенбергъ, Прусь родомъ, поважавъ Свидригайла и навѣтъ не перечивъ навѣдуватись декому зъ гостей. Прихильникъ Свидригайлѣвъ Данило або Дашко, сынъ Острожеского князя Федора, вбачаючи, що сими часами багато вѣйска проходило поузъ Кременецъ, и собѣ поклавъ на думцѣ скористувати зъ сего и потай зъ гуртомъ людей прїйшовъ поблизу Кременця. Двохъ зъ Дашковыхъ людей, якїсь Дмитро та Илїя, року 1418 у страстный четверъ прїѣхали до Кременця и оповѣдали, що вони стратили усе въ походѣ супроти Татаръ и не мають съ чимъ вернуться до дому. Вони просили Франкенберга прїняти ихъ на службу въ залогу. Тымъ часомъ у ночи передъ Великоднемъ Дашко та его одномышленникъ Олександръ Нѣсъ, князь Пиньскїй, зо своимъ вѣдѣломъ прикрался до замку. Якъ ще перше було умовлено, Дмитро та Илїя вѣдчинили браму, опустили звѣдный мѣстъ; тодѣ змовники кинулись у замокъ, повбивали вартовыхъ и навѣтъ Франкенберга, що дуже оборонявъ замокъ и вызволили такимъ чиномъ Свидригайла. Зъ вѣдсѣль сей останнїй рушивъ до Луцка, де було багато всякого Витовтового скарбу, а зъ Луцка переѣхавъ у Молдавію, а тамъ и до Угорщины до короля Зигисмунда. Сей узався помирити Свидригайла зъ братами. Ягайло згодився на се швидко, бо все любивъ усю свою рѣдню; вѣнъ навѣтъ помѣгъ Свидригайлови згодитись зъ Витовтомъ. Витовтъ давъ ему яко удѣлъ Брянскъ та Новгородъ Сѣверскїй и тутечки Свидригайло князювавъ ажъ по смерть Витовтову.

Найбѣльша сила и найбѣльша слава Витовтова впадає такимъ побытомъ на двайцятї роки XV. ст. Держава его розляглася вѣдъ Балтїйского до Чорного моря и вѣдъ Захѣдного

Буга до Оки рѣки, а впливъ его сягавъ и на пѣвнѣчну и схѣдну Русь. Въ заповѣтѣ своему Московскій князь назначивъ Витовта опѣкуномъ сынови и оборонцею, а якъ вмержъ Василь Дмитровичъ, то Рязанскій и Тверекій князѣ почали залежати вѣдъ Витовта. Новгородъ та Псковъ тѣльки грѣшми вѣдкупились вѣдъ Витовта и не оденъ разъ засмакували Витовтовою зброѣ. Крымскій та Чорноморскій Татаре боялися великого Литовского князя. Про останне е звѣстка у бургундского лицаря Жильбера де Лянуа, що зѣоставивъ описъ своєї вандрѣвки на схѣдъ. Року 1421 Лянуа яко посоль Англійского короля Генриха V. навѣдувався и до Витовта. Тодѣ Витовтъ пробувавъ у Кременцѣ, маючи коло себе багато князѣвъ та княгинь, боярѣ, татарскихъ значныхъ людей, а такожъ послѣвъ съ Пскова та В. Новгорода. Лянуа зѣ вѣдси прямувавъ до Сиріи та Єгипту черезъ Волощину, Туреччину та Византію и Витовтъ давъ у дорогу ему и проводирѣвъ и листы. Зѣ Волощины Лянуа бувъ змушений, черезъ вѣйну на Балканьскому пѣвостровѣ, кружляти на Кафу по Чорному морѣ; ось тутъ ему й довелося упевнитись, якъ Татаре и шанували и боялися Витовта.

Але зѣ усеи дѣйности Витовтової найважнѣйшими були вѣдносини его до Польщи. Спѣлка Литвы та Руси съ Польщею пѣсля Грѣнвальденьской битвы та Городельской уніи стала ще щѣльнѣйшою и обороняла ихъ вѣдъ суевѣднихъ ворогѣвъ. Ся спѣлка була ще мѣцнѣйша вѣдъ приязни братѣвъ у другихъ, Витовта та Ягайла. Владиславъ-Ягайло на старости лѣтъ выявлявъ ще бѣльше прихильности до рѣднои Литвы и частенько навѣдувався сюда и гостюючи довго справлявъ по лѣсахъ ловы на звѣрѣвъ. Часомъ браты звѣздилися до купы и тутечки окрѣмъ бенкетѣвъ та бесѣдъ радилися помѣжъ собою про рѣжнѣй політичнѣй справы. Въ сихъ справахъ Ягайло завсѣгды пѣддягавъ радѣ Витовтовѣй и Витовтъ справдѣ бѣ водивъ передѣ разъ-у-разъ, якъ бы не королѣвска канцелярїя та раднѣ паны, се бѣ то польскій вельможѣ. На чолѣ стоявъ єпископъ Краковскій Збигнѣвъ Олесницкій, що бѣля Грѣнвальдена выратувавъ короля вѣдъ Нѣмцѣвъ и съ того часу мавъ великій впливъ на Ягайла. Сей Олесницкій бувъ заступникомъ народовыхъ польскихъ напрямкѣвъ, де особливо йшло про Литовско-польску унію. Тамъ, де Витовтъ бувъ суперечникомъ

чистого польского напрямку, тамъ разъ-у-разъ Олесницькій перешкоджувавъ ему довести дѣло до вчинку.

Не до внодобы було Витовтови, що звыкъ порядкувати самовластно въ своій державѣ, дивитись якъ у Польщѣ канцелярія та шляхоцкѣй соймы, користуючи зъ слабого характеру Ягайлового, чимъ дальше, тымъ бѣльше обмежовували власть корольвску. Особисто Витовтови такожь важко було вѣдати, що вѣнъ тѣльки польскій вазаль, бо нѣде було правды дѣти, зъ Городельскою унію Литва *de jure* стала въ вазальныхъ вѣдносинахъ до Польщи; часомъ про се натякали Витовтови и польскѣй магнаты, кажучи, що вѣнъ намѣтникъ короля. Черезъ се дуже сумувавъ Витовтъ, якъ згадувавъ будущу долю рѣднои Литвы. Не чекавъ вѣнъ добра вѣдъ поеднаня съ такою державою, въ якѣй дуки та магнаты робили що хотѣли. Розумѣвъ Витовтъ, що Поляки дивились и на Литву и на захѣдну Русь, якъ на свою власну здобычь, якъ на свое надбане. Съ такого настрою Витовтового скористували тѣ сусѣды, якимъ не до смаку було отее поеднане Литвы съ Польщею, бо черезъ се поставала перевага сееи зъеднаной державы надъ иншыми державами, а Нѣмцямъ було боязко и за власну самостѣйность. Особливо Тевтонскѣй магистры безнастанно важилися пѣрвати унію. Въ сѣй справѣ имъ допомагавъ особливо императоръ Германскѣй и король Угорскѣй Зигисмундъ. Ему бувъ бы ще бѣльше на руку розмиръ Литвы съ Польщею, бо се бѣ вѣдопхнуло Витовта вѣдъ ческой справы, де Гуситы одержували запомогу вѣдъ захѣднои Руси и навѣтъ вони запрошували Витовта королемъ до себе. До якого часу Витовтъ не згодився на останне а тѣльки вырядивъ Жигмонта Корибутовича, Ольгердового внука зъ вѣйскомъ до Чехѣвъ. Теперь Зигисмундъ почавъ пѣдмвляти Витовта придбати собѣ зовсѣмъ политичну самостѣйность, а се можна було зробити ставши Литовскимъ королемъ. А Витовтови вже мицувъ 80 рѣкъ его житя и вѣнъ не мавъ жадного сына; бо сыны вѣдъ Анны Смоленской загинули въ тевтонскѣй невольѣ, а съ князѣвною Уляною вѣнъ не приживъ нѣ одной дитины. Владиславъ же Ягайло, яко вдовецъ, одружився въ четверте зъ Рускою князѣвною Софією племѣнницею Уляны Ольшанской, що перейшла у латиньску вѣру (1422 р.) та породила ему двохъ сынѣвъ: Владислава та потѣмъ ще Казимира. Значить, хочъ бы и вмеръ Ягайло, то

мавъ сынѡвъ и повинні були по смерти Витовта одержати въ спадщинѣ Литву.

Якъ за гѣлочку обѣручъ ухопився старый та одинокій Витовтъ за думку стати королемъ. Съ такою думкою у головѣ вѡнъ скликавъ у Луцку суевѣдныхъ державцѣвъ. Прибувъ сюда и Ягайло съ чималымъ числомъ своихъ магнатѡвъ та духовенства, що на чолѣ собѣ мало архієпископа Гнѣзненського Ястрембця та єпископа Кракѡвского Збигнѣва Олесницкого; приѣхали и молодой Московскій князь Василь Василевичъ, внукъ Витовтѡвъ зъ митрополітою Фотіємъ, а такожъ князь Тверскій и Рязанскій. Були тутечки и ханъ Перекопскои Орды, а магістеръ Тевтонскій та Ливонскій и пацскі легаты и византійскій посоль. Багато зѡбралося и удѣльныхъ князѣвъ зъ Литвы та Руси, що залежали вѡдъ Витовта. Довго чекали тѡльки, якъ звичайно, одного императора Зигисмунда — вѡнъ замѣсть 6. сѣчня, приѣхавъ тѡльки 22. зъ жѣнкою Варварою та зъ легатами угорскими, ческими та нѣмецкими. Ёму на зустрічъ выѣхали Витовтъ зъ Ягайломъ та зъ боярами; нарѡдъ выйшовъ за ними. Тутъ були єпископы рускій, латинскій и вѡрменскій съ попами та корогами, були и жидѡвскі рабѣны. Императоръ побожно уклонився святоцамъ, що державъ латинскій єпископъ, а на инші не звернувъ уваги. Задзвонили въ дзвоны, заграли въ трубы и императоръ встунувъ у мѣсто. Оповѣдають, що въ Луцку зѡбралося на сей часъ майже 15.000 гостей и вони не змѣстилися усѣвъ мѣстѣ, а мусили мѣститися по селахъ въ околицѣ.

На сему зѣздѣ мѣжъ иншими питаннями, про які запрошувавъ Зигисмундъ Ягайла и иншихъ державцѣвъ — про роздѣлъ Молдавіи, про Гуситскі вѡйны, про злучене схѡднои и захѡднои церкви, про боротьбу съ Турками, — вѡнъ почавъ умоплятись съ Польскимъ королемъ про те, що бѣ зробити Витовта королемъ Литовско-рускимъ. Ягайло сему нѣ перечивъ, нѣ згоджувався на се, не важачись нѣ на що безъ згоды польскихъ панѡвъ. А тодѣ, якъ спытали про се рады панѡвъ, вони, выслушавши промову палку Збигнѣва Олесницкого, що радивъ не згоджуватись на короноване Витовта королемъ, бо черезъ се ломалася умова уніи Литвы съ Польщею, потай вѡдѣхали зъ Луцка; самъ же Ягайло, злякавшись ихъ грѡзбы поѣхавъ слѣдомъ, навѣтъ не попрощавшись съ хозяиномъ. Отакъ звѣвся

нѣ нащо сей з'ѣздъ, бо Зигисмундъ швидко такожь выѣхавъ, а за нимъ и инші гостѣ; але попереду императоръ умовився зъ Витовтомъ з'ѣхатись на ново у Вильнѣ, де вже повинно було скластись справдешне короноване; на се запросили и иншихъ. Майже 7 тыжнѣвъ тягся Луцкій з'ѣздъ и дуже дорого коштувавъ вѣнъ Витовта. Що тыжня на харчъ гостямъ, якъ оповѣдає лѣтописецъ, уживано 700 бочокъ сыченого меду, не числячи вина мускатного та мальвазіи и иншихъ питокѣвъ; що тыжня рѣзано 700 ядѣвокъ, 700 баранѣвъ та кабанѣвъ, 60 зубрѣвъ, 100 лосѣвъ, окрѣмъ ще иншого мяса и усякой дичины.

Таке суперечане тѣльки бѣльше розпалювало Витовтову жадобу стати королемъ и вѣнъ поклавъ собѣ зломати его, пѣдкупивши польскихъ сенаторѣвъ. Знайшлося чимало кого, хто похилився на его бѣкъ; самъ тѣльки Збигнѣвъ Олесницкій не давався у руки. Даремно папа Мартинъ V. незгоджувався на короноване, даремно Ягайло згоджувався зложити навѣтъ свою корону, а зробити королемъ Витовта, — се тѣльки ще бѣльше розпалювало его. Пѣдневѣжували на се Витовта певно и захѣдно-рускій заможній люде, що не хотѣли уніи съ Польщею.

Року 1430 з'ѣхалися зновъ князѣ до Вильна, такъ же само якъ се було и въ Луцку и тѣ жь самі особы. Навѣтъ и Ягайло приѣхавъ зновъ съ панами та зъ Олесницкимъ. Тѣ паны, якихъ пѣдкупивъ Витовтъ, вже й згоджувались, але Збигнѣвъ самъ уперся. А для коронованя було вже все налагоджене и чекали тѣльки послѣвъ вѣдъ императора; вони повинні були привезти корону и инші королѣвскій регаліи. Посольство однакъ же не з'являлось. Не вѣдали, що й гадати про се, а дѣло було ось-яке. Поляки довѣдались, що ѣхатимуть императорскій послы черезъ Велику Польщу и скрѣзь по межѣ порозставляли сторожу, яка повинна була захопити ихъ и не пустити ѣхати дальше. Се задержало послѣвъ въ Бранденбургіи и часъ ишовъ и з'ѣздъ почавъ] повагомъ роз'ѣздитися. Се вчинило такій шкѣдливый вилывъ на старого Витовта, що вѣнъ важко занедужавъ. У него мѣжь плечима вирѣзалася якась боляка и вѣнъ поѣхавъ зъ Вильна у Трокескій замокъ; дорогою Витовтъ упавъ съ коня, а се ще погѣршило его немѣчь. Черезъ два тыжнѣ, 1430 року, 27. жовтня Витовтъ вѣддавъ Богови душу. Поховали его у виленькому соборѣ св. Станислава. Якъ звичайно, мѣжь народомъ пѣшла чутка, що смерть

Витовтову вѣщували рѣжні незвычайні зъявища, якї й записанї були въ лѣтописи. Оповѣдали, що того року въ Смоленську зъявився голый зовсѣмъ вовкъ и багато поѣвъ народу, а на Трокескому озерѣ впродовжъ цѣлого тыжня стояла кровь по верхъ воды.

Пѣсля Гедымина та Ольгерда, Витовтъ бувъ вже останнимъ, що такъ щиро пѣклувався про зъєднане Литвы та Руси захѣднон, останнимъ, що возвеличивъ Литовско-Руску державу та надавъ їй силы. Вѣнъ навѣтъ бѣльше нѣ жь єго попередники звѣвъ до купы и пѣдъ одну власть рѣжні околицѣ, що мали вѣдрубныхъ удѣльныхъ князѣвъ. Вѣнъ одержувавъ удѣльныхъ князѣвъ и Литовскихъ и Рускихъ въ покорѣ и траплялось, що переводивъ ихъ зъ одного князѣвства на инше, а де-якихъ и зовсѣмъ скидавъ съ князюваня, а поставлявъ по околицяхъ намѣстникѣвъ та воеводѣ. Але обезсилючи власть удѣльныхъ князѣвъ въ захѣднѣй Руси та злучаючи ближе Украину-Русь зъ Лотышскою Литвою, Витовтъ черезъ се дававъ засобы Польщѣ на будущину прилучити Русь до Польскои унїи. Мѣняючи кѣлька разѣвъ вѣру, Витовтъ само по собѣ не тѣснивъ нѣякои вѣры; самъ католикъ, вѣнъ не тѣснивъ православныхъ по рускихъ околицяхъ и зъ роду не дававъ переваги питаннямъ церковнымъ надъ полїтичними. Жадаючи зробити Литовско-руске велике князѣвство самостѣйнымъ королѣвствомъ, Витовтъ наче справдѣ почувавъ, яка зла година маѣ настати для Литвы и Руси, якъ сї останнї зробляться залежними зовсѣмъ вѣдъ латиньскои Польщи, що не давала дыхнути иншѣй вѣрѣ окрѣмъ латиньства.

III.

СВИДРИГАЙЛО та КАЗИМИРЪ IV.

Якъ тѣльки зложивъ Витовтъ руки не зѣоставивши пѣсля себе дѣтей, заразъ же постало питанє, хто князюватиме на Литвѣ та Руси и яка доля буде Польско-Литовскои унїи? Бувъ ще живий правда колишнїй великїй князь, що й князювавъ вже, а теперъ ставъ королемъ Польскимъ — се Владиславъ Ягайло; вѣнъ то мавъ справдешне право злучити зовсѣмъ Литву съ Польщею и яко братъ и на пѣдставѣ умовы. Але

вѣнъ на се не вѣдажився, вѣдаючи, яке суперечене виявлять литовско-рускій бояре, що навчені вже були Витовтомъ дорого цѣнити самостѣйностъ своєї держави и добре вѣдали, що Польща має силу зовсѣмъ проковтнути єѣ. Окрѣмъ Ягайла збѣставалось ще два внуки Гедыминові: Свидригайло, молодшій Ягайлѣвъ братъ и Жигмонть, молодшій Витовтѣвъ братъ; були ще й небожѣ Ягайлѣвъ, а Ольгердові внуки, удѣльнї князѣ Корыбутовичѣ, Володимировичѣ и и., але вони були православною вѣрою и черезъ се нѣ Поляки, нѣ Литовцѣ-католики не бажали князюваня на Литвѣ-Руси. Ягайло згодився на князюванє свого рѣдного брата Болеслава-Свидригайла, удѣльного князя Новгороду Сѣверского и справдѣ коронували єго у Вильнѣ въ соборѣ великокнязѣвскою короною. Але велику помылку зробивъ Польскїй король, маючи надѣю, що єго молодшїй братъ стане коритися єму, що вѣнъ буде не самостѣйнымъ княземъ а намѣстникомъ Польскимъ.

Свидригайло, хочъ и перемѣнивъ православну вѣру на латиньску, якъ се зробили и иншї князѣ пѣдъ впливомъ Ягайла, однакъ же вѣнъ бѣльше виявлювавъ спочутя до Русинѣвъ, нѣ жь до Литовцѣвъ та Полякѣвъ. Треба пам'ятати, що Свидригайло бувъ удѣльнымъ княземъ, то Полоцкимъ та Витебскимъ, то зновъ на Подѣлю, на Волинѣ и Сѣверщинѣ; не дивно пѣсля сєго, що й мова й звичаѣ и родиннї звязки стали зовсѣмъ рускї и вѣнъ бѣльше хилився на ихъ бѣкъ. И справдѣ Рускїй нарѣдъ дуже зрадѣвъ, якъ Свидригайло ставъ великимъ княземъ; вѣнъ чекавъ вѣдъ сєго князя оборони и вѣдъ латиньства и вѣдъ Полякѣвъ. Свидригайло самъ вважавъ себе самостѣйнымъ великимъ княземъ, самостѣйнымъ державцею, зовсѣмъ незалежнимъ вѣдъ Польскої корони; хотѣвъ навѣтъ самъ стати королемъ и, одно слово, вступивъ у слѣдъ Витовтѣвъ.

Не до смаку було польскимъ магнатамъ, що Ягайло згодився на князюванє Свидригайла на Литвѣ-Руси безъ усякої ясної умови, безъ обѣтницѣ поступитися Подѣлемъ та Волинею, на якї вони вже давно острили зуби и за якї Польща воювала зъ Литвою ще въ XIV. ст. Въ Галичинѣ, що прилучена була до Польщи за часѣвъ Казимира III., польскї магнаты та духовенство розласувались, одержуючи въ подарунокъ княжї маєтки и навѣтъ силомоцѣ вѣдбираючи маєтки великого числа рускихъ володарѣвъ. Те жь саме сталося и на Подѣлю.

котрого частину Ягайло прилучивъ до Польщи. Ще швидше, дякуючи чи тому, що Подôle було не густо заселене, польскій надбана землѣ почали тамъ ширитися, почали тамъ будуватися замки. Польска шляхта, одержавши на Подолю чимало земель, повинна була за се тільки въ часѣ війны достарчати на своїй кошть певне число узброєныхъ людей. У купѣ съ польскою шляхтою зъявився у Каменцѣ и латинскій епископъ. Але за часѣвъ Витовта майже все Подôle зновъ було прилучене до великого князвства: по мѣстахъ та по замкахъ понаставлено рускихъ старость та литовско-рускі залози.

Не покладаючи надѣвъ на Свидригайла, що вѣнъ самохѣтъ вѣддасть имъ Подôle та Волинь, польскій паны поклали собѣ захопити єй околицѣ зъ необачка. На той часѣ въ Каменцѣ бувъ воеводою значный Литвинъ Довгердъ. Ще чутка про Витовтову смерть не встигла дѣйти до Каменця, вже шляхта, маючи на чолѣ братѣвъ Бучацкихъ, зъявилася бѣля Каменецкого замку, стала тамъ таборомъ и выкликала до себе Довгерда зъ залогою, наче бѣ то на якусь раду. Якъ тільки выѣхавъ до неѣ Довгердъ, заразъ же захопили єго, а въ купѣ зъ нимъ и замокъ. До рукъ шляхты перейшли такожь Смотричъ, Скала, Червоногородъ, а зъ ними й бѣльша частина Подѣля. Не встигла шляхта зробити сєго на Волинь, бо тамъ вже вѣдали про смерть Витовтову и Луцкъ та Володимиръ не дали себе ошукати.

Чутка про захопъ подѣльскихъ замкѣвъ дѣйшла до Свидригайла ще въ той часѣ, якъ Ягайло бувъ на Литвѣ пѣсля Витовтової смерти. Дуже розгнѣвався великій князь, почавъ дорѣкати за се Ягайла и на останку оповѣстивъ, що не пустить єго зъ Литвы до того часу, ажъ поки не вернуть Подѣля. Ягайло вже й такъ и сякъ улещувався передъ Свидригайломъ, але вѣнъ не вѣдступавъ вѣдъ свого слова. Вже шляхта пѣдбивала Ягайла, що бѣ вѣнъ дозволивъ вбити Свидригайла, захопити Виленскій замокъ, запертись тамъ та чекати запомоги. Але Ягайло й на се не згодивсь; вѣнъ склавъ зъ Свидригайломъ умову, що вертає єму подѣльскі замки и навѣтъ вырядивъ до Бучацкого на Подолѣ якогось Тарла Щекаревича. Бучацкій мусивъ вѣддати каменецкій замокъ рускому князєви Михайлови Бабѣ. Дуже зрадѣвъ Свидригайло и давъ навѣтъ Тарлови сто гривень, а пѣсля сєго роздавъ багато подарункѣвъ

и королеви, и шляхтѣ, и пустивъ ихъ до Польщи. Тутъ то Поляки й ошукали Свидригайла, якъ малу дитину, а ему було вже 60 лѣтъ. А деякі съ польскихъ магнатѣвъ выгадали ось яку штуку (може й Ягайло се вѣдавъ). Написали до Бучацкого особный листъ и радили ему не послухати приказу корольвского, а взяти въ неволю и Тарла и Бабу. Сей листъ вони згорнули въ дудку та й облѣпили воскомъ: се наче бѣ то посылали свѣчку и звелѣли, вѣддаючи сю свѣчку Бучацкому, сказати, що бѣ вѣнь у нѣй шукавъ свѣтла. А на той часъ бувъ звычай посылати свѣчки по церквахъ та по каплицяхъ и черезъ се нѣхто й не звернувъ увагу, яка то посилається свѣчка. Бучацкій зломавъ свѣчку, знайшовъ тамъ листъ та дословно зробивъ такъ, якъ ему нараджено. Отъ якъ ошукали Свидригайла Поляки и заразъ же вѣнь дуже угнѣвався и выступивъ на Подѣле зъ вѣйскомъ вѣдбирати замки; деякі мѣжь ними и справдѣ вѣднявъ, але Каменецъ та Смотричъ такъ и зѣстались у Полякѣвъ. Теперъ вже польскій паны, що були скликані на соймъ у Судомирѣ, поклали тамъ вимагати у великого князя вже не самого тѣльки Подѣля, але и Луцка и пѣвденной Волини, а такожъ закликали Свидригайла у Польщу присягати Польскому королеви. На все се не згодився Свидригайло, склавъ спѣлку съ Тевтоньскими та Ливоньскими лицарями супроти Польщи, а такожъ удався до императора Зигисмунда. Зигисмундъ радивъ нѣмецкимъ лицарямъ допомагати, обѣцявъ коронувати Свидригайла, але нѣчимъ бѣльше не допомѣгъ. Тымъ часомъ до Свидригайла приѣхали вѣдъ Ягайла послы зъ дорѣканемъ за спѣлку зъ ворогами; тутъ посоль додавъ, що Свидригайло ще не князь великій ажъ поти, поки польскій соймъ не признае его. Розлютувався Свидригайло и не тѣльки вдаривъ по щоцѣ посла, але й звелѣвъ заперти его у тюрму. Теперъ вже безъ вѣйны не можна було.

Въ лицю року 1431 король справдѣ вирушивъ зъ великимъ вѣйскомъ, перейшовъ черезъ межову рѣку Бугъ и зъявився на Волинѣ. Велику лютобѣть выявили Поляки въ сѣй вѣйнѣ и симъ змушували Русинѣвъ покидати свои оселѣ та ховатись съ тымъ, що було можна забрати зъ добра, по лѣсахъ та нетрахъ. Однакъ же король, жалуючи рѣдне князѣвство, яко мога стримувавъ запалъ свого вѣйска и якъ кажуть, навѣтъ потай посилавъ звѣщати нарѣдъ, що наближується, що бѣ

утїкали. Поляки почали ремствувати, що вѣнь потурає братови и спалили та спустошили Володимирь - Волыньскій та иншї мѣста. Тымъ часомъ, за допомогою Волохѣвъ та Татарь, Свидригайло стрѣтивъ польске вѣйско бѣля Луцка, але вбачивши, що сила не на его боцѣ, вѣдѣйшовъ, спаливши саме мѣсто Луцкѣ, що бѣ не кидати Полякамъ на поталу; вѣ замку жѣ Луцку постановивъ руского воеводу Юршу. Сей Юрша не давъ замку Полякамъ и що не робили вони, не змогли захопити. И тутъ Поляки ремствували на короля. Часъ ишовъ, вѣ польскому таборѣ повстали пошести на людей та на конѣ, не стало ѣжи. А Тевтонскій Орденъ, яко спѣльникъ Свидригайлѣвъ оповѣстивъ вѣйну съ Польщею и Нѣмцѣ вступили вѣ пѣвнѣчнїи еи околицѣ. Тодѣ Поляки постановили сумиритись, великій князь згодився и повстало замирене. Пѣсля сего складено сумирну умову и за Свидригайломъ зѣсталось все такъ, якъ було передъ початкомъ вѣйны, значить, Свидригайлови зѣсталось усе схѣдне Подѣле та вся Волыньска Земля. Великій князь такимъ чиномъ оборонивъ свою незалежнѣсть вѣдѣ Польщи.

Польскїи тогочаснїи историки зображують Свидригайла, яко чоловѣка лютого, нерозумного, пяницю, яко чоловѣка недотепного. Новочаснїи письменники кажуть, що такїи поглядъ на Свидригайла несправедный, що не можна такъ знижати чоловѣка, що бувъ ворогомъ унїи Литвы съ Польщею та оборонцею Литовско-рускою самостѣйности; якъ на довѣдъ сего вказують на прихильнѣсть до Свидригайла всего руского боярства и народу, не дивлячись на те, що князеви часомъ и не поводилось добре. Не можна однакъ же сказати, що бѣ правдивый бувъ зовѣсмъ сей останнїи поглядъ. Бодай можна сказати, що Свидригайла далеко не можна прирѣвнювати до Витовта.

Проводирѣ польскои полїтики, якъ тѣльки зауважили, що не можна вѣйною приборкати Свидригайла, то вони заразъ же стали уживати иншого засобу, бажаячи зовѣсмъ зѣпхнути великого князя съ князѣвства. Вони выставили супроти Свидригайла суперечника и почали допомагати ему яко мога. Се бувъ братъ Витовтѣвъ Жигмонтъ Кейстутовичъ, князь Стародубскїи; вѣнь до того часу бувъ зовѣсмъ невѣдомый нѣкому. Поляки потай почали умовляти сего Жигмонта, здобувати собѣ великокняжїи стѣль. Сучасно зѣ симъ вони наклонили Литовскихъ боярь, що ремствували на Свидригайла за его прихильнѣсть до

всього руского, стати на бѣкъ Жигмонтѣвъ. Свидригайло на той часѣ, якъ запалало повстанѣ, проживавъ зъ семією въ Ошмянахъ и не дбавъ нѣ про що. Въ осени 1432 р. на чолѣ чималого гурту зъявився Жигмонтъ на Литвѣ и мало не захопивъ до рукъ Свидригайла; тѣльки вѣнъ своєю особою встигъ утѣкати, а жѣнку его захоплено. Незабаромъ Жигмонтъ володѣвъ вже Волинею, Троками та Гродномъ, а за сямъ и вся Литовска частина великого князѣвства приняла его за князя. Жигмонтъ коронувався у Виленському соборѣ и тутъ же читали папску булю, якою папа знимавъ зъ Литвы присягу Свидригайлови. А попередъ сего у Гроднѣ Жигмонтъ запрягъ въ притомности Олесницького та польскихъ сенаторѣвъ на поддѣлѣсть Польскѣй коронѣ; ѣй вѣддававъ вѣнъ Землю Подѣльску, Луцку та Городельскій повѣтъ.

Свидригайло тымъ часомъ выѣхавши у Витебску околицю, и въ головѣ собѣ не покладавъ вѣдрекатись вѣдъ великого князѣвства. Бѣльшѣсть рускихъ околицъ була ему вѣрна. Збравши чимале вѣйско по бѣлорускихъ та сѣверскихъ околицяхъ и одержавши запомогу вѣдъ свого зятя Тверского князя, вѣнъ рушивъ у Литву; швидко однакъ же бувъ змушений выстунити зъ вѣдтѣль. Бѣльше вдачи було его рускимъ воеводамъ, що змагалися съ Поляками на пѣвденному боцѣ великого князѣвства. Тамъ якійсь то Михайло-Олександръ Нѣсъ та князь Острожскій Федько обороняли Землю Кіевску, Волиньску та Подѣльску. Особливо Федько за помоогою Волохѣвъ та Татаръ здобувъ великои славы; вѣнъ не тѣльки прогнавъ Полякѣвъ съ Подѣля, але й забравъ Каменець, захопивши Буцацкого у неволю.

Въ протягу сеи усобицѣ вѣддавъ Богови душу й Ягайло; мавъ вѣнъ вѣсѣмдесять шѣсть рокѣвъ свого житя. Року 1434 въ маю вѣнъ рушивъ до Галичини; тамъ мавъ запрягнути Молдавскій господарь. Дорогою Ягайло зупинивсь въ селѣ Медыцѣ надъ Сяномъ ночувати и довго въ ночи пробувъ у гаю, слухаючи соловѣя; вѣдъ сего часу вѣнъ заслабъ и не довѣжджаючи до Львова, вмеръ у мѣсточку Городку.

Ще за житя Владислава-Ягайла магнаты польскіи обрали наслѣдникомъ его сына, а заразъ якъ вмеръ Ягайло, збрався у Краковѣ соймъ и десятилѣтній Владиславъ ставъ королемъ Польскимъ. Тепереньки, маючи на чолѣ Збигнѣва Олесницького,

коронна рада забрала въ свои руки урядъ, бо король бувъ недорослый. Рада ся стала на Литвѣ засобляти Жигмонтови ще бѣльше и вѣйскомъ и иными засобами.

А Свидригайло тымъ часомъ, замѣсть того, що бѣ опертися на силы рускихъ околицъ, що ще усѣ мавъ у себе пѣдъ рукою, вѣдшукувавъ спѣлокъ на боцѣ, выражавъ послѣвъ до императора Зигисмунда, до Тевтонскихъ та Ливонскихъ лицарѣвъ, до Волоцины та Молдавіи; удався до папы а навѣтъ давъ обѣтницю на церковну унию, се бѣ то обѣцявъ упорядити пѣдлеглость руского духовенства папскѣй власи. Такі Свидригайлові вчинки спровола вѣдпыхали вѣдъ него прихильникѣвъ рускою вѣры; ще бѣлшій на се мали впливъ люті кары, якими каравъ Свидригайло часомъ прихильникѣвъ Жигмонтовыхъ, якъ часомъ ихъ захоплювали. Н. пр. якогось князя Ольшаньского Свидригайло звелѣвъ у Витебску зашити въ мѣхъ та вкинути у воду; не пожалувавъ вѣнъ и митрополіты Герасима, що вѣнъ зробивъ митрополітою пѣсля смерти Фотія. Свидригайло спаливъ его живого, не вѣдомо за яку провину; се скоилось такожъ у Витебску.

А перевага въ боротьбѣ хилилася на Жигмонтѣвъ бѣкъ. Надъ рѣчкою Святою, десь бѣля Вилькомира на Жмуди поетала битва. Свидригайло мавъ полки Смоленскі, Полоцкі, Витебскі и крѣмъ того лицарѣ допомагали ему, а провѣдникомъ бувъ Свидригайлѣвъ небѣжъ Жигмонтъ Корибутовичъ, що вѣдзначився въ часѣ Гуситскои вѣйны и его обрано навѣтъ королемъ Чехъ. У вѣйску Жигмонта Кейстутовича перевагу мали Поляки, а доводивъ имъ сынь его Михайло. Билися уперто та крѣваво и Жигмонтове вѣйско подолѣло: Свидригайлові полки розбѣглися, кинувши навѣтъ и своего провѣдника, що бувъ дуже посѣченый; багато не дочислялися Рускихъ боярѣ та князѣвъ, а такожъ Ливонскихъ лицарѣвъ (1435 р.). Свидригайло самъ утѣкъ у Кіевску Землю. По околицяхъ Смоленскѣй, Полоцкѣй та Витебскѣй наставлено Жигмонтовыхъ намѣстникѣвъ. У сей часѣ покинувъ Свидригайла давный его прихильникъ, князь Федько Острожскі. Оповѣдають, що Свидригайло самъ не тѣльки образивъ Федора, але й звелѣвъ замкнути пѣдъ сторожу и черезъ се Острожскі перейшовъ до Полякѣвъ и вѣддавъ имъ усе Подѣле зъ замками, по якихъ вѣнъ бувъ намѣстникомъ. Однакъ же вбачаючи, що 1) Ягайло звелѣвъ, якъ

почалась боротьба Свидригайла зъ Жигмонтомъ, пильно дивитись, що бъ нѣхто не руйнувавъ православныхъ церковъ и не приневолювавъ Русинѣвъ переходити у латинську вѣру, а 2) що якъ тѣльки коронували Владислава, заразъ же прирѣвняли права рускихъ панѣвъ съ польскими, можливо гадати, що отее все мало впливъ на перехѣдъ Федька Острожекого на польскій бѣкъ.

Такимъ чиномъ у Свидригайла зѣставалась тѣльки частина Подѣля, бѣльшѣсть Волынської Землѣ зъ мѣстами Луцкомъ та Кременцемъ, та стародавній Кієвъ, де сидѣвъ намѣстникомъ воевода Юрша. Вбачаючи, що не зъ его силою вже воювати за велике князѣвство, Свидригайло 1437 р. поѣхавъ до Кракова и згодився стати зѣ своїми землями ленникомъ польской короны, бажаючи дати ему запомогу супроти Жигмонта та пѣдкупляючи королѣвскихъ радцѣвъ. Але й Жигмонтъ такожь не сидѣвъ склавши руки и вѣнъ такожь не жалувавъ грошей, вимагаючи одержати для себе Землю Кієвску, Подѣльску та Волянску. Вбачивши, що Жигмонтѣвъ бѣкъ у польскѣй радѣ перемѣгъ, Свидригайло выѣхавъ зъ Руси, и удався на початку до Волоцины, а потѣмъ до Угорцины.

Теперь вже не самъ Кієвъ, але и Волянску Землю одержавъ Жигмонтъ, зъ умовою однакъ же, що бъ пѣсля его смерти Волянъ вѣдѣйшла до Польци (1439 р.). Такимъ робомъ вѣйна скѣвичлася на користь Жигмонтови; але не на довго, бо вже на другій рѣкъ вѣнъ загинувъ. Новый державецъ Литовско-рускій ставъ залежати зовсѣмъ вѣдъ Польци и се само по собѣ дуже було не до вподобы не самимъ тѣльки Рускимъ, але й Литовскимъ князямъ та боярамъ; особливо ворогували съ Кейстутовымъ сыномъ потомки Ольгердовѣ, що, здавалося имъ, несправедливо захопивъ престѣлъ Литовско-рускій. Лютоѣсть, зъ якою новый великій князь каравъ своихъ суперечникѣвъ, ще бѣльше робила ему ворогѣвъ мѣжь значными родинами, особливо якъ вѣнъ почавъ тѣснити князѣвъ та боярѣ, вѣднимаючи у нихъ деякія февдальнѣ права, та приближаючи до себе простыхъ людей, якимъ почавъ подавати навѣтъ земскѣ уряды та маетки, що повѣдбировъ у князѣвъ та боярѣ. Пѣсля сего якъ Жигмонтъ почавъ скликати вѣсѣхъ на великій соймъ, то розѣйшлася поголоска, що вѣнъ хоче захопити на сему соймѣ усѣхъ боярѣ и князѣвъ та й звести зо свѣта ихъ. Се

змусило деяких князвѣ та боярѣ вышукувати засобѣвъ, що бѣ звести зо свѣта самого Жигмонта и вони склали мѣжъ собою потайну умову. На чолѣ стали удѣльный Рускій князь Иванъ Чорторыйскій, воєвода Виленскій Довгердъ, та Трокескій воєвода Лелюшь. До своєї умовы вони притягнули одного слугу Жигмонтового, Кіянина Скобейка. Що бѣ довести до вчинку сю змову, вони скористували сѣ такъ званого сѣнного податку, се бѣ то привозомъ зъ волостей на княжій стайнѣ сѣна.

Живъ Жигмонтъ у Трокекому замку. Року 1440 въ марцѣ, якъ разъ у ночи пѣдъ вербну недѣлю до княжого дворища привезено триста саней сѣна; у кожному возѣ сховано було по два й бѣльше чоловѣка озброєныхъ людей, та при кожному возѣ по одному погоничу; значить, набралосѣ всѣхъ майже тысяча чоловѣка людей, а може й бѣльше. До заутренѣ пѣшовъ Жигмонтѣвъ сынъ Михайло у соборѣ. Заразъ усѣ повывлазили зъ возѣвъ, заперли браму и за приводомъ Чорторыйского увѣйшли у княжій замокъ. Старый Жигмонтъ, не выходячи зъ своего покою, слухавъ службу божу, що правила сѣ побѣч у каплицѣ. Жигмонтъ мавъ звычай тримати бѣля себе разъ-у-разъ за сторожа прирученого медведѣя; часомъ сѣй медвѣдъ выходивъ на двѣръ, а вертаючись назадъ шкробавъ у дверѣ, що бѣ его пустили. Зуздрѣвши медведѣя на дворѣ, князь Чорторыйскій та Скобейко пошкрабали у дверѣ; Жигмонтъ подумавъ, що се шкрабається звѣрь, та й вѣдчинивъ дверѣ. Змовлені вступили у хату, почали лаяти Жигмонта, а Скобейко схопивши желѣзній вилка, що мѣшають у печи, такъ мѣцно ударивъ по головѣ Жигмонта, що мозокъ выскочивъ и довго его слѣды та слѣды крови знати було на стелѣ. Якогось то Славка, що бувъ при князю, выкинули у вѣкно, тамъ вѣнь и душу вѣддавъ Богови. Князеве тѣло на санкахъ вывезли по леду на озеро, та такъ и зѣоставили тамъ.

Якъ тѣльки въ мѣстѣ стало вѣдомо, яка зла година скопласѣ въ замку, заразъ же Михайло зъ дружиною своєю кинувся до Малаго Трокекого замку, що стоявъ на озерѣ и зацерея тамъ. Лелюшь розложився у великому замкови и вывѣсивъ бѣлый Свидригайлѣвъ прапоръ на головній брамѣ; Довгердъ забравъ великій замокъ. Тымъ часомъ посла побѣгли яко мога до Молдавіи, де пробувавъ Свидригаило. Вѣнь рушивъ на Волинь и прибувъ до Луцка, де радѣено его зустрі-

нули. Але замѣть того, що бѣ посѣщались до Вильна и змѣнитись тамъ, Свидригайло гаѣвъ часъ у Луцку, а тымъ часомъ склалася нова справа не на користь ѣму.

Зѣбралися въ мѣсточку Ольшанахъ до князя Юрія Семеновича деякі зъ значныхъ Литовскихъ людей; тутъ були Гаштольдъ, Смоленскій намѣтникъ, Кезгайло, намѣтникъ Жмудскій, Миколай Немировичъ, староста Виленскій, Миколай Радивиль, маршалъ Литовскій и инші. Тутъ вони поклали собѣ не пріймати княземъ нѣ Свидригайла, нѣ Михайла Жигмонтовича, а обрати молодшого Ягайлового сына Казимира, що ще бувъ малымъ хлопцямъ; бачте, була надѣя выховати его въ литовскихъ звичаяхъ, а до того самымъ держати урядъ. Була ще тутъ и така думка, що окрѣмъ того, що зложиться щѣльна спѣлка съ Польщею, ще й Литва матиме самостѣйного державця. Зѣ своего боку польскій вельможѣ гадали, що Литовскимъ великимъ княземъ повиненъ бути ихъ король Владиславъ III.; але склалось такъ, що якъ разъ у сей часъ вѣнъ ставъ и королемъ Угорскимъ и почалася вѣйна съ Турками. Для того Владиславъ и згодився вѣддати братови велике Литовске князѣвство. Але польскій паны стояли на тому, що бѣ Казимиръ ставъ не Литовскимъ великимъ княземъ, а звычайнымъ княземъ, залежнымъ вѣдъ польскои короны, се бѣ то тѣльки намѣтникомъ польскимъ. Се дуже не подобалось литовскимъ боярамъ и якъ няти вѣру лѣтописи, то вони придумали ось яку хитрѣсть. Молодой Казимиръ у купѣ съ польскими сенаторами прійхавъ до Вильна. Вельможѣ литовскій на бенкетѣ, що спорядили, такъ начастували своихъ гостей, польскихъ сенаторѣвъ, що вони не счулися якъ поснули и спали навѣтъ увесь ранокъ на другій день. А тымъ часомъ Литовцѣ заходилися коло коронованя Казимирового въ Виленскому соборѣ: посадовили его на великокняжому престолѣ, на голову надѣли Гедыминову шапку, въ руки дали мечъ, а зверху одягли мантию (3. липця 1440 р.). Тѣльки тодѣ прокинулися Поляки, якъ почули, що гукають на шану великому князеви. Нѣчо було вже робити и польскимъ панамъ, треба було поздоровляти князя, а тутъ имъ пѣднесли й подарунки.

Въ дуже трудный часъ довелося молодому Казимирови починати свое князюване на Литвѣ та Русѣ. Усобицѣ та змаганя, що конлися не давно, вчинили великій злыгодѣ; до того

прилучилися великі морозы, повставъ неуроджай, пошести на людяхъ, голодъ та лихолѣте; про все се ѡ есть згадка по лѣтописяхъ. А якъ на те не по всехъ околицяхъ приняли Казимира за великого князя. Польскій король такожь не згодився вызнати его великимъ княземъ, а вельможѣ лагодилнся запомагати суперечникамъ Казимировымъ, маючи на метѣ розшмагувати по переду велике князѣство, а потѣмъ сѣ вѣдрубий частини пѣдбити пѣдъ власть Польскои короны. Для того Польскій король надавъ Болеславу-Свидригайлови частину Волинскои Землѣ и частину Подѣля. Михайло Жигмонтовичъ злучився зъ Мазовецкими князями и вѣддавъ имъ Берестейску Землю, а до него принала Жмудъ, що навѣтъ прогнала вѣдъ себе старосту Кезгайла. Але дякуючи Литовскои радѣ, що мала на чолѣ собѣ досвѣдченого Яна Гаштольда, усе се лихолѣте повагомъ та спровола утихомирилось. Самъ Гаштольдъ зъ войскомъ рушивъ до Захѣдного Бугу и тамъ встигъ умовити Бересте и иншій мѣста вернути до великого князя. Такъ само заспокоивъ вѣнъ и Жмудъ и навѣтъ до нихъ пѣсля вернувся на староство тойже Кезгайло. Михайло Жигмонтовичъ прибувъ до Вильна и сумирився съ Казимиромъ, одержавши на удѣлѣ тѣ самій мѣста, якими володѣвъ его батько, се бѣ то Бѣльскъ, Брянскъ, Стародубъ и иншій. Але сумирене се було не щире—вѣнъ коивъ супроти Казимира зраду, бажаючи захопити собѣ княжій стѣлъ.

Одного разу Казимиръ, що якъ батько его любивъ ѣздити на ловы, выѣхавъ у пуцу; зъявилосе поблизу кѣлька сотень невѣдомыхъ, узброенныхъ верхѣвцѣвъ. Про се лѣсова сторожа заразъ же звѣстила великокняжого маршалка Андрѣя Гаштольдовича—и вѣнъ миттю схопивъ молодого Казимира и вѣдвѣзъ его у Троки. Батько его Янъ Гаштольдъ вырядивъ навздогѣнъ за змовниками чималый гуртъ людей и сѣ наздѣгнавши ихъ, иншихъ повбивали, а иншихъ захопили въ неволю, а мѣжь тыми пять братѣвъ, Рускихъ князѣвъ Воложиньскихъ. Заразъ же ихъ покарали смертю у Трокахъ. Пѣсля сего самъ Гаштольдъ рушивъ до Брянска супроти Михайла, але сей не чекаючи его, утѣкъ за московску межу. Его удѣлъ прилучено до великого князѣства. Свидригайло незабаромъ самъ вѣдступився вѣдъ Польского короля, а заприсягъ великому князеви Литовскому. Казимиръ давъ ему по смерть Волинську Землю.

Тодь жь саме Кієвъ зь околицею надавъ на удѣль свому братови у другихъ, Олександрови Олелькови Володимировичеви, князеви Копыльскому та Слуцкому; батько сего князя довго князувавъ у Кієвъ.

Въ Смоленську такожь скоплося повстане и велико-княжѣй радѣ коштувало великон працѣ утихомприти его.

У той часѣ, якъ Жигмонтъ скликавъ великій соймъ у Трокахъ и Янъ Гаштольдъ, що бувъ намѣстникомъ у Смоленську выбрався у Троки, то вѣнь на своєму мѣсци зѣоставивъ Андрѣя Саковича. Незабаромъ прійшла чутка про смерть Жигмонтау. Заразъ же Саковичъ у Смолянъ почавъ вымагати присяги въ тому, що вони пріймуть собѣ за князя того, що буде обраный у Вильнѣ князями та боярами Литовскими, а вѣнь, Саковичъ, зѣстанеться воеводою до того часу, поки не буде даний розпорядокъ те жь зь Вильна. Заприсягли епископъ Семень, бояре и урядники. Але нарѣдъ не схотѣвъ заприсягти. На Велигденъ у еереду городяне, переважно руководѣльники: ковалѣ, кожумяки, котельники, рѣзники и т. и., почали дзвонити у дзвони въ церквѣ Бориса та Глѣба и скликали вѣче. Андрѣй Саковичъ просивъ рады у боярѣ, що ему робити? Вони не тѣльки нарадили ему узброити своихъ дворянъ, але й самі зробили то жь само и веѣ въ купѣ кинулися на городянъ и багачо побили людей. Однакъ же повстане не утихло, а ще бѣльше почало ширитись. Саковичъ зь семією своєю та зь боярами выѣхали зь мѣста, а зѣоставили тамъ тѣльки маршалка Петрика. Заразъ же городяне схопили Петрика та й утопили въ Днѣпрѣ, а за воеводу въ мѣстѣ настановили князя Андрѣя Дорогобужского. Пѣсля сего, якъ прійшла чутка, що на Литвѣ лагодиться похѣдъ на Смоленскъ, городяне прикликали собѣ за князя внука Ольгердового, Юрія Лугвеновича, князя Мстиславского. Сей Юрій почавъ князувати незалежно вѣдѣ нѣкого. Рада Литовска вырядила чимале вѣйско, але воно не захопило мѣста, а тѣльки дещо попало, пограбувало, та й вѣдѣйшло зь нѣчимъ. Тодѣ вже въ осени 1442 р. самъ Казимиръ на чолѣ ще бѣльшого вѣйска вырушивъ у похѣдъ. Юрій Лугвеновичъ, не чекаючи нѣ зь вѣдки запомоги, подався у В. Новгородъ и Смоленскъ покоровся Казимирови. Юрій Лугвеновичъ сумирився зь братомъ своимъ у другихъ и зновъ одержавъ Мстиславскій удѣль.

Ледво Казимирови, чи лѣпше кажучи Гаштольдови, довелоя утихомирити все на Литвѣ та Руси та заберегти самостойнѳсть Литовско-рускои державы вѳдѣ пѳдлеглости Польщи, ажъ ося зновѣ съ тогожъ самого боку зъявилися новї перепоны та небезпечнѳсть. Король Владиславъ III. майже нѣякон уваги не звертавъ на Литву та Русь, бо яко король Польскїй та ще й Угорекїй мавъ и такъ доволѣ дѣла, а тамъ ще постала вѳйна съ Турками. Ажъ ося 1444 р. въ листопадѣ его вбито пѳдѣ Варною, а заразъ же Угры обрали собѣ другого короля (то жѣ Владислава Постума).

Полякамъ такожъ треба було обирати короля собѣ и вони зѳбралися на соймѣ въ Серадзю 1445 р. въ цвѣтню; вони обрали собѣ королемъ Казимира Ягайловича. Теперъ вже, якъ Угорщина зовсѣмъ вѳдорвалася вѳдѣ Польщи, Полякамъ треба було поклопотатися про унїю зъ Литвою. Якъ бы королемъ у Польщѣ ставъ хто небудѣ иншїй, а не Ягайлѳвъ сынъ, то зовсѣмъ бы мусивъ порватися звязокъ Польщи зъ Литвою та Русею; выбѳръ же Казимира Ягайловича зовсѣмъ злучавъ Литву та Русь съ Польщею. Але не такъ дивилися на се Литовско-рускїй бояре. Вони добре бачили до чого вернуть Поляки, захоплюючи собѣ землѣ та урядъ у великому князѣвствѣ и для того яко мога йшли навпаки бажанямъ Полякѳвъ.

А молодой Казимиръ вже такъ привычаѣвся до звичаѣвъ та мовы Литовско-рускои, що вѳдѣ разу вѳдповѣдавъ Полякамъ нѣ сякъ, нѣ такъ, здаючись, що ще не добре вѣдомо, чи живѣ, чи вбитый братъ. Два роки минуло, а Казимиръ все выминавъ и не згоджувався. На останку Поляки ося що зробили: вони обрали собѣ за короля князя Болеслава Мазовецкого, съ Пястовои родини и подали, наче бѣ то вони лагодяться навѣтъ коронувати его. Се значить, що Литва повинна буда зновѣ воювати за Берестейску Землю, бо Болеславъ уважавъ еѣ за свою, та ще й Михайло Жигмонтовичъ сидѣвъ на шиѣ, бо бувъ у великѳй приязни зъ Болеславомъ. Такї обставини та ще умовляне матери Казимировои Софїи справили те, що Казимиръ на останку згодився на обране его Польскимъ королемъ. Року 1447 въ червцю вѳнѣ коронувався торжественно въ Краковѣ у соборѣ и на сему святѣ були Свидригайло та Юрїй Лугвеновичъ, а такожъ деякї и захѳдно-рускї князѣ.

Отакъ-то въ друге Литовско-рускій великій князь ставъ и королемъ Польскимъ и зновъ велике князѣвство прилучене було до Польщи.

Часть, що наставъ заразъ пѣсля выбору Казимира Польскимъ королемъ, вѣдзначувався великимъ числомъ бурливыхъ соймакѣвъ, на якихъ Поляки сперечалися зъ Литовцями та Русинами про свои взаимнй вѣдносни. Такй соймы збиралися у Петриковѣ, Люблинѣ, Парчовѣ, Серадзѣ, Корчинѣ и по иншихъ мѣстахъ. Очевидячки Поляки дбали про те, що бѣ обернути Литовско-рускй околицѣ въ свою власнѣсть, а на передѣ усего се дотыкалося до всего Подѣля, Волини та до околицъ Захѣдного Бугу (Пѣддяся). Федѣръ Бучацкй, староста польскои частцѣ, та постановити тамъ свои залогы. Се дуже не вподобалось Литовско-рускимъ панамъ и для того на соймахъ вони горячо остунилися за свое князѣвство и вымагали, що бѣ имъ вернули тѣ мѣста на Подѣлю та Волинь, що захопили Поляки. Съ того и другого боку опирались навѣтъ на историчнй пѣдстави. Литовцѣ та Русины доводили, що Подѣльску Землю вѣднявъ у Татарѣ Ольгердѣ и надавъ еѣ своимъ небожамъ Коріатовичамъ, а сй вже збудували новй мѣста та взновили старй (Смотричъ, Бакоту, Камянець и и.) та боронячи сю крапну вѣдъ Татарѣ, тымъ самымъ понаскликували до себе людей зъ иншихъ краѣвъ. Волинь же вони вважали надѣбанемъ Гедыминовымъ та Любартовымъ, значить, вона була спадщиною великихъ Литовскихъ князѣвъ. Поляки зѣ свого боку здавались на попереднй захопы сихъ земель Поляками, а особливо Казимиромъ III.; далѣ вони згадували Городельску унйю и иншй умовы Литовцѣвъ съ Поляками, особливо зъ Жигмонтомъ, що пѣсля свои смерти майже усе Литовско-руске князѣвство вѣддавъ Польскому королеви. А околицю понадъ Бугомъ Поляки вважали власностю князѣвъ Мазовецкихъ, хочъ ся околиця ще не довго належала до Кейстутового удѣлу.

Поляки докоряли Литовцѣвъ та Русинѣвъ, що вони зломали клятѣбу, якою змѣцнена була Городельска унйя, та здаючись на те, що теперь и на Литвѣ и въ Польщѣ оденъ король, бажали зовсѣмъ знищити саму назву Литовского князѣвства, а зѣставити тѣльки назву Польщи. Литовцѣ не згоджувались на те и дуже хилилися до того, що бѣ зъ Городельскои

уніи выключити навѣтъ слова про довѣчне прилученіе Литвы до Польщи, бо вони нѣ бы то поставлені въ нѣй безъ згоды на те Литовцѣвъ, що не зовсѣмъ розумѣли польску мову. Окрѣмъ того Литовцѣ вымагали вѣдъ Полякѣвъ повороту захопленихъ ними захѣднихъ околицъ Подѣля та Волини.

Такимъ побытомъ зовсѣмъ незавидный бувъ станъ молодого короля, що зъ обидвохъ бокѣвъ мавъ неприязныхъ людей и вѣнъ самъ не знавъ, що єму почати, що й чинити. На початку очевидячки вѣнъ бувъ ще пѣдъ впливомъ прихильности до Литвы та порады свого дядька Гаштольда и для того не згоджувався зъ вымаганнями Полякѣвъ що до прилученя Волини та Подѣля до Польщи; се провадило бѣ за собою не тѣльки незадоволене, але й повстане на Литвѣ та Руси. Зъ другого боку Казимиръ не почувавъ на силѣ обмежувати вымагання панѣвъ та духовенства, що окрѣмъ прилученя рускихъ околицъ разъ-у-разъ вымагали вѣдъ короля клятвы, но тѣльки не вѣднимати вѣдъ нихъ привилеѣвъ, наданихъ имъ Ягайломъ, але наданя новыхъ, що очевидячки обмежували ще бѣльше корѣльску власть. На соймахъ на той часъ выступали двѣ мѣцнѣ та незгѣднѣ мѣжъ собою партіи: Великополяне та Малополяне. Першѣ були не такѣ заплѣ и имъ байдуже було, чи буде прилучена до Польщи Литва, чи нѣ; бо вона не межувала зъ ними. Не те выявляли зъ себе Малополяне: вони вѣдзначалися своєю заплѣстю та своими вымаганнями. Имъ треба було захопити до рукъ староства та уряды, а такожь и землѣ по сусѣднихъ имъ рускихъ околицяхъ. На чолѣ Малополянъ бувъ у той часъ єпископъ Кракѣвскѣй Збѣгнѣвъ Олесницкѣй; пышаючись своимъ кардинальствомъ, вѣнъ не попускавъ навѣтъ першому у державѣ чоловѣкови, єпископови Гнѣзненьскому, якого на чолѣ мали Великополяне. Олесницкого пѣддержувала и королева-мати Софія, Русинка и православна, але теперъ зовсѣмъ була вона пѣдъ впливомъ Олесницкого; дехто казавъ, що ихъ єднало не саме тѣльки поєднане духове.

Отсему то Олесницкому мусивъ Казимиръ IV. часто попускати и поступатись дечимъ. Твердымъ вѣнъ бувъ тѣльки въ одному пытаню. Олесницкѣй, що найбѣльше причинився Жигмонтови Кейстутовичеви стати королемъ, теперъ клопотався за єго сына Михайла и вымагавъ у Казимира, помиритись

зъ нимъ не тѣльки, але й надѣлити ему въ удѣль Литовско-руске князѣвство. Але Казимиръ памятаючи, що сей Михайло ледве не погубивъ его, про се й слухати не хтѣвъ. Сей Михайло въ останнихъ часахъ пробувавъ въ Московскѣй Землѣ. Вѣнъ за помоогою Татаръ чинивъ напады на Сѣверскій Землѣ, бажаючи вѣдорвати ихъ вѣдъ Литовского князѣвства, а великій князь Московскій Василь Темный допомагавъ ему въ сему. Зѣ свого боку Казимиръ дававъ пѣдтримку суперечникамъ Василевымъ, Иванови Можайскому та Дмитрови Шемацѣ. Не придбавши собѣ тутъ нѣчого Михайло зновъ удався до Молдавіи, потѣмъ до Шлезка, а потѣмъ зновъ вернувся у Москву. Але на той часѣ, якъ еклалася зъ Литвою сумирна умова, Темный вѣдрѣкся вѣдъ Михайла. Оповѣдають однакожь, що Михайло Жигмонтовичъ, загинувъ вѣдъ отруты, що давъ ему въ проскурѣ якійсь-то игумень; нѣ бы то заразъ же, якъ тѣльки Михайло вѣдкусивъ шматокъ проскуры, вѣнъ упавъ на мѣсци та й умеръ. Злякавшись, що отрута такъ швидко зробила свое дѣло, нѣ бы то сей игумень то жъ отруфвся, особливо лякаючиъ пѣметы вѣдъ Михайловои сестры у другихъ, Софїи Витовтовны (1452 р).

Того жъ (1452 р.) скѣнчивъ свѣй вѣкъ у Луцку и великій князь Литовскій Свидригайло. Поки вѣнъ живъ бувъ та володѣвъ бѣольшою частиною Волыни, яко Казимировый ленникъ, суперечка за его околицю не доводила нѣ до чого. Але якъ тѣльки умеръ Свидригайло, се пытанѣ стае найгорячѣйшимъ, бо Поляки зъ одного боку квапилися захопити всю Волынь, а зъ другого Литва та Русь не попускае зробити се. Свидригайло, що въ часѣ усего житя не мавъ просвѣтку вѣдъ Поляковъ, маючи при смерти коло себе волыньскихъ боярѣ, поважився на те, що бѣ Волынь зѣсталася зъ Литвою пѣсля его смерти. Вѣнъ прикликавъ свого старосту Немира, князѣвъ Чорторыйскихъ та Юршу и змусивъ ихъ заприсягти, що вони пѣсля его смерти нѣкому не вѣддадутъ Землѣ Луцкои, якъ тѣльки посламъ великого князя Литовского. И справдѣ вони такъ и вчинили, якъ тѣльки Свидригайло вѣддавъ Богови духа и въ Луцкѣ и въ иншій волыньскѣй мѣста встуцила Литовско-руска залога вѣдъ лица Литовского великого князя. На той якъ разъ часѣ Казимиръ пробувавъ на Литвѣ. Се дуже угнѣвило малопольскихъ панѣвъ. Вони кинулись до збруѣ и хотѣли ити походомъ

на Луцкѣ; але вбачаючи зъ одного боку суперечене короля, а зъ другого не маючи запомоги вѣдъ Великополянѣ, Малополяне кѣнчили усе се дѣло дорѣканями та суперечками зъ Литовско-рускими вельможами на соймахъ. Сѣ суперечки одного разу нѣ бы то сягали до того, що Малополяне умовились мѣжъ собою на соймѣ, чи то вѣ Петриковѣ, чи Парчовѣ повбивати всѣхъ Литовско-рускихъ вельможъ, що бѣ тымъ лѣнше захопити ихъ околицѣ. Але симъ давъ звѣтку якійсь-то добрый Полякъ и вони потай у ночи покинули таборъ и вѣдѣхали на Литву. Зъ вѣдѣль вже заможнѣйшій вельможъ Литовскій Гаштольдъ, Кезгайло, Радивилъ и инші вѣдослали польскимъ родинамъ гербы, які переняли у нихъ и почали печатувати грамоты старыми печатами. Великои працѣ стояли королевѣ пѣсля сего сумиреня обидва ворожій боки.

Якъ зѣбрався соймъ 1453 р. у Петриковѣ, куды зѣѣхалися самі Поляки, Казимиръ пѣсля довгой суперечки мусивъ пѣдписати грамоту, якою вѣнъ поступився всѣмъ вымаганямъ, які вымушували вѣдъ него Поляки; вѣнъ не тѣльки пѣдписавъ грамоту на усѣ права и привилеѣ, але заприсягъ нѣколи не вѣдрывати вѣдъ польскои короны земель, що належали до неи, а мѣжъ тыми Литвы, Руси та Молдавіи. Така присяга, якъ роздвигнися пильно, нѣчого не додавала нового; важнѣйше же, що король згодився мати бѣла себе разъ-у-разъ раду, що складалася съ чотырѣхъ Полякѣвъ и не мала у радѣ Литовцѣвъ. Сей Петриковскій соймъ вѣдзначався ще тымъ, що Поляки роздѣлилися на двѣ палаты: сенаторску та лицарску (се бѣ то верхню та нижню). Така безнастанна суперечка мала своимъ наслѣдкомъ тѣльки страту для дѣла обидвохъ державъ. Особливо се можна примѣчати на рускихъ околицяхъ, бо черезъ сѣ суперечки тѣльки збѣльшались татарскій набѣги на сѣ околицѣ. Не тѣльки чинили напады Татарѣ, забираючи велику силу полону по Земляхъ Кіевскѣй та Подѣльскѣй, але вони заходили ажъ у Галичину.

Року 1455 умеръ єпископъ Збигнѣвъ Олесницкій, чоловѣкъ незвычайного розуму та характеру, що тѣльки й гадки мавъ що про католицизмъ та Полякѣвъ, але вѣнъ черезъ сѣ вчинки справивъ те, що вѣ Польцѣ зовсѣмъ ослабла королѣвска власть. Олесницкій вмеръ заразы на той часъ, якъ починалася боротьба Польщи съ Прускимъ Орденомъ, ще лютѣйша якъ

була за часѡвъ Ягайла та Витовта. Була ще одна партія власне руска та православна и вона шукала свого осередка при Кієвскому князю Семенѣ Олельковичу.

Першимъ удѣльнымъ княземъ у Кієвѣ зъ дому Гедиминового бувъ внукъ его Володимиръ Ольгердовичъ. Князувавъ вѡнъ цѣлыхъ трицять лѣтъ (1362—1392) и надавъ Кієву спокѡй такій, якъ вѡнъ не зазнававъ вже съ часѡвъ Батыевого нападу. Сей Володимиръ бувъ вже православный зовсѣмъ рускій чоловѣкъ и дбавъ не тѡльки про благо рускои церкви, а навѣтъ важився взновити митрополичу катедру въ Кієвѣ. Зъ сєи причини вѡнъ стоявъ на боцѣ митрополіты Кипріяна у той часъ, якъ сєго останнєго принято у Москвѣ у Дмитра Доньского, а вѡнъ проживавъ у Кієвѣ у Софійскому соборѣ. Вже вѣдомо, що Витовтъ, якъ тѡльки ставъ великимъ княземъ Литовскимъ, заразъ же вѡднявъ Кієвъ у Володимира Ольгердовича, надавши єму на удѣль Копыль; Кієвъ вѡдданий бувъ Скиргайлови Ольгердовичу (1393 р.). Даремно Володимиръ вѣздивъ у Москву, запобѣгаючи тамъ запомоги у Василя Дмитровича; Кієва вже єму не дано; однакъ же похований вѡнъ по смерти у Печерскѡй Лаврѣ. Скиргайло князувавъ у Кієвѣ всего на всего 4 роки и бувъ такожъ щиримъ Русинѡмъ и по звичаю и по вѣрѣ. Кажуть, що его отруєно на довахъ.

Пѡсля Скиргайловои смерти Витовтъ вже не вѡддававъ Кієва нѣкому съ княжого роду на удѣль, а становивъ въ нѣмъ своихъ воеводъ; першимъ воеводѡю бувъ вѡдъ него постановлений Иванъ Ольгимунтовичъ, князь Ольшанскій. На початку Скиргайлового князюваня бувъ вигнаний зъ Литвы Жигмонтомъ Кейстutowичемъ; вѡнъ знайшовъ притулокъ у Кієвѣ и Кієвъ зновъ ставъ осередкомъ доволъ просторого руского удѣлу. Вже за часѡвъ Казимировыхъ, якъ вѡнъ ставъ великимъ княземъ Литовско-рускимъ, мы бачимо у Кієвѣ сына Володимира Ольгердовича, Олександра, на призвище Олелька.

Пятьнайцять рокѡвъ Олелько державъ урядъ въ Кієвскѡй околицѣ и вмеръ вже року 1455, ставши черцемъ и бувъ похований въ Печерскѡй Лаврѣ. Два его сыны Семенъ та Михайло, захотѣли подѣлитись Кієвскою околицею, але сєго не попустивъ Казимиръ. Замѣсть сєго Казимиръ надавъ Кієвъ зъ околицею Семену яко лєно, а Михайла зробивъ княземъ у Копылѣ та Луцку. Семенъ до своєи смерти збѣстився княземъ

Кіевскимъ, забороняючи єго вѣдъ Крымскої Орды и взновляючи церкви, що знищили Татаре. Кієвъ особливо бувъ знищений Татарами р. 1416 за часѣвъ Едигеевухъ, що спустошивъ и Печереку Лавру и вона лежала въ звалищахъ. Семень Олельковичъ выбудувавъ наново церкву и тамъ же бувъ похований, якъ умеръ. Пѣсля него зѣсталися братъ Михайло та сынъ Василь.

Але теперъ вже Польскій король поклавъ собѣ зовѣмъ скѣнчити зъ рускою партією и знищити зовѣмъ пановане саме Кіевского удѣлу. Вѣнъ вже не давъ на удѣлъ Кієва нѣкому зъ Олельковичѣвъ и навѣтъ постановивъ тамъ воеводою православногo чоловѣка, Гаштольдовогo сына Мартина. Кієне спытали не пустити єго въ Кієвъ, але вѣнъ прійшовъ зъ литовскимъ вѣйскомъ, забравъ Кієвъ и почавъ мешкати въ такъ званому „Литовскому замку“, що бувъ збудований мѣжь Верхнимъ Кієвомъ та Подоломъ на горѣ (Киселѣвка).

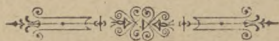
На той часъ Михайло Олельковичъ пробувавъ у Новгородѣ Великому, куда єго закликали Борецкїй, прихильники Казимировї. Якъ тѣльки пройшла чутка про смерть Семенову, вѣнъ вырядився заравъ до Кієва; але тамъ вже сидѣвъ Мартинъ Гаштольдовичъ и Михайло мусивъ зѣтатися при одному Копыльскому удѣлѣ. Теперъ вже удѣлнїй князь Украйны-Руси очевидячки бачили, въ якїй бѣкъ верне Казимиръ IV.; вѣнъ прямувавъ туда жъ, куда й Витовтъ замѣняючи князѣвъ по всѣхъ удѣлахъ своими намѣстниками та воеводами. Зъ разу князь не хотѣли пѣддатися пѣдъ такї розпорядки и склади для того потайчу умову, маючи на чолѣ Михайла Олельковича, єго брата у першихъ, Федора Ивановича Бѣльского та ще одного князя Ольшаньского, Казимировогo родича зъ матерногo боку. Чого хотѣли сїй князь — не зовѣмъ вѣдомо. Однїй кажуть, що вони хотѣли захопити Казимира до рукъ, навѣтъ вѣбити єго, а Литовскимъ княземъ зробити Михайла Олельковича та иншї, що задумували тѣльки заволѣдѣти деякими сѣднїми околицями та пристати до Московского князя, про що то нѣ бы умовлялися ще задалегѣдъ зъ симъ останнимъ. Федѣръ Бѣльскїй на той часъ, якъ гулявъ весѣля зъ донькою Олександра Чортгорыйского, запросивъ и короля на весѣлѣ. Але вчасно про все довѣдався король. Бѣльскїй довѣдався про се у ночи и якъ бувъ, кинувся на коня, утѣкъ за Московскїй кордонъ и тамъ

ставъ служити князевъ Иванови Василевичевъ. Товариша его Михайла Омельковича та князя Ольшаньскаго покарали смертю р. 1482 у Кіевѣ передъ брамою Литовскаго замку, въ серпню мѣсяци. Пѣсля сего вже удѣльный устрѣй не пѣднимавъ головы въ Литовскѣй Руси.

Деякі зъ Рускихъ князѣвъ правда ще володѣли своими батькѣвщинами: князь Слуцкѣй, Кобринскѣй, Одоевскѣй, Новосѣльскѣй, Воротынскѣй, Бѣлевскѣй и т. и., але вони не могли шкодити єдности політичнѣй Литовскои Руси.

Переложивъ зъ „Исторіи Россіи“
Д. Иловайскаго т. II. Москва 1884.

В. К.

Азбучный Показчикъ

именъ osobowychъ и географическихъ згаданныхъ въ VI. томѣ
„Руской Историчной Библіотеки“.*)

А.

- Абдуль, ханъ Татарскій, 107.
Авиніонъ м., 56.
Австрія держава, 129.
Адрійске море, 139.
Айгуста, Гедыминова донька, 50. 65.
Айшвинъ Русковичъ, ватажокъ Литов., 19.
Айкша, бояринъ Литов., 102.
Акинтъ Шуба гл. Шуба.
Александръ Невскій, кн. Москов., 18.
Альгимунтъ, кн. Литов., 19.
Альдона (Анна) Гедыминова донька, 52. 64.
Англія держава, 70. 143.
Андрѣй епископъ Виленскій, 149.
— король Угорек., 114.
— лицаръ Мазовецк., 34.
— Вингольдъ Ольгердовичъ, кн. Полоцкій и Пековск., 70.
75. 95. 98. 105. 119. 120. 135. 136. 154.
Андрѣй Юріевичъ, кн. Волинскій, 42. 44.
— кн. Дорогобужскій, воевода Смоленскій, 181.
— Гаштольдовичъ, маршалъ Литовскій, 180.
Анкадъ, проводиръ Ятвяжскій, 8.
Анна, Витовтова жѣнка, 144. 150. 152.
— князьвна Смоленска, 125. 167.
Антоновичъ В. историкъ укр.-руск., 1. 118.
Аралъ р. 107.
Арсеній, епископъ Пековск., 43.

Б.

- Баба Михайло, кн. рускій, 172. 173.
Байербургъ м., 71. 122.
Бакота м., 109. 110. 113.

*) Цифры означаютъ стороны тому; м. — мѣсто або мѣточко; р. — рѣка; с. — село; З. — Земля.

- Балканьскій півострівъ, 166. Браславъ Литовскій м., 67.
 Балтійске море, 4. 52. 117. Брунонъ св., апостоль Пру-
 165. скій, 8.
 Бартенштайнъ м., 9. Бруно, магистеръ Ливоньскій,
 Батый, ханъ Татарскій, 11. 18. 53.
 44. 108. 187. Брянске князѣвство, 99.—101.
 Белзъ м., 68. 116. 117. 140. 155.
 Белзка З., 78. 112. 113. 117. Брянскъ м., 38. 43. 44. 46. 75.
 Бенедиктъ, воевода Угорскій, 99. 100. 180.
 140. Брячиславъ, кн. Полоцкій, 18.
 Бердибекъ, ханъ Татарскій, Бугъ (Захѣдний) р., 3. 5. 49.
 107. 118. 123. 126. 161. 166. 173.
 Березина р., 66. 180.
 Берестейска З., 30. 113. 117. Будволнъ Василь, кн. Псков-
 180. 182. скій, 95.
 Бересте м., 18. 39. 40. 48. 66. Будинъ м., 129.
 114. 116. 123. 127. 180. Бурбонъ кн., 83.
 Бернардъ Бенедиктинець, 57. Буркивидъ кн. Литовскій, 28.
 Бертольдъ чернець, 58. 59. Бурхардъ фонъ Драйлевень,
 Бірута, Гедыминова жѣнка, магистеръ Ливоньскій, 69. 76.
 123. 125. Бутавъ, Кейстутѣвъ сынъ, 92.
 — Кейстутова жѣнка, 77. 93.
 Бодзанта, архиепископъ Гнѣ- Бутегайде, кн. Жмудскій, 28.
 зненьскій, 138. Бучацкій Федѣръ, староста
 Богъ р., 112. Подѣльск., 172. 173. 183.
 Болгарія, 163. Быховець, выдавецъ лѣтописи,
 Болеславъ III. король Поль- 9—11. 38. 41. 43. 45. 46. 48.
 скій, 5. 6. 67.
 — IV. Кучерявый, король Поль- Бѣжецкій Верхъ м., 51. 105.
 скій, 6. Бѣлгородъ (Бѣлый Городъ) м.,
 — Тройденовичъ, кн. Мазове- 39. 46.
 цкій, 64. 65. 68. Бѣльскъ м., 48. 180.
 — кн. Мазовецкій, выбр. ко- Бѣльча м., 98.
 роль Польскій, 182.
 Болехѣвска З., 109. 110.
 Бонифатій IX. папа, 152.
 Борисъ Володимировичъ св.,
 181.
 Брандебурска мархія, 34.

В.

- Вайдевуть, 5.
 Валенродъ Кондрать, маги-
 стеръ Тевтоньск. ордену, 143.
 Варвара цѣсарева Нѣмец. 168.

- Вартоломей, епископъ Алет-
скій, 57.
- Варна м., 182.
- Варута м., 7.
- Васило Андрѣй, епископъ Ви-
леньск., 138. 148.
- Василь, архиеписк. Новгород., 42.
43. 95.
- Василевичъ Темный, кн. Мо-
сковск., 168. 185.
- Дмитровичъ, кн. Московск.,
45. 141. 143. 156. 157. 166.
187.
- Михайловичъ, кн. Кашинь-
скій, 102.
- Олександровичъ, кн. Брянь-
скій, 44. 100.
- Семеновичъ, кн. Пиньскій,
188.
- кн. Полоцкій, 36.
- кн. Смоленскій, 98.
- Василько Романовичъ, кн. Во-
лод., 8. 16. 19. 21.
- Взвягль м., 110.
- Велика р., 34. 69.
- Великополяне, 184. 186.
- Венеціяне, 139.
- Вехра р., 136.
- Вигандъ, Марбургскій лѣтопи-
сець, 32. 69. 82. 88.
- Вигантъ, кн. Кернѳвскій, 140.
- Видимундъ Жмудинъ, 77. 125.
- Византія м., 163. 166.
- Виконтъ, проводиръ Жмуд-
скій, 10. 22.
- Вильгельмъ, герцогъ Австрій-
скій, 128—130. 132. 133. 135.
- графъ Голяндіи, 71.
- Вилькомиръ м., 10. 11. 67. 88.
92.
- Вильна р., 62. 66.
- м., 7. 55. 57. 58. 61—63.
66. 73. 75. 77. 82—84. 88. 92.
93. 119. 121—126. 136. 137.
142. 143. 145—151. 157. 169.
171. 179—181.
- Вилія р., 4. 48. 66. 88. 137.
148. 150.
- Випертъ, лѣтописецъ, 8.
- Висла р., 3. 4.
- Витебске князьство, 37. 73.
145. 175.
- Витебскъ м., 15. 20. 21. 28.
66. 69. 73. 74. 83. 94. 123.
176.
- Витень, кн. Литовск., 11. 29—
32. 34—36. 41. 53. 54.
- Витовтъ, кн. Литовско-русскій,
45—47. 82. 105. 113. 122—
127. 134. 136. 140—147. 149—
159. 161—172. 174. 187. 188.
- Вишгородъ м., 40. 46. 97.
- Владиславъ Локтикъ, король
Польск., 51. 127.
- III. Варненскій, король
Польск., 42. 44. 136. 167. 177.
179. 182.
- кн. Опольскій, 79. 127. 128.
130.
- Постумъ, король Угорскій
и Ческій, 182.
- Воинъ, кн. Полоцкій, 36. 66. 70.
- Войдило бояринъ, 121—123.
- Войдаты Кейстутовичъ, 89.
- Войтъхъ св. апостолъ пруск., 6.
- Войшелкъ, сынъ Мендовѳвъ,
10. 22. 26. 27.

- Волковыскъ м., 20. 22. 28. 35. 66.
- Володаръ Глѣбовичъ, кн. Городненскій, 16.
- Володимиръ Волянск. м., 38. 40. 42. 43. 45. 48. 68. 113. 114. 116. 117. 172. 174.
- Клязменскій м., 15. 42. 157.
- Володимиръ В. св., 75.
- Васильовичъ, кн. Володимирск., 44. 45. 140.
- Ольгердовичъ, кн. Кіевскій, 43. 47. 118. 140. 187.
- Володимирска З., 113.
- Волокъ-Ламскій м., 104. 157.
- Волянъ, Волянська З., 5. 14. 17. 19. 22. 37. 38. 41. 42. 44. 48. 49. 65. 66. 68. 71. 75. 111—117. 130. 140—143. 151. 155. 165. 171—175. 177. 178. 180. 183—185.
- Волохи нарѣдъ, 174.
- Волощина, 163. 166. 177.
- Ворскла р., 45. 153—157.
- Вроцлавъ м., 79. 80.
- Вручей (Овручъ) м., 39. 47.
- Всеволодъ, кн. зъ Герсики, 16.
- Олександровичъ, кн. Холмскій, 102.
- Всеславъ Брячиславовичъ, кн. Полоцкій, 15.
- Вѣдень м., 129.
- Вячеславъ, король Ческій 159.
- Г.**
- Галичина, Галицка З., 14. 23. 27. 64. 65. 71. 93. 110. 112—115. 117. 130. 139—151. 162. 171. 175. 186.
- Галичъ м., 15. 22. 42. 99. 109. 112. 114. 116. 140.
- Галь Мартинъ лѣтописецъ польскій, 5.
- Гаймбургъ м., 129.
- Ганза, 52.
- Гаштольдъ Янъ, намѣстникъ Смоленск., 179—182. 184. 186.
- Гданьскъ м., 143.
- Германія, 71. 143. 159—161.
- Гедыминъ, кн. Литовскій, 21. 29—32. 34—43. 45—51. 54—60. 62. 64. 65. 67. 70—72. 75. 80. 83. 114. 119. 142. 149. 171.
- Гельфенштайнъ, вел. командоръ Ордена Тевтонск., 122.
- Генрихъ IV., король Францускій, 142.
- V. король Англійск., 166.
- чернець, 58.
- епископъ Полоцкій, 144.
- Генникинъ чернець, 58.
- Герасимъ, митрополитъ Кіев., 176.
- Геты нарѣдъ, 6.
- Глѣбъ Володимировичъ св., 181.
- Святославовичъ, кн. Брянскій, 44. 100. 136. 145. 154.
- Гнѣвошъ зъ Далевецъ, староста Рускои З., 140.
- Гольшаны м., 7.
- Голяндія, 71.
- Гора магнатъ угорск., 139.
- Горай Дмитро, шляхтичъ польскій, 133. 140.
- Городецъ м., 103. 104.
- Городло м., 161.
- Городокъ, м. коло Львова, 110. 140.

Готляндъ острѣвъ, 55.
Гравжишки м., 11.
Грайсвальдъ м., 55.
Григорій XI. папа, 80.
Грінвальдъ гл. Дубровно.
Гродненська З., 140.
Гродно (Городно), 7. 15. 18.
20. 33. 35. 49. 66. 123. 127.
175.
Гуситы, 167.

Д.

Давалтѣвска З., 11.
Давидъ чернець, 73. 74.
— кн., 121.
— староста Гродненскій, 32—
34.
Давмонтъ, кн. Нальщанскій,
25. 27.
Дангеруте, ватажокъ Литов-
скій, 17.
Данило Дмитровичъ, кн. Ту-
рѣвскій, 36.
— Романовичъ, кн. Галицк., 8.
14. 19—23. 26. 42. 44. 109.
110.
Данія, 76.
Дашко (Данило), сынъ Федька
Острожекого, 165.
Данута, Ягайлова дочка, 122.
Двина (заходна) р., 3. 49. 53.
60. 69. 79.
Демаратъ, староста польскій,
129.
Динабургъ м., 49.
Динаминде м., 60.
Дірсуне, бояринъ Литовск., 92.

Длугошь, лѣтописецъ польск.
XV. ст., 6. 32. 38. 41. 80.
Дмитро, 165.
— ханъ Татарскій, 111. 112.
— Донскій, кн. Московск., 187.
— кн. Друцкій, 20.
— Ивановичъ, кн. Московскій,
99. 102—106. 120. 153.
— Корибутъ Ольгердовичъ, кн.
Брянскій, 101. 118. 120. 123.
136.
— Михайловичъ, кн. Тверскій,
65.
— кн. Трубчевскій, 75. 119.
— Шемяка, кн. Московск., 185.
— Юрєвичъ, кн. Пинскій, 36.
75.
Дмитровскъ м., 105.
Днѣпро р., 46. 47. 49. 112. 149.
153. 164. 181.
Днѣстеръ р., 109.
Добиславъ воевода краковск.,
127. 128.
Доброславъ бояринъ, 109.
Добруджа, 111. 112.
Довгердъ, воевода Волыньск.,
172. 178.
Дреговичѣ племя, 3. 5.
Дрогичинъ м., 8. 18. 40. 48.
123. 127.
Дубиса р., 4. 62. 125. 151.
Дубровно (Грінвальдъ), 159.
166.
Дунай р., 111.
Дусемеръ Генрихъ, магістеръ
Ливонскій, 85. 86. 93.
Дюсбургъ Петро, лѣтописецъ,
6. 9. 30. 32. 41.

Е.

Ебергартъ фонъ Мунгаймъ, магістеръ Ливонскій, 61.
Европа, 139. 147. 155.
Едигей, ханъ Татарскій, 153—155. 157. 163—165. 188.
Езелъ острѣвъ, 76.
Ейрагола м., 7. 11. 30.
Елисавета, королева Угорск., 127—129. 138. 139.
Ердень, кн. Литовскій, 25. 28. 36.
Ердивиль, ватажокъ Жмудск., 10. 18. 22.
Ернестъ, архиепископъ Пражскій, 79.
Естляндія (Естонія), 33. 71. 76.
Есты нарѣдъ, 76.

Ж.

Жемгала племя, 4. 7. 13. 24. 29.
Жибентай, коморникъ Ягайлѣвъ, 124.
Жигмонтъ Корибутовичъ, выбр. король Ческій, 176.
— Кейстутовичъ, кн. Стародубскій, 171. 174—178. 181. 183. 184. 187.
Жильбертъ де Лянуа, посолъ Англ., 166.
Житомиръ м., 39. 46. 47.
Жмудъ племя, 4. 9. 11. 13. 18. 21. 23. 24. 30. 35. 41. 46. 67. 77. 89. 92. 93. 122—124. 126. 137. 142. 147. 151.
Жмудска З., 35. 158—160. 162. 176. 180.

З.

Завельска З., 11.
Завіша, канцлеръ и епископъ Кракѣвскій, 127. 128.
Заналешаньска З., 11.
Заславль-Литовскій, князьство, 75. 81. 140.
Звенигородъ, м. въ Кіевщинѣ, 47.
Здитѣвъ м., 20. 35.
Земовитъ, кн. Мазовецкій, 79. 117. 160.
Зигисмундъ (Жигмонтъ), маркграфъ Брандербургскій, императоръ Нѣм. и король Ческ. та Угорск., 128. 129. 154. 158—161. 167—169. 173. 176.
Зубцѣвъ м., 104.

И.

Иванъ, король Ческій, 83.
— Ростиславовичъ (Берладникъ), кн. Звенигородск., 109.
— Василевичъ, кн. Смоленск., 99. 189.
— Ольгимунтовичъ, кн. Ольшанскій, 45. 143. 187. 189.
— Александровичъ, кн. Рязанскій, 40. 44. 45.
— Ивановичъ Короткополый, кн. Рязанскій, 45.
— кн. Можайскій, 185.
— Юривичъ, кн. Белзскій, 154.
— XXII. папа, 42. 54.
— Федоровичъ, бояринъ, 147.
Изборскъ м., 69. 70.
Изъяславъ м., 15.

- Изъяславъ Васильковичъ, кн. Карлъ IV., императоръ Нѣм.,
Городельскій, 17. 49. 83.
- П. Метиелавовичъ, в. кн. Катерина, корольвна Угорск.,
Кіевск., 163. 127.
- Илія, 165. Катлибуга, ханъ Татар., 112.
- Иловайскій Д., историкъ ро- Кафа м., 46. 166.
сійскій, 118. Кашинъ м., 105.
- Инокентій IV. папа, 23. 79. Кезгайло, намѣстникъ Жмуд,
Инстербургъ м., 81. 179. 180. 186.
- Ирпень р., 40. 44. Кейстутъ, кн. Литов., 48. 64.
66—70. 72. 74. 77—86. 92.
93. 103. 105. 115—117. 121—
125. 141. 177. 183.
- К.**
- Кавказъ, Кавказкі горы, 47. Кенигсбергъ м., 92.
61. Кенігъ, магистеръ ордена Тев-
тоньск., 67. 85.
- Кадлубокъ Винкентій, льто- Кернѳвъ м., 7. 10. 11. 66.
- писецъ польск. XII. ст., 6. Кипріянь, митроп. Кіев., 146.
162. 163. 187.
- Казимиръ II. Правдивый, ко- Кистма м., 105.
- роль Польскій, 6. Кібургъ графъ Кондрать, тев-
тоньск. лицарь, 147. 149. 151.
- III., король Польскій, 52. Кіевъ м., 14. 19. 37—40. 42.
68. 71. 78. 112. 113. 117. 127. 43. 45—47. 49. 75. 99. 108.
130. 151. 152. 167. 183. 112. 113. 118. 137. 140. 145.
153—155. 162. 164. 177. 181.
187—189.
- Казимиръ IV. Ягайловичъ, ко- Кіевска З. (Кіевщина), 17. 37.
роль Польск. и в. кн. Литов., 43. 49. 107. 108. 112. 113. 155.
170. 179—187. 175—177. 186.
- кн. Мазовецкій, 113. Клецькъ м., 15.
- Кайданѳвъ м., 10. 19. Климентъ, подканцлеръ поль-
скій, 142.
- Камска Болгарія, 108. — VI. папа, 78. 115.
- Калита Иванъ, кн. Московск., Клязма р., 15.
50. 51. Кмита Петро, 140.
- Калюсъ м., 109. 110. Кніпроде, магистеръ Тевтонь.
ордена, 93.
- Каменець м., 109. 110. 113. 127. 172. 173. 175. 183.
- Канѳвъ м., 40. 46. 47.
- Карамзинъ М., историкъ ро- сійск., 74.
- Карковичъ с., 8.
- Карлъ Неаполитанскій, 139.
- фонъ Тріръ, магистеръ Ли- воньскій, 54.

- Ковно м., 7. 10. 81. 88. 89. 91. 143. 147.
Коложе м., 156.
Коломна м., 146. 157.
Кондратъ, кн. Мазовецкій, 20.
Кошире околиця, 51.
Копыль м., 47. 187.
Корельска З., 51.
Коригайло, братъ Ягайлѣвъ, 142.
Коріятъ Гедыминовичъ, кн. Литовскій, 36. 102.
Корсѣ племя, 4. 49.
Корчинъ, м. въ Польщѣ, 183.
Кояловичъ, историкъ російскій, 74.
Кракѣвъ м., 52. 117. 129. 131—136. 141. 175. 177. 182.
Кракѣвска З., 117.
Кревка р., 124.
Кревъ м., 83. 123—125. 132.
Кременецъ м., 68. 114. 116. 130. 157. 165. 166. 167.
Кремль (въ Москвѣ), 104.
Креславъ съ Курожвенкъ шляхтичъ польск., 140.
Кривицка З., 18. 20. 21. 35.
Кривичѣ племя, 3.
Кромеръ, польск. письменникъ XVI. ст., 38.
Кропива Семень, кн. Стародубскій, 104.
Крымъ півострівъ, 47. 112.
Крымска орда, 164.
Куликове поле, 120. 153.
Кулна, ханъ Татарскій, 107.
Кульмска З., 71.
Кунасѣвъ м., 11.
Курляндія краина, 79.
Куруны племя, 4.
Кучельминъ м., 109.
Куявія краина, 71. 158.
- Л.
- Лаврашъ, 10.
Латышъ Генрихъ, письменникъ, 16.
Лелюшъ, воєвода Трокскій, 178.
Левъ Даниловичъ, кн. Галицк., 27. 41. 48. 110.
— Юрѣвичъ, кн. Волинскій, 42. 44. 65.
— кн. Луцкій, 38. 39. 44. 48.
Лесько, посолъ литовск., 32.
Летыгола, племя, 4. 76.
Летыгольска З., 68.
Либѣ племя, 16.
Либенштайнъ Августинъ, командоръ, 82. 122.
Ливы (Лотышѣ) племя, 3. 4. 13. 76.
Ливонія, край, 16. 49. 54. 55. 60. 69. 70. 76. 85. 89. 93. 143. 158.
Ливонцѣ Ливонскій орденъ, 23. 24. 28. 29. 31. 36. 49. 50. 52. 54. 61. 68. 70. 86. 131. 135. 142. 168. 173. 176.
Лида м., 7. 146.
Лиздейко, жрець, 63.
Литва, Литовска З., Литовске княз., 1—3. 5. 7—12. 16—18. 20—22. 24. 26—32. 34. 35. 37. 43. 46. 48. 49. 51. 56. 61. 65. 66. 70. 79. 82. 84—87. 89. 91—93. 95—97. 102. 103. 105—

107. 109. 111. 113—115. 117. 120. 125. 130. 131. 135. 136. 138. 139. 142—144. 146. 148. 149. 151. 152. 155—159. 161—164. 166—172. 174—176. 179. 181. 182. 184—187.
- Литовцѣ, литовске племя, 4. 7. 12. 14. 16. 70. 77. 81. 82. 89. 91. 102. 116. 138. 139. 146—149. 151. 157. 179. 183. 184.
- Лифляндія, краина, 11.
- Логойскъ м., 15.
- Луга м., 96.
- Лугвеній, ватажокъ, 19.
- Луковска з., 18. 115.
- Лукошь м., 15.
- Лукишки м., 148.
- Луцка з., 113. 140. 175.
- Луцкъ м., 39. 41. 66. 114. 145. 155. 165. 168. 169. 172—174. 177—179. 185—187.
- Луцке князѣвство, 114. 141. 185.
- Львѣвъ м., 68. 140. 175.
- Львѣвска з., 78. 112. 113. 115.
- Люблинська з., 112. 117.
- Люблинъ м., 161. 183.
- Любартъ Гедыминовичъ, 37. 42. 65. 66. 68. 78. 93. 102. 114—116.
- Любека м., 55.
- Любко Войновичъ, кн. Полоцк., 69. 70.
- Людвигъ фонъ Лібенцель, комтуръ Рагнитскій, 35.
- Людвикъ, король Угорскій, 79. 83. 115. 117. 127—130. 135. 139. 151.
- Любутскъ м., 156.
- Лютуверъ, кн. Литовскій, 30. 34.
- М.**
- Мазовія, 19. 33. 34. 49. 64. 66. 68. 116.
- Мазовшане (Мазуры), племя, 3. 5. 129.
- Мала Польща, 127. 130. 131.
- Малополяне, 184. 186.
- Мамай, ханъ Татарск., 120.
- Марія Андрѣевна, княгиня, 65.
- Ягайлова сестра, 121.
- Ярославѣвна, кн. Витебска, 65. 73. 74. 118.
- донька короля Угор. Людовика, 127. 129.
- Мартинъ V., папа, 169.
- Гаштольдвичъ, воевода Кіевскій, 188.
- Маріенбургъ м., 71. 125. 143. 144. 160.
- Медика с., 175.
- Мельникъ (Мѣльникъ) м., 18. 48. 123. 127.
- Мендовгъ, кн. Литовскій, 11. 19—29. 35. 40. 44. 53. 66. 99.
- Микулинъ м., 104. 109. 110.
- Миколай, чернець, 58.
- Немировичъ, староста Виленскій, 179.
- Милѣй, 110.
- Мингайло, ватажокъ Литовскій, 19.
- Миньскъ м., 15. 36.
- Мининъ Дмитро, воевода московскій, 104.
- Митава м., 76.

- Михайло Александровичъ, кн. Микулинскій и Тверскій, 99. 103—106.
 — Олельковичъ, кн. Копыльскій та Луцкій, 187—189.
 — кн. Пиньскій, 19.
 — Жигмонтовичъ, 178—180. 182. 184. 185.
 — Явнутовичъ, кн. Заславскій, 140.
 Михайлѡвска З., 71.
 Могильна м., 10.
 Можайскъ м., 68. 97. 101.
 Мозыръ м., 19.
 Молдавія, 138. 165. 168. 176. 178. 185. 186.
 Молога м., 105.
 Монвидъ, кн. Литов., 36. 67. 68. 147. 148.
 Монгольска орда, 12. 19. 110.
 Монголы, 110.
 Моравія, краина, 83.
 Москва м., 50. 80. 95—99. 101—105. 120. 126. 141. 143. 155—157. 162. 163. 185. 187.
 Москалѣ нарѡдъ, 103. 120. 157.
 Московске князѣвство, 49. 97. 103. 185.
 Монивидъ, воевода Виленск., 161.
 Мордовска З., 108.
 Мингайло, каштелянъ Виленскій, 161.
 Москожѡвъ м., 142.
 Мстивой (Мествинъ), кн. По-морскій, 13.
 Мельштинъ м., 151. 153.
 Мстиславъ Даниловичъ, кн. Во-лынскій, 28.
- Мстиславъ Удатный, кн. Нов-гор. В. и Галицк., 109. 136. — м., 98. 136.
 Муромъ м., 99.
 Мѣдники м. 162.
- ## Н.
- Надравія, околиця, 62.
 Найміль м., 53. 76.
 Нарбутъ историкъ, 67.
 Нарва р., 33.
 Наримунтъ, кн. Пиньскій, 36. 42. 51. 63. 66. 85. 91. 114.
 Настася гл. Айгуста.
 Неврусъ, ханъ Татар., 107.
 Неважъ р., 4. 92.
 Немира, староста Луцкій, 185.
 Нерія, Нергісъ (гл. Вилія).
 Нетымиръ, Прускій царь, 8. 9.
 Нірнбергъ м., 79.
 Новѣ-Троки, 150.
 Новгородъ Великій, м., 14. 15. 17. 19. 25. 26. 43. 50. 51. 55. 69. 74. 93. 101. 106. 107. 140. 151. 156. 157. 166. 181.
 Новгородокъ Волянскій, м., 23.
 — Литовскій м., 7. 15. 20. 22. 26. 27. 33. 35. 48. 63. 66. 163.
 Новгородъ Сѣверскій, 45. 99. 101. 123. 140. 165. 171.
 Нова Мархія, 150.
 Нове Ковно м., 89. 90.
 Нове-мѣсто, 69.
 Нѡсъ Олександръ, кн. Пиньскій, 165. 175.
 Нѣманъ р., 3. 4. 20. 49. 62. 87. 88. 93. 147.

- Нѣмцѣ, 4. 11—13. 16. 24. 33. 49. 51. 52. 68. 69. 77. 82. 93. 127. 128. 130. 131. 136. 138. 144. 147—149. 157. 159. 160—162. 164. 174.
- О.**
- Оболенскій Константинъ, кн. Моск., 104.
- Овручь м., 18. 46.
- Озерище м., 73.
- Ока р., 117. 146. 156. 166.
- Олдыкище с., 8.
- Олегиъ, кн. Рязанскій, 145. 146. 155. 156.
- кн. Переяславскій, 39. 40. 44. 45.
- Олександръ Коріатовичъ, кн. Володимирскій, 117.
- Всеволодовичъ, кн. Псковскій, 68.
- Михайловичъ, кн. Тверскій, 50.
- Наримунтовичъ, кн. Пинскій, 140.
- Омелько Володимировичъ, кн. Копыльскій и Слуцкій, 181. 187.
- Патрикѣвичъ, кн. Стародубскій, 156.
- Олексѣй, митрополита Московскій, 103.
- Олесницкій Збигнѣвъ, кардиналъ и еписк. Кракѡв., 166—168. 175. 184. 186.
- Ясько, начальникъ Вильна, 143.
- Ольга, донька кн. Ивана Рязанскаго, 40.
- Ольгердъ, в. кн. Литовск., 37. 46. 64—70. 72—79. 82—86. 94. 96. 98. 101. 103. 106. 107. 111—113. 115. 116. 118. 119. 121. 135. 136. 151. 177. 183.
- Ольгимунтъ, гл. Альгимунтъ.
- Ольшаны м., 179.
- Омуличъ Грицько, Кейстутѡвъ прислужникъ, 124.
- Опока м., 96.
- Орда Золота, 45. 49. 61. 79. 84. 100. 102. 105. 107—109. 111. 113. 114. 141. 152. 155. 157.
- Крымска, 188.
- Перекопска, 168.
- Орденъ Доминиканѡвъ, 55. 58.
- Міноритѡвъ, 55. 56. 147.
- Тевтонскій, 33. 42. 64. 66. 144. 147. 151. 153. 158. 160. 168. 186.
- Фанцішканѡвъ, 55. 58. 147.
- Орша м., 15.
- Орѣховець м., 51.
- Остапъ, кн. Псковскій, 95.
- Остафій Дворяницѡвъ, посадникъ Новгорода В., 96.
- Остероде м., 82.
- Острогъ м., 37.
- Отокаръ Остыковичъ, урядникъ литов., 147. 148.
- Ошмянны м., 10. 67. 175.
- П.**
- Палестина, 12.
- Парчѣвъ м., 183. 186.
- Патрикій Наримунтовичъ, кн. Стародубско-Сѣверскій, 101.

- Пелюза Тройденовичъ, кн. Литов., 34. 35.
Перекопъ м., 46.
Переяславъ м., 40. 46.
Переяславъ Суздальскій м., 105. 157.
Перемыска З., 68.
Перемышль м., 104. 130.
Перкунъ, божище Литов., 137. 149.
Петрикъ, маршалъ Смоленскій, 181.
Петрикѡвъ (Пётрковъ), м. въ Польшѣ, 183. 186.
Петро Турскій, староста польскій, 117.
Пиньскъ м., 18. 19. 26.
Пляно - Карпині, италійскій посоль-чернець, 19.
Плявенъ Генрихъ лицарь, 49. 160—162.
Подѡле (Подѡльска З.), 43. 75. 93. 107—113. 115. 140. 145. 151. 153. 171—177. 180. 183. 184. 186.
Пѡдляхія, краина, 48. 183.
Покинцѣ, волость, 8.
Полѣсе, 140.
Польша, 6. 30. 49. 51. 52. 78. 93. 111—113. 116. 117. 127—129. 131. 135. 139. 140. 142. 151. 157. 158. 161. 164—169. 171—174. 177. 179. 182—184.
Поляки, 6. 12. 31. 52. 59. 68. 78. 80. 114. 128. 132. 136. 138. 139. 142—144. 147—149. 159. 167. 173. 174. 176. 179. 182—186.
Полониньскій Григорій, вгугменъ Холмскій, 26.
Полоцкъ м., 15. 16. 18. 20 21. 25. 26. 28. 54. 70. 75. 84. 120.
Поморяне племя, 3.
Понизе околиця, 108—110.
Поросе околиця, 109.
Порховъ м., 96.
Прегель р., 79.
Привище с., 8.
Припеть р., 19. 49. 66.
Прокша, комѡрникъ Ягайлѡвъ, 124.
Прусія, 6. 7. 11. 24. 67. 71. 79. 81—85. 89. 90. 93. 125. 135. 141—143. 152. 158. 160.
Прусы (Прусаки), 4—6. 8. 13. 29.
Прутенъ, 5.
Псковска З., 49. 50. 69. 70. 156.
Пеіоль р., 153.
Псковъ м., 19. 25. 33. 43. 50. 68—70. 74. 93—95. 101. 107. 120—122. 151. 157. 166.
Путивль м., 40. 46.
Пшага р., 96.
- Р.
- Радивилъ Миколай, маршалъ Литовскій, 179. 186.
Радомска З., 78. 115.
Радославъ, сынъ Олега Рязаньскаго, 155. 156.
Ревель м., 33. 56. 71. 76.
Ржевъ м., 98. 99. 157.
Рига м., 21. 28. 52—61. 76.
Римъ м., 164.

- Рингольтъ, кн. Литов., 11. 20. 66.
- Рогвальдъ Бориславъ, кн. Полоцк., 16.
- Романъ Мстиславовичъ, кн. Галицк. Волод., 14. 17.
— кн. Брянскій, 25. 38. 39. 44. 99.
— Даниловичъ, кн. Новгородско-Литовскій, 26.
- Россія, 118.
- Ростиславъ Мстиславовичъ, кн. Смоленскій, 96.
- Ростовска З., 14.
- Ростокъ м., 55.
- Рось р., 112.
- Рпень р., 39.
- Рудава, 91.
- Рудольфъ I., императоръ Нѣмецкій, 52.
- Руска держава, 14. 22. 133. 139.
- Руска З., 18—20. 33. 35. 37. 49. 50. 61. 62. 72. 74. 75. 90. 94. 96. 97. 100. 107. 115. 118. 127. 140. 145.
- Рускій нарѣдъ, Русины, 8. 32. 49. 59. 63. 139. 142. 148. 149. 157. 171. 173. 176. 177. 183.
- Руско-Литовска держава, Русь Литовска, 133. 145. 189.
- Русь, Украиньско-руска З., 3. 4. 6. 12. 14. 16. 17. 19. 20. 28. 29. 31. 32—35. 42. 51. 65. 73. 74. 79. 93. 117. 119. 120. 126. 130. 131. 135. 139. 143. 152. 153. 155. 158. 160. 162—164. 166—168. 170—172. 176. 177. 179. 182. 184—186. 188.
- Русь Галицка, 22. 71. 93. 109. 112. 116. 130. 139. 140. 146.
- Полоцка, 16.
- Чорна, 18. 19. 21. 23. 26. 35. 66. 88. 94.
- Рурикъ Ростиславовичъ, кн. Кіевскій, 18.
- Рязань м., 45. 99. 105. 155.
- Рязаньска З., 146.
- С.
- Самбія околиця, 85.
- Самвлакъ Григорій, митрополита Кіевскій, 163. 164.
- Сарай м., 164.
- Сегевальдъ околиця, 76.
- Сеймъ р., 118.
- Семень Ивановичъ, кн. Москов., 50. 65. 84. 95—97. 101—103. 136.
- Омельковичъ, кн. Кіевскій, 187. 188.
- Лугвенъ Ольгердовичъ, кн. Мстиславск., 119. 155.
- кн. Свислоцкій, 102.
- епископъ Смоленскій, 181.
- Семко, кн. Мазовецк., 144.
- Семовитъ, кн. Мазовецк., 129. 130. 140.
- Серпухѣвъ м., 157.
- Серадзь м., 182. 183.
- Сереть р., 109. 112.
- Свислочь м., 15.
- Свидригайло, в. кн. Литов., 119. 145. 157. 165. 170—180. 182. 185.
- Свята р., 92. 176.
- Святополкъ, кн. Поморскій, 13.

- Святославъ Ивановичъ, кн. Смоленскій, 136.
 Сибірѣ, 155.
 Силістрія м., 111.
 Синюха р., 110. 112.
 Синявода р., 43.
 Сирійска пустыня, 12.
 Сирія, 166.
 Скирмунтъ, ватажокъ Литовскій, 19.
 Скиргайло, кн. Троцкій, описанъ в. кн., 45. 47. 119—122. 124. 126. 132. 135. 136. 138. 141—145. 187.
 Славяне, 3—5. 12. 158—160.
 Скала м., 172.
 Скобейко, слуга кн. Жигмонта, 178.
 Славко, прихильникъ кн. Жигмонта, 178.
 Слонимъ м., 20. 22. 35. 65.
 Слуцкъ м., 15.
 Слѣповротъ (Слепородъ) м., 40. 46. 47.
 Смоленська З., 50. 99. 176.
 Смоленскъ м., 21. 44. 74. 93. 96. 98. 99. 145. 146. 155. 156. 181.
 Смоляне, 181.
 Смотричъ м., 113. 172. 173. 183.
 Снятинъ м., 130.
 Сожъ р., 136.
 Саковичъ Андрій, намѣстникъ Смоленскій, 181.
 Софія Витовтовна, 45. 141. 156. 167. 185.
 — жѣнка Ягайлова, 182. 184.
 Спытко Мельштинскій, управитель Подбля, 140. 151. 153. 155.
 Стадницкій К., историкъ польскій, 67.
 Станиславъ, кн. Киевскій, 39. 44. 45.
 Стародубъ м., 180.
 Стекинтъ, кн. Ятвяжскій, 8.
 Страва р., 84. 91. 97.
 Стрилкѡвъ м., 15.
 Стройнатъ, в. кн. Литов., 25. 26. 36.
 Стрыйковскій М., историкъ польск. XVI ст., 7. 37. 38. 40. 41. 43. 46. 67. 74. 111.
 Судомирска З., 78. 115. 117.
 Судомиръ м., 173.
 Суздальска околиця, 120.
 Сула р., 153.
 Сурбахъ Иванъ, 80.
 Сурвилъ бояринъ, 92.
 Сѣверска З., 46. 49. 50. 100. 107. 145. 157. 171. 185.
 Сѣмоць м., 110.
 Сянъ р., 175.
- Т.
- Таннебергъ м., 159.
 Тамерланъ, ханъ Татарскій, 145. 146. 152.
 Тарновскій Ясько, 140.
 Татаре нарѡдъ, 43—45. 99. 100. 110—113. 115. 116. 141. 145. 146. 152. 153. 155. 166. 183. 185—187.
 Тверь м., 50. 99. 104. 106. 107.
 Тельши м., 7.
 Темиръ-Ходжа, ханъ, 107.

Темиръ-Кутлай, 146. 152—155.
Теогность митрополита, 42.
Тервета м., 7. 76.
Тетеревъ р., 110.
Тешинѳвъ пригородъ, 68.
Товтивиль, кн. Полоцк., 21.
25. 26. 36.
Торжокъ м., 51. 105.
Торнъ м., 42. 160.
Торопче м., 18.
Тохтамышъ, ханъ Татар., 126.
146. 152—155.
Трейдера р., 53.
Тройденъ, кн. Литов., 28—30.
34. 65.
Тройнатъ, кн. Литов., 11. 25.
Троки м., 7. 62. 63. 66. 82. 83.
88. 93. 94. 119. 121. 123. 124.
126. 141. 143. 150. 169. 175.
180. 181.
Трокске озеро, 170.
Трокска З., 137. 140.
Трубчевскъ м., 75. 101. 120.
Тростня р., 104.
Туреччина, 166.
Туреца орда, 12.
Турки нарѳдъ, 168. 179. 182.
Турѳвска З., 17. 36. 66.
Турѳвъ м., 19.
Тяеминъ р., 111.

У.

Угличь м., 105.
Угра р., 97. 117. 157.
Угры нарѳдъ, 66. 114. 117. 128.
139. 182.
Угры Угорщина, корѳлѳвство,
127. 129—131. 139. 140. 165.
177. 182.

Украина Сѳверска, 120.
Уляна Олександрѳвна, кн., 73.
102. 118. 121. 122. 167.
Ущиця м., 109. 110.
— р., 109.

Ф.

Федѳръ, кн. Кіевскій, 43. 45.
108. 113.
— Ивановичъ, кн. Бѳльскій,
188.
— кн. Острожскій, 165. 175—
177.
— Любартовичъ, кн. Волод.
Вол., 140.
— Глѳбовичъ бояринъ, 102.
— Коріатовичъ, кн. Подѳль-
скій, 145.
Франція, 143.
Фотій, Грекъ, 163. 164. 168.
176.
Франкенбергъ Кондратъ, ко-
мендантъ Кременця, 165.

Х.

Хаджибей, ханъ Татар., 112.
Ходыръ, ханъ Татар., 107.
Холмска З., 17. 112. 113. 116.
117.
Холмъ м., 26. 114. 116.
Хорватъ Иванъ, 139.
Хорваты нарѳдъ, 139.
Хоролъ р., 153.
Хрестоносцѳ, 9. 32—35. 41.
52. 71. 76. 83—86. 88.

Ч.

Чанибекъ, ханъ Татарскій,
102. 107.

Червоногородъ м., 172.
Черкасы м., 40. 46. 47.
Чернигѡвъ м., 43. 99. 101.
Чернигѡвска З., 49.
Чернятинъ м., 110.
Чехи нарѡдъ, 167. 176.
Чингисъ-ханъ Татар., 107.
Чорне море, 117. 165. 166.
Чорторыйскій кн. Иванъ, 178.
— Олександръ 188.
Чудске озеро, 33.
Чуды нарѡдъ, 4.

Ц.

Цольнеръ Конрадъ, магистеръ
Тевт. орд., 125. 143.
Ціллі графъ, 152.

Ш.

Шайноха К., историкъ поль.,
139.
Шараневичъ И., историкъ га-
лицк.-руск., 48.
Шадибекъ, ханъ Татар., 155.
Шварно Даниловичъ, кн. Га-
лицкій, 22. 27. 29. 48.
Шведы нарѡдъ, 51.
Шелонъ р., 96.
Шиндекопфъ Генінгъ, комен-
дантъ, 81. 92.
Шкоція, 143.
Шляхтянка р., 124.
Шлескъ, 185.
Штетинъ м., 55.
Штральзундъ м., 55.
Шуба Акинтъ, воевода Моск.,
104.

Щ.

Щекаревичъ Тарло, 172. 173.
Щуковскій Павло, польскій
панъ, 154.

Є.

Євна, жѣнка Гедыминова, 83.
Єгипетъ, 166.
Єремія Константиновичъ, кн.
Московскій, 104.

Ю.

Юнгінгенъ Кондратъ, маги-
стеръ Тевт. орд., 151. 158.
— Ульрихъ, магистеръ Тевт.
орд., 158.
Юндилъ, кн. Ятвяжскій, 8.
Юрборкъ м., 10. 11.
Юрбургъ м., 71.
Юрій Андріевичъ, кн. Галицк.,
64.
— Витовтовичъ, воевода Ли-
товскій, 69. 70.
— Володимировичъ, кн. Пинь-
скій, 36.
— Даниловичъ, кн. Моск., 97.
— Львовичъ, кн. Галицко-Во-
лод., 48.
— Лугвеневичъ, кн. Метислав-
скій, 181. 182.
— Наримунтовичъ, кн. Белзскій,
116. 117.
— Святославовичъ, кн. Смо-
ленскій, 136. 145. 146. 155. 156.
— Семеновичъ, кн. Ольшань-
скій, 179.
Юрієвъ м., 157.
Юрша, руск. воев., 174. 177. 185.

Я.

Явно, воевода Трокскій, 161.
Явнутій, кн. Литов., 67. 68. 75.
83. 84. 101. 140.
Ягайло (Якѡвъ) Владиславъ,
в. кн. Литов. и король Поль-
скій, 45. 78. 82. 85. 118. 120—
127. 130—142. 144. 145. 151.
152. 157—162. 166—173. 175.
176. 179. 182. 184. 187.
Ягорликъ р., 110.
Ядвига, королева поль., 127—
136. 138—140. 144. 151. 152.

Яикъ р., 107.
Янушь, кн. Мазов., 123. 125.
126. 131. 144. 160.
Ярославъ I, в. кн. Кіев., 7.
— Всеволодовичъ, кн. Пере-
яславскій, 19.
— Василевичъ, кн. Витебскій,
37.
Ястрембець, архієписк. Гнѣ-
зненскій, 168.
Ятвяги нарѡдъ, 5. 6. 8. 21. 23.
Ятвяжка З., 11. 17. 21. 23. 29.

СПИСЪ ПОХИБОКЪ ДРУКАРСКИХЪ

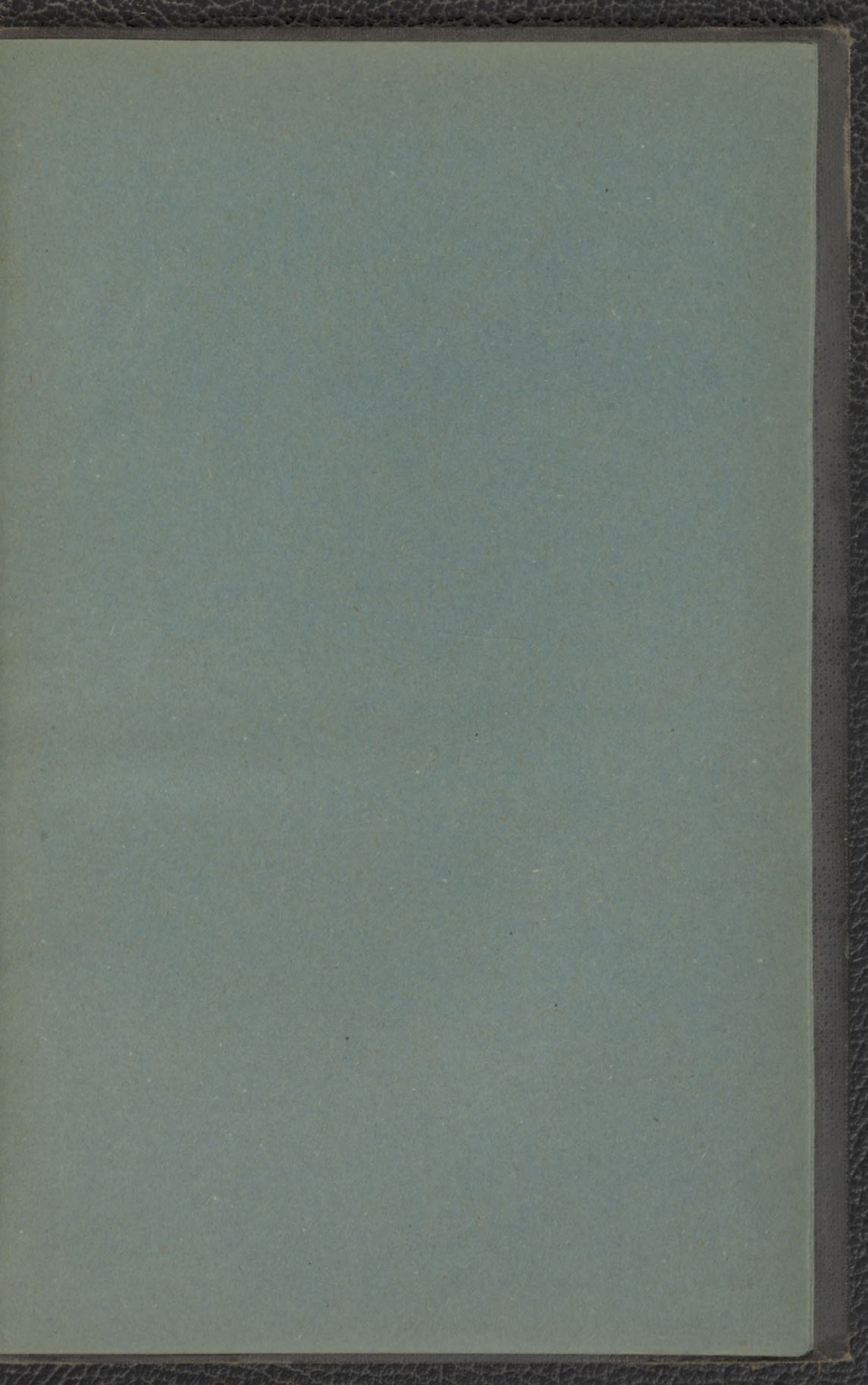
въ VI. т. Р. И. Бібліотеки.

Стор.	30	ряд.	4	зъ	горы	зам.	не	можно	читай	не	можно
"	57	"	5	зъ	долу	"	у	Волынѣ	"	на	Волынѣ
"	75	"	16	"	"	"	Дмитрови,	Корибутови	читай		
									Дмитрови-Корибутови		
"	125	"	18	зъ	горы	"	доню		читай	долю	
"	137	"	12	"	"	"	Явайло		"	Ягайло	
"	156	"	18	"	"	"	гаѣвъ		"	гаѣвъ	
"	164	"	5	"	"	"	чимъ		"	чомъ	

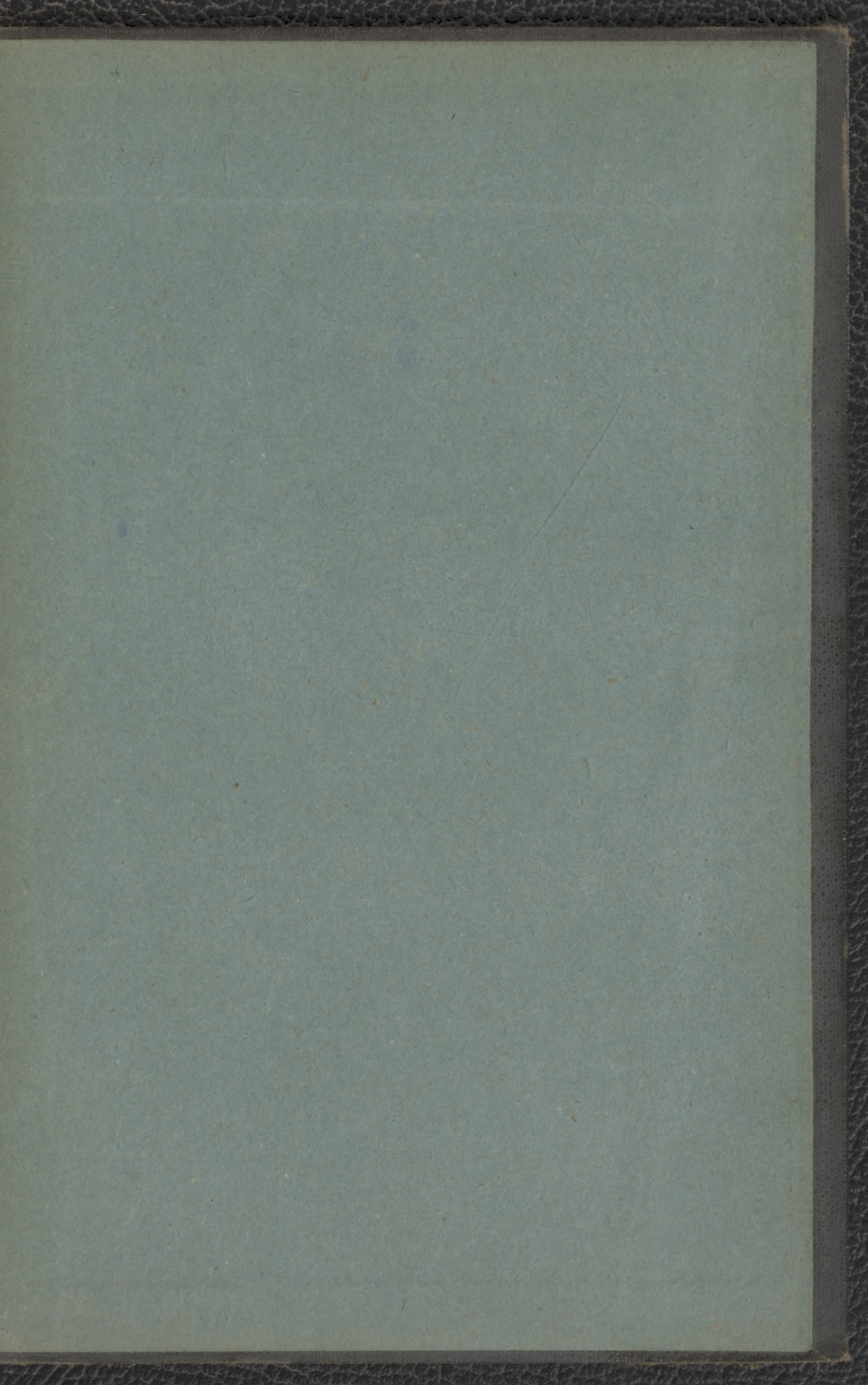

1230272

Klocek

T 5-6

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001014083318